

Col·lecció Estudis Socials

Núm. 22

Adolescents davant l'alcohol

La mirada de pares i mares

Eusebio Megías Valenzuela (director)

Juan Carlos Ballesteros Guerra

Fernando Conde Gutiérrez del Álamo

Javier Elzo Imaz

Teresa Laespada Martínez

Ignacio Megías Quirós

Elena Rodríguez San Julián

Obra Social
Fundació "la Caixa"

Edita
Fundació "la Caixa"
Av. Diagonal, 621
08028 Barcelona

ÒRGANS DE GOVERN DE L'OBRA SOCIAL "LA CAIXA"

COMISSIÓ D'OBRES SOCIALS

President

Isidre Fainé Casas

Vicepresidents

Salvador Gabarró Serra, Jordi Mercader Miró, Manuel Raventós Negra

Vocals

Marta Domènech Sardà, Javier Godó Muntañola, Immaculada Juan Franch,
Justo B. Novella Martínez, Magí Pallarès Morgades

Secretari

Alejandro García-Bragado Dalmau

Director General de "la Caixa"

Joan Maria Nin Génova

Director Executiu de l'Obra Social

Josep F. de Conrado i Villalonga

PATRONAT DE LA FUNDACIÓ "LA CAIXA"

President d'Honor

Josep Vilarasau Salat

President

Isidre Fainé Casas

Vicepresidents

Ricard Fornesa Ribó (vicepresident 1r), Salvador Gabarró Serra,
Jordi Mercader Miró, Joan Maria Nin Génova

Patrons

Ramon Balagueró Gañet, M. Amparo Camarasa Carrasco,
Josep F. de Conrado i Villalonga, Marta Domènech Sardà, Manuel García Biel,
Javier Godó Muntañola, Immaculada Juan Franch, Juan José López Burniol,
Montserrat López Ferreres, Amparo Moraleda Martínez, Miquel Noguer Planas,
Justo B. Novella Martínez, Vicenç Oller Compañ, Magí Pallarès Morgades,
Alejandro Plasencia García, Manuel Raventós Negra, Leopoldo Rodés Castañé,
Luis Rojas Marcos, Lluc Tomás Munar, Francesc Tutzó Bennasar,
Josep Vilarasau Salat, Nuria Esther Villalba Fernández, Josep Francesc Zaragoza Alba

Secretari (no patró)

Alejandro García-Bragado Dalmau

Vicesecretari (no patró)

Óscar Calderón de Oya

Director General

Josep F. de Conrado i Villalonga

Col·lecció Estudis Socials

Directora

Rosa M. Molins

Coordinadora

Mònica Badia

Adolescents davant l'alcohol

La mirada de pares i mares

Eusebio Megías Valenzuela (director)
Fundación de Ayuda contra la Drogadicción

Juan Carlos Ballesteros Guerra
Sociológica Tres

Fernando Conde Gutiérrez del Álamo
CIMOP

Javier Elzo Imaz
Universidad de Deusto

Teresa Laespada Martínez
Universidad de Deusto

Ignacio Megías Quirós
Sociológica Tres

Elena Rodríguez San Julián
Sociológica Tres

Amb la col·laboració de:

Miguel Ángel Rodríguez Felipe
Fundación de Ayuda contra la Drogadicción

Edició electrònica disponible a Internet:

www.laCaixa.es/ObraSocial

EUSEBIO MEGÍAS VALENZUELA Psiquiatra. Director Tècnic de la Fundació de Ayuda contra la Drogadicció. Exdirector General del Plan Nacional Sobre Drogas de España. Entre les seves publicacions més significatives hi ha: *Valores sociales y drogas* (2001), *Hijos y padres: comunicación y conflictos* (2002), *La percepción social de los problemas de drogas en España, 2004* (2005), *Jóvenes y política: el compromiso con lo colectivo* (2005) i *Jóvenes, valores, drogas* (2006).

JUAN CARLOS BALLESTEROS GUERRA Llicenciat en Ciències Polítiques i Sociologia. Especialista Universitari en Investigació Social i de Mercat. Docent en metodologia de la investigació. Membre fundador de Sociològica Tres.

FERNANDO CONDE GUTIÉRREZ DEL ÁLAMO Sociòleg. Especialista en Sociologia Política. Director de CIMOP. Autor o coautor, entre altres obres, de: *Las drogodependencias: perspectivas sociológicas actuales* (1991), *La historia del consumo en España* (1994), *El consumo de los jóvenes* (1994), *Los hijos de la desregulación* (1999), *Crisis y transformación de los modelos de educación de la juventud* (2003) i *Las concepciones de salud de los jóvenes. Informe 2004* (2004).

JAVIER ELZO IMAZ Catedràtic Emèrit de la Universitat de Deusto. President del Forum Deusto. Primer investigador per a Espanya de l'European Values Study. Entre els seus últims treballs, hi ha: *Las culturas de las drogas en los jóvenes: ritos y fiestas* (2000), *Valores sociales y drogas* (2001), *Más allá del botellón* (2003), *Valores e identidades en los jóvenes* (2005), *Los jóvenes y la felicidad* (2006), *Jóvenes, valores, drogas* (2006), *Drogas y Escuela VII* (2007), en premsa.

TERESA LAESPADA MARTÍNEZ Doctora en Sociologia. Directora de l'Institut de Deusto de Drogodependencias. Entre els seus llibres més recents, hi ha: *Las culturas del cannabis: ritos y fiestas* (2000), *Las familias y sus adolescentes ante las drogas* (2001), *Más allá del botellón* (2003), *El alumnado y las drogas desde la perspectiva del profesorado* (2004), *Los menores vulnerables y su relación con las drogas* (2005) i *Drogas y Escuela VII* (2007), en premsa.

IGNACIO MEGÍAS QUIRÓS Llicenciat en Ciències Econòmiques. Especialista en Sociologia del Consum. Membre de Sociològica Tres. Entre les seves publicacions hi ha: *Jóvenes y relaciones grupales* (2002), *Jóvenes entre sonidos* (2003), *Jóvenes y sexo* (2005), *La brecha generacional en la educación de los hijos* (2005), *Jóvenes, tiempo libre y consumos de drogas* (2005), *Jóvenes y política* (2005) i *Jóvenes y cultura messenger* (2006).

ELENA RODRÍGUEZ SAN JULIÁN Sociòloga. Membre fundador de Sociològica Tres. Entre les seves publicacions més recents, hi ha: *Chicos y chicas. Estereotipos de equiparación, estereotipos de diferencia* (2004), *El ocio juvenil en relación con los consumos de drogas* (2005), *La brecha generacional en la educación de los hijos* (2005), *Jóvenes, valores, y drogas* (2006), *Jóvenes y política. El compromiso con lo colectivo* (2006), *Jóvenes en los medios* (2007).

© Eusebio Megías Valenzuela (director), Juan Carlos Ballesteros Guerra, Fernando Conde Gutiérrez del Álamo, Javier Elzo Imaz, Teresa Laespada Martínez, Ignacio Megías Quirós y Elena Rodríguez San Julián

© Fundació "la Caixa", 2007

La responsabilitat de les opinions emeses en els documents d'aquesta col·lecció correspon exclusivament als seus autors. La Fundació "la Caixa" no s'identifica necessàriament amb les seves opinions.

Índex

Presentació	5
Nota del director de l'estudi	7
Introducció	9
I. Consums d'alcohol dels adolescents: parlant de xifres i de dades	17
1.1. Introducció i apunts metodològics	17
1.2. Contextualitzant el consum adolescent: el costum de beure entre els adults	23
1.3. El consum d'alcohol entre els i les adolescents	34
II. Altres dimensions del consum adolescent d'alcohol	51
2.1. Les raons dels consums	53
2.2. El balanç risc-benefici	55
2.3. Sobre els policonsums	64
2.4. Sobre els valors i la socialització	66
2.5. Un intent d'ordenar els factors condicionants del consum d'alcohol	74
2.6. L'omnipresent <i>botellón</i>	77
III. Emergència, finançament i transformació d'un model juvenil específic de consum d'alcohol	80
3.1. Cap a un model juvenil de consum d'alcohol	82
3.2. Els canvis en el context de consum	85
3.3. La cristal·lització d'un model juvenil de consum d'alcohol	98
3.4. Alcohol i adolescents: entre el vincle i la diversió	101
3.5. De l'excés identitari a l'aspiració de l'autocontrol	103
3.6. Edat, gènere i consum d'alcohol	108
3.7. El fenomen del <i>botellón</i>	111
3.8. La percepció del risc de consumir alcohol	115
3.9. La família i la qüestió del consum d'alcohol en els joves	118

IV. La mirada de pares i mares	125
4.1. Sobre com es veu el consum d'alcohol dels fills (un primer mirad)	126
4.2. Sobre l'aprenentatge i els hàbits de consum	151
4.3. Sobre el paper dels pares i l'actitud dels fills	161
4.4. L'opinió dels joves	180

V. Conclusions	192
5.1. Com són les coses (i com les veiem)	193
5.2. Furgant les raons	203
5.3. Què pensen els protagonistes	209
5.4. Escodrinant el futur	217

Bibliografia	221
---------------------	-----

Presentació

El consum d'alcohol és un costum profundament arrelat en moltes societats, normalitzat i integrat en l'ambient familiar com a element cultural.

Això no obstant, en les últimes dècades, la societat espanyola ha anat modificant els patrons de consum. Les pautes en el marc familiar i acompanyant els àpats han donat pas a unes altres, pròpies de la població juvenil, caracteritzades per una concentració intensa d'ingesta ràpida i abundant de begudes alcohòliques. En aquest nou escenari, l'alcohol s'associa als espais d'oci, mentre que disminueix significativament el seu consum en l'àmbit domèstic.

Aquest canvi en el model de consum a partir dels anys vuitanta del segle passat, l'inici del qual van protagonitzar els joves, va estar generat bàsicament per un conflicte generacional determinat per les circumstàncies socioeconòmiques d'aleshores. La crisi condicionada pel bloqueig en l'accés al mercat laboral dels fills del *baby boom*, pels canvis accelerats en els referents socials, per l'emergència de nous horitzons sociopolítics i per la instal·lació d'Espanya en una societat de consum, es va desplaçar a l'àmbit oci-temps lliure-alcohol i es va constituir en un exemple de ruptura generacional.

Així, des del final del segle passat, la socialització de l'accés a l'alcohol ha deixat d'estar sota la tutela de pares i mares, com històricament passava a Espanya, i s'ha situat en el grup d'iguals i en àmbits aliens a la família. A partir d'aquest moment, per a un adolescent, beure té sentit en espais i en situacions al marge del control adult. A més, l'alcohol es relaciona amb la recerca d'uns efectes psicoactius que l'adolescent associa amb una major diversió i amb ritus de celebració grupal.

El treball dirigit per Eusebio Megías ofereix una visió integrada del discurs dels joves i dels adolescents sobre el consum d'alcohol: la seva connexió amb un nou mode d'entendre l'oci i el protagonisme que té en les relacions socials dins d'aquest segment de població. L'estudi analitza també quina és la posició que correspon ara als pares i mares en l'aprenentatge d'unes pautes de beguda que ja no s'adquireixen a la llar. Així doncs, aquest document aprofundeix les actituds, les posicions i les valoracions de pares i mares d'adolescents davant del consum d'alcohol del seus fills i ofereix una visió comprensiva del nou paper que els pertoca en la socialització d'aquestes conductes i en la prevenció dels riscos que comporten.

Amb aquest nou número de la Col·lecció d'Estudis Socials, l'Obra Social "la Caixa" es proposa aportar un coneixement millor dels fenòmens relacionats amb el consum d'alcohol per part dels adolescents i amb els factors que el condicionen. Es tracta, per tant, d'un instrument per disposar d'una nova perspectiva des de la qual abordar accions encaminades a la gestió i a la prevenció d'un fenomen –el consum immoderat d'alcohol– amb unes conseqüències socials i sanitàries d'una gravetat ben coneguda.

Josep F. de Conrado i Villalonga

Director Executiu de l'Obra Social "la Caixa"
i Director General de la Fundació "la Caixa"

Barcelona, novembre del 2007

Nota del director de l'estudi

Aquest és un treball col·lectiu, per això està firmat pel conjunt d'investigadors que hi ha treballat. Les diferents aportacions es troben disseminades pel text i no és possible distribuir les autories específiques de cada apartat.

No obstant això, és de justícia assenyalar el diferent pes dels treballs particulars en cada capítol. Els dos primers, d'anàlisi secundària de les investigacions quantitatives, són deguts, principalment, a Teresa Laespada i a Javier Elzo, mentre que la contribució de Fernando Conde se situa en el capítol de revisió dels estudis qualitius. La part corresponent a la investigació amb pares i mares ha anat a càrrec de l'equip de Sociològica Tres (Elena Rodríguez, Juan Carlos Ballesteros i Ignacio Megías).

Haig d'agrair a tots ells l'esforç per ajustar les seves capacitats i experiències professionals, notables i molt especialitzades, als límits obligats d'una tasca comuna. També és d'agrair el suport impagable de l'equip de la Fundación de Ayuda contra la Drogadicción en totes les tasques, ocultes però indispensables, que requereix un projecte d'aquest tipus.

També haig de demanar disculpes al lector per les reiteracions que trobarà al text; la mateixa metodologia les fa inevitables, ja que les diferents maneres d'abordar-lo es concentren en un sol fenomen. Per tant, hem hagut de tornar a tractar qüestions idèntiques però des de perspectives diferents, amb lectures diferents, en un procés que ha anat obrint el cercle d'anàlisi i incorporant troballes. Malgrat tot, hem intentat evitar aquestes reiteracions tant com ha estat possible.

Finalment, he de retre compte que, just en el moment en què es donava aquest Informe per editar-lo, es va saber un avanç de resultats de l'última enquesta ESTUDES, eix bàsic de la nostra anàlisi quantitativa. Doncs bé, crec que aquests resultats no contradiuen de cap manera el que es diu en aquest Informe (que, òbviament, s'ha mantingut íntegrament), sinó més aviat al contrari: algunes de les nostres hipòtesis, extretes de les consideracions més interpretatives, sembla que es vegin apuntalades. El futur, i el compromís al qual s'arribi, ens diran si es confirma aquesta evolució positiva que tots volem.

Introducció

Cal advertir, d'entrada, que l'anàlisi del fenomen del consum d'alcohol entre la població adolescent, així com la de les conseqüències d'aquest consum, resulta enormement complexa perquè interrelaciona variables econòmiques, socials, culturals, biològiques i mediàtiques, per mencionar les més significatives. Ja fa molt temps que és un lloc comú que el consum de substàncies i, sobretot, els resultats d'aquest consum, depèn de les relacions i de les interaccions que es produeixen entre els tres elements que entren en joc: el subjecte, l'ambient i la substància. La personalitat del subjecte, la fase evolutiva en què es troba, la influència de la família, la influència dels amics, l'ambient social, el context socioeconòmic i la disponibilitat de les substàncies, juntament amb els seus efectes farmacològics, s'entremesclen per determinar una conducta d'abstinència, de consum o d'abús. Cap de les àrees en si mateixa sembla, *a priori*, conformar-se com a clau explicativa global, motiu pel qual s'haurien d'entrecreuar per recompondre'n les connexions i calibrar el pes específic de cada una. La tasca no és fàcil, ja que la rapidesa dels canvis i la seva difusió en els contextos juvenils impedeix mantenir la distància reflexiva que requereix l'anàlisi de qualsevol fenomen. Per tant, inevitablement, el resultat final tindrà més aviat les característiques d'un puzzle en el qual es puguin observar els traços de les peces encaixades que no pas les d'una explicació inclusiva, lineal i sense esquerdes ni interrupcions.

Per començar, es difícil comprendre els consums d'alcohol dels adolescents si no es consideren algunes de les característiques de l'adolescència actual. Els adolescents espanyols d'aquest inici del segle XXI van néixer en una societat plenament integrada en l'Europa comunitària, en un país que iniciava un enlairament i tancava definitivament el seu passat recent, amb uns mitjans

materials i tecnològics inimaginables fins feia poc temps. Són fills naturals de l'abundància i de la societat de consum, perquè fins i tot molts dels seus pares ja van arribar a ser-ho. Molts han passat la seva infància recent entre consoles de vídeo i ordinadors, movent-se en l'ambivalència d'un espai virtual que incomunica i potencia la comunicació, que aïlla o facilita de forma insospitada els contactes saltant les fronteres espaciotemporals amb una naturalitat aclaparadora. Tots han integrat la telefonia mòbil amb la senzillesa pròpia d'allò que es coneix des de la infància i l'han posat al servei d'una relació grupal, d'un estar perpètuament en contacte que ha hipertrofiat aquesta eterna característica de l'adolescent: viure en grup, mirar de reforçar la seva pròpia personalitat separant-se de les influències familiars i potenciar-se amb el suport i la identitat vicària que brinda el grup. Els centres comercials s'han convertit en un dels seus espais naturals i han materialitzat, en una expressió espacial, aquesta unió estreta entre oci i consum, també avalada i apuntalada per mecanismes culturals i simbòlics; ahora, han protagonitzat un procés d'ocupació de determinats espais públics, de manera que aquests últims han deixat de ser-ho per convertir-se en una mena de prolongació d'àmbits privats (això sí, col·lectius) per a un grup ampliat d'adolescents i joves. Són membres d'una generació escassa pel que fa al nombre de membres, perquè els seus progenitors van decidir tenir pocs fills, un o com a màxim dos, i molts d'ells són fills únics, amb el que això comporta de cosmovisió particular del que passa al seu voltant.

Adolescència i joventut han estat allargades els últims cinquanta anys en la nostra societat, no per raons psicològiques, sinó pel context social que atribueix determinades funcions i possibilitats als grups d'edat, i queden com unes etapes sense atributs a l'espera de la inserció en el món adult. Cada dia s'amplia més el que es pot entendre per adolescència i joventut. D'una banda, s'empeny cap avall la categoria social de l'adolescència i, de l'altra, es prolonguen les edats juvenils fins a una emancipació que no passa fins gairebé entrada la trentena. Motius laborals i d'habitatge, per citar només els més assenyalats, allarguen la permanència en el niu familiar d'origen, i això propicia unes generacions de joves i adolescents curricularment ben dotades per inserir-se en el món laboral, però que troben traves i dificultats per fer-ho en condicions estables, a causa de la precarietat i la desregulació del mercat de treball. Una situació que facilita la instal·lació en un cert parèntesi exis-

tencial, en el qual hi ha coses que són pertinents (preparar-se per a un horitzó de futur indeterminadament ajornat, integrar-se en la normalitat del grup d'iguals, divertir-se i aprofitar els avantatges conjunturals, fins i tot, treballar per incrementar els ingressos que alimenten el binomi oci-consum), i d'altres que queden totalment fora de lloc (preocupar-se per allò col·lectiu, fer els passos operatius per a una socialització independent...). Un parèntesi en el qual, segons el discurs col·lectiu d'aquests adolescents prolongats, un dels factors més determinants es referiria a una certa irresponsabilització sobre el que es fa i sobre el que passa: al cap i a la fi, no fan més que adaptar-se i representar el seu rol en una societat que, asseguren amb un cert distanciament cíníc, els ha estat donada.

És una situació davant la qual els progenitors d'aquests protagonistes adolescents, cada vegada més joves i cada vegada més vells, no semblen presentar grans diferències més enllà de la queixa, una mica impotent i desesperançada, quan creuen que «la cosa se'ls ha escapat de les mans», que s'ha trencat el pacte de mínims de la convivència.

Aquests pares i mares van assistir molt de lluny al canvi polític i socioeconòmic d'Espanya. Possiblement, els més tardans van viure els últims anys de la transició, però la majoria eren joves aleshores, i els va tocar incorporar-se al món laboral quan creixien les taxes d'atur de manera ininterrompuda i la crisi econòmica s'aguditzava. Això els va obligar a reenganxar-se a una formació il·limitada o a acceptar feines de qualificació baixa i de retribució escassa, unes circumstàncies que van ajudar a conformar una generació amb poc interès en les lluites i defenses ideològiques, en contrast amb la saturació d'aquestes qüestions en les generacions precedents. Els progenitors de la generació d'adolescents actual van inaugurar l'ús i la diversió de l'oci de cap de setmana, concentrat entre el divendres i el diumenge; van viure amb naturalitat la diferenciació per edats dels espais i dels temps, i van iniciar el moviment d'apropiació dels àmbits d'ús exclusiu juvenil. Els carrers dels anys vuitanta es van omplir de joves i d'adolescents amb ganes de divertir-se i amb espais propis, sense control adult; es van instaurar unes pautes noves de consum d'alcohol, desconegudes fins aleshores, en un marc en què el consum d'aquesta substància entre la població adulta començava a decaure. Aquells adolescents són els progenitors dels actuals, motiu pel qual el comportament dels seus fills no els és aliè; no és estrany que, fruit de la seva socialització en un context que

no era sinó el principi d'un procés que ha seguit evolucionant fins a la situació d'avui, aquests pares i mares entenguin els seus fills. O més ben dit, entenguin la situació, una situació precària que es definiria, no tant perquè la identitat de contextos faciliti la comunicació sinó per comprendre que aquesta comunicació no és possible. Perquè tenen elements comuns, precisament, pares i fills no creuen que s'entenguin més bé, sinó que creuen que no han pas d'entendre's. I d'aquesta identificació sorgeixen la proximitat i la confiança, d'una banda, i el distanciament i la incomprensió, de l'altra.

Malgrat tot, els últims anys ha brotat, i ha quallat, una alarma social relativament greu en relació amb els adolescents (i amb els joves) de l'Espanya actual. Allò que en el microcosmos familiar resulta acceptable (ja veurem més endavant que les alarmes i angoixes es reserven, sobretot, per a allò de fora, perquè a la mateixa família, es tendeix a rescatar-la), es torna intolerable des de la perspectiva «macro», des de l'observació del que passa en el conjunt social.

L'alarma davant dels comportaments dels adolescents s'alimenta des de la constatació objectiva de l'expansió d'alguns elements de risc (consums d'alcohol i d'altres drogues, accidents de trànsit, embarassos precoços i no volguts, episodis de violència o de vandalisme, taxes d'abandonament escolar...) i des de l'emfatització mediàtica d'aquests elements; i es fa possible a partir de la consideració alienada, de la simplificació, dels protagonistes d'aquests riscos: els joves i els adolescents. Acostumem a fer una aproximació molt bàsica al fenomen: els conflictes apareixen, es veuen només en la superfície, no es comprenen, s'interpreten com una cosa nova i aliena a la norma social, s'angoixen i, a través de l'angoixa, s'emfatitzen, provoquen l'ocurrència de solucions més o menys simplistes (les quals, en el millor dels casos no funcionen, i en d'altres dificulten els problemes i la seva comprensió), etc., en un cercle d'elements retroalimentats que va, si no empitjorant, almenys contribuint a cristal·litzar la situació.

Tot això aprofundeix i subratlla la imatge d'adolescents i joves com a vulnerables i dependents, que necessiten estar permanentment sota la mirada dels adults; tots els seus actes han de ser observats, analitzats i comparats amb el passat per veure-hi indicis de desviació en relació amb el comportament esperat, sense que això negui que la societat, que necessita veure en ells valors positius per al futur, afegeixi a la imatge una certa valorització de tot el que és

jove i una justificació dels comportaments: «que es diverteixin ara», «després ja sabran el pa que s'hi dóna», etc.

Així es munta la cosmovisió que atribueix als joves uns comportaments, en principi transitoris, que constitueixen els ritus de pas cap a un món adult. Els joves han d'escarrassar-se per reproduir aquests comportaments (s'espera que els reproduueixin), ja que són constitutius i indicadors de la seva situació i de la seva condició, i perquè, quan siguin adults, els hauran d'abandonar per dedicar-se a activitats més normatives i formals. És a dir, s'ha instal·lat una imatge prototípica d'adolescent/jove que, mentre ho és, complirà uns ritus conductuals que la societat adulta condemna alhora que espera. Tot això, ja més referit al jove consumidor, s'expressa gràficament en una publicació de la Fundación de Ayuda contra la Drogadicción: «En qualsevol cas, davant d'aquest prototipus de jove consumidor de cap de setmana es produeix una atribució de valors pel que sembla té una doble font. D'una banda, valors imposats per la societat, com l'hedonisme, l'individualisme o el presentisme. De l'altra, valors que són atribuïts a aquest grup a partir de la fantasia que serien “valors que els joves haurien de tenir”: l'amistat, la solidaritat o la tolerància» (a Megías *et al.*, 2000).

El consum d'alcohol per part dels adolescents ha estat un fenomen que ha anat creixent des de principis dels anys vuitanta. Això no obstant, l'interès social per aquest fenomen, més enllà de les esferes professionals, es va produir al començament de l'any 2000, quan hi ha la percepció col·lectiva d'una generalització d'aquesta forma de beure coneguda genèricament com a *botellón*. Fenomen complex, entre la celebració col·lectiva, l'exaltació grupal, l'afirmació identitària, el consum i l'excés, va ser ràpidament connotat per dues de les seves característiques: el descontrol en el consum alcohòlic i el desordre ciutadà. Per raons explícites de preocupació per la salut dels adolescents i, més operativament, per motius diversos que es poden discutir, però que indubtablement estan més relacionats amb l'ordre social que amb qualsevol altre valor, grups veïnals de les zones afectades van començar a elevar les seves queixes i a exigir el dret a descansar i a tenir un entorn net i endreçat. No està clar quin és el factor desencadenant que va propiciar que, en qüestió de poc temps, es despertessin diversos moviments de protesta en diferents ciutats espanyoles, que es van anar succeint en un efecte dominó. Justament quan l'alcohol comença a produir problemes d'ordre social i ava-

lots en la convivència ciutadana, és quan la societat espanyola es planteja què passa que els adolescents opten per consumir alcohol de forma abusiva i, en qualsevol cas, «rara».

Tot això és el que es tracta de plantejar en aquest text, en el qual s'ha procedit a analitzar des de tres perspectives diferents, o amb tres metodologies diferents si ho preferim.

En primer lloc, i aquest serà l'objecte dels dos primers capítols, s'ha fet una revisió bibliogràfica de les investigacions i estudis que, des d'una perspectiva quantitativa, s'han fet a Espanya els últims quinze anys. Són aquestes investigacions les que informen, a través d'enquestes seriadades o puntuals (sobre qüestions o àmbits específics), de l'evolució de les magnituds de consum, una qüestió bàsica, però no l'única, que ens interessa. Evidentment, la informació que hi ha a Espanya sobre aquesta qüestió i en aquest període, és ingent i, com no pot ser d'altra manera, no sempre és coincident; per tant, ha calgut seleccionar els suports essencials de l'anàlisi. S'ha privilegiat la utilització d'enquestes d'àmbit global (tot Espanya) i que, pel fet de constituir sèries que es mantenen al llarg del temps, optimitzen la comparabilitat. Després d'elles, apareixen les enquestes autonòmiques, amb unes característiques de serialitat i d'estabilitat metodològica idèntiques, alguna d'elles mantinguda des dels anys vuitanta del segle passat. Finalment, també s'han utilitzat per a l'anàlisi primària alguns estudis que, encara que puntuals, ofereixen un interès especial per enriquir el quadre amb aspectes específics però molt significatius: la realitat diferencial de les grans ciutats o de les zones rurals, l'enfocament específic sobre l'àmbit juvenil, l'atenció a qüestions complementàries (percepció de risc, problemes, motivacions, etc.). Per descomptat que era obligat l'ús d'alguns informes internacionals sobre aquest tema per situar-lo en un horitzó més ampli.

El tercer capítol està compost per informacions, interpretacions i opinions en relació amb allò que interessa, extrets també d'estudis espanyols del mateix període de temps que el que inclou l'anàlisi de les enquestes, però, en aquest cas eren estudis de caràcter qualitatiu. Més enllà de les xifres i els percentatges, és essencial dedicar una atenció particular a les lectures que s'han fet del fenomen, a com han anat evolucionant, no tant les quantitats, sinó les formes de beure dels joves i adolescents. Els estudis qualitatius, des del moment que

suposen una anàlisi del discurs dels mateixos protagonistes, ofereixen l'oportunitat d'«entendre», d'arribar molt més enllà d'allò que ens diuen les simples xifres; no tenen l'atractiu mediàtic que aconseguen els percentatges (aquesta set insaciable de dades en la comunicació!; encara que siguin dades ja conegudes, i oblidades, o encara que no es comprengui exactament què volen dir), però que possibiliten una comprensió més acabada del que passa, o del perquè passa. En contrast amb tot allò que fa referència a les enquestes, els estudis espanyols de caràcter qualitatiu són molt més escassos; però n'hi ha, i en quantitat suficient, i a més són enormement significatius. És gràcies a ells que es fa possible una visió aclaridora del canvi de model, de paradigma, en el consum d'alcohol dels joves i adolescents, i una contextualització d'aquest canvi en el marc, més ampli, de l'evolució social, econòmica i cultural d'Espanya. També, com en el cas de les enquestes, i també igualment previsible, hi ha certes discrepàncies entre els diferents estudis, però no tantes ni tan greus per no permetre'n una lectura comprensiva, ni perquè impedeixin entendre que el que passa en aquest moment forma part d'alguna cosa que té les arrels en el passat i que no passa perquè sí.

En el quart capítol es desenvolupa l'aportació *ex novo* d'aquest text. Ja no és una relectura sintètica d'allò conegut, sinó una contribució original; o, si més no, això és el que pretén. Està justificada, com qualsevol investigació, per hipòtesis prèvies. D'una banda, el model de consum alcohòlic (i no tan sols alcohòlic) juvenil té una de les seves arrels en motivacions identitàries, de diferenciació d'«allò adult», però, alhora, no pot evitar d'estar influït per la socialització familiar que han viscut aquests joves. D'altra banda, de fet ja es deia, l'alarma sobre la gravetat d'aquests consums s'assenta, en gran mesura, en la mirada dels adults, dels progenitors d'aquests adolescents: què veuen, què opinen, quines pors tenen. Finalment, ja que parlem de pautes culturals, i donant per descomptat que la seva modificació no tan sols depèn de circumstàncies estructurals sinó també d'estratègies modificadores (de l'«educació», per apel·lar a un terme que es reclama universalment), serà essencial calibrar les actituds, les posicions i les valoracions paternes i maternes: qui ha d'educar i quines possibilitats té de fer-ho. Per això, aquesta tercera part es basa en un treball d'anàlisi, també de caràcter qualitatiu, amb grups de pares i mares als quals se'ls plantegen qüestions centrals: com veuen el consum dels seus fills, si veuen possible una intervenció educativa pròpia, qui o què creuen

que marca les pautes que seguiran els adolescents, quina és la seva reacció en relació amb aquesta qüestió i quines són les seves expectatives i demandes.

Naturalment, calia un capítol final, síntesi dels anteriors, que oferís una visió resumida, però inclusiva, de tots els aspectes i que, més enllà d'això, abordés l'intent d'unes interpretacions de segon nivell.

I. Consums d'alcohol dels adolescents: parlant de xifres i de dades

1.1. Introducció i apunts metodològics

Les elevades taxes de prevalença⁽¹⁾ del consum d'alcohol en edats adolescents han suscitat tot tipus d'estudis epidemiològics i d'anàlisis socials. Són abundants les investigacions que estableixen i quantifiquen la població menor d'edat implicada en comportaments de consum d'alcohol, i la literatura científica ha anat elaborant anàlisis més o menys profundes sobre les raons explicatives d'aquests comportaments, sobre els factors de risc i de protecció, sobre les variables associades al consum, sobre el perfil dels consumidors i dels no consumidors, etc.

En aquest capítol pretenem resumir i revisar la informació més rellevant disponible, procedent d'enquestes fetes en l'àmbit espanyol, tal com explicarem en els comentaris metodològics. No obstant això, considerem necessària la presentació d'algunes premisses bàsiques que orientin la lectura posterior de les dades de consum d'alcohol en la població adolescent espanyola.

En primer lloc, s'ha de subratllar que les actituds i els comportaments dels adolescents responen a una confluència de factors d'origen molt divers i de pes variable, amb la qual cosa gairebé sempre acostumem a aproximar-nos-hi, a ells i a la seva realitat, en termes de probabilitats, més que no pas de certeses o seguretats. En segon lloc, qualsevol intent d'anàlisi del consum d'alcohol

(1) Utilitzem el terme epidemiològic «prevalença» perquè és el que universalment es fa servir en els estudis que ens interessin. Aquest terme significa la proporció de persones que, en un determinat període de temps (habitualment, tota la vida, l'últim any, l'últim mes...) i en relació amb el total de les persones del col·lectiu que interessi, tenen una determinada malaltia o, per extensió, presenten un determinat comportament. En el cas que ens ocupa, tractariem del percentatge d'adolescents (en relació amb el total) que ha consumit alcohol en un període de temps concret.

Òbviament, la informació que proporciona la prevalença s'ha de completar amb la que es refereix a la freqüència amb què es beu i amb la quantitat ingerida.

d'aquests adolescents obliga a exposar alguns aspectes contextualitzadors que situen el fenomen en la dimensió i en el lloc adequats; no es podria comprendre la realitat actual en un entorn en el qual l'alcohol no tingués el pes i la significació cultural que té als països occidentals i, concretament, a Espanya. En tercer lloc, moltes de les pautes de consum d'alcohol no són consubstancials a la població juvenil; són, més aviat, apreses dels adults que, de manera, conscient o inconscient, transmeten els seus estils de vida, els seus universos de valors i la seva vivència i organització del temps lliure, i també (a través dels seus consums d'alcohol) la manera de relacionar-se amb aquesta substància i la importància que se li concedeix. En quart lloc, el consum d'alcohol és probablement un dels comportaments més difícils de quantificar; és més senzill mesurar la ingesta de qualsevol altra substància, que es mesura en unitats concretes que no pas la de l'alcohol que, en la majoria de casos es presenta com un continu al llarg del dia i que es fa a través de productes molt diversos (vi, cerveses, destil·lats...); aquesta mesura és especialment difícil en l'adolescència, una etapa en què el consum compartit n'impedeix una quantificació exacta; en molts casos, la població adolescent pot saber quants diners s'ha gastat en una tarda-nit, però no és capaç d'identificar la quantitat d'alcohol que ha ingerit.

Doncs bé, a pesar de totes aquestes cauteles i observacions, necessàries per a comprendre i interpretar més bé les dades, s'ha de dir que del tema que ens interessa, els consums d'alcohol en adolescents, sabem bastants coses des de ja fa anys. Possiblement la dificultat més gran que podem trobar és la de la selecció i ordenació d'unes informacions que, perquè són molt abundants, sovint es presenten fragmentades, habitualment es fixen en diferents aspectes d'anàlisi, procedeixen de fonts molt diverses, reflecteixen interessos que no sempre es jerarquitzen igual i, sobretot, s'han obtingut amb metodologies diferents. Tot això genera problemes de comparabilitat evidents, que tractarem d'anar solucionant al llarg del text.

Per a aquest projecte hem treballat amb diferents investigacions de caràcter quantitatiu⁽²⁾ publicades a Espanya durant els últims quinze anys. És evident que no hi són totes les que hi ha. La col·lecció i comparació de tot l'elenc d'estudis i enquestes d'aquest període hauria estat un projecte inabastable

(2) Investigacions de caràcter quantitatiu: anàlisis estadístiques de dades, normalment extretes a través de diversos tipus d'enquestes fetes a mostres representatives de població.

amb els mitjans i les premisses d'aquest projecte; aquest no era el nostre objectiu, sinó el d'intentar, a través de les xifres i dades més rellevants i comprensives, revisar i actualitzar l'estat de la qüestió. Per seleccionar les enquestes hem adoptat un criteri doble: unes enquestes seriadades, fetes sobre el mateix territori, amb preferència per les que representen àmbits més amplis (tot l'Estat), i fetes amb la mateixa metodologia; i les altres que representen universos i poblacions de característiques diferents, aptes per dibuixar un mapa, més o menys fiable, de la variabilitat social i cultural de la població adolescent espanyola. Evidentment, com a eix de la nostra anàlisi hem hagut de partir de les enquestes escolars⁽³⁾ que fa bianualment la Delegación del Plan Nacional Sobre Drogas (DPNSD) i que ja han acumulat un total de sis talls des de 1994.⁽⁴⁾

Potser és oportú, abans de començar el recorregut de les enquestes distribuïdes a les aules, presentar un panorama del consum alcohòlic del conjunt poblacional espanyol, amb un breu excurs al panorama europeu. Ho farem a través de l'indicador de consum d'alcohol per capita, que és la mesura més antiga i que continua sent utilitzada, amb els mateixos criteris, per organismes internacionals d'un bon elenc de països. A més, per aprofundir l'anàlisi, ens basarem en l'Encuesta Domiciliaria sobre Alcohol y Drogas en España (EDADES), desenvolupada també pel PNSD, de la qual s'han fet sis enquestes seriadades (1995-2005) que ens permeten estudiar les prevalences i les tendències del consum d'alcohol en la població general espanyola.⁽⁵⁾ Aquesta sèrie d'enquestes (EDADES) serà, per a nosaltres, el referent bàsic en l'àmbit estatal; tot i això, no es pot obviar que Espanya és una realitat plural, i que també són plurals les prevalences i les característiques del consum d'alcohol, si bé és possible que aquesta qüestió sigui una de les més homogeneïtzadores. Per aquesta raó, hem fet servir també com a referències estudis específics de dos àmbits territorials concrets (i, en principi, expressius de realitats culturals

(3) Hem agafat les enquestes escolars com a font d'informació prioritària per a l'anàlisi de prevalences. En abordar altres aspectes relacionats amb el consum utilitzarem, a més d'aquests, diversos estudis l'objectiu dels quals era mesurar altres dimensions de l'ús d'alcohol per comprendre-ho més bé.

(4) La setena, data a terme el 2006, encara no està publicada en el moment de redactar aquest Informe. Però ja es disposa de dades, que hem pogut utilitzar. <http://www.pnsd.msc.es/Categoria2/observa/pdf/Estudes2006-2007.pdf>

(5) L'univers estudiat és tota la població resident en territori espanyol, en totes les comunitats autònomes i a les ciutats autònomes de Ceuta i Melilla, amb edats compreses entre els 15 i els 64 anys, totes dues incloses. La sèrie EDADES, en el nostre text, s'analitza des de l'any 1997, en què es van aplicar una sèrie d'innovacions metodològiques (mostreig probabilístic sense substitució i autoadministració de totes les preguntes relacionades amb el consum de drogues).

diferents), que disposen d'enquestes seriadades de llarga tradició: la comunitat autònoma del País Basc i la d'Andalusia.⁽⁶⁾

Hem d'advertir el risc que suposa comparar els resultats d'enquestes fetes en àmbits autonòmics, més encara municipals, amb els del conjunt de l'Estat. Aquestes anàlisis s'han de fer amb la cautela més gran possible i buscant les màximes garanties de comparabilitat (procediments metodològics similars, variables d'anàlisi compartides, control de camp correcte, idèntiques edats en les mostres, etc). Tot i partint d'aquestes premisses, no es pot oblidar que es comparen entorns geogràfics diferents, amb experiències culturals diferents; sempre hi ha una limitació quan es compara una realitat molt concreta, una comunitat, amb una realitat més dispersa (el conjunt d'autonomies, cada una amb la seva particularitat) o, més encara, amb Europa. A mesura que s'allunya la lupa, les enquestes reflecteixen més bé la realitat del conjunt, però difuminen les realitats de cada particularitat.

Un cop contextualitzat el tema amb els consums de la població general i passant a l'objectiu principal del nostre interès, ens centrarem en les enquestes escolars com el millor mètode per mesurar el nombre de consumidors d'alcohol en edats adolescents. Aquestes enquestes són indicadors molt fiables de mesura, especialment per a les edats en què l'escolaritat és obligatòria (fins als 16 anys); després d'aquesta edat, la seva capacitat de representació és més qüestionable, ja que (encara que siguin relativament pocs) desapareixen de la mostra els i les adolescents que abandonen el sistema escolar i que, com sabem, tenen una probabilitat més elevada de consumir substàncies. De fet, per a estudis representatius del col·lectiu juvenil complet, és necessari elaborar investigacions específiques amb metodologies també específiques; no són gaires els exemples existents a Espanya, però ja n'hi ha uns quants (Elzo, J. *et al.*, 2000; Megías i Elzo *et al.*, 2006). Les enquestes (ESTUDES) dissenyades per la Delegació del Govern per al Plan Nacional Sobre Drogas, per a tot Espanya, que treballen amb estudiants de 14 a 18 anys, seran la columna vertebral del nostre Informe pel fet d'haver-se desenvolupat des de fa anys,

(6) La sèrie «Euskadi y Drogas» (1992-2006), amb les mateixes característiques que l'enquesta domiciliària estatal, presenta la peculiaritat que no limita l'edat als 65 anys sinó que, a partir dels 15 anys, edat en què es troba el límit inferior per a la realització de l'enquesta, no apareix cap límit superior d'edat. Amb característiques semblants a EDADES, i amb el límit d'edat situat en els 65 anys, l'enquesta domiciliària d'Andalusia, en una sèrie que inclou des de 1987 (el novè tall és de l'any 2005), oferirà clars elements per completar el panorama global dels consums alcohòlics a Espanya.

per l'univers que abasten i per la seva continuïtat metodològica.⁽⁷⁾ A més d'aquestes enquestes escolars (ESTUDES), completarem l'anàlisi amb investigacions sobre alguns àmbits concrets de la realitat espanyola. Per això utilitzarem altres enquestes escolars seriadades rellevants: les de Barcelona (1987, 1992, 1994, 1996, 1999), de la Comunitat de Madrid (2000, 2002, 2004) i d'Euskadi (1996, 2006), amb el seu estudi particular de San Sebastià (1981, 1985, 1987, 1991, 2002). L'esquema metodològic en aquestes enquestes és similar; totes elles tenen en comú el procediment de selecció per conglomerats, i el fet d'haver estat fetes en l'aula escolar; això no obstant, les edats implicades són diferents, i això es tindrà en compte en l'anàlisi. Finalment, per incorporar possibles elements diferencials de realitats locals encara més específiques, hem considerat altres enquestes d'àmbit escolar, amb objectius comuns però sense continuïtat temporal: les que s'han dut a terme a Estella (2000), Còrdova (2002), Lanzarote (2002), comunitat autònoma de La Rioja (2004), Toledo (2004) i a la comunitat autònoma d'Aragó (2004). S'han escollit aquests estudis per la seva diversitat geogràfica i per la seva consistència metodològica, si bé som conscients que, en aquesta llista, se n'hi podrien haver inclòs d'altres.

Per facilitar la comprensió de les dades hem de fer una precisió referida a la mesura del consum d'alcohol, una de les qüestions més complexes de les enquestes sobre consum de drogues. És relativament fàcil que una persona pugui recordar la freqüència de la ingesta d'alcohol (el nombre de vegades que ho fa), però és més complicat que aquesta mateixa persona recordi la quantitat i el tipus de begudes ingerides per poder controlar el volum net d'alcohol pur consumit. Si bé hi ha múltiples intents per resoldre aquesta qüestió, fins i tot aconseguint un alt consens en aquesta qüestió, continua sent un tema que no està del tot resolt. Si ens centrem en el col·lectiu juvenil, la dificultat augmenta, ja que el consum es desenvolupa majoritàriament en hores festives, un espai caracteritzat en part per l'absència de control i de mesura; tant és així que, sovint, l'únic patró de quantificació per a alguns joves són els diners que s'han gastat al llarg de la tarda-nit i no tant l'alcohol consumit.

(7) La base utilitzada per seleccionar la mostra és la població matriculada en col·legis o centres educatius d'Ensenyança Secundària Obligatòria (ESO), Batxillerat i Cicles Formatius de grau mitjà o equivalents (Formació Professional II). S'utilitza un mostreig bietàpic per conglomerats i se seleccionen aleatòriament col·legis com a unitats de primera etapa i aules com a unitats de segona. Posteriorment s'inclouen a la mostra tots els estudiants de les aules seleccionades a fi de simplificar el disseny mostral, així com l'execució i l'anàlisi de l'enquesta.

A més, el consum d'alcohol es fa de multitud de maneres; per exemple, des de fa anys els joves compren la beguda col·lectivament (ampolles, litres...) i la comparteixen, motiu pel qual resulta encara més difícil de saber l'alcohol que ingereix cada individu, ja que la divisió del total begut entre el nombre de components del grup no proporciona una resposta real.

Tenint en compte aquestes dificultats, encara coexisteixen diferents sistemes de mesurament del consum d'alcohol (tot i que s'ha avançat en l'homogeneïtzació de criteris), cosa que, si escau, impossibilita la comparabilitat de les dades. D'altra banda, aquests últims anys s'han anat afinant els criteris d'allò que es considera consum de risc i allò que no, tot i que encara hi ha discrepàncies. D'entrada, l'OMS (Organització Mundial de la Salut) considera dins d'aquesta categoria tot consum d'alcohol, per petit que sigui, per part de dones embarassades, en el cas dels menors (fins als 18 anys) i en persones amb activitats, malalties i/o tractaments que desaconsellen el consum alcohòlic. Amb aquests criteris, per a la totalitat del col·lectiu que ens interessa en aquest cas, qualsevol consum d'alcohol seria clarament de risc; això no obstant, com que la realitat és que gran part dels adolescents consumeixen, per tractar d'avançar en la discriminació de graus de perillositat cal establir una escala de mesurament de riscos en les edats de l'adolescència; escala que, en aquests moments, no existeix i per això estem obligats a utilitzar criteris establerts per als més grans de 18 anys. En aquest sentit, assumim el que la Comisión Clínica sobre Alcohol del Plan Nacional Sobre Drogas ha determinat per a la població adulta, per a la qual els límits establerts es reflecteixen a la taula 1.1.

Assumits els estàndards de consum de risc, una altra dificultat consisteix a determinar si aquest còmput s'ha de calcular setmanalment o diàriament. Al principi, el criteri que es va adoptar per mesurar el risc era l'alcohol ingerit al dia; però això implicava que una persona fa un consum d'alcohol semblant tots els dies de la setmana, un fet irreal no tan sols en la població adolescent, sinó en tot el conjunt poblacional. Els nous modes de beure, que sovint impliquen una ingestió elevada d'alcohol en poques hores, fan que el plantejament hagi de canviar i que es pensi en un còmput d'alcohol setmanal.

S'ha d'afegir que quan una persona és abstèmia durant tota la setmana però consumeix una gran quantitat d'alcohol (8 UBE) en una sola ocasió, o en un període curt de temps, almenys una vegada al mes (cosa que és molt freqüent en la nostra població adolescent), això també és una conducta de risc.

TAULA 1.1

Graus de risc en funció de la quantitat d'alcohol ingerit (mesura en UBE⁽⁸⁾) i del sexe

	HOMES	DONES
Risc baix	<17 UBE/setmanal <170 g d'alcohol pur setmanal	<11 UBE/setmanal <110 g d'alcohol pur setmanal
Risc mitjà	18-27 UBE/setmanal 180-270 g alcohol pur setmanal	12-16 UBE/setmanal 120 g-160 g alcohol pur setmanal
Risc alt	≥28 UBE/setmanal >270 g alcohol pur setmanal	≥17 UBE/setmanal >160 g alcohol pur setmanal

Font: Comisión Clínica del Plan Nacional Sobre Drogas.

Amb tot el que hem dit fins ara, és comprensible la dificultat manifesta per comparar les escales de quantificació de consums d'alcohol utilitzades en les diferents investigacions; per aquest motiu, la realitat ens empeny a parlar més en termes de freqüència de consum que no pas d'alcohol ingerit.

1.2. Contextualitzant el consum adolescent: el costum de beure entre els adults

A Europa

Com afirma l'OMS (2005), el consum d'alcohol és un costum profundament arrelat en moltes societats; aquest organisme xifra en 2.000 milions de persones les bevedores d'alcohol en gran part del món. En els últims anys, els canvis en la producció alcohòlica han facilitat l'accés al consum de moltes més persones i, així, s'han alterat fins i tot els hàbits referits a l'alcohol arreu del planeta. Es produeix la paradoxa que en els països industrialitzats, grans consumidors històrics d'alcohol, aquest consum s'ha reduït o estabilitzat aquests últims anys (en especial en la població adulta, no tant en la població juvenil). Mentre que en els altres països en què l'ús d'alcohol era més limitat, aquest ús ha anat creixent de forma ininterrompuda, de manera que les pautes

(8) Com a criteri de mesura s'accepta la mesura UBE (Unitat de Beguda Estàndard). S'assumeix, per a Espanya, que cada UBE és igual a 10 grams d'etanol pur. Amb això és més fàcil calcular el consum de risc sense necessitat de fer càlculs complexos, ja que amb unes taules d'equivalència entre begudes es determina amb facilitat el consum total.

de consum s'han aproximat a les que mantenien els països amb tradició de begudes alcohòliques.

A pesar que el mesurament del consum d'alcohol per a tots els països del món es presenta molt complex, l'Organització Mundial de la Salut i l'organisme independent World Drink Trends ofereixen el consum d'alcohol per capita a cada país. Aquest càlcul es fa considerant que l'alcohol disponible en una població acaba sent l'alcohol que aquesta població consumeix en un temps determinat. Per elaborar-lo, a la producció pròpia del país s'hi sumen les importacions i s'hi resten les exportacions tenint en compte les existències d'emmagatzematge, sempre que sigui possible. La xifra total es tradueix en termes d'alcohol pur⁽⁹⁾ i es distribueix entre els individus d'aquesta població, normalment entre els majors de 15 anys. A la taula 1.2 es presenten les dades recollides per l'OMS per a Europa. En aquesta regió, una de les més consumidores d'alcohol del món, Espanya ocupa la posició onzena, amb una taxa clarament menor que la dels països més consumidors (Luxemburg i la República Txeca) però encapçalant els països de l'arc mediterrani, que sempre han mantingut similituds amb nosaltres en les pautes de consum alcohòlic: Portugal, Itàlia i fins i tot França, si bé, en aquest últim cas, amb molt poca diferència, estan per sota de la taxa de consum espanyola. D'altra banda, s'ha d'assenyalar que, a Europa, hi ha moltes maneres de beure i que hi ha pautes culturals completament diferents entre uns llocs i els altres, però, si bé això és cert, no ho és menys que les maneres de beure dels països mediterranis, més associats a l'ús gastronòmic de la beguda, i els del nord d'Europa, amb un major pes de les begudes destil·lades i més tradició en l'ús lúdic de l'alcohol, tot i mantenir-se, van vivint un progressiu acostament, i comencen a transvasar-se costums i patrons de beguda d'uns països als altres. En aquesta dinàmica, la població juvenil és especialment permeable (OMS, 2004).

Completant el que s'ha dit anteriorment, l'Eurobaròmetre ha publicat fa poc (2007) una enquesta titulada «Actitudes hacia el Alcohol», en la qual s'assenyala que el 75% de la població europea (Europa dels 25) ha consumit alcohol durant els últims 12 mesos, i que el 66% ho ha fet els últims 30 dies.

(9) Amb graduacions mitjanes per a cada tipus de beguda: 5% per a la cervesa, 12% per al vi, 40% per als licors d'alta graduació.

TAULA 1.2

Consum d'alcohol per capita a Europa

Països ordenats de més a menys consum

PAÍS	ANY	LITRES D'ALCOHOL PUR PER CAPITA	PAÍS	ANY	LITRES D'ALCOHOL PUR PER CAPITA
Luxemburg	2003	14,61	Itàlia	2003	7,61
Rep. Txeca	2003	13,67	Sèrbia i Montenegro	2002	6,80
Estònia	2004	13,40	Polònia	2003	6,68
Hongria	2003	11,60	Romania	2002	6,21
Irlanda	2001	11,36	Suècia	2003	5,62
Croàcia	2002	10,95	Islàndia	2003	5,47
Alemanya	2003	10,71	Malta	2003	5,36
Àustria	2003	10,51	Azerbaidjan	2002	5,09
Lituània	2003	10,20	Bulgària	2003	5,04
República de Moldàvia	2002	10,00	Bielorússia	2002	4,85
Espanya	2003	9,99	Noruega	2003	4,82
França	2003	9,95	Ucraïna	2002	3,97
Eslovènia	2003	9,94	Kirguizistan	2001	3,61
Bòsnia i Hercegovina	2002	9,92	Kazakhstan	2002	2,55
Dinamarca	2003	9,84	Albània	2002	1,95
Eslovàquia	2003	9,48	Macedònia	2002	1,85
Suïssa	2003	9,41	Geòrgia	2002	1,71
Portugal	2003	9,38	Israel	2002	1,61
Finlàndia	2003	9,30	Turquia	2002	1,04
Regne Unit i N. Irlanda	2003	9,29	Armènia	2002	1,01
Xipre	2003	9,04	Uzbekistan	2002	0,96
Bèlgica	2003	8,93	Turkmenistan	2002	0,73
Rússia	2003	8,87	Tadjikistan	2002	0,29
Letònia	2003	8,36	Andorra		
Holanda	2003	7,79	Mònaco		
Grècia	2003	7,68	San Marino		

Font: OMS Europa (2006).

La tendència evolutiva sembla assenyalar un augment del consum a Europa, especialment als països acabats d'incorporar a la Unió, pertanyents a l'antic grup de països de l'Est. A més, les dades (taula 1.3) reflecteixen una presència de consum més gran entre els homes i en les edats intermèdies (si bé l'edat marca diferències escasses, cosa que indica clarament que l'ús de l'alcohol és un hàbit transversal que afecta totes les edats, incloses les més juvenils).

TAULA 1.3

Consum d'alcohol en els últims 12 mesos als països de la Unió Europea

(Europa dels 25)

	sí	NO
UE-25 (total)	75%	25%
Sexe		
Home	84%	16%
Dona	68%	32%
Edat		
15-24	75%	25%
25-39	81%	19%
40-54	81%	19%
55 +	67%	33%

Font: Eurobaròmetre (2007).

A España

A Espanya, des dels anys cinquanta del segle passat, el consum d'alcohol va començar a créixer de manera ininterrompuda fins al 1975, any en què té lloc un màxim històric. L'arrencada de l'economia espanyola, que va facilitar un poder adquisitiu més gran i unes condicions de vida millors, la major producció vitivinícola, la introducció del consum de begudes abans estranyes a la norma cultural (whisky, ginebra...), i la incorporació de nous col·lectius al consum (especialment el col·lectiu femení), es troben entre les raons d'aquesta disseminació ininterrompuda del consum d'alcohol. Això no obstant, a pesar que hi havia importants sectors de població afectats per l'alcoholisme, mai no hi va haver la percepció col·lectiva d'existència de problemes que només

preocupaven a aquells als quals els afectaven directament; de fet, a penes hi havia xarxes i sistemes específics de tractament.

La sèrie de dades que l'OMS recull a Espanya (taula 1.4) s'inicia el 1962. És una sèrie en la qual, si bé es reflecteixen els totals alcohòlics, els consums es divideixen en tres grups, derivats dels consums diferenciats de cervesa, vi i licors, cosa que, fins a cert punt, permet seguir l'evolució cultural del consum. Des del 1962, la taxa d'alcohol pur per persona i any va creixent fins al 1975, any en què s'arriba a un màxim històric (1975: 19,57 litres per persona i any); a partir d'aleshores, la tendència comença a moderar-se i a disminuir, i el consum se situa en 9,99 litres per capita l'any 2003 (vegeu taula 1.2), la taxa més baixa registrada. L'anàlisi més detallada, en funció del tipus de beguda que es consumeix, explica fins a cert punt aquesta disminució; el consum d'alcohol en forma de vi ha disminuït ininterrompudament des del 1975, i ha arribat, el 2001, a la meitat del que es consumia el 1962; l'ús d'alcohol en forma de licor també disminueix, tot i que menys, i l'increment del consum de cervesa no contraresta la pèrdua de pes del vi. És a dir, en termes generals, s'ha anat substituint el vi per la cervesa, amb el resultat que l'alcohol consumit ha disminuït sense que el mercat global se n'hagi ressentit.

La tendència genèrica descrita es mostra en l'última dècada una mica erràtica. Les taxes de consum d'alcohol van baixar fins l'any 1996, però, posteriorment, s'aprecien augments i descensos dins dels mateixos paràmetres. Així, el consum augmenta el 1997, torna a baixar (1998-2000) i s'experimenta un nou increment l'any 2001, últim any del qual es tenen dades desagregades per substàncies.

D'altra banda, la modificació de les pautes de consum, consum que es concentra el cap de setmana, comença al principi dels anys vuitanta en un moviment liderat pels que aleshores eren joves i que avui dia se situen en les capes socials responsables directes de l'educació de la població adolescent actual. Els que van començar els nous modes de beure van ser els adolescents i els joves d'aleshores, que ara són pares, mares i educadors, però també, no ho oblidem, els actuals responsables de la política social, de la comunicació i màrqueting, de la producció econòmica, del control normatiu i legislatiu, de la sanitat o de la cultura.

TAULA 1.4

Evolució del consum d'alcohol per capita

Espanya, 1961-2001

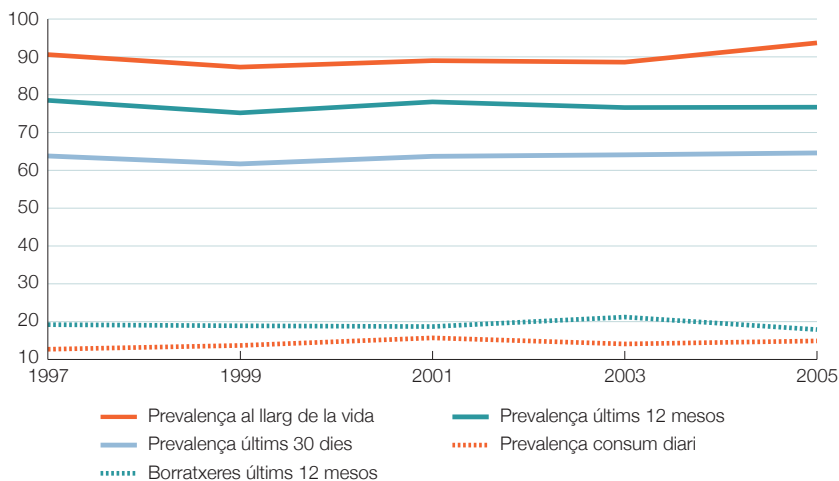
ANY	LITRES TOTALS PER ADULT (+15 ANYS)	CERVESA	VI	LICORS
2001	12,25	4,38	5,07	2,80
2000	11,92	4,17	4,96	2,79
1999	11,82	4,04	4,98	2,81
1998	11,88	3,93	5,02	2,94
1997	12,00	3,96	4,97	3,07
1996	11,09	3,92	4,32	2,85
1995	11,35	3,98	4,39	2,99
1994	11,63	3,98	4,65	3,01
1993	12,04	4,06	4,95	3,03
1992	12,47	4,30	4,88	3,29
1991	13,19	4,37	5,51	3,32
1990	13,37	4,46	5,57	3,35
1989	13,76	4,45	5,81	3,50
1988	14,03	4,34	6,15	3,54
1987	14,99	4,26	7,04	3,70
1986	14,98	3,99	7,26	3,73
1985	15,09	3,97	7,49	3,64
1984	15,12	3,87	7,57	3,68
1983	16,93	3,88	9,08	3,98
1982	17,00	3,81	9,17	4,02
1981	17,63	3,73	9,57	4,33
1980	18,57	3,64	10,57	4,36
1979	18,53	3,61	10,68	4,24
1978	19,24	3,58	11,54	4,12
1977	17,97	3,23	10,74	3,99
1976	18,92	3,30	11,75	3,86
1975	19,57	3,25	12,60	3,73
1974	19,45	3,06	12,78	3,60
1973	19,02	2,95	12,47	3,60
1972	17,26	2,50	11,15	3,61
1971	15,95	2,48	9,99	3,47
1970	16,11	2,67	10,24	3,19
1969	16,08	2,22	10,40	3,47
1968	15,77	2,28	10,31	3,18
1967	15,38	2,10	10,11	3,18
1966	16,95	1,82	11,00	4,13
1965	15,46	1,61	10,40	3,44
1964	14,74	1,49	10,37	2,89
1963	14,44	1,27	10,70	2,48
1962	14,64	1,05	10,49	3,10

Font: OMS (2006).

GRÀFIC 1.1

Prevalences del consum d'alcohol en la població espanyola de 15 a 64 anys

En percentatge

Font: Elaboració pròpia basada en les dades de la DGPNSD, 2006.

Las petites fluctuacions de l'alcohol per capita des del 1996 no sembla que es traslladin a les xifres de prevalències de consum obtingudes a través de les enquestes. Al gràfic 1.1 s'aprecia que aquestes prevalències, en la població general, es mantenen estables des de 1997 fins al 2005; de fet, els canvis que s'aprecien són mínims i dubtosament significatius.

Aquesta estabilitat també es manifesta quan s'analiza el consum d'alcohol en aquesta dècada, en funció del gènere: els homes beuen més sovint⁽¹⁰⁾ i presenten episodis d'abús amb més freqüència⁽¹¹⁾ que no pas les dones, mentre que l'edat d'iniciació, per als dos sexes, se situa al voltant dels 16,7 anys. L'anàlisi en funció de dos grans grups d'edat (de 15 a 34 anys i de 35 a 46 anys) també mostra una estabilitat idèntica. Les prevalències mantenen

(10) En el període de l'últim mes, amb petites oscil·lacions anuals, hi ha una mica més del 75% d'homes que han begut; el mateix comportament té lloc en una mica més del 50% de dones. Pel que fa al consum diari, al voltant del 22% d'homes i a penes el 7% de dones el fan. Les diferències interanuals d'aquestes prevalències són poc significatives.

(11) L'últim any s'ha emborratxat com a mínim aproximadament un 27% d'homes i un 12% de dones. També en aquest cas, amb variacions interanuals no significatives.

una línia de continuïtat en tots dos grups i en l'interval d'edat més jove hi ha unes taxes superiors d'usuaris, sobretot en relació amb els episodis d'embriaguesa,⁽¹²⁾ i molt menors quan es tracta de beure diàriament. Aquestes especificitats ja ens donen una pista sobre els diferents models de beure entre joves i adults, en els quals aprofundirem. Adults bevedors segons un patró mediterrani, d'ús diari; i joves (i adolescents) que, sobretot en les primeres etapes etàries, concentren la beguda en el cap de setmana, en episodis de consum sovint abusiu.⁽¹³⁾

En general, s'ha de dir que les pautes de consum d'alcohol en la població espanyola han canviat molt poc des de 1997. Fins i tot els consums més exagerats, les borratxeres, analitzades per gènere i edat (gràfic 1.2), mostren una situació d'estabilitat, amb canvis petits, amb lleus descensos i repunts, tant en el cas dels homes com en el de les dones, sense que es pugui confirmar cap tendència clara. És notable que el paral·lelisme en els consums d'homes i dones es manté, amb increments o descensos anuals del mateix ordre en els dos col·lectius.

A la vista d'aquests resultats, es pot avançar que el comportament dels adolescents pel que fa al consum d'alcohol, com veurem més endavant, segueix el camí del dels joves i adults, si bé els menors (probablement de forma coherent amb les seves característiques vitals i evolutives) es manifesten de manera més primària i amb més virulència, sobretot, amb els seus propis ritus i costums; però els consums i les seves oscil·lacions tenen molt a veure amb els dels adults. Estem en presència, no tant d'una qüestió etària com d'un fenomen social, si bé molt matisat per l'edat.

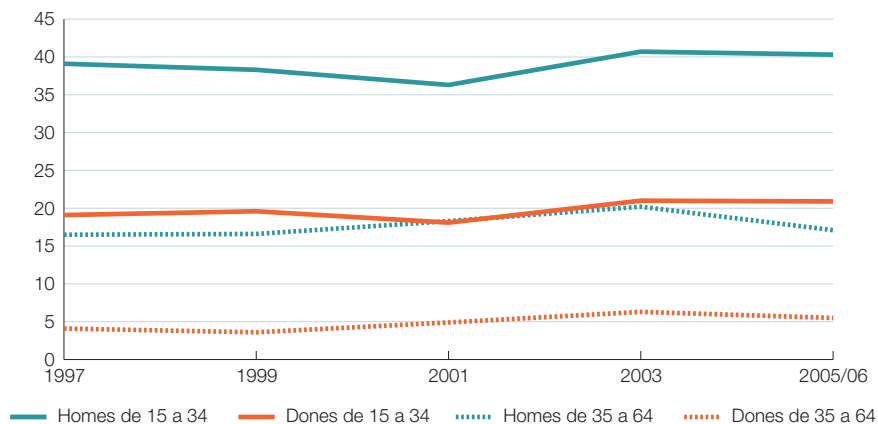
(12) Al llarg de la vida, en l'últim any, fins i tot en l'últim mes, els percentatges de bevedors en els grups més joves (de 15 a 34 anys) i grans (de 35 a 64) són molt semblants o, si més no, estan en el mateix rang de magnituds (el 2003: 88,9% i 88,3%, en prevalença-vida; 79,5% i 74,2% en prevalença-any; 65,8% i 62,3% en prevalença-mes), sempre lleugerament per sobre dels més joves. Això no obstant, les taxes de bevedors de menor edat són molt més grans quan es tracta de l'experiència d'haver tingut borratxeres (31,2% dels de 15 a 34, davant del 13,2% de 35 a 64, s'havien emborratxat l'any anterior, el 2003), i molts menors d'edat en parlar de la beguda diària (aquest mateix any 2003, només el 6% de joves bevia alcohol cada dia davant de més d'un 20% dels més grans).

(13) Les dades que es reflecteixen en la nota anterior confirmen aquesta interpretació. I això, a pesar que el rang de 15 a 34 difumina els percentatges, perquè a partir dels 25, molts joves incorporen patrons de beguda més adults.

GRÀFIC 1.2

Evolució de la proporció de borratxeres els últims 12 mesos entre la població espanyola de 15 a 64 anys

Segons el grup d'edat i el sexe

Font: DGPNSD, 2007.

En les diferents comunitats autònomes

Les xifres de consum d'alcohol, analitzades per comunitats autònomes (taula 1.5), indiquen que els territoris amb xifres menors de prevalença (referida a consum diari) són Canàries, Ceuta i Melilla, així com, sorprenentment, La Rioja i Astúries. D'altra banda, les comunitats amb prevalències superiors són Galícia, Múrcia i Balears. Aragó i la Comunitat Valenciana estarien en la mitjana de l'Estat.

Fixant-nos en quatre comunitats autònomes les realitats socials i culturals de les quals serien, en principi, molt diferents (Andalusia, Galícia, València i el País Basc),⁽¹⁴⁾ les prevalències de consum són diferents però segueixen pautes molt similars. A Euskadi el consum està més estès en la població i s'hi consumeix amb més freqüència, mentre que Andalusia és, de les quatre comunitats, la de menors taxes de totes les prevalències. Això no obstant, totes tenen una característica comuna: la freqüència de consum més elevada correspon a les edats entre els 20 i els 24 anys, és a dir, a l'etapa juvenil pròpiament dita, i a

(14) A més, les quatre tenen enquestes seriades pròpies.

TAULA 1.5

Prevalença de consum d'alcohol en la població de 15 a 64 anys

Enquesta domiciliària 2005-2006

C.A.	ALGUN COP A LA VIDA	ÚLTIMS 12 MESOS	ÚLTIMS 30 DIES	A DIARI ELS ÚLTIMS 30 DIES
Canàries	91,6	72,4	53,3	5,2
Ceuta i Melilla	72,4	57,7	47,3	8,4
La Rioja	92,3	70,0	60,8	11,4
Astúries	95,5	81,0	64,2	12,6
Madrid	92,4	72,6	62,9	13,1
Extremadura	94,9	79,0	56,5	14,0
Andalusia	93,0	74,3	62,3	14,0
Castella-la Manxa	91,9	71,3	60,4	14,2
Aragó	96,7	81,0	67,6	14,6
Mitjana de l'Estat	93,7	76,7	64,6	14,9
Comunitat Valenciana	94,7	77,5	66,3	15,0
Catalunya	94,5	81,7	71,0	15,2
País Basc	95,1	82,3	67,1	15,3
Castella i Lleó	94,2	60,0	65,9	15,8
Navarra	94,8	79,6	68,2	15,8
Cantàbria	93,8	77,3	59,4	17,1
Balears	95,9	80,3	69,3	17,7
Múrcia	93,3	76,4	64,9	20,4
Galícia	94,5	75,2	65,4	24,3

Nota: Valors ordenats en funció del consum el mes previ a l'enquesta.
Font: DGPNSD, 2006.

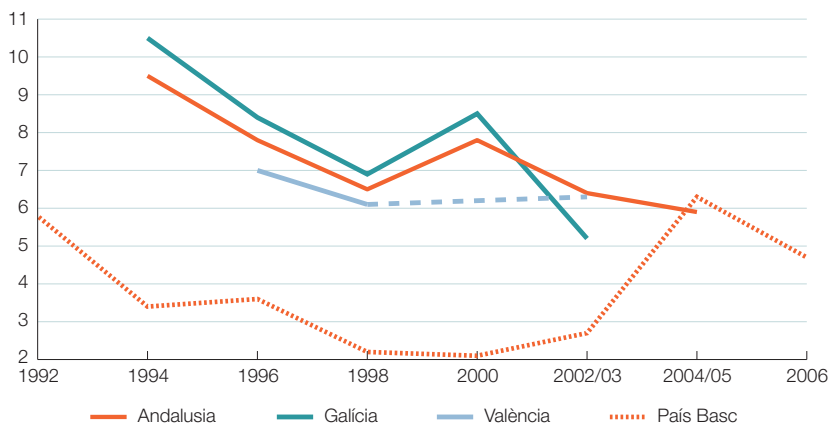
partir d'aquí decau lleugerament a mesura que augmenta l'edat. Per tant, les pautes de consum, tot i amb impactes poblacionals diferents, són similars en diferents realitats geogràfiques.

Si ens centrem en el patró més abusiu de consum d'alcohol, les dificultats per comparar són molt més grans, perquè hi ha diferents criteris per a aquesta consideració. Això no obstant, hi ha una evolució gairebé comuna en les comunitats autònomes citades, fins i tot tenint en compte les diferències. S'observa una tendència descendent en els percentatges de la població general que beu amb patrons clarament abusius, amb petits repunts en diferents anys en cada comunitat (gràfic 1.3).

GRÀFIC 1.3

Evolució del consum abusiu d'alcohol en població general, en quatre comunitats autònomes⁽¹⁵⁾

En percentatge

Font: Elaboració pròpia basada en les dades de les diferents enquestes autonòmiques.

En resum

El conjunt de dades que hem presentat, referides a població general, ens permet concloure que, en els últims anys, a Espanya ha anat descendent la quantitat d'alcohol ingerida pel conjunt poblacional i s'ha mantingut inalterable el costum de beure alcohol. És a dir, la proporció de persones bevedores a penes s'ha modificat els últims anys, es beu amb la mateixa freqüència però es beu en menor quantitat. És molt possible que si aquestes dades es creuessin amb els indicadors de qualitat del que es beu, trobéssim un paral·lelisme entre les dues circumstàncies: la quantitat ingerida és inversament proporcional a la qualitat (amb les característiques positives que això implica de sabor, puresa, presentació..., però també de cost econòmic).

Més enllà de les xifres brutes, les pautes de consum s'han anat modificant gradualment. El consum intens d'alcohol durant els caps de setmana, després d'uns dies d'abstinència, no és un joc d'adolescència. Molt lluny d'això, és

(15) Les xifres s'han estimat de manera idèntica a les quatre comunitats. No obstant això, les diferències metodològiques fan que aquest gràfic només hagi de ser llegit com a expressió genèrica de les tendències.

una pauta de consum que la població espanyola ha anat adquirint i de la qual participa la població adolescent. Seria un exercici dialèctic interessant, si bé possiblement inútil, tractar de dilucidar qui influeix o condiona a qui. L'impuls inicial per al canvi en els patrons d'ús està determinat, ja fa molts anys, pel canvi en el règim laboral i el desenvolupisme; les tendències dels valors dominants van anar fent la resta; i tot això és cosa més aviat d'adults. Però no és menys autèntic que, a partir dels anys vuitanta, els moviments juvenils van marcar molt decisivament les pautes culturals i van acabar d'arrodonir l'impacte sobre el conjunt de la societat: «el que és jove, ven».

Com assenyala Brugal⁽¹⁶⁾ assistim a una redistribució del consum en la qual la pauta mediterrània va sent desplaçada o complementada per la pauta nòrdica. Això també ha canviat els riscos associats a l'alcohol i ha fet disminuir les afeccions cròniques, però ha augmentat les situacions de risc agut. Sobretot, des de la perspectiva que aquí ens interessa, tot això ha cristal·litzat en una nova manera de beure, que es projecta abans que res en els adolescents i que determina una mirada adulta d'una certa perplexitat i alarma.

1.3. El consum d'alcohol entre els i les adolescents

Les prevalences de consum

Amb els usos d'alcohol que hem descrit per part de la població espanyola, no és d'estranyar que aquesta substància tingui una alta penetració en la població adolescent. L'alcohol no pot faltar en l'àmbit familiar; vuit o nou de cada deu menors adolescents asseguren que a casa seva es consumeixen begudes alcohòliques, i això fa que des de molt petits percebin el consum d'alcohol com una cosa absolutament normal, amb una gran significació simbòlica per a les relacions, la diversió i la celebració.⁽¹⁷⁾ No és sorprenent, per tant, que en el procés de creixement, un dels elements rituals que ràpidament s'incorporen sigui el consum alcohòlic.

Aquest consum està present en els adolescents, tot i que està prohibit per a la immensa majoria d'aquesta població, perquè són menors d'edat. La prohibició en l'accés a la beguda no impedeix que hi accedeixin lliurement, de

(16) Brugal *et al.*, 2006.

(17) Altarriba i Bascones, 2006; Ballester, Gil i Guirado, 2000.

manera que per al 65% dels adolescents el consum és una cosa corrent. Això no es podria produir si no hi hagués una cobertura, o si més no una certa permissivitat per part de qui subministra l'alcohol (hostalers, tenders, etc.), però també per part dels que tenen la missió directa d'educar aquests menors: pares i professors. També la societat en general sembla haver «llegit» el discurs sobre el consum d'alcohol adolescent com un mal menor i transitori, que s'alleujarà amb el temps i amb l'edat. De fet, la normalitat amb la qual s'ha viscut, i es viu, aquesta conducta, en surt alterada més per qüestions d'ordre públic (la invasió de l'espai comú, el soroll, la brutedat, alguns aldarulls...) que no pas per raons d'alarma davant dels riscos per a la salut dels menors, o per la distorsió que, per al seu procés de socialització, pugui comportar l'ús compulsiu o immoderat de la substància.

L'alcohol és un producte de fàcil subministrament i amb unes escasses restriccions de compra per als adolescents. La majoria confessa fer-ho amb facilitat, especialment els que ja han incorporat aquest comportament com a habitual, per molt que hi hagi impediments legals teòrics: el 93,8% dels escolars espanyols creu que obtenir alcohol és fàcil o molt fàcil, una proporció que ha anat augmentant en els últims anys (el 1994, el percentatge d'alumnat que considerava fàcil l'accés a l'alcohol era del 89%, segons la Delegació del Govern per al PNSD).

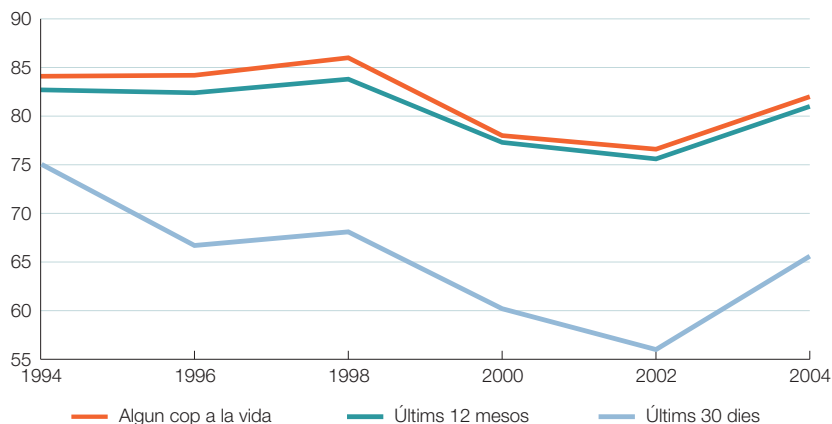
Al gràfic 1.4 es presenta la distribució percentual de les prevalences del consum d'alcohol en la població escolar entre els 14 i els 18 anys; són dades de la Encuesta Estatal sobre Uso de Drogas en Enseñanzas Secundarias (ESTUDES).⁽¹⁸⁾ L'alta penetració de l'ús de l'alcohol que demostren aquestes prevalences té lloc, sense gaires variacions, des de fa més de deu anys; hi ha una lleu disminució fins l'any 2002, que es recupera el 2004. En el moment de redactar aquest text, unes últimes enquestes que encara no han estat publicades suggereixen que s'hauria tornat a produir un cert descens. Estem, per tant, en una etapa de tendències incertes, que caldrà confirmar. Però tot això en un context de prevalences molt elevades.

(18) Com a eix de les anàlisis de prevalences de consum en adolescents utilitzarem les enquestes específicament dirigides a aquesta edat. No obstant això, desagregant les franges etàries corresponents de les enquestes generals, els resultats són molt semblants. No els incloem per no contribuir a fer confús el text.

GRÀFIC 1.4

Prevalences del consum d'alcohol en la població escolar espanyola (ESTUDES)

De 14 a 18 anys. En percentatge

Font: DGPNSD.

Si comparem aquestes dades amb altres enquestes escolars podrem comprovar que, fins i tot tenint en compte que les edats de què s'ocupen uns estudis i els altres varien substancialment,⁽¹⁹⁾ els rangs de consum d'alcohol estan en la línia de l'anàlisi del PNSD: per al consum recent, entre la meitat i el 75% d'aquesta població (segons les franges d'edat incloses) diuen que són usuaris d'alcohol. Per tant, el costum i l'hàbit de beure entre els adolescents queda reiteradament constatat en tots els estudis que s'han fet i que es fan a Espanya, ja sigui en els àmbits estatal, autonòmic o local (taula 1.6).

Desagregant les dades per comunitats autònomes, segons l'última enquesta disponible (ESTUDES, 2004),⁽²⁰⁾ són Melilla i Ceuta les ciutats autònomes amb prevalences menors, amb gran diferència en relació amb la mitjana estatal. No és aventurat interpretar que, en aquests casos, la cultura i la religió d'una gran part de la població pressionen a la baixa els percentatges. Darrere

(19) És necessari considerar que alguns estudis s'inicien als 12 anys i altres, als 14; que alguns no acaben als 18 anys; i fins i tot que d'altres només es refereixen a escolars de 14 anys.

(20) Per a aquest exercici de desagregació cal, per exigències de comparabilitat, utilitzar un instrument homogeni. És obvi que calia utilitzar l'enquesta ESTUDES, d'àmbit estatal i metodologia comprovada.

TAULA 1.6

Resum de les prevalences del consum d'alcohol trobades en diversos estudis autonòmics o locals, en els últims anys

	ALGUN COP	ÚLTIMS 12 MESOS	ÚLTIMS 30 DIES
Madrid (2000)	78,9	78,5	61,1
Madrid (2002)	74,0	73,2	53,5
Madrid (2004)	78,1	77,7	63,5
País Basc (1996)	79,4	72,2	54,3
País Basc (2006)	74,2	70,5	54,7
Barcelona (1987)	73,4		
Barcelona (1992)	70,8		
Barcelona 1994)	66,7		
Barcelona (1996)	61,8		
Barcelona (1999)	59,3		
Andalusia (2000)	73,2	72,2	54,7
Andalusia (2002)	72,8	71,7	52,7
La Rioja (2004)	86,8	86,4	78,0
Aragó (2004)	90,0	89,6	79,9
Toledo (2004)	93,4		
Còrdova (2002)	80,2	73,4	

Font: Elaboració pròpia basada en els resultats de les diferents enquestes escolars.

d'elles hi ha les comunitats autònomes de Canàries, Andalusia i Catalunya, si bé aquestes dues últimes es troben ja molt a prop de la mitjana estatal, mentre que les comunitats amb unes taxes més elevades de consum d'alcohol en els escolars serien Aragó, Astúries, Castella i Lleó, Cantàbria, Navarra i el País Basc, moltes d'elles situades en un àmbit geogràfic de certa proximitat.

D'altra banda, l'edat mitjana de començament del consum d'alcohol, per al conjunt de l'Estat se situa al voltant dels 13,67 anys,⁽²¹⁾ i són molt escasses les diferències en relació amb aquesta mitjana entre les diferents comunitats

(21) Al lector li pot sorprendre la no-coincidència d'aquesta dada amb l'edat d'inici que s'assenyalava en parlar de població general (16,7). S'ha de tenir en compte, d'una banda, que els rangs d'edat que s'analitzen condicionen modificacions substancials en el resultat (en la població general s'inclouen col·lectius que augmenten l'edat d'inici). A més, com més baix sigui el límit d'edat de l'enquesta, més quedaran fora de l'anàlisi els que comencen a beure tardanament; per això, com més baixa sigui l'edat de la mostra, més baixa serà la mitjana etària del començament.

En qualsevol cas, tenint en compte els percentatges dels adolescents que beuen, l'edat d'inici que es dona aquí és molt fiable i indicativa de la realitat del que passa.

TAULA 1.7

Prevalències del consum d'alcohol entre escolars espanyols, i edat d'inici al consum

Per comunitats autònomes, 2004

	ANDALUSIA	ARAGÓ	ASTÚRIES	BALEARS	CANÀRIES	CANTÀBRIA	CASTELLA-LA MANXA	CASTELLA I LLEÓ	CATALUNYA
Prevalença al llarg de la vida	79,3%	90,0%	89,1%	81,0%	74,2%	85,1%	85,4%	87,1%	77,1%
Prevalença en els últims 12 mesos	77,9%	89,6%	86,3%	80,2%	73,5%	85,0%	82,4%	86,5%	76,8%
Prevalença en els últims 30 dies	61,0%	79,9%	75,8%	63,3%	47,6%	73,0%	69,8%	74,4%	60,6%
Edat mitjana d'inici (anys)	13,9	13,2	13,6	13,7	13,5	13,5	13,5	13,5	13,6

Font: DGPNSD. Enquesta ESTUDES, 2004.

autònomes. Només es pot assenyalar que són algunes de les comunitats amb una prevalença més gran en el consum d'alcohol les que tenen unes edats més baixes per a l'inici del consum (Aragó, País Basc, Navarra, Castella i Lleó i Cantàbria) i, en canvi, les comunitats amb menor prevalença en els consums presenten l'edat d'inici més elevada (Melilla, Ceuta, Andalusia i Extremadura). Tot això es pot comprovar a la taula 1.7.

Per satisfer la lògica inquietud de comparar tot el que hem dit amb el que passa amb els adolescents europeus, podem utilitzar les dades de l'enquesta European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD), feta en 35 països d'Europa, amb un únic instrument de mesura i amb el mateix procediment de mostreig. Si integrem entre les dades d'aquesta enquesta les que la DGPNSD dona per a Espanya,⁽²²⁾ trobem que aquesta última se situa entre els països amb unes taxes de prevalença més elevades de consum durant l'últim mes, encara que en el lloc 14. Crida l'atenció que els nostres consums s'acosten als de països amb els quals no imaginariem, en principi, aquesta circumstància (Bèlgica, Irlanda, Holanda o el Regne Unit) i, en canvi, es

(22) Espanya no participa en aquest estudi, però amb finalitats de comparació, hem extret de la mostra espanyola d'ESTUDES els estudiants de 16 anys. D'aquesta manera, la població diana és la mateixa i, com que el procediment metodològic és molt semblant, és legítima i defensable la comparació, especialment dels indicadors de prevalença.

COMUNITAT VALENCIANA	EXTRE-MADURA	GALÍCIA	MADRID	MÚRCIA	NAVARRA	PAÍS BASC	LA RIOJA	CEUTA	MELILLA	ESPANYA
83,9%	80,3%	77,9%	78,1%	79,2%	86,4%	86,4%	86,8%	56,5%	38,8%	80,6%
82,9%	79,2%	77,3%	77,7%	79,0%	85,7%	86,2%	86,4%	53,0%	38,5%	79,8%
63,6%	65,8%	63,2%	63,5%	61,5%	72,3%	71,7%	78,0%	39,4%	25,2%	64,0%
13,5	13,8	13,7	13,7	13,6	13,5	13,4	13,5	14,0	13,3	13,67

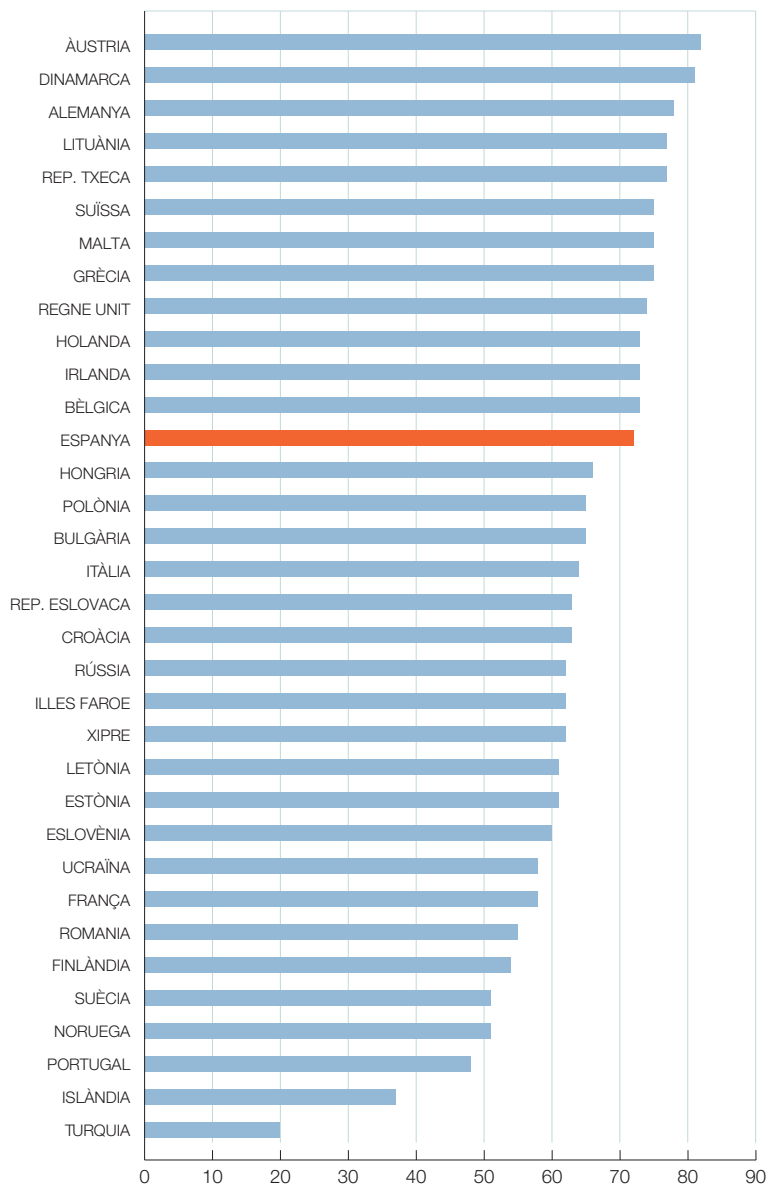
troben molt per davant dels països que ens són més pròxims geogràficament i culturalment (Itàlia, França i Portugal) (gràfic 1.5).

A més, l'enquesta ESPAD permet obtenir algunes conclusions que volem traslladar aquí. Així, corroborant el que alguns estudis europeus de joventut afirmen des de fa anys, els costums i hàbits dels joves són cada vegada menys idiosincràtics i més homogenis, al marge del país en el qual es resideixi. La creixent incorporació de menors al consum d'alcohol, utilitzat com un hàbit de diversió, la popularització de l'abús puntual i compulsiu (la borratxera), l'aparició de noves formes de consum i la incorporació massiva de les noies, són característiques comunes a un bon nombre de països europeus, en igual mesura que defineixen la realitat espanyola.

GRÀFIC 1.5

Prevalença de consum d'alcohol en els últims 30 dies, en escolars de 16 anys

Europa. En percentatge

Fonts: ESPAD, 2003 i ESTUDES, 2004. Per als resultats d'ESTUDES, s'ha procedit a treure de la mostra els estudiants de 16 anys.

El consum abusiu

A pesar que, com ja hem comentat, el criteri de l'OMS és que l'ús de l'alcohol en edats inferiors als 18 anys és sempre un consum de risc, l'enorme extensió d'aquests consums entre els adolescents i l'evidència que hi ha maneres molt diferents de consumir i, per tant, diferents graus de perillositat, ens obliga a matisar. No és el mateix, al marge del fet del que l'OMS ho consideri de risc, el consum moderat d'alcohol, fet fins i tot de manera ocasional, que no pas el consum abusiu, fet de forma compulsiva o habitual.

També hem comentat que és difícil dimensionar i establir límits divisoris en les escales de risc quantificat; i molt més des del moment en què hi ha una multitud de sistemes i formes de mesura. De manera que hi ha pocs consensos sobre el que se suposa que és el consum de risc, i sobretot, de classificar aquest consum en funció de les dosis ingerides; són pocs els estudis que s'aventuren a mesurar el grau de consum alcohòlic i els que ho fan estableixen sistemes diversos. Més freqüentment, les enquestes utilitzen com a mesura de l'abús el nombre de borratxeres en un període determinat de temps, sense aventurar la quantitat d'alcohol ingerit.

Utilitzant aquest últim indicador, a pesar d'una certa disparitat de resultats,⁽²³⁾ globalment es podria dir que la meitat de la població adolescent (en conjunt i per a totes les edats) ha tingut alguna borratxera en la vida; i que els que es van emborratjar l'últim mes ronden el 25% (taula 1.8).

Tenint en compte els intents de quantificació de l'alcohol ingerit, presentarem les dades derivades de dos sistemes de mesura: l'utilitzat pel PNSD per a l'enquesta ESTUDES, el més estès i utilitzat a escala nacional, i l'utilitzat al País Basc en la sèrie d'enquestes més antigues de tot l'Estat (i que ha mantingut un mateix mètode de mesura al llarg dels anys). Al gràfic 1.6 es presenta l'evolució dels percentatges de nois i noies que han tingut borratxeres durant el mes anterior a l'enquesta, o que han mantingut consums de risc,⁽²⁴⁾ segons l'estudi del PNSD. Com es pot observar, la tendència creixent del consum de risc i de l'abús de l'alcohol és important. L'any 1994, el 21,7% de nois i el

(23) Recordem la diferència entre uns estudis i els altres en relació amb les edats de la població diana (encara dins del que es considera «adolescència»).

(24) Els criteris d'ESTUDES estableixen com a consum de risc la quantitat de 50 centímetres cúbics d'alcohol pur/dia per als homes, i de 30 centímetres cúbics per a les dones: com a consum mitjà diari, durant l'últim mes.

TAULA 1.8

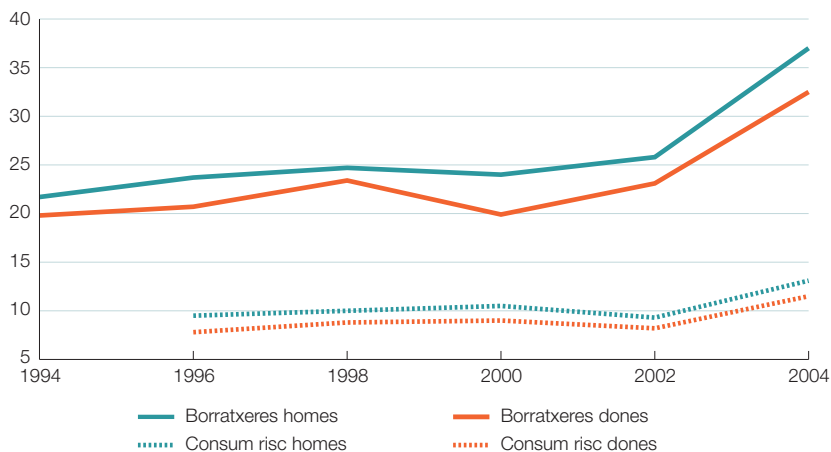
Prevalences de borratxeres en adolescents, en diferents estudis autonòmics o locals i nombre mitjà de borratxeres al mes (dels que es van emborratxar)

	MADRID 2000	MADRID 2002	MADRID 2004	LANZAROTE 2001-2002	LA RIOJA 2004	TOLEDO 2004	ARAGÓ 2004
S'han emborratxat algun cop a la vida	41,4%	39,3%	47,7%	45,6%	55,4%	52,0%	65,1%
S'han emborratxat els últims 30 dies	21,1%	20,0%	29,2%		32,2%		43,1%
Mitjana de borratxeres en els últims 30 dies (dels que es van emborratxar)	1,3	1,4	2,7		2,6		2,8

GRÀFIC 1.6

Evolució de la prevalença de borratxeres i consum de risc en els últims 30 dies, entre estudiants de 14 a 18 anys (ESTUDES)

Espanya. En percentatge

Font: DGPNSD, enquesta ESTUDES.

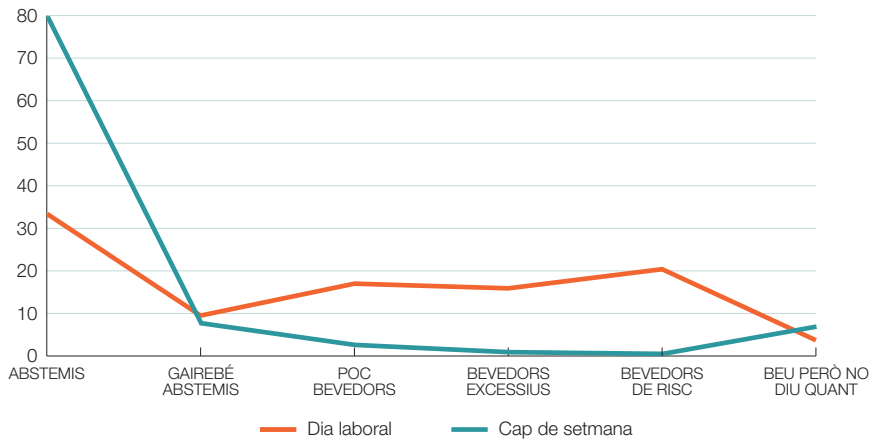
19,8% de noies afirmaven haver experimentat alguna borratxera al llarg de la seva vida; el 2004, deu anys després, el percentatge augmenta fins al 37% en el cas dels homes i fins al 32,5% en el cas de les dones. D'altra banda, el consum de risc, mesurat per la mitjana de centímetres cúbics d'alcohol pur ingerits al dia, durant l'últim mes, també s'incrementa, encara que més lleugerament, i arriba al 13,1% dels nois i a l'11,5% de les noies, el 2004.⁽²⁵⁾

Si completem aquestes dades amb les de la segona enquesta citada, «Drogas y Escuela» de la comunitat autònoma del País Basc, a la secció setena, trobem que durant els dies laborals la immensa majoria d'adolescents (79,9%) no consumeix gens d'alcohol, i són molt pocs (2%) els que fan consums abusius aquests dies. No obstant això, durant els caps de setmana, l'abstèmia dels escolars (des dels 12 anys) es redueix a una tercera part (33,4%), el consum moderat el fa un de cada quatre (26,5% concretament) i el consum abusiu es presenta en el 36,3% d'aquests adolescents (gràfic 1.7).

GRÀFIC 1.7

Consum d'alcohol en dies laborals i caps de setmana

Població escolar de la comunitat autònoma del País Basc, de 12 i més anys (2006)

Font: Elzo, J. i Laespada, M.T., *Drogas y Escuela VII* (en premsa).

(25) L'any 2004, als 14 anys, un 13,9% d'adolescents s'havia emborratxat en els últims 30 dies. Als 18 anys, aquest percentatge mensual de borratxeres arribava al 47,8%.

La sèrie *Drogas y Escuela* es va iniciar amb una generació que actualment rondarà entre els 39 i els 43 anys. És a dir, l'enquesta del 2006 s'ha dut a terme prenent com a mostra els fills i filles d'aquella primera població adolescent que va contestar aquesta enquesta el 1981. Això significa que els enquetats actuals són els fills d'aquella primera generació que va utilitzar el temps d'oci de manera diferent a com s'havia fet fins aleshores, la primera generació que va introduir l'alcohol en la forma d'ús actual. D'aquí ve l'especial interès que pot oferir l'anàlisi de l'evolució i de les tendències (taula 1.9).⁽²⁶⁾

TAULA 1.9

Evolució del consum d'alcohol en la població escolar de Donostia

Majors de 14 anys. 1981-2006. En percentatge

	GRAMS ALCOHOL PUR AL DIA	1981(*)	1985(*)	1987(*)	1991(*)	1996	2002	2006
Dies laborals								
Abstemi	0	57,8	80,8	82,1	90,4	85,1	91,6	78,8
Gairebé abstemi	<24 g	34,4	16,5	16,3	18,4	9,6	5,4	11,9
Poc bevedor	25-64 g					2,6	1,6	2,1
Bevedor excessiu	65-120 g	1,5	0,9	1,1	0,8	2,1	0,4	1,9
Bevedors de risc	>120 g	0,2	0,3	0,5	0,4	0,7	0,3	1,0
Beu sense indicar la quantitat		6,5	-	-	-	-	0,7	4,2
Cap de setmana								
Abstemi	0	41,1	33,4	36,2	35,2	33,3	25,6	23,4
Gairebé abstemi	< 24 g	42,7	46,1	45,5	40,9	15,4	9,2	11,7
Poc bevedor	25-64 g					17,0	22,1	22,1
Bevedor excessiu	65-120 g	6,2	12,3	11,4	14,3	15,9	19,6	16,8
Bevedors de risc	>120 g	2,2	4,6	6,9	9,6	18,4	16,5	24,5
Beu sense indicar la quantitat		7,8	-	-	-	-	6,6	1,5

Nota: (*) Aquests anys les categories («gairebé abstemi» i «poc bevedor») estaven unificades.

(26) A la taula s'ofereixen dades que pertanyen a enquestes diverses, dutes a terme en territoris diferents i franges d'edat no coincidents. Els estudis de 1981, 1985, 1987, 1991 i 2002 es van fer únicament a Donostia. Els estudis de 1996 i 2006 es van fer a tota la comunitat autònoma basca. Alhora, els estudis des de 1981 fins a 1991 es van fer en població més gran de 14 anys; però, des de 1996, la mostra es va ampliar amb l'alumnat de 12 i 13 anys. Per poder dur a terme la comparació, s'ha agafat la mostra corresponent a Donostia en el cas dels estudis del 1996 i del 2006. Així mateix, els anys 1996, 2002 i 2006 s'han eliminat de la mostra els escolars d'edat inferior als 14 anys.

Es pot observar que la proporció d'escolars que consumien alcohol en dies laborals disminuïa des de 1981 fins al 2002; això no obstant, el 2006, per primera vegada en 25 anys, aquesta proporció augmenta i el consum d'alcohol sembla que es vagi incorporant als dies laborals. És molt possible que això obeeixi a l'efecte dels «dijous universitaris», que comença a ampliar-se tímidament a edats escolars prèvies; en qualsevol cas, durant aquest període laborable, l'increment més important es produeix en els consums moderats, si bé també es constata un augment significatiu en les zones de consum abusiu. D'altra banda, el percentatge dels que beuen els caps de setmana també augmenta, tant en el cas dels consums moderats com dels consums de risc. Aquest percentatge de bevedors de risc, del 1981 al 2006, ha crescut gairebé de forma permanent, tant entre setmana com, sobretot, els *findes*.

Recopilant tot el que s'ha dit fins ara, podríem resumir que, en els últims deu anys, a Espanya les taxes de prevalença en el consum d'alcohol adolescent s'han mantingut més o menys estables, mentre que els mateixos indicadors per a la població adulta iniciaven un descens suau però continuat. Això no obstant, sí que s'han incrementat els consums problemàtics o de risc, i això significa que una part important de la població adolescent que mantenia pautes de consum moderades ha transformat el consum en consums exagerats. Així, on s'ha mesurat el consum en funció de la graduació alcohòlica ingerida amb habitualitat, la tendència sosté un increment de la quantitat d'alcohol ingerit i una major proporció de població adolescent implicada en aquests tipus de comportaments; en cert sentit, es normalitza aquest consum exagerat d'alcohol (entenem la normalització des del punt de vista de l'extensió de la conducta, no en el sentit que sigui una conducta desitjable).

El moment d'iniciar-se (i el pes de l'edat)

Un dels motius de preocupació lligats al consum d'alcohol en adolescents és el suposat descens constant en l'edat d'inici en el consum d'aquesta substància; i això, perquè diversos estudis han posat en relleu que debutar precoçment en l'ús de substàncies està altament correlacionat amb l'ús intens i continuat, alhora que d'altres mostren que el retard en l'edat d'accés

disminueix la probabilitat d'adquirir patrons de consum abusius. Els que comencen en edats més avançades, superada l'adolescència, tenen menys probabilitats de tenir problemes; a més, en la mesura que es retarda l'accés a les substàncies legals, també es retarda l'accés a les substàncies il·legals. Per tant, una de les prioritats de les polítiques preventives s'ha centrat a augmentar l'edat d'inici.

En els últims anys es menciona contínuament un descens de l'edat d'accés a l'alcohol, cosa que genera una alarma social important.⁽²⁷⁾ Això no obstant, les dades no avalen rotundament aquest descens. Des del 1994, aquesta edat es manté semiestable, al voltant dels 13,5 anys. Les diferències interanuals són petites, fins i tot amb una corba d'augment discret de l'edat a partir de l'any 2000, com mostra el gràfic 1.8, que assenyala l'evolució de les dades en les diferents enquestes de la sèrie ESTUDES. Lògicament, els estudis locals mostren algunes diferències en relació amb aquesta mesura global estatal; així, el que es va dur a terme a Orense l'any 2005 situa l'edat mitjana d'inici als 13 anys. L'estudi de Lanzarote (2004) la redueix lleugerament, i la situa en els 12,63 anys. El de La Rioja, de l'any 2004, parla d'un inici als 13,6 anys (xifra pràcticament idèntica a la mitjana estatal), i l'estudi de Toledo (2004) torna a parlar de 13 anys.⁽²⁸⁾

És cert que els estudis amb més progressió en el temps van poder detectar un descens important en l'edat d'inici al consum d'alcohol a principis dels anys noranta. Això no obstant, l'indicador no ha tornat a disminuir des d'aleshores, i s'ha mantingut estable entre els 13 i els 14 anys des de mitjan 1994. Per tant, no podem seguir emfatitzant que aquesta edat segueix baixant; potser s'ha afirmat això massa lleugerament basant-se en enquestes desenvolupades amb una metodologia o uns mètodes de mostreig disperss, i amb l'objectiu de subratllar els indicadors que justificaven la preocupació, d'altra banda raonable, pel consum adolescent.

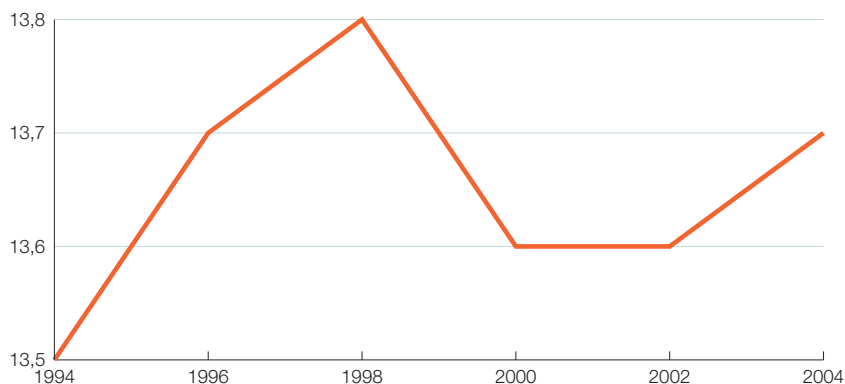
D'altra banda, no per obvi hem de deixar d'assenyalar-ho, és que entre els i les adolescents, a mesura que augmenta l'edat, també ho fa la proporció de nois i noies que beuen i la quantitat d'alcohol ingerit. Els estudis que inicien la presa

(27) Rincón i Ansó, 1995; Espada, Méndez-Carrillo i Hidalgo, 2000.

(28) Aquestes discrepàncies, que en cap cas invaliden les dades d'ESTUDES sinó que més aviat les confirmen, són causades no tan sols per possibles peculiaritats locals, sinó també per diferències metodològiques, sobretot, l'edat de la mostra estudiada.

GRÀFIC 1.8

Evolució de l'edat mitjana d'inici al consum d'alcohol, en escolars espanyols

Font: DGPNSD, enquesta ESTUDES.

de dades entre els 12 i els 13 anys⁽²⁹⁾ detecten que el col·lectiu d'adolescents més precoços ha iniciat el consum d'alcohol justament a aquestes edats, quan canvia el cicle d'estudis,⁽³⁰⁾ com es pot observar a la taula 1.10. Entre els 12 i els 13 anys ha començat a consumir alcohol el 39,3% de la població adolescent (en aquest cas, de la població adolescent basca), i amb un consum recent el 14,4%; després, entre els 14 i els 15 anys, s'incorporen al consum la majoria, de manera que al final d'aquesta etapa, més o menys el 75% de la població ja ha tastat l'alcohol, i cinc de cada deu mantenen consums habituals; finalment, entre els 16 i els 18 anys s'incorporen al consum els que no ho havien fet fins aleshores, de manera que entra en la majoria d'edat havent tastat l'alcohol una mica més del 90% de la població adolescent, i manté uns consums recents o habituals més del 75%.

Aquestes dades són corroborades, gairebé punt per punt, per l'enquesta ESTUDES, del 2004 (taula 1.11), que comença l'anàlisi als 14 anys. I amb unes xifres més rotundes, si escau, per un estudi local que hem inclòs com a exemple complementari (taula 1.12).

(29) Com ja hem comentat, és el cas de la comunitat autònoma del País Basc, des del 1996.

(30) Òbviament, en aquest grup també s'inclou una minoria que es pot haver iniciat en edats encara més precoces.

TAULA 1.10

Prevalença de consum d'alcohol entre els estudiants de la comunitat autònoma del País Basc, de 12 i més anys

En percentatge

	12 13	14 15	16 A 18
Al llarg de la vida	39,3	75,2	91,2
Últims 12 mesos	31,6	72,7	88,6
Últims 30 dies	14,4	49,2	76,5
Bevedors excessius (<i>findes</i>)(*)	3,2	14,4	23,7
Bevedors de risc (<i>findes</i>)(**)	3,7	14,9	27,4

Notes: (*) 65-120 grams alcohol/dia.

(**) >120 grams alcohol/dia.

Font: Elzo, J. i Laespada, M.T. *Drogas y Escuela VII* (en premsa).

TAULA 1.11

Prevalences de consum d'alcohol entre els estudiants espanyols de 14 a 18 anys

2004. En percentatge

	14	15	16	17	18
Algun cop a la vida	59,2	76,6	86,9	91,9	93,8
Últims 12 mesos	57,9	75,6	85,9	91,1	93,0
Últims 30 dies	38,0	57,7	71,9	78,2	81,5

Font: DGPNSD, enquesta ESTUDES.

TAULA 1.12

Prevalences de consum d'alcohol entre els estudiants de La Rioja de 14 a 18 anys

2004. En percentatge

	14	15	16	17	18	TOTAL
Al llarg de la vida	69,5	86,5	86,2	90,6	93,0	85,6
Últims 12 mesos	69,5	82,5	85,8	90,6	93,0	84,6
Últims 30 dies	45,6	68,3	77,4	76,1	78,1	70,3
Emborratjar-se algun cop a la vida	22,3	68,0	84,6	82,0	92,3	74,5

Font: Govern de La Rioja, 2004.

Per tant, és evident que quan la població adolescent inicia les primeres etapes de la joventut, el consum d'alcohol està plenament consolidat entre els seus costums; en uns casos serà un consum moderat, en d'altres més abusiu o compulsiu, però són molt pocs els casos que es mantenen abstemis del tot. Fins a aquest moment, quan parlem de consum d'alcohol de la població pròpiament adolescent, hem d'indicar les enormes diferències existents entre els principis d'aquesta etapa i els moments finals, en els quals l'alcohol arriba a ser una part molt important dels elements integrats en els costums i les relacions.

La influència del gènere: cada vegada menys diferents

El gènere ha estat una de les variables explicatives més contundents que s'ha utilitzat tradicionalment en parlar del consum de drogues. Les diferències en les prevalences d'ús de les diferents drogues entre homes i dones han servit per configurar aquesta variable com a protectora, en el cas de les noies, o de risc, en el cas dels nois; la literatura ha mostrat de manera recurrent que els homes han mantingut consums superiors als de les dones en tota la gamma de substàncies disponibles, legals i il·legals. No obstant això, aquests últims anys s'ha observat una tendència cap a l'homogeneïtzació dels patrons de consum dels dos sexes, tendència que també s'observa en altres països europeus. Tant és així que les noies han superat les prevalences de consum de tabac dels nois, s'han igualat en gran part els indicadors del consum d'alcohol i s'han acostat notablement a les prevalences de consum experiencial d'altres substàncies, sobretot del cànnabis.⁽³¹⁾ S'ha de remarcar, però, que, malgrat les prevalences, el cas de consum d'alcohol, a penes mostren diferències significatives segons el sexe, en alguns estudis encara es detecten variacions clares en els graus de consum de risc, i són les dones les que sostenen consums inferiors.

En l'estudi ESTUDES, fet a tot Espanya (taula 1.13) des de fa més de deu anys, les prevalences són pràcticament idèntiques entre nois i noies de 14 a 18 anys, si bé el consum de risc i la prevalença de borratxeres són lleugerament superiors en els nois que en les noies. Uns resultats similars es troben en enquestes puntuals i locals: a Còrdova, les prevalences de consum eren pràcticament idèntiques, però els nois declaraven que habitualment bevien en major nombre que no pas les noies; a La Rioja, en canvi, en mesurar les borrat-

(31) Elzo *et al.*, 2003; Elzo *et al.*, 2007; Delgado *et al.*, 2005.

TAULA 1.13

Evolució de les prevalences del consum d'alcohol segons el sexe entre espanyols de 14 a 18 anys

En percentatge

	1994		1996		1998		2000		2002		2004	
	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D	H	D
Prevalença consum (últims 12 mesos)	82,8	82,7	82,3	82,5	83,0	84,5	77,3	77,3	74,9	76,3	80,6	81,5
Prevalença consum (últims 30 dies)	75,3	74,9	66,8	66,7	67,5	68,5	60,4	59,9	56,7	55,4	65,5	65,7
Prevalença consum (caps de setmana)	–	–	66,0	66,4	67,0	68,1	60,1	59,8	56,3	55,2	65,1	65,5
Consumidors de risc (últims 30 dies)	–	–	9,5	7,8	10,0	8,8	10,5	9,0	9,3	8,2	13,1	11,5
Prevalença de borratxeres (últims 30 dies)	21,7	19,8	23,7	20,7	24,7	23,4	24,0	19,9	25,8	23,1	37,0	32,5

Font: DGPNSD (ESTUDES).

xeres no s'aprecien diferències entre el comportament de nois i noies, cosa que també es reitera a l'estudi de Toledo del 2004.

Aquesta tendència descrita ha de comportar una preocupació especial pel col·lectiu de dones joves, per les adolescents especialment, i com que, per raons metabòliques, la tolerància de les dones a l'alcohol és inferior a la dels homes, és arriscat que, per raons socioculturals, aquest últim sigui un argument que no s'utilitzi (fins i tot que trobi reticències per ser utilitzat). El resultat és que, vistos els graus i les freqüències de consum, les dones joves de la nostra societat, les escolars, s'enfronten amb més probabilitat a riscos sanitaris que no pas els seus homòlegs masculins. Aquest és un dels camps, en el procés d'equiparació de gènere, en què hauria estat positiu fer la igualació en sentit contrari o, si més no, tractant d'aconseguir un equilibri en les postures diferencials, en la recerca d'una igualtat amb menys costos.

II. Altres dimensions del consum adolescent d'alcohol

Presentem en aquest capítol algunes dades i observacions sobre diferents elements relacionats amb el consum d'alcohol que permeten comprendre més bé la manera amb què es desenvolupa i les atribucions simbòliques que desperta en la població adolescent. I, d'entrada, hem d'observar que, en la mesura que l'alcohol es popularitza i es massifica entre l'adolescència actual, es fa més complexa la recerca de factors diferenciadors i discriminadors del consum i dels consumidors. Dit d'una altra manera, és més difícil establir la frontera que distingeix els que beuen dels que no ho fan, perquè, al final de l'adolescència, la immensa majoria de nois i noies han incorporat l'alcohol als seus ritus d'oci. A partir d'aquesta constatació, més que no pas diferenciar els que beuen dels que no ho fan, potser val més plantejar-se les diferències entre els que beuen exageradament i els que es mantenen en uns consums moderats o, en menys casos, els que són abstemis.

Per donar compte d'aquests aspectes en la mesura que sigui possible hem extret informació procedent de diversos estudis i investigacions duts a terme en els últims anys a Espanya. Alguns han estat mencionats al capítol anterior; d'altres, més específics i pensats per aprofundir temes concrets, seran mencionats quan sigui necessari. Hi ha multitud d'investigacions i de publicacions en la literatura científica que aborden aspectes concrets del consum d'alcohol, en la recerca de les raons explicatives del consum, però també dels factors que s'hi associen, dels perfils psicològics dels consumidors de risc, dels factors ambientals, de la influència sociocultural, etc. Fins i tot, dins de cada model interpretatiu es creen diversos abordatges segons els corrents de pensament que inspiren als grups d'investigació, cosa que fa que les descobertes, si bé complementàries, siguin difícilment integrables i, moltes vegades, divergents o generadores de confusió.

Del que hi ha pocs dubtes és que el consum d'alcohol en el nostre entorn té un important component ambiental.⁽¹⁾ Les persones aprenem a beure perquè vivim en una societat en les tradicions de la qual s'arrelen els usos i fins i tot els abusos de l'alcohol; el consum d'aquest producte està incorporat en els nostres costums i tradicions; les celebracions i esdeveniments festius (i no únicament aquests) estan mitjançats per la beguda. En definitiva, des de la infància tots els membres de la nostra societat creixen amb la vivència de la utilització de l'alcohol com a ritus, com a símbol de celebració i com a hàbit normalitzat de convivència. No cal dir que els interessos econòmics lligats a aquest consum contribueixen encara més, si és possible, a consolidar-ne la presència social. Per això, la permissivitat i la tolerància pel que fa a l'alcohol estan molt arrelades. Com assenyala Flórez Lozano, la conducta desinhibida és més acceptada socialment quan l'individu ha ingerit alcohol i, mentre que formalment es rebutja l'alcoholisme, s'admet l'embriaguesa jovial i festiva, correlats lògics d'un tòpic (com tots els tòpics, meitat certs i meitat falsos) que defensa que l'alcohol allibera, permet la comunicació, facilita les relacions, proporciona benestar, dóna fortalesa i alegria, etc. És una «imatge de marca» difícilment neutralitzable, a pesar dels cada vegada més indubtables efectes negatius que es deriven del consum d'aquestes begudes que la societat veu progressivament impossible de negar i que són els que alimenten el rebuig de l'alcoholisme.⁽²⁾ El problema es planteja quan, davant la necessitat de conciliar aquestes dues posicions, en gran mesura antagòniques, la societat (i cada un dels individus que la componem) ens veiem obligats a diferenciar l'ús de l'abús, el consum bo del consum perillós; i això és un problema no tant perquè no sigui cert, perquè és evident que teòricament es pot distingir usar d'abusar, sinó perquè, a la pràctica, i en aquest context de tolerància que assenyala Flórez Lozano, tots tendim a creure que la nostra pròpia manera de consumir no té riscos.

D'aquí ve la necessitat de superar la percepció pròpia de cada subjecte tractant d'objectivar uns límits quantitius perillosos (el que fem al capítol

(1) Si s'hagués d'argumentar aquesta afirmació, seria suficient fer referència a les xifres de consum en la població general que mencionàvem al capítol anterior.

(2) Aquesta doble faceta de l'alcohol, que determina actituds ambivalents en el nostre medi social, s'ha resolt històricament desplaçant cap al subjecte la responsabilitat dels danys: «beure» és una cosa bona, el que és dolent és «no saber beure». Amb un afegit lògic: «beure» és una acció tan comuna i pròpia de la normalitat que qui no ho «sap» fer ha de ser algú amb mancances, «defectuós» (habitualment, amb mancances psicològiques, un «boig», o amb mancances morals, un «pervers»).

anterior) i de descriure el conjunt d'altres elements que converteixen en més o menys arriscat el fet de beure, cosa que és especialment transcendent quan ens ocupem dels adolescents.

2.1. Les raons dels consums

En l'inici al consum d'alcohol hi ha raons com l'afany d'integració, la curiositat, el desig d'aventura, l'experimentació, la pressa per adoptar rols d'adult o la creença que això és el que s'espera que faci l'adolescent.⁽³⁾ Això no obstant, quan se'ls pregunta, els adolescents assenyalen molt majoritàriament raons relacionades amb el plaer i la diversió. A la taula 2.1 es presenten els resultats de quatre investigacions que preguntaven les raons que tenien per beure a poblacions adolescents: l'estudi elaborat pel PNSD per als escolars espanyols, dos estudis de caràcter local i un altre de caràcter autònom. En totes elles, fins i tot utilitzant modes de mesura diferents i ítems diferents, destaquen unes raons principals per a la beguda: la diversió, especialment, i els efectes immediats del consum de la substància. En els quatre estudis, la raó de buscar la diversió se situa entre el 42% i el 46% d'escolars.⁽⁴⁾

Aleshores l'alcohol, bàsicament, es beu per diversió. Es podria dir que no únicament per això, sinó també perquè serveix per evadir-se dels problemes i perquè ajuda a afrontar dificultats, perquè està als canals juvenils i perquè s'ha convertit, en una societat que s'ha proposat eliminar tots els riscos possibles, en un risc a l'abast de la població adolescent, que necessita posar a prova els seus propis límits per poder créixer i assumir la pròpia identitat. Es beu perquè hem establert que aquest consum és la transgressió socialment acceptada per al col·lectiu juvenil; això sí, mentre no provoquin massa molèsties als adults.

Un element interessant s'afegeix quan s'analitza la percepció dels adolescents de la seva imatge generacional. En un estudi⁽⁵⁾ recent dut a terme amb 5.000 escolars d'educació secundària obligatòria (de 12 a 16 anys) a tot el territori

(3) Flórez, 1998; Elzo *et al.*, 2000.

(4) Aquests percentatges encara s'incrementen en altres investigacions. A la Comunitat Valenciana, amb una mostra de 714 adolescents, el 69% deien que bevien perquè es divertien més (Ballester, Gil i Guirado, 2000).

(5) Albert *et al.*, 2007.

TAULA 2.1

Raons del consum d'alcohol per part dels adolescents i les adolescents

En percentatge

ESTUDES (PNSD), 2004	
Perquè m'agrada el gust	45,2
Per divertir-me, per plaer	40,5
Per oblidar problemes personals	9,6
Per oblidar problemes familiars	3,7
Per avorriment	4,7
Per fer el mateix que fan els meus amics	2,4
Per superar la timidesa i relacionar-me més bé	9,3
Per lligar	5,7
Perquè m'ho prohibeixen els pares	1,5
Per sentir emocions noves	9,7
TOLEDO (2004)	
Per diversió	46,2
Per evadir-me	30,7
Per curiositat	24,5
Perquè els meus amics beuen	17,7
Perquè proporciona satisfacció	15,7
Per lligar	14,7
Per sentir-me més gran	13,3
Per vèncer la timidesa	12,3
Per integrar-me al grup	8,5
Per la pressió de la publicitat	3,7
Per hàbit familiar	2,2
CÒRDOVA (2001-2002)	
Perquè m'agrada passar-m'ho bé	46,0
Per desinhibir-me	11,0
Perquè els meus amics ho fan	12,0
Per lligar més	2,0
EUSKADI (2006), només resposta molt i bastant	
Perquè ho fan els meus amics	14,5
Perquè em sento més integrat	7,3
Per passar una bona estona	42,2
Per lligar	10,7
Perquè està de moda	4,3
Per fer una cosa diferent	13,3
Per tenir sensacions noves	13,5
Per relacionar-me més bé	11,9
Per oblidar-me de problemes	16,7
Per agafar el <i>puntet</i>	33,8

Font: Elaboració pròpia basada en dades extretes d'estudis diferents.

de l'Estat, se'ls preguntava l'opinió sobre el consum d'alcohol, no el consum propi, sinó el d'altres nois i noies de la seva edat. El motiu principal atribuït era «divertir-se» (58,8%), però es completava amb d'altres, com «sentir-se més grans» (34,8%) o «perquè els amics beuen» (28,2%). És a dir, raons que, en preguntar pel consum propi s'apunten menys i que són atribuïdes a tot el grup etari. Aquestes xifres ja apunten clarament a allò que, més endavant, abordarem des d'una perspectiva qualitativa i que explica molts trets del consum alcohòlic dels adolescents i el seu creixement. Ens parlen d'una forma de beure que, a partir dels avantatges que ofereix el context social (es pot dir que beuen alcohol perquè es el que està més pròxim socialment i simbòlicament, i perquè és allò de més fàcil accés), es construeix essencialment sobre raons de vincle (ajuda a relacionar-se, a integrar-se, a identificar-se) i lúdiques (serveix per divertir-se o, si més no, això creuen fermament).

Per descomptat que la percepció dels adolescents de per què beuen els seus companys i companyes, a més d'estar condicionada pel que veuen, reflecteix la que els transmet la societat adulta; els escolars verbalitzen el discurs social existent i també l'incorporen al seu propi comportament: «si es diu que sóc així i que vull aquestes coses, bé hauré de ser així i hauré de voler aquestes coses».⁽⁶⁾

2.2. El balanç risc-benefici

La utilització de les substàncies acostuma a anar precedida (en qualsevol cas, es veu condicionada) per les expectatives i atribucions de cadascú en relació amb aquest consum: l'aspirina suprimirà el mal de cap, el cafè ajudarà a mantenir l'estat de vigília, el tabac servirà per calmar els nervis, l'alcohol animarà. Tot aquest cúmulo d'estereotips i de tòpics prové del coneixement après i es transmet en l'imaginari popular de generació a generació, de persona a persona. Basades en percepcions majoritàriament objectives i reals, en la dimensió que tenen de falsedat, de manipulació o d'exageració, són molt difícils de rebatre encara que es faci servir una argumentació científica, sòli-

(6) Aquesta afirmació, que aquí queda merament enunciativa, tindrem oportunitat de desenvolupar-la més àmpliament en les anàlisis qualitatives.

da i extensa,⁽⁷⁾ ja que els tòpics contribueixen al manteniment dels equilibris socials i, des d'aquesta perspectiva, tenen una utilitat evident. Naturalment, els adolescents no estan al marge d'aquests estereotips, tant els que provenen de les representacions socials generals com els altres que es generen entre iguals, al si del col·lectiu juvenil.

Així, cada substància apareix carregada amb una sèrie d'atribucions, més o menys simbòliques, sobre els seus efectes i les seves conseqüències negatives o positives, lògicament acompanyades de tot un paquet d'elements «pràctics» destinats a manipular en un sentit o en un altre aquests efectes; tot això dota les drogues d'una aurèola d'idealisme i ritualitat, molt necessària a aquestes edats. No cal dir que la majoria de vegades, aquestes atribucions no són reals: com assenyala Funes, les expectatives tindran més importància que els mateixos efectes; en realitat, les atribucions es produeixen abans d'haver provat les substàncies i carreguen la iniciació amb unes expectatives concretes, sovint molt allunyades de la realitat, que poden acabar sent conflictives i més difícils de manejar que no pas els efectes objectius de la mateixa substància.

En aquest horitzó d'expectatives que manegen, els adolescents han de trobar un equilibri entre els riscos que creuen que comporta una substància i els beneficis que li atribueixen, ja que, tret de les excepcions d'estats psicopatològics, ningú busca el propi dany corporal o mental. Els joves i els adolescents, igual que la resta de persones, assumeixen més o menys risc segons els beneficis que imaginem que això els pot aportar. En relació amb els consums de substàncies, i concretament d'alcohol, el coneixement formal dels perills que pot comportar aquesta conducta es veu neutralitzat, s'equilibra, amb el conjunt de beneficis esperats, que sempre mesclen efectes reals, idees falses o necessitats creades, en una barrija-barreja assentada sobre mitges veritats, possiblement la manera més eficaç de generar mentides.⁽⁸⁾ Òbviament, quan es parla d'expectatives de beneficis es fa referència a qüestions d'ordre molt diferent que transcendeixen amb escreix el pur efecte derivat de la ingestió.

(7) Laespada, 2002.

(8) El funcionament en societat està ple d'atribucions simbòliques, no objectives, a molts comportaments. Es pot afirmar que la pràctica totalitat dels que moren en accidents de trànsit, no tan sols no intenten suïcidar-se sinó que es podria dir que es veuen sorpresos per l'accident. L'actitud que justifica la seva conducció irresponsable té a veure amb la falsa creença en la seva capacitat d'autocontrol i de domini sobre el vehicle, i amb l'assumpció d'un risc que es considera menyspreable davant dels beneficis que pot reportar (arribar abans, evitar caravanes, mostrar habilitat, etc.).

La gratificació de la beguda no consisteix només en el fet que anima o desinhibeix o tapa les pors; també té a veure amb el fet que, suposadament, «em fa més gran», «em converteix en algú més experimentat», «m'enfronta amb allò establert», «em permet desenvolupar un cert magisteri sobre d'altres menys experimentats», etc.

En realitat, en el pla formal, el dels postulats teòrics, els escolars atribueixen pocs avantatges i bastants riscos al consum d'alcohol. Utilitzant les dades de l'última enquesta escolar publicada a Espanya,⁽⁹⁾ sobre dades del País Basc, podem observar a la taula 2.2 la gran discrepància existent entre els percentatges que atribueixen diferents graus de risc o de beneficis al fet de beure. Encara que les xifres relatives a l'alcohol reflecteixen clarament una actitud més benèvola que les referents a altres substàncies (a tall de comparació, incloem a la taula els percentatges corresponents als avantatges o els riscos atribuïts al tabac, al cànnabis i a la cocaïna), és innegable que per al conjunt dels escolars, almenys en l'àmbit del que «ha de ser», d'allò políticament correcte, són molts més els inconvenients que no pas els beneficis derivats de la beguda. *Eppur si muove*; i malgrat tot, beuen, i déu n'hi do si beuen. I això, evidentment, expressa que, més enllà de la concepció teòrica del risc, són altres les raons que intervenen en la motivació de la conducta; cosa que no significa que aquesta concepció no tingui la seva transcendència i pugui ser desestimada. La visió de les hipotètiques dificultats derivades no pot ser que no sigui influent però, ja s'ha apuntat en algunes investigacions⁽¹⁰⁾ que, en el balanç risc-benefici, potser hi influeix més la millora de les expectatives dels avantatges; i que, en tot cas, hi ha altres elements simbòlics, ideològics, rituals i identitaris que poden arribar a pesar més que no pas la vivència dels avantatges o dels inconvenients d'una conducta.

En qualsevol cas és ben sabut, des de fa anys, que la correlació expectatives/comportaments funciona en els dos sentits: quan se suposen més avantatges o menys riscos, el consum és superior, i quan es consumeix més, es tendeix a

(9) Els resultats que es donen pertanyen a l'última enquesta escolar feta a l'Estat, la de la comunitat autònoma del País Basc de l'any 2006. S'escullen aquests resultats perquè són els últims, però se'n poden citar d'altres plenament coincidents, procedents de les investigacions més variades. Per exemple, en un estudi específic sobre joves i adolescents (Megías i Elzo, (cods.) *et al.*, 2006), l'alcohol era la substància (de tot el conjunt de drogues legals i il·legals, inclòs el tabac) a la qual s'atribuïa menor perillositat, 6,66 punts en una escala 1-10, i més expectatives de beneficis, 2,75 punts en la mateixa escala.

(10) Megías i Elzo (cods.) *et al.*, 2006.

TAULA 2.2

Proporció d'escolars de la comunitat autònoma del País Basc que atribueixen riscos i avantatges al consum d'algunes substàncies

2006. En percentatge

	ALCOHOL	TABAC	HAIXIX	COCAÏNA
Riscos atribuïts al consum de...				
(1) Gens arriscat	8,4	11,5	5,4	2,3
(2) Una mica arriscat	45,7	38,2	21,5	1,7
(3) Bastant arriscat	26,2	28,5	29,7	11,8
(4) Molt arriscat	12,9	14,3	29,9	69,6
Ns/nc	6,9	7,4	13,5	14,6
Avantatges atribuïts al consum de...				
(1) Cap	52,0	80,4	64,4	77,6
(2) Alguna	26,3	9,1	16,6	4,6
(3) Bastants	9,4	1,3	5,0	1,2
(4) Molts	3,2	0,7	2,5	1,1
Ns/nc	9,0	8,5	11,5	15,5

Font: Elaboració pròpia, amb dades de l'estudi *Drogas y Escuela VII*, 2006 (en premsa).

subratllar-ne els beneficis en detriment dels perills.⁽¹¹⁾ Utilitzant una referència actual, al mateix estudi sobre escolars de la comunitat autònoma del País Basc, trobem (taula 2.3) que, a mesura que augmenta el consum d'alcohol, aquest consum es percep com menys arriscat i amb més avantatges. Així, el 48,7% de la població escolar abstèmia atribueix molts perills, o bastants, al consum d'alcohol, mentre que entre els bevedors de risc, la proporció baixa fins al 31,9% (en la minimització de l'amenaça, es refugien en la categoria, bastant neutra, d'«una cosa arriscada»). De la mateixa manera, únicament el 15,4% dels escolars abstemis és capaç d'atribuir algun tipus d'avantatge al consum d'alcohol, mentre que gairebé el 60% dels bevedors abusius troben uns beneficis clars en el consum.⁽¹²⁾ Com es veu, una clara millora en el balanç riscos-beneficis que, tal com apuntava l'estudi de la FAD, codirigit

(11) Aquesta circumstància, referida al conjunt de les drogues i a cada una d'elles, legals o il·legals, va quedar demostrada de sobra en dos estudis de la FAD (Megías *et al.*, 2000; Megías (dir) *et al.*, 2004) sobre percepcions socials dels consums.

(12) Per reblar aquestes dades, portarem a col·lació les d'un estudi diferent (Megías i Elzo, (cods.) *et al.*, 2006): entre els adolescents consumidors freqüents d'alcohol, les mitjanes de risc i d'avantatges atribuïts a aquest consum són de 5,78 i de 3,23, respectivament. En els no consumidors, les mitjanes són de 6,47 per als riscos, i de 2,69 per als beneficis, sempre en una escala 1-10.

TAULA 2.3

Proporció d'escolars de la comunitat autònoma del País Basc que atribueixen riscos i avantatges al consum d'alcohol en funció del consum propi

2006. En percentatge

	TOTAL	ABSTEMI	GAIREBÉ ABSTEMI	POC BEVEDOR	BEU AMB EXCÉS	BEVEDOR DE RISC
Riscos atribuïts						
(1) Gens arriscat	8,4	7,7	8,4	7,5	8,8	9,9
(2) Una mica arriscat	45,7	29,7	46,6	58,1	56,2	56,1
(3) Bastant arriscat	26,2	27,4	30,8	24,3	25,7	23,8
(4) Molt arriscat	12,9	21,3	10,9	7,0	6,8	8,1
Ns/nc	6,9	14,0	3,2	3,2	2,4	2,1
Avantatges atribuïts						
(1) Cap	52,0	68,5	51,9	43,3	44,1	35,5
(2) Algun	26,3	11,6	31,2	39,0	35,5	33,0
(3) Bastants	9,4	2,8	5,3	10,6	12,4	20,2
(4) Molts	3,2	1,0	3,1	2,8	4,5	6,7
Ns/nc	9,0	16,1	8,5	4,3	3,5	4,6

Font: Elaboració pròpia, amb dades de l'estudi *Drogas y Escuela VII*, 2006 (en premsa).

per Megías i Elzo, sembla que es construeixi més sobre la millora de les expectatives de beneficis que no pas sobre la disminució de la visió del risc (tot i que també es dona aquesta visió), i que es mostra clarament correlacionat amb la mateixa experiència de beure.

Totes aquestes qüestions passen a tenir una importància clau quan, més enllà de les anàlisis, transcendent l'esforç de comprensió del fenomen dels consums d'alcohol per part dels adolescents, ens plantejem estratègies coherents per a la prevenció. En aquesta línia, la qüestió és determinar el punt en què s'estableix el balanç riscos-avantatges i el pes de cada un dels dos components. Dit d'una altra manera, en quina mesura els riscos atribuïbles a la beguda poden dissuadir del consum?; o bé, en quina mesura els escolars assumeixen els riscos en la recerca dels avantatges que l'alcohol els pot proporcionar? Més encara, quins són aquests riscos i aquests avantatges que sembla que es contraposin en l'origen de conductes de beguda? i quin pes té cada un d'ells?

La qüestió més urgent és identificar les motivacions que inclinen la balança cap a les atribucions positives del consum, sobretot si es té en compte l'existència d'un discurs social contrari a aquest consum, explícit en la doctrina oficial corresponent⁽¹³⁾ i en els missatges preventius. Es tracta d'un repte de resposta difícil, que ha estat abordat en múltiples estudis, tant d'enfocament personalitzat (totes les investigacions dirigides a donar compte dels factors de risc de caràcter individual) com de caràcter sociològic; aquests últims, considerats els límits de les enquestes per analitzar en profunditat els matisos de les postures, gairebé tots ells de metodologia qualitativa, que abordarem més endavant. No obstant això, també des d'enfocaments quantitius s'han pogut obtenir algunes respostes que tractarem de sintetitzar.

Per començar, des d'una exigència de contextualització, s'ha d'entendre que en el món d'iguals de l'adolescència, els estereotips, els missatges i les informacions que circulen, sobretot si provenen dels homòlegs de més edat o d'aquells als quals s'atribueix experiència, són entesos com a argumentacions inqüestionables.⁽¹⁴⁾ Formen part de la cultura pròpia, d'un saber específic, diferent del saber dels adults (als quals es menysté i dels quals es pensa que no s'han de ficar en aquest tipus de qüestions). El maneig de drogues, la primera l'alcohol, igual que el maneig d'allò sexual, necessita uns canals d'informació propis, sense que importi ni es percebi que aquests canals es basin en estereotips i errors atribucionals.

A més, no s'ha d'oblidar que l'experimentació amb substàncies de risc és instrumentalitzada (i possiblement necessària) per a l'aprenentatge del maneig dels propis límits. En l'etapa adolescent, els escolars inicien la conquesta dels seus espais propis, de la seva llibertat i del maneig de les pròpies decisions. El risc permet mesurar els propis límits i aprendre per mitjà de l'assaig i error, provant i rectificat. El fet que això es faci sense explicitar l'enfrontament,

(13) Diem «la doctrina oficial» en relació amb la que constitueix el discurs formal ortodox de la societat adulta. Una cosa diferent és que aquest discurs sigui incoherent i que quedi continuament contradit pels missatges implícits en els costums, les modes, la publicitat, etc.

(14) Aquesta qüestió va ser abordada per primera vegada, almenys en dimensió i profunditat, en l'estudi de la FAD sobre percepcions socials (Megías (dir.) *et al.*, 2004). En aquest estudi, al capítol d'anàlisi qualitativa, s'analiza la qüestió de la «legitimitat» per saber i per parlar de drogues. És una atribució que els adolescents sobretot concedeixen a qui combina dues variables: ser una mica més gran que qui jutja i tenir experiència en el consum. La conseqüència és que, des d'una òptica adolescent, la immensa majoria dels adults està, gairebé per principi, deslegitimada per saber, orientar i aconsellar. Els adults, els pares i els educadors ho han de saber, això, si volen tenir alguna oportunitat d'influir; han de saber-ho per tractar de superar-ho, desmuntant la gènesi d'aquesta atribució.

sense confessar el risc real que hi ha en les substàncies que es manegen, és una cosa que s'explica senzillament, perquè, com indica Festinger,⁽¹⁵⁾ tots estem motivats per racionalitzar la nostra conducta i, per això, quan es troben dues creences que produeixen una dissonància cognitiva, hem d'ajustar el pensament per reduir-ne la tensió. És a dir, els escolars que consumeixen substàncies per buscar els seus propis límits, han d'ajustar el seu pensament minimitzant-ne els riscos i atribuint més valor als avantatges que en puguin obtenir. Això, acceptant que comporta una certa manipulació, un cert autoengany, explica una part d'aquests comportaments de l'adolescència. Però encara queden moltes qüestions sense resoldre.

Si ens fixem en el col·lectiu que consumeix alcohol, la qüestió subjacent és: com és possible que proporcions gens menyspreables de joves i adolescents hagin identificat més riscos que no pas avantatges en el consum d'alcohol i, tot i això, continuïn mantenint aquests hàbits? Algunes hipòtesis ens poden ajudar a explicar aquests comportaments, més enllà de raons patològiques o de circumstàncies anòmales individuals, sempre minoritàries. En primer lloc, l'acumulació experiencial; a mesura que els adolescents s'acosten a l'alcohol i a mesura que el consum es repeteix, la informació sobre el seu maneig va deixant de ser un constructe aliè i heretat per convertir-se en una cosa pròpia, creada pel subjecte. Els adolescents que van acumulant experiències amb les drogues troben en el seu món relacional col·legues i amics que també consumeixen o han consumit i, per tant, en ells mateixos o a través d'aquests amics i coneguts, han pogut anar experimentant les conseqüències negatives però relativitzant-les, tant perquè no són contínues ni inevitables com a fi de viure-les en un context que les minimitza perquè no impedeixin la continuïtat del comportament.

Tot això determina que és molt possible que es produeixi una discrepància entre el discurs «oficial», allò que han de contestar quan se'ls pregunta sobre aquestes qüestions, i el propi discurs, la qual cosa està realment en consonància amb les actituds i els actes. Els escolars actuals han estat objecte de múltiples campanyes de conscienciació sobre els diferents consums de drogues. Se'ls ha informat, des de diferents instàncies socials, del risc del consum d'alcohol i ells repeteixen aquest discurs de manera ortodoxa; això

(15) Myers, 1995.

és el que s'ha de respondre. Però les actituds personals, les que determinen la conducta, es basen en l'estereotip reproduït per la cultura juvenil aliena als cercles oficials de la informació. Així, un escolar respon subratllant els riscos, basant-se en el que ha après i en el que li han transmès des de la societat adulta, però la seva conducta segueix les directrius de creences més arrelades i amb més impacte en l'àmbit emocional, que procedeixen del grup d'iguals i que, contràriament a les anteriors, minimitzen aquests riscos i en subratllen els avantatges.

A més, l'edat adolescent i juvenil és la dels grans projectes, les grans idees, la recerca de la pròpia identitat. El grup d'amics conforma un referent clau⁽¹⁶⁾ i l'alcohol i les altres drogues poden possibilitar la inserció en determinats grups juvenils i marcar la posició que l'adolescent aspira a tenir dins del grup. Tot i sent conscients dels riscos, en compensa el consum per la necessitat d'exhibició i el posicionament del grup, situació que no es desenvolupa en el pla d'allò racional i argumentat, sinó en el de les accions no racionals (una altra cosa és que, posteriorment, es justifiqui el consum amb una fantasia d'autocontrol i amb la presumpció d'un domini molt gran de la situació).

Com a traducció pràctica dels riscos potencials atribuïts al consum d'alcohol, l'enquesta escolar estatal (ESTUDES) del PNSD (taula 2.4) no mostra unes conseqüències negatives gaire greus derivades d'aquest consum. Així, els problemes que es reconeixen com a més freqüents són els relatius a la salut (10,2%), sospitem que referits a les conseqüències del consum abusiu i agut, més que no pas als problemes sanitaris de consums crònics. En segon lloc, apareixen les baralles i discussions (9,4%) i, en tercer lloc, els conflictes en l'entorn familiar (8,2%).

Volem ressaltar les discrepàncies entre aquestes dades i d'altres que els mateixos adolescents proporcionen quan se'ls pregunta sobre el que han observat en els companys, o quan responen a qüestions indirectes però sens dubte lligades a conseqüències negatives.⁽¹⁷⁾ Així, en un treball dut a terme a

(16) Rodríguez i Megías, 2002, a *Jóvenes y relaciones grupales* argumenten àmpliament com el món adolescent es desenvolupa bàsicament en l'àmbit del grup, d'un grup funcional i adaptat a les diferents funcions i activitats de la vida.

(17) Aquestes discrepàncies poden ser degudes bé a la minimització dels conflictes propis (la presència d'autocontrol de què es parlava), bé a l'exageració del que als altres els passa (influència de la percepció tòpica social), bé a la influència conjunta de totes dues dinàmiques. En qualsevol cas, un cop més, s'endevina l'ombra dels dos discursos: l'oficialista i el propi.

Proporció de nois i noies que parlen de problemes patits com a conseqüència de consumir alcohol

ESTUDES, 2004. En percentatge

Problemes de salut	10,2
Baralles o discussions sense agressió	9,4
Conflictes o discussions amb pares/germans	8,2
Problemes econòmics	7,4
Baralles o agressions físiques	5,4
Haver faltat a classe algun dia	3,6
Tenir dificultats amb els estudis	3,3
Pèrdua del nòvio o de la parella	2,3
Pèrdua d'amics	1,6
Accidents de circulació	1,4
Embaràs no desitjat	0,6
Tenir problemes a la feina	0,4

Font: DGPNSD, 2004.

Alcorcón, es va preguntar a 526 escolars si en alguna ocasió havien presenciat algun tipus de baralla en què l'alcohol hagués tingut alguna influència; les respostes no van deixar cap mena de dubte, ja que el 80,3% va dir que havia presenciat algun cop una situació així.⁽¹⁸⁾

En la mateixa línia, a ESTUDES (2004) s'assenyala que el 14,2% dels adolescents enquestats ha conduït –o ha viatjat amb algú que conduïa– sota els efectes de l'alcohol. Unes dades que han estat confirmades per l'enquesta duta a terme a Còrdova sobre 758 alumnes al llarg del curs 2001-2002, que reflecteix que el 9% de l'alumnat reconeix que ha conduït algun vehicle (pot ser una moto, tenint en compte l'edat) després d'haver begut, i en aquest cas és més gran la proporció entre els nois (12,3%). D'altres estudis confirmen aquestes xifres. Per referir-nos als més recents, l'enquesta feta l'any 2006 a Euskadi, (*Drogas y Escuela VII*), va preguntar de manera diferenciada entre el fet d'haver conduït sota els efectes de l'alcohol i haver viatjat amb algú que estava sota aquests efectes. La proporció dels que deien que havien conduït

(18) Suárez, Castellanos *et al.*, 1998. L'enorme discrepància de percentatges (el 9,4% s'ha vist involucrat en baralles; el 80,3% les ha presenciat) també s'explica per les característiques de les situacions de reunió entre adolescents: les grans masses afavoreixen que molts vegin el que fan uns quants.

cotxe o moto en aquestes condicions és del 9,1%, és a dir, pràcticament la mateixa taxa que la que s'ha trobat a Còrdova, i també coincideixen en les proporcions de noies i nois (el 12,9% dels nois diu que ho ha fet algun cop davant del 4,8% de les noies). Això no obstant, quan a l'enquesta de la comunitat autònoma del País Basc es pregunta si alguna vegada han viatjat amb algun conductor que estava sota els efectes de l'alcohol, les xifres augmenten notablement: el 25,3% afirma que ho ha fet, sense que, en aquest cas, hi hagi cap diferència significativa entre nois i noies.

2.3. Sobre els policonsums

És conegut de sobra que els consumidors de drogues, també de les legals, molt sovint no en consumeixen una de sola. No és infreqüent que una persona associï en el mateix acte o episodi de consum diverses substàncies; per exemple, la tòpica tendència a fumar tabac (els fumadors, és clar) quan es beu alcohol. Però molt més habitual és que aquesta associació es produeixi en períodes més prolongats: al llarg d'un dia, un cap de setmana o en una etapa determinada, es poden consumir productes diversos. Aquest habitual patró de policonsums comporta situacions de risc especial, més encara quan la combinació té certes característiques de simultaneïtat. Però, tot i que no sigui així, usar diversos productes psicoactius augmenta la probabilitat de problemes, encara que només sigui perquè els riscos se sumen (si es fan servir alhora, aquests riscos no se sumen; es multipliquen). Però més enllà de la possibilitat d'aparició de problemes, de salut o d'altres, aquest policonsum planteja unes altres dificultats. Així, els consumidors de qualsevol substància psicoactiva milloren la seva opinió (disminueix la seva percepció de riscos i incrementa l'expectativa de beneficis) no tan sols sobre aquesta substància sinó sobre les altres, en un efecte semblant a una millora d'imatge creuada. Òbviament, el policonsum comporta unes circumstàncies de retroalimentació d'aquests canvis d'imatge de les drogues i de cristal·lització d'un hàbit consumista que facilita la utilització del que sigui.

Doncs bé, aquesta realitat dels policonsums incideix clarament sobre els consumidors adolescents d'alcohol. Segons dades de l'enquesta ESTUDES (2004), entre els escolars que havien consumit alcohol l'últim any, un

44,1% també havia consumit cànnabis, un 8,8% cocaïna i un 11% èxtasi, al·lucinògens o amfetamines (sempre en aquest període d'un any). Unes dades que són pràcticament coincidents amb les d'altres estudis.⁽¹⁹⁾

No hi ha cap dubte que l'alcohol, per la seva presència, per la seva accessibilitat i per la seva càrrega ritual, és el producte rei dels consums de l'adolescència. Però no deixa de ser significatiu que estigui complementat per altres drogues que, ja sense aquesta càrrega històrica, compleixen adequadament la dimensió hedonista, de potenciació ideal de la diversió; afortunadament, tenint en compte els riscos que comporten aquestes associacions múltiples, la pràctica d'aquesta complementació de l'alcohol només afecta una minoria, si bé preocupant, de nois i noies (més de nois que de noies); però, per a aquesta minoria, es podria dir que l'alcohol és omnipresent i que, després, es consumeix «el que hi hagi».

Només hi ha dos productes que, combinats amb l'ús de l'alcohol, interessin a més adolescents dels que es poden considerar una minoria: el tabac i el cànnabis. La gran presència del tabac s'explica fàcilment: una substància legal, de gran penetració i l'ús de la qual associat amb l'alcohol ve de molt lluny a Espanya. El cànnabis mereix unes altres reflexions: el seu paper de reforç identitari, la seva imatge «natural», la seva presumpta absència de riscos, l'han aproximat a una visió, una consideració fàctica, gairebé de droga legal; només així s'explica que gairebé un de cada dos usuaris d'alcohol en l'últim any també ho hagi estat de cànnabis.

En un altre ordre de coses, es pot assenyalar que els patrons dominants de policonsum (quines drogues s'associen principalment) són un bon indicador de l'evolució de la «cultura de les drogues», de com van canviant els grups més importants de consumidors. Doncs bé, tradicionalment a Espanya el consum d'alcohol apareixia associat amb el del tabac; dit altrament, hi havia un grup important de consumidors que només utilitzaven alcohol i tabac, cosa que era lògica per la seva categoria de substàncies legals. Des de fa temps⁽²⁰⁾ es produeix una evolució, i el cànnabis i, amb molt menys pes, les drogues estimulants, van ocupant un espai en els policonsums d'aquestes persones que fonamentalment usen drogues legals. És a dir que, persones en les quals

(19) Per exemple, Megías i Elzo (cods.) *et al.*, 2006.

(20) Megías *et al.*, 2000; Megías (dir.) *et al.*, 2004.

predomina un consum que la societat considera normal, utilitzen cada vegada amb més freqüència drogues de consideració il·legal.

En relació amb joves i adolescents es podria dir que, en aquests moments, l'alcohol està inclòs en dos grups de policonsumidors. Un, molt més nombrós, format per usuaris de drogues legals i de cànnabis (i molt més infreqüentment, d'estimulants de síntesi o de cocaïna), i un altre, més minoritari, de policonsumidors de drogues estimulants associades a la diversió (cocaïna, *èxtasi* i amfetamines), que també usen l'alcohol de manera habitual. Naturalment, sense negar els riscos que poden afectar els primers, els consums d'alcohol de l'últim grup suposen una perillositat potencialment més gran.

2.4. Sobre els valors i la socialització

Ja fa anys que, analitzant els valors juvenils (els quals, fent un parèntesi, no són gaire diferents dels dels adults, sinó tot el contrari) es va saber que determinades constel·lacions valoratives es correlacionaven positivament amb els consums, i que d'altres actuaven en sentit contrari.

Seria suficient si aportéssim ara els resultats d'un estudi, publicat amb el número 2 en aquesta sèrie de treballs de la Fundació "la Caixa",⁽²¹⁾ que, mitjançant una anàlisi probabilística determinava el pes de diferents sistemes de valors en la possibilitat de consumir drogues⁽²²⁾ (taula 2.5).

A la taula es pot llegir clarament que algunes categories de valors incrementen la relació de probabilitat que es consumeixi, i que d'altres actuen com a protectores i en disminueixen la probabilitat; i que ho fan amb un pes diferent. Potser el més significatiu pel que fa al que aquí ens interessa –l'alcohol– és la constatació que els valors relacionats amb l'afany de noves sensacions, amb posicions existencials de recerca egoista dels propis avantatges o amb actituds asocials, augmenten molt la possibilitat que es doni un consum habitual d'alcohol. També és esclaridor que els valors normatius i integradors actuïn igualment afavorint-ne el consum, si bé amb molt menys pes; dit d'una altra manera, la norma social no s'oposa al consum alcohòlic, sinó que l'impulsa.

(21) Megías (dir.) *et al.*, 2000.

(22) L'estudi editat per la Fundació "la Caixa" està centrat en la població general, 15 i 65 anys. No obstant això, creiem que és vàlid per argumentar en relació amb els joves, ja que, com dèiem, l'esquema de valors és similar.

TAULA 2.5

Relacions de probabilitat de consum de drogues segons els tipus de tipologia general de valors

TIPUS DE VALORS	TABAC (CONSUM HABITUAL)	ALCOHOL (CONSUM HABITUAL)	CÀNNABIS (CONSUM L'ÚLTIM ANY)	ALTRES DROGUES IL·LEGALS (CONSUM L'ÚLTIM ANY)	HIPNOSEDANTS (CONSUM L'ÚLTIM ANY)	NO CONSUMIDORS
Normatiu	+	+	-	--		+
Altruista	-	-	-	--		+
Presentista	+	+	+++	+++	+	--
Irreligiós			++	+	+	-
Aventurer	+	+++	+++	+++	--	-
Avantatgista	+	+++	+	+	++	---
Incívic	++	+	+++	+++	+++	---
Xenòfob Asocial	+++	+++	++++	++++	++++	---

Nota: Els signes + indiquen correlació positiva (més probabilitat). Els signes - indiquen correlació negativa (menys probabilitat). El nombre de signes indica el pes de la correlació.

Fuente: Reproduïda de «Los valores de la sociedad española y su relación con las drogas», Megías (dir.) *et al.*, 2000, Col·lecció Estudis Socials núm. 2. Fundació "la Caixa".

Els únics valors que aparentment s'hi oposen són els que se centren en una actitud prosocial (altruisme, solidaritat), cosa que pot ser sorprenent però que tractarem d'argumentar.

Ja ho hem mencionat, els patrons de consum d'alcohol i altres drogues estan molt estretament relacionats —encara que no de manera excloent— amb raons d'esbargiment i de diversió per a joves i adolescents. Semblaria que no hi ha possibilitat, per a un nombre important d'aquests joves, d'una nit d'oci sense la presència d'alcohol i de drogues; en tot cas, la percepció de la societat i la mateixa lectura dels joves, relaciona íntimament alcohol i festa:⁽²³⁾ per divertir-se un s'ha de «col·locar» i «col·locar-se» és allò que t'ho fa passar més bé. Aquest tòpic global deriva en una convicció que empíricament podem demostrar com a falsa: els joves que més es diverteixen són els que beuen més o consumeixen més altres drogues.

(23) Són molts els estudis que demostren la presència d'aquest constructe com a element bàsic de les representacions socials globals, i com això es reflecteix en la percepció dels mateixos joves. Per citar l'últim que coneixem: Rodríguez i Megías, 2007, *Jóvenes en los medios: la imagen mediática de la juventud, desde su propia mirada*.

Les dades d'una investigació dirigida per Elzo en l'àmbit basc, l'any 2000,⁽²⁴⁾ desmenteixen aquesta asserció creiem que per primera vegada a Espanya. La realitat, mesurada per la valoració que fan els mateixos joves de «com s'ho passen quan tenen temps lliure», mostra una cosa ben diferent: els que diuen que s'ho passen més bé, els que reconeixen que es diverteixen més que res, són els més actius i els més interessats per diferents aspectes de la vida quotidiana. En canvi, els que consumeixen més alcohol, els que centren el seu interès a arribar tard a casa les nits dels caps de setmana, els que focalitzen gairebé exclusivament els seus interessos en activitats pressumptament hedonistes, són els que afirmen que s'avorreixen més. La línia interpretativa de fons, que trobarem en altres treballs,⁽²⁵⁾ ja es dibuixa en aquest d'ara. En l'eix d'interès i compromís amb persones i coses, que està marcat pels pols de l'altruisme i de l'hedonisme pur, són els més pròxims al primer pol els que en major grau diuen que estan contents amb la seva vida (i els del pol oposat, els que menys).

En general, els joves es diverteixen durant el temps d'oci; afortunadament, estem temptats d'afegir. En una escala en què 1 significa «no divertir-se gens» i 5 «divertir-se molt», la mitjana de la totalitat dels joves se situa en el punt 4,15. S'ho passen bé, francament bé, de la qual cosa ens hem d'alegrar; però no són, en absolut, els que beuen més, els que consumeixen més drogues, els que arriben més tard a casa, etc., els que, segons ells mateixos testimonien, diuen que s'ho passen més bé, diuen que es diverteixen més. Ara bé, si és cert que els que afirmen que s'ho passen més malament (o menys bé, per ser precisos) són els màxims consumidors, això no implica que els que consumeixen menys alcohol siguin els que més bé s'ho passen. La relació, lluny de ser mecànica, exigeix introduir altres variables. Un jove es pot quedar a casa i no consumir drogues de cap tipus, ni tan sols alcohol, però no per això ha de tenir la percepció de ser feliç. En aquesta equació s'hi han d'introduir altres variables: les relacions que manté amb els amics o amb els companys, amb els seus pares, el tarannà vital, la situació a l'escola, la projecció davant del futur, la curiositat per les coses i un llarg etcètera.

(24) Elzo *et al.*, 2000.

(25) Per exemple, en Megías i Elzo (cods.) *et al.*, 2006, *Jóvenes, valores, drogas*.

Altres estudis posteriors han corroborat aquestes dades.⁽²⁶⁾ Ens limitarem a ressenyar alguns dels resultats més importants de l'últim estudi publicat.⁽²⁷⁾ Un estudi de la FAD, de l'any 2006, apuntala i rebla, amb indicadors *ad hoc*, el fet que ja hem assenyalat extraient-lo d'estudis anteriors sobre la correlació entre la dimensió altruista i compromesa del jove amb un consum controlat d'alcohol i drogues. Així mateix, aquest estudi ens fa veure la importància del subjecte social, de l'actor social, que va més enllà de les circumstàncies sociodemogràfiques i personals (edat, estatus de treballador o d'estudiant, classe social i altres factors classificadors) per posar l'accent en el projecte vital del jove, en els seus objectius, latents o manifestos, però sempre existents; en els seus valors, en definitiva.

Els valors defineixen les prioritats que uns joves i altres tenen a la vida, marquen l'horitzó d'aspiracions, estableixen els límits del que és justificable i del que no ho és, assenyalen el camp de joc per a allò tolerable, indesitjable o necessari, estableixen el marc per identificar-se amb alguna cosa. És més que significatiu que uns joves se sentin pròxims a les imatges de la Creu Roja o d'Amnistia Internacional i en canvi d'altres destaquin per sentir-se pròxims, i de manera important, amb les d'una copa o d'una *pastilla*. Un fet significatiu és que, en cas de penúria, uns sostinguin que en cap cas es redueixin les ajudes als més necessitats, als immigrants, als països més pobres; i els altres destaquen per blindar la millora dels jardins, de l'enllumenat i de l'asfalt, i accepten deixar en suspens, o reduir, les ajudes als drogodependents o a les dones maltractades. L'estudi mostra, de manera inequívoca, que alguns col·lectius d'adolescents i joves tenen una relació més autònoma amb l'alcohol i amb les altres drogues; que no és que no en consumeixin, sinó que ho fan de manera menys incontrolada, més protegida, més crítica i responsable. I són aquests col·lectius més oberts cap a l'exterior, menys limitats per interessos purament hedonistes, més preocupats per les realitats que els envolten, també més ideologitzats, els que, tot i consumint-ne, sembla que redueixin l'espai i la importància que aquests consums tenen en la seva vida. Els riscos sempre hi són, però no de la mateixa forma. I el projecte vital de l'adolescent, els seus valors, en definitiva, es mostren com a elements essencials en la construcció i el dimensionament d'aquests riscos del consum.

(26) Vegeu per exemple, Megías (dir.), 2001; González Blasco (dir.) *et al.*, 2005; Elzo, 2006.

(27) Megías, Elzo (cods.), Rodríguez, Megías, Navarro *Jóvenes, valores, drogas*, Edita FAD, Madrid, 2006.

Dit això, cal afegir que, si bé la construcció de l'univers de valors i actituds de l'individu (encara que sigui per impregnació) comença des de la primera infància, en l'època adolescent es dirimeixen gran part dels plantejaments que defineixen les característiques de la incorporació social, de forma autònoma, al marge de la tutela adulta; entre altres qüestions, és el moment en què l'adolescent ha de prendre partit davant del consum d'alcohol i d'altres drogues. Recordem la definició de socialització de Juan González-Anleo: «El procés pel qual un individu es fa persona social incorporant a la seva individualitat les formes de vida (pautes socials, símbols, expectatives culturals, sentiments, etc.), ja sigui d'un grup social determinat, ja sigui de tota la societat global, incorporació que li permetrà procedir i actuar de manera convenient i més o menys ajustada a les exigències d'aquest grup o d'aquesta societat i intervenir activament en els seus processos d'innovació i de canvi» (González-Anleo, J., 1996).

La incorporació del consum d'alcohol en la població adolescent no es pot entendre sense comprendre que l'ús de l'alcohol s'ha instal·lat còmodament en els processos de socialització, en els ritus de pas. La realitat actual evidencia que aquest consum és una formalitat que s'ha de complir en el pas de l'adolescència a la joventut i, fins i tot, de la infància a l'adolescència. La societat ha acceptat tàcitament que els adolescents experimentaran («han d'experimentar») les drogues, especialment les legals, si bé cada vegada més aquest discurs inclou també les il·legals (tot i que actualment, de moment, l'expectativa d'inclusió es limita al cànnabis).

Mentre el procés de socialització el lidera la família (fins als vuit o nou anys), el nen es troba immers en un joc social que li ofereix escassa capacitat d'influència sobre el seu futur. El rol de nen obliga a seguir les directrius marcades pels adults (pares i professors) sense possibilitat de grans qüestionaments o de decisions autònomes. A mesura que el nen creix i adquireix una capacitat crítica més gran i pot exercitar-la, el control familiar es va debilitant i sorgeixen amb força nous elements de socialització: el nen comença a aprendre dels seus iguals, sobretot dels seus iguals superiors en edat o en capacitat de lideratge, i així modifica les seves pautes formatives, replanteja els valors i revisa els rols apresos.

La pràctica de la interacció amb l'alcohol es produeix habitualment durant aquests anys i les preses de decisió en relació amb això, estaran condicio-

nades per l'aprenentatge del complex conjunt de normes, valors, hàbits, rols i habilitats, que orienten i condicionen el comportament dels subjectes socials a través d'una socialització afavorida pels agents bàsics del procés: la família, l'escola i el grup d'iguals. El pes de cada un d'aquests factors és clau per comprendre la influència de tots ells. No obstant això, no sempre som capaços d'explicar les relacions que es produeixen entre aquests factors predictius, ni tampoc el pes real que, en definitiva, tindrà cada un. Són moltes les anàlisis que mostren que hi ha correlacions entre el modelatge parental i el consum de substàncies, i entre la influència del grup d'amics i les relacions escolars amb aquests mateixos consums:⁽²⁸⁾ De fet, la literatura científica més dinàmica, representada pels articles de revistes tècniques i professionals, destina moltes pàgines a parlar-ne. Però són molt més escasses les anàlisis que s'endinsen a investigar la interrelació, el sentit i el pes específic de cada un d'aquests factors.⁽²⁹⁾

Des d'una perspectiva fragmentària dels elements de socialització, són nombrosos els treballs que mostren que els adolescents amb una mala percepció de les relacions amb els seus pares⁽³⁰⁾ tenen més probabilitats de consumir alcohol i altres substàncies. Posen en relleu que són dos els elements centrals en els quals la família té un paper decisiu en l'origen i el manteniment d'aquest consum:⁽³¹⁾

- En primer lloc, se sol destacar l'efecte facilitador de la imitació per iniciar el consum. Els models parentals poc idonis, pel seu consum de drogues legals o il·legals, poden tenir conseqüències importants en la determinació de les actituds que desenvoluparan els fills. No obstant això, alguns estudis mostren que aquestes conclusions s'han de matisar. Així, les variables d'imitació de la ingesta paterna tenen una importància relativa i, finalment, es mostren més importants les actituds dels pares envers l'alcohol i les normatives que transmeten, de manera que es concedeix (en casos d'actituds ambigües o normes poc clares) un pes superior al modelatge que es pot exercir des del grup d'iguals.⁽³²⁾

(28) Megías (coord.) *et al.*, 2002; Elzo *et al.*, 2000; Elzo *et al.*, 2003, Martínez i Robles, 2001, Ballester *et al.*, 2000.

(29) Laespada, Arostegi i Iraurgi, 2003.

(30) El terme «pares» es refereix indistintament a pares i mares.

(31) Barca i col·l., 1986; García, 1992; Melero, 1994; Pons, 1994.

(32) Flórez, 1998.

- En segon lloc, sembla bastant clar que un clima familiar percebut com a desfavorable des de la perspectiva del fill o de la filla (dèficits en les relacions afectives, en la disciplina, en la comunicació entre pares i fills) incideix en un major consum d'alcohol o en un consum més conflictiu.

Un estudi de l'Institut Deusto de Drogodependències que va treballar amb cent alumnes i els seus pares i mares, distribuïts en dues submostres iguals d'escolars consumidors i no consumidors de drogues,⁽³³⁾ va mostrar que en les famílies en què hi ha un fill consumidor hi ha menor proximitat entre els membres, pitjor comunicació i menys satisfacció amb les relacions familiars. Una mica més recent és un altre treball promogut per la FAD⁽³⁴⁾ en què es va construir una àmplia mostra d'adolescents a partir de la condició indispensable que els pares-mares d'aquests adolescents volguessin participar també en l'estudi. D'aquesta manera es va poder analitzar la dinàmica de famílies concretes i comparar les visions i posicions de fills i filles amb la dels seus propis pares i mares, i d'aquesta manera analitzar les discrepàncies i les seves possibles conseqüències. Es va demostrar una correlació positiva entre aquestes discrepàncies (respecte a l'organització, al funcionament, a la comunicació, a l'estructura formativa familiar, etc.) i l'aparició de conflictes en els fills, entre els quals hi ha els relatius al consum d'alcohol.⁽³⁵⁾ L'element més innovador que aportava l'esmentada investigació es referia al fet que, sent les discrepàncies pares-fills un factor de risc quantificable, no ho eren en tots els casos ni en qualsevol circumstància. Aquestes discrepàncies semblava que tenien un pes molt negatiu quan tenien l'origen en les rigideses dels pares o en fallades en la comunicació (en certa mesura, en un viure d'esquena,⁽³⁶⁾ pares i fills) en canvi, no es mostraven negatives quan les discrepàncies es basaven en formes diferenciades de buscar solucions, en una recerca còmplice (per molt que fos des

(33) Elzo *et al.*, 2000.

(34) Megías, E. (coord.) *et al.*, 2002.

(35) Per exemple, les discrepàncies sobre l'organització familiar (falta de normes, autoritat confusa, diferències sobre el temps d'oci) es correlacionen amb una probabilitat un 32% superior que els fills consumeixin alcohol. També les discrepàncies sobre els estils de comunicació i sobre la seva qualitat augmenten notablement la condició de probabilitat d'aquests consums.

(36) En aquesta línia, una investigació a Còrdova (Ortiz *et al.*, 2003) va preguntar als enquestats sobre la reacció dels pares davant l'embraguesa dels seus fills. Els resultats no poden ser més significatius en la mesura que el 61,9% diu que no se'n van adonar.

Des d'una altra perspectiva, però en la mateixa línia, en la citada investigació de la FAD es posa de manifest l'escassa sensibilitat per captar conflictes familiars derivats de l'ús d'alcohol per part dels fills. Això du els autors a hipotetitzar que pares i mares, no infreqüentment, prefereixen no veure els conflictes, i si els veuen, els situen en l'àmbit domèstic (ordre, neteja, hora d'arribada a casa...), que els angoixa molt menys que no pas l'àmbit exterior (consum d'alcohol o d'altres drogues, relacions sexuals, amics, etc.).

de mirades diferents) davant de problemes viscuts en comú per unes famílies en un procés de canvi que les obligava a resoldre problemes nous.

També en relació amb els estils divulgatius, un estudi dut a terme a Castella-Lleó,⁽³⁷⁾ assenyala que la supervisió/control parental i l'afecte/suport tenen un paper fonamental en la reacció dels fills davant de l'alcohol. No obstant això, els mateixos autors subratllen el desconeixement del que passa quan únicament es produeix una supervisió, en absència del suport afectiu necessari, motiu pel qual hipotetitzen que el que veritablement és útil no té a veure amb la intensitat del control, sinó amb el fet que s'exerciti en un àmbit de negociacions acceptades.

Què passa amb els grups de pares? El que apunten els estudis és que el paper d'amics i companys, en aquestes edats, exerceix una influència innegable. Els amics conformen l'espai en el qual les relacions estan menys formalitzades, són més horitzontals, més pròximes, amb tot el que això comporta de participació en experiències comunes, moltes vegades en un marc no normativitzat, amb la percepció de viure en llibertat, d'estar amb els iguals, sense tuteles. Aspectes, tots ells, que en plena edat d'experimentació i descobriment, tenen una capacitat de penetració, potser epidèmica o puntual, però no per això menys transcendent per al període que es viu. La desvinculació dels pares, necessària per créixer, deixa un buit que passa a ser ocupat, almenys temporalment, pel grup d'amics. És un moment en què es comença a reclamar autonomia en la presa de decisions, i per això, la comprensió i el suport mutu són subjectes que viuen el mateix procés, resulten enormement funcionals i funcionen com un refugi eficaç. Tant és així que s'afirma l'existència d'un possible conflicte entre les influències dels pares i les dels companys o amics. Sembla que en les àrees relacionades amb els estils de vida, incloent el consum d'alcohol o les relacions sexuals, són els pares els que posseeixen una influència més gran. Els companys, sobretot si són una mica més grans, i més encara, si se'ls atorga la condició d'«experimentats», són els que aconseguen una atenció més gran, i un major respecte, per les seves opinions en aquests temes.⁽³⁸⁾ Això no vol dir que, en relació amb els valors, amb les orientacions bàsiques per a la vida, siguin els pares els que sembla que tenen

(37) Martínez Álvarez *et al.*, 2003.

(38) Ja hem fet referència en una nota anterior al «discurs de la legitimitat» per opinar o exercir magisteri sobre qüestions de drogues.

un paper preponderant, en moltes ocasions amb intensa sorpresa per a ells mateixos.⁽³⁹⁾

2.5. Un intent d'ordenar els factors condicionants del consum d'alcohol

Tractant d'obtenir una visió més comprensiva i una jerarquització dels elements de socialització del consum d'alcohol dels adolescents, en un treball presentat fa poc per Laespada⁽⁴⁰⁾ es va plantejar la discriminació i la jerarquització de les variables de més poder predictiu per a aquests consums, centrant-se en els tres factors de socialització primària (família, escola i amics), en els valors que els adolescents sostenen i en algunes qüestions i circumstàncies directament relacionades amb la forma de consumir. Per analitzar la influència d'aquestes variables sobre el consum d'alcohol, es van reduir les categories de consum a tres grups tipològics: el grup dels abstemis, el grup dels de consum moderat i el grup dels de consum abusiu (sempre referits a consums habituals durant els caps de setmana).

Els resultats principals del model⁽⁴¹⁾ provat sobre la tipologia de consum d'alcohol en tres categories (abstemis, moderats, excessius) es presenten al gràfic 2.1.

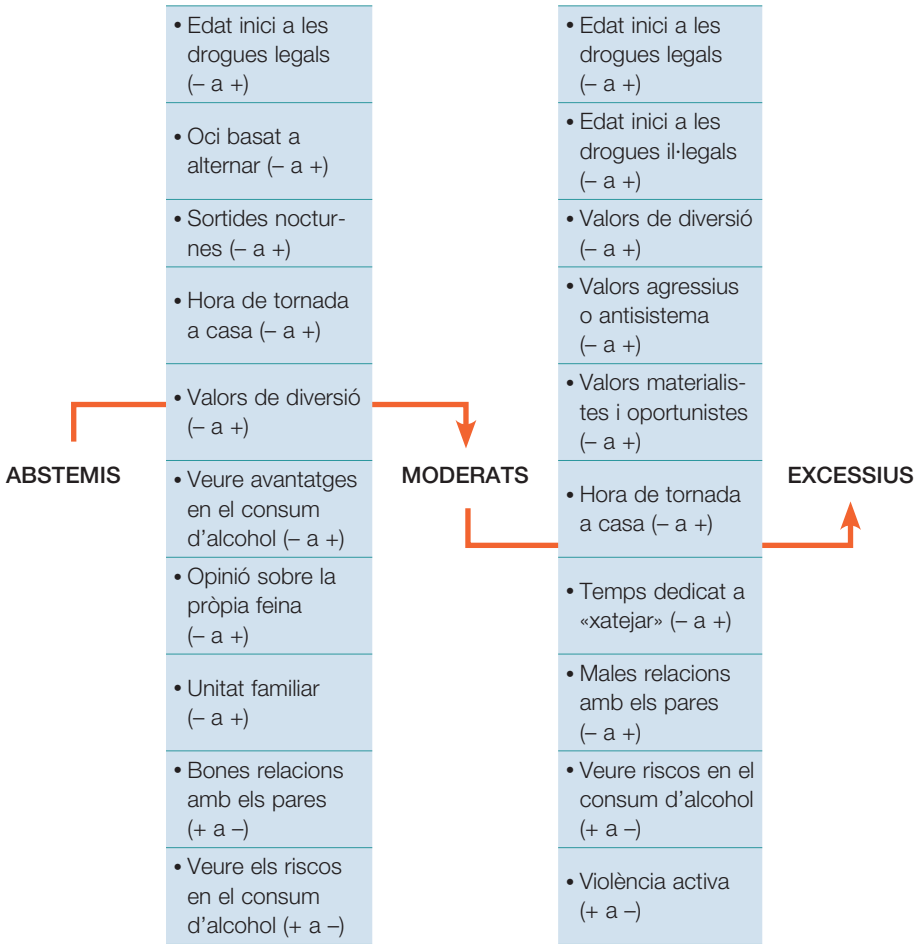
Si analitzem les variables que tenen una capacitat predictiva per discriminar entre l'abstinència de la beguda i el consum moderat, es pot dir que és l'edat d'inici la que es mostra com el factor amb més capacitat predictiva. És un fet obvi en aquest cas, però la comprovació de la dada permet afirmar que com més es retarda l'edat d'inici al consum de drogues legals, més probabilitats

(39) Ha estat i continua sent enormement discutida la influència socialitzadora dels pares davant de la influència aliena a l'àmbit familiar. Molt més ja que els mateixos pares i mares semblen donar la batalla per perduda (es veurà en la investigació qualitativa d'aquest mateix text). Malgrat tot, potser de forma no premeditada, com per osmosi, és patent aquesta socialització vertical, de pares a fills. Tant és així que, davant del tòpic que afirma la identitat generacional, la realitat és que hi ha adolescents i joves molt diferents (pel que fa a les actituds, als valors i als comportaments), i que no infreqüentment aquests adolescents s'assemblen més als seus propis pares que no pas als seus companys.

(40) Els resultats que es presenten en aquest treball són un extracte d'una tesi doctoral defensada el desembre del 2006. Laespada, 2006: «Indicadores en drogodependencias: una forma de medir el consumo de drogas a través de encuestas escolares». Universidad de Deusto, Tesi Doctoral. Bilbao.

(41) S'ha utilitzat un model de regressió logística multinomial d'efectes principals. En fer-se l'anàlisi en tres categories, el model pren una categoria com a referència i la compara amb les altres dues de manera independent. De les 36 variables introduïdes en l'anàlisi, només 16 van presentar resultats significatius ($p < 0,05$), 10 per al cas d'abstemis *versus* moderats, i 10 més per a consums excessius *versus* moderats; per tant, només hi ha quatre variables comunes a les dues categories.

Model predictiu del consum d'alcohol

Nota: Els signes «de + a -» i «de - a +», signifiquen el sentit de la variable. Així, les que apareixen «de - a +» signifiquen que a mesura que la variable augmenta, es passa d'una categoria a l'altra; en sentit contrari, «de + a -» implica que a mesura que la variable disminueix, la seva presència s'identifica més aviat amb la categoria següent.

Font: Laespada, M.T. (2006). Tesis doctoral.

hi ha de ser abstemi. En segon lloc de capacitat predictiva hi ha el tipus d'oci que es practica: els que tenen més costum de sortir de nit i tornen tard a casa, tenen més probabilitats de consumir alcohol, encara que el consum

sigui moderat. En tercer lloc, apareix l'univers de valors; lògicament, els que justifiquen els comportaments associats a valors de diversió tenen més probabilitats de consumir alcohol. També és esperable la influència, en quart lloc, d'atribuir avantatges al consum desenvolupat: com més avantatges i beneficis s'atribueixen al consum d'alcohol, més procliu s'és a consumir. Després, fins i tot amb un pes explicatiu menor, hi ha la pròpia vivència sobre el treball escolar; els escolars amb pitjor opinió sobre la seva feina escolar tenen més probabilitat de passar de l'abstinència al consum. En sisè i setè lloc apareixen les variables associades a les relacions familiars entre pares i fills; fan referència a la unitat familiar (fer coses junts, sentir-se units i donar importància a aquesta unitat) i a les relacions amb els pares. En últim lloc (amb una debilitat estadística que sorprèn per contradir la importància que habitualment se li concedeix) se situa l'atribució de riscos lligats al consum de drogues legals: quan s'atribueixen majors riscos al consum d'alcohol hi ha més probabilitat de no consumir-ne.

Potser més important des del punt de vista pràctic és analitzar els factors que tenen la capacitat de discriminar el consum moderat del consum excessiu. Per això segueix sent important l'edat d'inici al consum de drogues legals, i també, en aquest cas, a les drogues il·legals; dit d'una altra manera, iniciar-se aviat en l'ús de substàncies il·legals condiona que el consum d'alcohol es pugui situar més enllà de la moderació. Això no obstant, el descobriment més important és el pes que adquireixen els valors associats a la justificació de comportaments en el seu poder predictiu del pas del consum moderat al consum abusiu d'alcohol: no tan sols el sosteniment de valors de diversió, sinó també el de valors agressius o antisistema, o de valors materialistes i oportunistes, són factors predictius del pas del consum moderat a l'excessiu. Tot això vol dir que l'univers de valors de l'adolescent adquireix més pes que no pas qüestions tan evidents com el tipus d'oci o l'hora de tornar a casa, variables que continuen sent importants però que ho eren més en el pas de l'abstinència al consum moderat.

La influència de l'entorn familiar segueix tenint un cert pes en el salt al consum abusiu; només que, així com eren les «bones relacions» les que protegien l'abstinència, ara són les «males relacions» amb els pares la variable que implica una major probabilitat de situar-se entre els consumidors excessius d'alcohol. Pel que fa als estils d'oci, només el temps dedicat a *xatejar* apareix com una variable predictiva; amb tota seguretat, dedicar més hores a *xatejar*

a Internet és un indicador «pantalla» d'altres qüestions que fan referència a estils de vida, a necessitats de comunicació i a inquietuds. En canvi, no té una explicació fàcil que l'índex de violència emesa sigui més gran entre els consumidors moderats. És possible hipotetitzar que els consums moderats són suficients per fer-se desinhibir els comportaments (amb la qual cosa el recurs a la violència es pot fer més probable) mentre que els que beuen fins a arribar al descontrol absolut, ni tan sols estan «per ficar-se en baralles».

2.6. L'omnipresent *botellón*

Encara que l'anàlisi d'aquest fenomen, el seu origen, les seves motivacions, la seva evolució, seran detingudament plantejats al capítol següent, també les investigacions quantitatives se n'han ocupat, i per això no podem obviar cap referència en aquest moment.

La desmesurada atenció que el *botellón* provoca en els mitjans de comunicació des dels inicis de la primera dècada d'aquest segle XXI, fa que s'hagin fet investigacions *ad hoc* per mesurar el fenomen i conèixer més bé un model que se li escapa al món adult.⁽⁴²⁾ D'altra banda, des de diverses administracions s'ha volgut regular el fenomen, a vegades amb una prohibició severa, d'altres amb una intenció regularitzadora i controladora, i la majoria allunyant el fenomen de les zones centrals de les ciutats i municipis. De fet, gairebé totes aquestes mesures han estat adoptades des d'una estratègia de seguretat ciutadana o d'ordre públic i amb l'objectiu de resoldre el conflicte amb el veïnatge de les zones afectades, i han tingut una incidència escassa en una hipotètica disminució del consum d'alcohol o fins i tot en la menor freqüència de la pràctica de beure al carrer. Ara ja no parlem només de *botellón*, sinó també de *macrobotellón*, i el fenomen s'ha popularitzat del tal manera que, en tot l'Estat, s'ha unificat el mode en què es du a terme. Això és degut, si més no en part, a un efecte mediàtic que ha igualat les pautes de consum.

Malgrat tot, els llocs preferits per beure continuen sent els locals d'hostaleria. El *botellón* sol ser un moment previ a l'opció de beure als bars i, de totes maneres, un comportament no necessàriament exclou l'altre. En el cas de les dades de l'enquesta ESTUDES del PNSD, el consum segueix sent majori-

(42) Baigorri, 2004; Lorenzo Navarrete, 2003; Elzo *et al.*, 2002, i Elzo, Laespada *et al.*, 2007.

TAULA 2.6

Llocs de consum d'alcohol, escolars espanyols de 14 a 18 anys

En percentatge

En bars o cafeteries	18,8
En <i>pubs</i> o discoteques	44,8
En carrers o parcs	30,5
Sol a casa meva	2,2
A casa amb amics	18,7
En altres llocs	3,7

Font: DGPNSD, ESTUDES (2004).

tàriament exercit en locals d'hostaleria, un fet que coincideix amb els resultats trobats en l'última enquesta escolar de la comunitat autònoma del País Basc i en altres estudis. El 45% de la població adolescent beu principalment en locals d'hostaleria i el 35,7% ha optat per beure alcohol en *botellones*; però encara hi ha un 28,6% que prefereix beure amb amics i amigues en llocs discrets i apartats de la resta.

Curiosament, el *botellón* s'ha conformat en l'imaginari social com el gran culpable de les conseqüències indesitjades de l'oci nocturn juvenil. S'han confós el fons i la forma, i la imatge social del *botellón* acumula les crítiques socials. Alguns autors⁽⁴³⁾ descriuen el que els mitjans de comunicació solen reproduir i afirmen que la finalitat del *botellón* és la borratxera (que, si els adolescents no estan disposats a agafar-la, no van a fer el *botellón*), afegeixen que és una manera barata de beure alcohol i que la raó de la ingesta d'alcohol se centra en les ganes de divertir-se. Altres autors (es veurà àmpliament en el capítol següent) sembla que tinguin interpretacions més comprensives i, sense negar totalment les assercions anteriors, creuen que el *botellón* és una escenificació pública d'allò juvenil, amb una dimensió festiva innegable, però també amb una funció socialitzadora: la recerca de contacte i compenetració amb els iguals, allunyats del control adult.

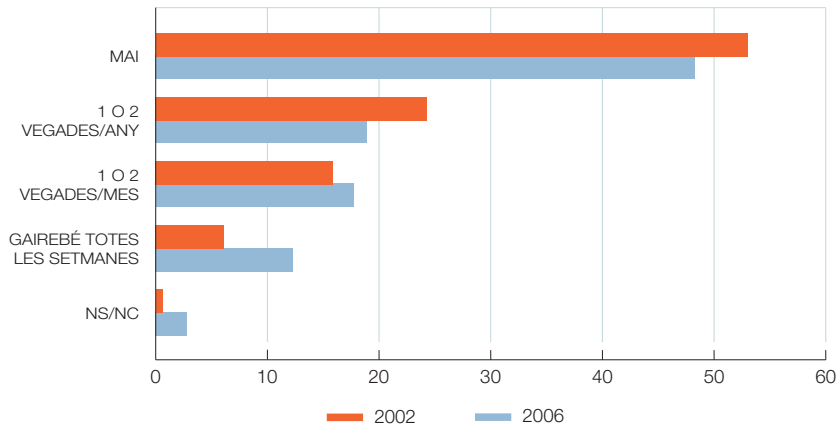
Si se n'analitza l'evolució agafant les dades de l'estudi *Drogas y Escuela VII*, entre l'any 2002 i l'any 2006 es pot dir que es practica una mica més (el 46,3% l'any 2002 ho havia fet alguna vegada, per un 48,9% el 2006), però la diferència és molt lleu. Això no obstant, sí que sembla que ha augmentat

(43) Calafat *et al.*, 2005.

GRÀFIC 2.2

Freqüència en la pràctica del botellón

Donostia, 2002-2006. En percentatge

Font: Elzo, J. i Laespada, M.T., *Drogas y Escuela VII* (en premsa).

l'habitualitat, així, l'any 2002 solament el 6,1% deia que el practicava setmanalment o gairebé, i en l'actualitat el practica setmanalment un 12,3%.

Ni es un fenomen universalment estès entre els adolescents ni permet una interpretació simplista. Sí que és el paradigma, la representació tòpica, d'un model de consum àmpliament escenificat, que té uns riscos evidents (molts dirien que també té les seves utilitats) i que obliga a fer una anàlisi complexa. Com s'ha intentat fer això des dels enfocaments qualitius es descriurà al capítol següent.

III. Emergència, finançament i transformació d'un model juvenil específic de consum d'alcohol

L'objectiu d'aquest capítol és fer una anàlisi del consum d'alcohol per part dels joves i adolescents a l'Espanya dels últims 20 anys, a partir de les diferents investigacions qualitatives fetes amb aquesta finalitat al llarg de les dues últimes dècades.⁽¹⁾ Hem d'advertir, d'entrada, que encara que l'objecte d'aquest text es refereix als adolescents, molts dels elements d'anàlisi estaran extrets d'investigacions que s'han ocupat de treballar la cultura i les dinàmiques juvenils. Hi ha diverses raons que creiem que poden justificar aquesta llicència. En primer lloc, l'ambigüitat dels límits temporals entre adolescència i joventut, conceptes que tenen clars els seus extrems (i tot i això, amb certes dificultats) però que tendeixen a una falta de solució de continuïtat en la mateixa frontera. En segon lloc, el fet que pràcticament totes les investigacions dirigides a joves han inclòs edats decididament inserides en l'adolescència (és molt habitual quan s'enfoquen les anàlisis a la franja 15-24 anys), cosa que ens permet treballar-hi atenent especialment al que s'ha dit per als més joves. A més, també podem argumentar que, precisament per les seves estratègies metodològiques, els abordatges qualitius són difícilment aplicables a les edats preadolescents i de la primera adolescència; són escassíssims els treballs que ho pretenen.

Finalment, com a raó principal defensem que són les dinàmiques que quallen entre els joves les que serveixen per donar compte del que comença a gestar-se en l'adolescència. Podria dir-se que és entre nois i noies del voltant dels

(1) Si bé hi ha bastants investigacions, sobretot quantitatives, sobre el consum de drogues, hi ha poques investigacions monogràfiques sobre el consum d'alcohol. En aquest capítol ens hem centrat en l'anàlisi de les que més àmpliament i intensament han abordat aquesta problemàtica amb algun tipus d'abordatge qualitatiu. Per abordatge qualitatiu entenem l'intent d'analitzar el discurs d'un col·lectiu, amb els seus continguts dominants i els seus matisos, a través de grups de discussió (i, més sovint, d'altres tècniques). Els descobriments que permet aquest abordatge no són mai extrapolables a tot el col·lectiu (en un sentit estadístic), però ofereixen l'avantatge d'aprofundir matisos i interpretacions que amb altres tècniques serien invariables.

vint anys on més clarament es pot «llegir» l'impacte del social, les organitzacions de resposta a aquest impacte, els mecanismes reactius i les propostes de canvi; és aquí on més bé es «llegeixen», però no és l'única etapa en què es donen. Tots aquests elements, derivats del context social i propis de les peculiaritats juvenils, també incideixen en l'adolescència. I els adolescents, en el seu afany per créixer i incorporar-se al més aviat possible en l'àmbit de l'autonomia dels més grans, beuen d'aquestes fonts, les imiten i s'adapten a les mateixes dinàmiques. És per això que la mirada dels iguals de més edat (els joves acabats d'estrenar) caracteritza bé, si bé n'exagera alguns trets, com són els adolescents.

Per tant, utilitzant les investigacions que hem seleccionat, d'una banda hem pogut escoltar la veu d'alguns adolescents; de l'altra, hem après d'aquests adolescents analitzant com són els altres als quals es volen assemblar i, finalment, hem tingut l'oportunitat privilegiada que, els que acaben de sortir de l'adolescència, ens expliquin com eren aleshores i com són els que els han succeït, com els veuen des d'una mirada que reconeix amb la facilitat de qui relleix el que ja sap.

Per començar direm que el conjunt de les investigacions assenyala que, al llarg de la dècada dels noranta del segle passat, es va consolidar i estabilitzar a Espanya un model de consum d'alcohol per part de joves i adolescents relativament diferencial del que practiquen tradicionalment les generacions adultes. A aquest consum adolescent i juvenil, en la seva descripció més qualitativa, hi dedicarem l'atenció i alhora tractarem de recollir els aspectes i les dimensions que els estudis han assenyalat com a més rellevants per comprendre'ls.

En una obra publicada fa uns quants anys, Elzo, Laespada i Pallarés (2003) es preguntaven en relació amb el consum de drogues –no tan sols d'alcohol– per part de joves i adolescents, fins a quin punt estàvem «davant d'un nou cicle que pot tenir una durada més o menys llarga» o si, como plantegen Parker *et al.*, «l'ús recreatiu de les drogues» està associat a estils de vida nous i emergents. Creiem, d'entrada, en una hipòtesi estreta del conjunt d'investigacions qualitatives, que la resposta temptativa a aquesta pregunta és que, més que davant d'un canvi de cicle conjuntural en el consum d'alcohol i d'altres drogues, ens trobem en una nova fase de desenvolupament de les formes i dels estils de vida juvenils en el nostre país de la qual formen part determinades formes d'ingesta i consum d'alcohol inextricable.

3.1. Cap a un model juvenil de consum d'alcohol

Com ja assenyalàvem, es podria parlar de l'existència de tres etapes relativament diferenciades en la història recent del consum d'alcohol a Espanya. Una primera etapa, des de 1950 a 1975, que estaria marcada per un creixement progressiu de consum global d'alcohol; una altra, des de 1975 a 1981, caracteritzada per una estabilització del consum, i finalment una tercera, des de 1981 fins a avui dia, en què es comprova un gradual però evident descens del consum. Aquesta descripció a grans trets de l'evolució del consum d'alcohol a Espanya permetria un cert optimisme des d'una perspectiva de salut pública i des dels objectius de prevenció dels efectes negatius que una ingesta excessiva d'alcohol pot comportar, tot això parlant sempre en termes generals i en relació amb el conjunt de la població. Però aquesta evolució no ha anat paral·lela en tots els grups etaris i, concretament entre els joves i els adolescents, ha presentat unes característiques molt diferencials.

En relació amb aquest consum diferencial de joves i adolescents, Elzo, Laespada i Pallarés (2003) apunten dues qüestions que tenen molt interès per a la comprensió del que anomenarem «model juvenil de consum d'alcohol». En primer lloc, afirmen que al llarg de les dues primeres etapes, és a dir, fins als primers anys vuitanta, «l'alcohol, el consum del qual causava importants estralls entre la població adulta, no tenia entre els joves unes atribucions simbòliques diferencials de les de la resta de la societat». O, dit d'una altra manera, més enllà de possibles diferències quantitatives en les pautes i en les quantitats ingerides per joves i adults, totes dues generacions participaven en la mateixa cultura alcohòlica i compartien un model sociocultural de consum semblant.⁽²⁾

En segon lloc apunten que al llarg de la dècada dels vuitanta es produeix un canvi en el patró d'ingesta alcohòlica dels joves, que van construir un model juvenil específic, caracteritzat per dues dimensions íntimament unides i que s'influeixen mútuament: un canvi en la forma de consumir en relació amb els hàbits tradicionals al nostre país i una atribució al consum d'alcohol dels joves de certs valors identitaris, diferents dels valors vigents fins aleshores:

(2) Apreciació i anàlisi que coincideix plenament amb el desenvolupat per Comas (1994), el qual, en elaborar una periodificació específica del consum d'alcohol per part de joves i adolescents assenyalava que la primera etapa, que situa fins al principi dels vuitanta, estaria marcada per una «expansió del consum seguint unes pautes tradicionals», és a dir, prolongant «el model dels adults».

«a principi dels anys vuitanta, els joves incorporats al consum d'alcohol inicien un canvi en l'atribució simbòlica. Més enllà d'actuar com un acompanyant dels àpats o de les relacions socials (com havia estat tradicional), el consum d'alcohol es converteix en un fi en si mateix, en l'element conductor de la identitat juvenil». Subratllant i reforçant aquesta línia d'anàlisi, i en plena coincidència amb la pràctica totalitat de les investigacions qualitatives consultades, argumenten la novetat del model emergent amb una triple constatació:

- La ingesta d'alcohol com a finalitat autònoma i no com a complement d'una altra activitat social o gastronòmica.
- La ingesta d'alcohol com una activitat estretament associada a una sociabilitat juvenil més horitzontal, separada de la relació amb els adults.
- La recerca de la intoxicació etílica com una finalitat en si mateixa.

Així doncs, els autors esmentats resumeixen: «a finals dels anys vuitanta i a mitjan dels noranta es va consolidar i establir una manera de consum d'alcohol desconeguda fins aleshores. La ingesta de begudes alcohòliques es va convertir en una finalitat en si mateixa per arribar a una meta: la intoxicació etílica. L'ebrietat es mitifica com el màxim exponent de la diversió, la modernitat, l'atreuiment. L'alcohol s'instaura en les relacions interpersonals dels joves com un objecte necessari i imprescindible».

Nova pauta d'ingesta alcohòlica per part dels joves d'aquells anys que va trobar l'expressió i la forma social més adequada i reconeguda en el progressiu desplaçament del consum des de la quotidianitat de la setmana laboral a la relativa excepcionalitat del cap de setmana, a les tardes-nits del *finde*, tal com ha estat subratllat en diferents investigacions.⁽³⁾

—Quan més és el dissabte, que et deixes anar. Després d'estar tota la setmana treballant o estudiant, o totes dues coses, quan tens temps lliure l'has d'aprofitar.

(A Peinado, Pereña i Portero, 1992)

Es podria dir que a mitjan dècada dels noranta ja estava plenament instal·lat un nou model de consum d'alcohol per part de joves i adolescents, amb uns trets específics i diferenciats que subratllen unànimement els estudis qualitius.

(3) Peinado, Pereña i Portero, 1992; Comas, 1994.

Canvis en el model del consum juvenil d'alcohol

MODEL TRADICIONAL	NOU MODEL
Durant la setmana laboral	Durant el cap de setmana
Acompanyant els àpats	Diferenciat dels àpats
Com a energitzant en la feina	Vinculat a l'oci
Com a acompanyant de les relacions socials	Com a pretext de les relacions socials
En festes i celebracions	En gairebé tots els caps de setmana
Els adults inicien els joves en el consum	Els joves s'inicien per si mateixos
Llocs mixtos	Llocs especialitzats

A l'Espanya dels vuitanta aquests canvis eren una novetat relativa de la qual donen compte les investigacions de l'època. Actualment són un lloc comú que repeteixen insistentment i estereotipadament els mateixos joves, els adults, els mitjans de comunicació i els experts i investigadors.

Aquest nou model de consum va comportar, al començament, una modificació dels significats del mateix terme «beure», el qual, entre els joves «sembla que hagi canviat de significat...» «Beure s'associa immediatament amb begudes llargues (els que se solen prendre a la nit: whiskies, combinats...) i, fins i tot, directament amb la quantitat o amb la freqüència excessives».⁽⁴⁾

—... *Nosaltres en diem «beure» d'emborratxar-se, de prendre't quatre o cinc pelletazos cada dia... El més normal és que puguis prendre't una cervesa amb l'aperitiu, però «beure» és agafar una mona o beure més del normal.*

(A Peinado, Pereña i Portero, 1992)

Aquesta última declaració, d'un grup de joves madrilenys, llegida des del 2007, no tan sols apunta l'esmentat canvi de significat, sinó que també suggereix com, per als joves d'aquells anys, la norma, allò normal, encara era la pauta de consum adult, «el normal és que puguis prendre't una cervesa amb l'aperitiu», vinculat al model tradicional, mentre que la incipient ingesta juvenil («els quatre o cinc *pelotazos*», el fet «d'agafar una mona»), era encara considerada «anormal». La consolidació d'aquest model amb el

(4) Peinado, Pereña i Portero, 1992.

pas del temps ha comportat una transformació radical d'aquesta norma en el cas de joves i adolescents. Tal com no han deixat de subratllar les diferents investigacions,⁽⁵⁾ avui dia, allò normal, allò establert, és practicar la pauta de consum que era incipient i estranya al començament de l'última dècada del segle passat.

–Els caps de setmana m'imagino que tots devem fer més o menys el mateix, no? Jo, per exemple, he vingut aquí amb un amic meu. Perquè el divendres sortim i potser dos o tres caps de setmana fem el botellón. Aquí es fa molt, el botellón. Ens reunim amb els amics i és una manera de quedar...

–... És clar.

(A Rodríguez, Megías i Navarro, 2005)

Dedicarem les pàgines següents a tractar d'explicar la gènesi d'aquest model segons que ha estat analitzada pels diferents autors, així com la seva evolució. Una evolució que, encara amb tota la prudència i sempre sotmetent-la a comparació, permet aventurar la hipòtesi que, possiblement darrere dels tòpics i dels estereotips fermament encunyats, es gesten algunes modificacions que, sense qüestionar les característiques generals del model, apunten un canvi en algunes de les característiques més rellevants, sobretot en termes d'impacte en la salut pública i de conflicte social.

3.2. Els canvis en el context de consum

L'evolució de les pautes de consum d'alcohol i, en especial, l'emergència de l'esmentat model juvenil, han estat analitzades i interpretades, per alguns dels investigadors que han prestat més atenció i seguiment al fenomen, com a resultat d'un desplaçament del conflicte social i generacional existent en la societat espanyola al llarg de les últimes dècades; dit en altres termes, el conflicte generacional s'ha dirimit, si bé no únicament en l'espai del complex «oci-diversió-consum d'alcohol (i de drogues)» i s'ha traduït en la construcció de formes diferencials de divertir-se i de consumir.

El fil conductor d'aquesta línia d'interpretació, amb els inevitables matisos derivats d'una línia teòrica d'acostament o d'una altra, assenyala que les conductes en relació amb el consum d'alcohol es poden entendre com a

(5) En especial les de Rodríguez i Megías (2001 i 2002).

síntoma d'un conflicte, d'una fallida social, de la relació de la joventut amb la societat, la qual, en lloc d'evidenciar-se en termes clàssics de tipus polític o reivindicatiu, ho va fer en termes més postmoderns a partir de conductes expressives lligades a formes específiques de consum d'alcohol, molt centrades en els caps de setmana.

Un dels autors que més assíduament ha investigat la qüestió dels consums de drogues per part dels joves, Domingo Comas, apunta en relació amb això que «la pauta de consum del cap de setmana, lligada als joves sense autonomia personal, emergeix a partir de la meitat dels anys vuitanta, alhora que aquest sector social, fruit de la prolongació dels estudis, de les dificultats per inserir-se amb seguretat en l'àmbit laboral i per accedir a un habitatge, va creixent».⁽⁶⁾ Aquest autor, considerant aquest context com el marc explicatiu més general, assenyala, no obstant això que «aquesta estructura social, present tant l'any 1984 com el 1993, no explica el creixement continu de les pautes duals de caps de setmana-dies laborables en el consum d'alcohol». Altres autors,⁽⁷⁾ sí que semblen relacionar-ho més directament amb aquesta estructura, a més dels nous models de consum d'alcohol per part dels joves, les seves formes d'ocupació del «cronòtop» del cap de setmana.

Més enllà d'aquests matisos entre unes investigacions i les altres, en les obres i en les recerques del conjunt d'autors inclosos en la bibliografia, es poden seguir les reflexions sobre els canvis en els consums juvenils i sobre els fenòmens socials que més hi han incidit, com tractarem tot seguit.

Una de les línies de reflexió més subratllada en les investigacions qualitatives és la que apunta la relació entre les característiques del mercat laboral juvenil i el conjunt de formes de vida i consum (inclòs l'alcohol) dels joves. Aquestes investigacions assenyalen la importància de l'atur juvenil a mitjan dels vuitanta i suggereixen, a més, que les generacions joves d'aquells anys, les mateixes que van configurar els emergents del nou model de consum d'alcohol, van ser les primeres que es van enfrontar de ple amb el que, en aquella època, es va denominar «atur estructural».

(6) Comas, 1994.

(7) Conde, 1999; Pallarès i Cembranos, 2001.

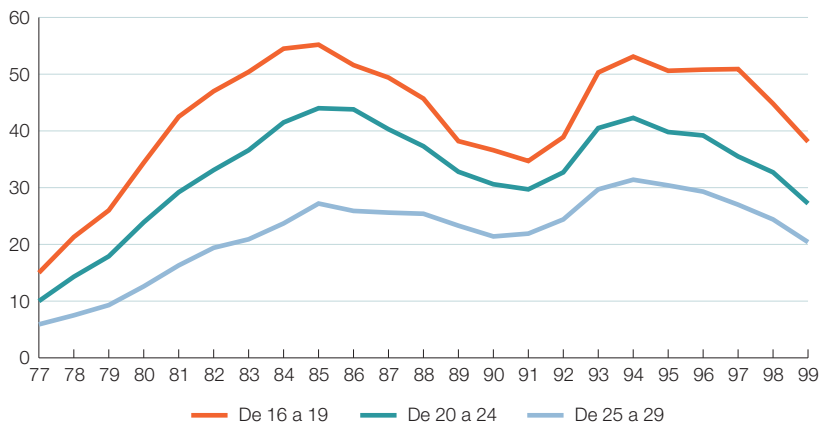
Basti recordar, tal com es recull a l'«Informe 2000. Juventud en España»,⁽⁸⁾ que l'atur va arribar a afectar a mitjan dècada dels vuitanta, uns anys en què emergeix el nou model de consum d'alcohol en aproximadament un 50% dels joves menors de 24 anys, tal com es pot observar al gràfic següent, extret d'aquesta obra.

Aquest «atur estructural» va ser viscut pels joves amb l'agreujant afegit de percebre un bloqueig institucional de les generacions més adultes, que impedia l'accés al treball dels més joves, tal com s'assenyala en el conjunt de les investigacions qualitatives dutes a terme per Conde per a la Presidència del Govern al començament de la dècada dels noranta. Tot això va condicionar un conflicte social larvat entre les generacions més joves i el poder adult establert, que es va anar expressant de diferents maneres, entre elles les mencionades formes de consum d'alcohol i d'altres drogues.

GRÀFIC 3.1

Evolució de les taxes d'atur, per grups d'edat

Base: població jove entre 16 i 29 anys

Font: Reproduït de l'«Informe 2000. Juventud en España». INJUVE.

(8) Martín Serrano, M. i Velarde Hermida, O. (2001): «Informe 2000. Juventud en España».

Paral·lelament a la situació descrita d'atur juvenil creixent i de bloqueig pel que fa a la incorporació dels joves al mercat de treball, els anys vuitanta viuen el desenvolupament d'una forta indústria de l'entreteniment que té en els joves un dels seus públics diana –utilitzant la terminologia de *marketing*– més clars i prioritaris. Aquesta indústria s'ha mostrat com un agent molt actiu i com un cofactor decisiu a l'hora de comprendre els fenòmens que ens interessen.

Els anys vuitanta viuen el naixement i la progressiva especialització de locals d'oci (*pubs*, bars musicals, discoteques...) específics per a joves, diferenciats dels destinats als adults;⁽⁹⁾ locals d'oci juvenils, segmentats internament per corrents musicals, estètics o generacionals.⁽¹⁰⁾ La creació d'aquest tipus d'oferta ha estat molt important en la història de la creació de l'actual model de consum d'alcohol: «amb la creació a Espanya d'espais públics de consum d'alcohol de caràcter marcadament juvenil i diferenciats dels dels adults (*pubs*, discoteques, sales de festa, etc.) es va introduir un element nou per passar-s'ho bé en l'oci. D'aquesta manera es creaven els primers espais d'oci especialment juvenils, amb activitats d'oci dirigides en les quals prevalen les relacions horitzontals entre grups d'iguals, d'homòlegs».⁽¹¹⁾

De fet, en aquella època del final dels anys vuitanta i començament dels noranta, en alguna de les investigacions qualitatives analitzades,⁽¹²⁾ se subratllava la importància que va tenir, en les pautes de consum d'alcohol de joves i adolescents (en aquest cas, de la Comunitat de Madrid), el desplegament d'una oferta d'oci específicament orientada, com la posada en marxa de les anomenades «discoteques *light*», o la popularització d'uns suports de consum pensats per a noves formes de beure (els *minis* de cervesa).

La conjunció dels dos processos apuntats (la crisi social juvenil i l'aparició d'una potent indústria de l'oci per a joves) es desenvolupa en un context econòmic i cultural més ampli, de progressiva instal·lació de la societat de consum a Espanya que ja està consolidat quan aquests joves dels anys vui-

(9) Pallarés i Feixa, 2000; Elzo, Laespada i Pallarés, 2003.

(10) A Megías (2001): «Información disponible sobre la economía del ocio juvenil. Rastreo bibliográfico», es pot seguir la informació disponible corresponent.

(11) Elzo, Laespada i Pallarés, 2003.

(12) Peinado, Pereña i Portero, 1992.

tanta accedeixen a l'adolescència.⁽¹³⁾ Tot això es va acabar traduïent en què les sortides, els locals, les begudes, és a dir, tot el que componia l'espai de les formes i els estils de vida emergents aquells anys, va passar a ser llegit, interpretat i descodificat pels joves com un signe d'identitat diferencial en el marc d'un sistema més ampli –la moda–, que abastava gairebé la totalitat dels comportaments juvenils d'aleshores. En aquesta deriva hi va tenir un gran pes la força de la indústria publicitària, molt potent ja en aquells anys, que va arribar a mobilitzar l'any 2001 la xifra de 60.000 milions de pessetes anuals.⁽¹⁴⁾

D'aquesta manera, a partir d'aquests anys, els incipients estils de vida juvenils, els patrons de consum d'alcohol els caps de setmana, que fins ara es podien percebre i explicar com un dels possibles resultats dels canvis que han tingut lloc en un context social més general, adquireixen vida pròpia i passen a ser percebuts com a «base de...» un estil de vida juvenil en lloc de com a «conseqüència de...» altres possibles factors condicionants. Com subratllen diversos investigadors, «sortir a beure es va convertir, d'aquesta manera, els anys vuitanta, en un valor cultural que no necessita sostenir-se en altres valors, ja que es justifica per si mateix; és allò que es fa, allò que s'ha de fer, sense argücies, sense cap justificació, i en canvi és allò que justifica molts comportaments. Sortir a beure té a veure no tan sols amb la demanda d'un vehicle, sinó també amb la música, la roba de moda, els locals i els productes adequats davants dels inadequats».⁽¹⁵⁾ Beure, sortir, triar uns locals en lloc d'uns altres, tot s'integra en un sistema de moda que es va convertir en una cosa que no necessitava cap explicació ni cap justificació; un sistema de moda que va passar a contextualitzar-se com un valor per si mateix i que era utilitzat argumentalment pels joves per descriure les seves conductes, fins al punt que, anys després, com veurem, allò que aleshores es percebia com una moda juvenil nova passa a ser considerat com un fet heretat, existent des de sempre (que és el que suposen, i diuen, els grups fets l'any 2007); un sistema de moda, un estil de vida, al qual les noves generacions de joves i adolescents s'incorporen gairebé com si es tractés d'un fenomen natural, perenne i sense alternatives lògiques.

(13) Conde, 1999; Conde i Alonso, 1996. D'altra banda, Comas (2000) assenyalava també el canvi, aquells anys, en l'estatut del cap de setmana: del clàssic «oci reparador», per al descans, a l'«oci consumista», més actual.

(14) Sánchez, 2001.

(15) Comas, 1994.

En l'entorn esmentat, l'any 1994, es produeix un esdeveniment que, en opinió d'alguns investigadors, va comportar un impacte evident en la vida dels joves actuals, en el desenvolupament de les seves diferents formes i estils de vida i en les seves pràctiques d'oci i de consum.

Ja Conde va argumentar al moment oportú⁽¹⁶⁾ que la reforma laboral de 1994 va desencallar el problema de l'atur en la joventut (n'hi ha prou de recordar que, com es reflecteix al gràfic 3.1, després de 1985, el segon gran pic de l'atur juvenil va tenir lloc el 1994) a canvi de generalitzar en els joves un accés al treball marcat per la temporalitat i l'eventualitat.⁽¹⁷⁾ La citada reforma, com es pot observar al gràfic relatiu a les taxes d'atur, es va traduir en un descens ràpid d'aquestes taxes i en una creixent i igualment ràpida incorporació dels joves al mercat de treball, fins al punt que, avui dia, segons dades de l'INJUVE (2004), a Espanya hi ha més joves treballant que no pas estudiant, encara que una majoria d'aquests joves estan subjectes a uns contractes limitats, fins al punt de fer d'Espanya un dels països europeus amb més temporalitat en l'ocupació: mentrestant al nostre país la taxa de temporalitat el 2005 se situava en el 32,5% del total d'assalariats, aquesta taxa a la UE-15 i a la UE-25 era del 12,8%.⁽¹⁸⁾

En el terreny que ens ocupa, aquesta reforma va tenir moltes i importants conseqüències:

En primer lloc, va ajudar a cristal·litzar una nova definició social de la joventut com una etapa immanent, tancada sobre si mateixa, la caracterització central de la qual ja no era la preparació per a la integració social posterior en la vida adulta, sinó viure al dia els anys d'una joventut prolongada; un viure al dia que s'expressa principalment per mitjà de les activitats d'oci i de consum⁽¹⁹⁾ i que relega per al futur, un futur indeterminat, l'assumpció de responsabilitats socials, sobretot de caràcter o interès col·lectiu.⁽²⁰⁾

La citada transformació de la joventut no tan sols va comportar un canvi intern de la mateixa joventut (integració de cohorts de menor edat, allarga-

(16) Conde, 1999.

(17) La reforma laboral de 1994 es troba en la base del naixement de l'anomenada generació dels *mil·leuistes* que, aquells anys, a mitjan dècada dels noranta, vivien l'adolescència.

(18) Publicat a *El País* de l'1 de maig de 2005, segons dades de la UGT i de l'INE.

(19) Martín, M. i Velarde Hermida, O., 2001.

(20) Aquesta actitud segueix plenament vigent en joves i adolescents fins avui dia: Megías (dir.) *et al.*, 2005; Megías i Elzo (cods.) *et al.*, 2006.

ment de la vida mitjana com a jove, pèrdua dels referents de com fer-se adult i de com fer-ho...), sinó la correlativa transformació de les relacions que els joves mantenen amb la societat i viceversa. Com descriuen molt gràficament Elzo, Laespada i Pallarés «els joves d'avui dia són conscients que estan inserits socialment però en situació de *stand by*, un *stand by* còmode, plaent, en el nínxol familiar, desvinculat de les responsabilitats i disposats a retardar al més possible el *play* que els obligarà a bregar en la intempèrie d'una societat competitiva».⁽²¹⁾

És un procés d'inserció parcial i fràgil en un espai de via morta, de parc temàtic, en què, aparentment, l'única oferta adulta dirigida als joves és la de la participació en l'oci i en la diversió. Com assenyala Comas, «Els joves han topat amb l'única forma de participació social que els ofereix el sistema. Participen consumint oci, un oci que canalitza les anteriors formes de rebel·lia a través de la diversió».⁽²²⁾ Aquesta participació canalitzada a través de les formes d'oci serà transcendent en les pautes i formes de consum alcohòlic dels caps de setmana, tal com analitzarem en molt poc temps.

A més, la citada reforma laboral de 1994 tindrà una segona conseqüència molt important en el rerefons de les noves formes de vida juvenils. Efectivament, Conde⁽²³⁾ apunta que els processos de reforma van comportar una transformació important de les formes tradicionals d'establir relacions socials i una fragilització del vincle social entre els joves fins al punt que, durant bastants anys de la dècada dels noranta i de la primera dècada del segle XXI, aquest debilitament de l'esmentat vincle social entre els joves es va manifestar com una de les raons explicatives més importants del conjunt de comportaments juvenils en l'àmbit del consum d'alcohol i altres drogues: el consum, i les seves formes, com a elements de reforç d'un vincle debilitat.⁽²⁴⁾

En tercer lloc, la reforma laboral va facilitar que els joves disposessin d'una quantitat de diners important que, insuficient per finançar la seva independència i la seva emancipació familiar, va significar, però, una capacitat econòmica molt notable. Aquestes importants quantitats de diners van revertir, en gran part, en un increment substantiu de les despeses en la indústria de l'oci

(21) Elzo, Laespada i Pallarés, 2003.

(22) Comas, 2000.

(23) Conde, 1999.

(24) És suficient observar la publicitat d'alcohol cap als joves per contemplar la força motivacional del vincle social en el consum d'alcohol.

i el consum fins al punt que, com també analitzava Conde, una de les facetes identitàries subratllades en els joves va ser la de definir-se, a través del consum i d'una despesa cada vegada més compulsiva; una identitat juvenil, via el consum, en la qual la ingesta d'alcohol s'inscriurà plenament.

En quart lloc, la citada reforma va desplaçar la principal font de conflicte juvenil de l'atur cap a la dificultat d'accés a l'habitatge i, en general, cap als problemes lligats a les condicions d'independència i d'emancipació juvenil. D'aquesta manera es va facilitar un nou desplaçament del conflicte generacional que va derivar cap a la recerca d'aquesta independència per mitjà de l'emfatització d'unes formes diferencials d'ingesta d'alcohol (i altres drogues), vinculades a l'oci nocturn dels caps de setmana.

Així, si entre joves i societat adulta hi havia, a final dels anys vuitanta i principi dels noranta, un conflicte més o menys larvat «en termes d'independència, de participació, de garanties en l'ocupació, d'habitatges accessibles, de garanties socials per a una integració mínima», aquest conflicte «es va dibuixar en una pugna per la nit, de manera que l'oci nocturn ha resultat ser funcional per canalitzar el conflicte, i alhora, introduir encara més la joventut en un consum repetitiu i compulsiu».⁽²⁵⁾

Les esmentades dinàmiques generals apareixen, en el conjunt d'investigacions analitzades, com l'entorn facilitador del nou model de consum juvenil d'alcohol i possibiliten la comprensió del perquè s'ha convertit en una qüestió identitària per a les noves generacions juvenils.

Aquest consum d'alcohol del cap de setmana, expressa, d'una banda, un cert afany juvenil d'integració i de continuïtat amb el món adult, i alhora, de l'altra, l'afirmació d'una identitat diferencial en relació amb els més grans («Les noves generacions de joves veuen en el cap de setmana, i en especial en les nits, una conquesta; l'omplen de sentit i el vesteixen de múltiples simbologies davant dels espais i dels temps adults, que estan molt normativitzats i són excessivament previsibles»)⁽²⁶⁾ Aquesta doble funcionalitat, integradora i identitària, de les pautes juvenils de consum d'alcohol, no sempre estan equilibradament assenyalades als estudis,⁽²⁷⁾ però apareixen amb claredat.

(25) Elzo, Laespada i Pallarés, 2003.

(26) Pallarés i Feixa, 2000.

(27) Algunes de les anàlisis dels números monogràfics de les Revistas de la Juventud, en especial a «La noche: un conflicto de poder», accentuen més les dimensions relatives a la «contestació i diferenciació del món adult» (Pallarés i Cembranos, 2001) en detriment de la citada ambivalència de continuïtat i diferenciació simultània.

En un sentit, se subratlla la importància del consum d'alcohol com a llaç, com a vincle per a la integració social.⁽²⁸⁾ A diferència dels consums d'altres drogues que, en alguns moments històrics han pogut pretendre una certa transgressió social, l'alcohol és la beguda de la normalitat, de la integració; una integració que, en el cas de les generacions més joves, es tradueix en una doble línia: la incorporació, anhelada i exigida, en la societat adulta; i la integració en el grup propi, en el grup d'homòlegs, ja que l'alcohol, com analitzen i apunten la totalitat d'investigadors, és, en la nostra cultura, la droga relacional i desinhibidora per excel·lència. En algun text se subratlla que «el consum d'alcohol i d'altres drogues per divertir-se, que caracteritza l'oci nocturn, pot ser interpretat com una manera de generar un espai social propici a les relacions. En aquest sentit, la pressió del grup és decisiva perquè, a més de trencar la rigidesa que caracteritza les relacions quotidianes, aquest consum produeix un efecte frontera, una identificació entre els membres del grup i una ruptura en relació amb altres situacions o contextos de relació. No és que no es puguin divertir sense beure, sinó que l'alcohol afavoreix l'aparició d'«altres relacions». El consum d'alcohol funciona dins d'una lògica de distensió, d'eliminació de les barreres de relació que experimenten en altres àmbits».⁽²⁹⁾

Simultàniament, en el sentit d'allò identitari, les formes de consum juvenil d'alcohol faciliten l'expressió d'una identitat diferencial del món adult. Pallarés i Cembranos assenyalen que «a falta d'un habitatge propi, els joves desenvolupen altres estratègies espaciotemporals en la seva relació amb la ciutat. L'adopció d'horaris peculiars diferents dels de la resta de la població els permet l'ús exclusiu d'espais comuns en la seva franja horària pròpia».⁽³⁰⁾

En una paraula, la forma específica de consum d'alcohol per part dels joves les nits dels *findes* permet traçar la imatge d'una joventut que, alhora que exigeix integració, pretén subratllar la seva afirmació identitària diferencial consumint alcohol d'una manera molt diferent de les tradicionals.

A més de tots els canvis –una gran part de naturalesa socioeconòmica– que hem descrit fins aquí, no podem obviar unes referències a les condicions derivades del marc de prioritats o valors socials en què es desenvolupen els consums. És evident que aquest context social actua sobre les actituds i

(28) Peinado, Pereña i Portero, 1992.

(29) Fernández i Ruiz, 2003.

(30) Pallarés i Cembranos, 2001.

els comportaments dels subjectes (encara que només sigui per la necessitat d'integració). A més, és conegut de sobres que, com ja hem assenyalat, unes constel·lacions de valors o unes altres, en la seva correlació amb els consums d'alcohol, presenten uns pesos positius o negatius a l'hora d'expressar la possibilitat que es presentin aquests consums. Un equip d'experts, promogut per la FAD, ha anat fent una sèrie d'estudis sobre valors socials i drogues,⁽³¹⁾ amb una metodologia quantitativa que inicialment partia de la utilitzada pel Grup Europeu de Valors. Gran part d'aquests estudis incloïen també anàlisis quantitatives, que són les que ofereixen descobriments o suggeriments que ens interessin en aquest moment. De cap manera es produeix una contradicció amb el que s'ha dit en apartats anteriors; senzillament és una lectura feta des d'una òptica diferent que ofereix una interpretació complementària per a uns fenòmens, similars, que han estat descrits pel conjunt d'investigadors.

Els suggeriments aportats per la manera d'aproximació que ara tractem, es poden agrupar en tres aspectes, que no són més que dimensions complementàries i interrelacionades d'un mateix constructe: la presència en els joves dels valors col·lectius (que no nega la necessitat d'aquests joves de construir una identitat pròpia), la vivència d'adolescència i joventut com a espais desresponsabilitzats, i la imatge social, que comparteixen joves i adults, que condiciona un reforçament de la conducta juvenil a través de mecanismes de desculpabilització.

Joves i adolescents són conscients que es mouen en un discurs de valors que, per molt que els converteixi en objecte de retrets per part de la societat adulta, no és diferent del d'aquesta societat. L'oci com a element articulador de la vida, el desprestigi de les que es podrien anomenar les virtuts tradicionals (prudència, estalvi, esforç...), l'entronització de la recerca del benestar personal, la relegació dels valors prosocials al rang d'allò ideal (d'allò políticament correcte, que no exigeix sinó la defensa formal), l'emfatització de la immediatesa, etc., són elements presents no tan sols en els joves (ni tan sols predominantment en els joves), i els joves ho saben i ho inclouen al seu discurs.

—Jo no, solidària; no em considero una persona solidària.

—És que a mi m'agradaria ser-ho, però és que veig que no sóc gaire solidària.

(A Megías (dir.) et al., 2001)

(31) Megías (dir.) et al., 2000; Megías (dir.) et al., 2001; Comas (coord.) et al., 2003; Megías (coord.) et al., 2005; Megías i Elzo (cods.) et al., 2006.

–Un treball que no guanyis gaire, però estable... algú amb qui compartir les coses i, de tant en tant..., doncs permetre's un capritx.

(A Megías (dir.) *et al.*, 2001)

Els adolescents que volen créixer com més aviat millor, que volen iniciar-se a «ser joves», adopten unes pautes de comportament identitari que tenen la finalitat de fer-los diferents, però sense treure'ls del marc referencial global del camp de joc. No cal més que constatar l'afany d'aquests adolescents per ser «normals», per integrar-se en la imatge que s'espera d'ells, per no segregarse del col·lectiu que els dona identitat. Per no parlar del fet que, en la seva projecció de futur, joves i adolescents donen per descomptat que s'integraran en la societat adulta.

Òbviament estem parlant del discurs dominant, del d'una majoria que no veu motius per confrontar amb un context social en què es troba ben instal·lat i que sent que li ofereix avantatges. Naturalment que hi ha veus emergents en aquest discurs que postulen la necessitat d'un canvi, una incomoditat amb allò establert, però el que domina és aquesta línia discursiva, en la qual coincideixen les representacions socials de joves i adults, que assumeix i dona per descomptat que els adolescents són, i han de ser, com són. I que ja s'integraran, perquè realment no són tan diferents, senzillament passen per una etapa diferencial, que no nega allò bàsic i que no té cap més problema que el de ser mantinguda dins de certs límits i alhora evitar els riscos majors (que sí que podrien interrompre el procés d'integració futura).

–Però a veure... ¿aquí qui és l'escombraire?, ¿ells o jo?... quan jo sigui l'escombraire ja em queixaré...

(A Rodríguez i Megías, 2001)

D'aquí ve que, majoritàriament, els adolescents interpreten els retrets adults, més o menys escandalitzats, com una cosa que correspon (que ha de ser així perquè és degut al paper que li pertoca cadascú), però que no ha de ser especialment escoltada. I d'aquí ve que els discursos més atents, menys acomodaticis, acusin la hipocresia d'una societat adulta que retreu, més o menys «de boca», als joves que representen el paper que, entre tots, han establert prèviament, i que no qüestiona en absolut el marc de valors que uns i altres, adults i joves, comparteixen.

–I un altre tema que surt molt són les drogues. A la tele sempre diuen que els joves són els que consumeixen drogues, que...

–Bé. [...]

–Hi ha gent gran.

–N’hi ha que agafen unes trompes colossals, fixa’t.

(A Rodríguez i Megías, 2007)

No cal dir que aquest marc de valors té a veure amb la construcció, almenys en part, dels models de consum d’alcohol que tractem. El desplaçament del conflicte generacional al complex oci-nit-alcohol que s’assenyalava anteriorment, pot haver estat facilitat per la presència d’aquests valors col·lectius als quals ens referíem. Per exemple, l’emfatització de la diversió i de l’excés no pot ser aliena a la prioritització de la immediatesa, del «passar-s’ho bé», del rebuig de la morigeració que tan presents estan en els valors socials actuals. Expressat en altres termes: a l’hora de construir un model identitari, els joves (i els adolescents que volen ser com ells com més aviat millor) es mouen al fil d’un valors que estan implícitament incorporats en el bagatge dels adults, que són molt actiuants (per molt que de vegades se’ls hagi d’amagar, o de negar, per allò del políticament correcte). Així es generen uns elements diferencials, s’alimenta un conflicte, però amb la garantia última que «la sang no arribarà al riu».

–Un divendres a la nit, si tens mil duros a la butxaca, no penses en l’endemà, a veure si l’endemà tinc o no tinc un duro, perquè... surts en aquell moment.

(A Megías (dir.) *et al.*, 2001)

D’altra banda, un altre element molt present en el discurs juvenil, molt més encara en el dels adolescents, és la vivència de parèntesi vital que comporta la seva edat. Un parèntesi que està marcat per l’edat i que significa, abans que res, un estatut d’irresponsabilitat davant les coses que no els afecten directament; entenent que les coses que sí que els afecten són ben poques, essencialment dues: divertir-se, «perquè estan en l’edat», i preparar, o almenys no obstaculitzar, un procés que acabarà en una etapa adulta en la qual ja hauran de tenir responsabilitats. Aquests dos objectius que els impliquen tenen una traducció ben simple. Divertir-se és divertir-se tant com sigui possible en aquesta fantasia de «món feliç» que, alhora, tant condiciona els adults sense la rèmora de preveure’n les conseqüències (cosa que no correspon a la seva edat, i a més, no va en la línia d’uns valors socials que imaginem que allò

que es vol es pot tenir, que algú ja proveirà i que algú previndrà o corregirà les possibles conseqüències). D'altra banda, l'exigència de preparar el futur es tradueix, a la pràctica, entre els adolescents, en estudiar, anar aprovant i evitar els excessos o els comportaments més inacceptables (amagar-los, en tot cas) per no quedar fora de joc, de manera que interrompen les possibilitats d'integració futura.

–La gent jove té molta menys responsabilitat que abans, i ara... abans als 15 anys, els nostres pares ja treballaven, i ara als 15 anys comences a sortir i ja no vols estudiar, vols treballar tenir diners... i per anar a fer gresca, i passar de tot... passar.

–Són altres preocupacions.

–... I et preocupes només de tu i que vols passar-t'ho bé.

(A Megías (coord.), et al., 2005)

Finalment, com a tercer element nuclear del discurs sobre els adolescents, apareixen les protestes desculpabilitzadores. Davant la queixa alarmada dels adults, davant la pròpia consciència d'inacceptabilitat d'algunes conductes, davant la mala imatge generacional que el seu propi discurs expressa, els adolescents assenyalen, tractant de carregar-se de raó, que no són ells els que han determinat les regles del joc: «ens han fet així». Senten que, més enllà de fer el que els correspon, allò que fan està condicionat per un context cultural que no han creat ells. És una forma més de reconèixer l'univers valoratiu dels adults i d'aprofitar els avantatges que els ofereix. El que és significatiu és que aquest discurs desculpabilitzador, *sensu contrario*, és assumit per pares i mares («els hem fet així»), fet que crea unes actituds dialèctiques i interconnectades difícils de trencar: ni als adolescents els interessaria (ningú vol ser responsable de res), ni els adults estan en condicions de, d'una banda, negar una evidència, i de l'altra, trencar aquest cercle d'hiperprotecció dels fills que també sembla que formi part del nostre entramat social.

–Els estem fent molt egoistes nosaltres, i els estem donant massa, i cada vegada volen més...

–És clar.

(A Rodríguez i Megías, 2005)

No creiem que calgui insistir en com tot això condiciona els consums d'alcohol en els adolescents, més en la seva dimensió lúdica que no pas en la seva

funció vincular (tot i que també en aquesta última). Insistim que no és una lectura contradictòria que hem fet fins aquí; senzillament la completa, i la il·lumina amb matisos nous.

3.3. La cristal·lització d'un model juvenil de consum d'alcohol

En el conjunt d'investigacions qualitatives es pot rastrejar, des de final dels anys vuitanta, la progressiva construcció del model que hem anat descrivint i observar el continu desplaçament semàntic i expressiu per part dels joves i dels investigadors des d'unes primeres referències, al final dels anys vuitanta, el que es definia i caracteritzava com a «canvi d'hàbits» fins a l'assumpció, a final dels anys noranta, i avui dia, de la vivència i expressió generalitzada de «senyal d'identitat» juvenil.

En aquest sentit pot ser interessant un recorregut històric per donar compte de com va anar apareixent el discurs sobre aquestes formes de consum, i com va anar cristal·litzant en la consciència dels joves fins a convertir-se en un lloc comú, aparentment inamovible, i de com va ser progressivament analitzat pels investigadors fins aconseguir la perspectiva desenvolupada.

Una de les primeres mencions del desplaçament juvenil cap al consum d'alcohol durant el cap de setmana es va fer en una ponència presentada a Bilbao l'any 1983.⁽³²⁾ En aquesta ponència s'assenyalava l'emergència de l'anomenat «bevedor del cap de setmana» associada amb una tendència a l'abús dels consums de begudes destil·lades, i apuntava a un possible canvi d'hàbits sense una major transcendència expressiva aparent.

És el 1992, en una anàlisi qualitativa duta a terme per Peinado, Pereña i Portero sobre la cultura de l'alcohol en els joves madrilenys, que es pot observar un canvi més explícit i conscient, tant en els joves representats en els grups de discussió com en els investigadors que van dur a terme l'anàlisi, sobre el conjunt de categories i perspectives que seria compartit per joves i investigadors uns quants anys després. Així, en aquest estudi, ja hi ha present el conjunt de perspectives, conceptes i explicacions en els quals posteriorment van incidir i redundar el conjunt d'investigacions qualitatives sobre consum d'alcohol entre els joves i els adolescents.

(32) Citat per Elzo, Laespada i Pallarés, 2003.

- Dicotomia treball-oci.
- Dicotomia setmana laboral-cap de setmana.
- Vinculació del consum d'alcohol amb la diversió.
- Inscripció del consum en la «relació grupal» dels joves.
- Importància de l'excés, de la pèrdua de límits, de la borratxera, com a resultat de tot el que acabem d'exposar.

En aquesta mateixa direcció i durant els primers anys noranta, altres estudis⁽³³⁾ apunten l'aparició no tan sols d'un nou model de consum d'alcohol per part dels joves, sinó del corresponent impacte en la percepció social. A partir d'aleshores, la presència del model i de la representació social associada fan passos de gegant, fins al punt que, ja l'any 1994, la majoria de les investigacions constatarien la seva presència en els joves de les diferents zones d'Espanya,⁽³⁴⁾ fins al límit de convertir el *finde* en «centre del món cognitiu dels joves».⁽³⁵⁾

Aquest procés d'institucionalització segueix avançant fins a convertir-se en un tòpic citat mil vegades i mil vegades repetit, com es va poder posar de manifest en els estudis duts a terme els últims anys d'aquesta dècada i els primers de l'inici del segle XXI.⁽³⁶⁾ Aquests estudis van posar de manifest fins a quin punt els emergents que s'havien anat assenyalant s'havien transformat en tòpics, en moneda corrent, en els discursos i els comportaments juvenils; uns tòpics que arribaven a obturar l'expressió de possibles nous comportaments que intentaràn diferenciar-se.

–... *Llavors, quan surts a la nit estàs como més relaxada... Jo crec que és per desconnectar de la rutina, de les classes o de la feina.*

(A Rodríguez i Megías, 2001)

–*També dius, carai!, treballo, estudio, treballo el cap de setmana, per què haig d'estalviar? Almenys aprofita la vida.*

(A Conde, 1999)

D'aquesta manera, en el conjunt d'investigacions qualitatives d'aquests últims anys, es redunda i es reproduïx aquest estereotip del *finde*, del nou model

(33) Besabé, N. i Páez, D. (1992) *Los jóvenes i el consumo de alcohol: representaciones sociales*. Madrid. Fundamento.

(34) Comas, 1994; Elzo, 1994; Rodríguez, 1995.

(35) Comas, 1994.

(36) Conde, 1999; Rodríguez i Megías, 2001.

de consum juvenil (que ja no ho és tant en la mesura que té prop de vint anys d'existència). Tal com subratlla un equip d'investigadors que ha tingut l'oportunitat de fer, des de fa uns quants anys i de manera gairebé contínua, un seguiment qualitatiu i quantitatiu de les opinions dels joves, dels adolescents i dels adults davant el consum de drogues, en parlar dels discursos socials sobre les drogues (també l'alcohol) no es pot més que «constatar la tremenda força que tenen molts dels discursos relatius a les drogues, la continuïtat dels quals en el temps podem apreciar-la a partir del seguiment dels diferents estudis fets en aquest sentit aquests últims anys»; una continuïtat que aquests autors qualifiquen de «demolidora».⁽³⁷⁾ Més enllà que aquestes afirmacions estan expressament fetes en relació amb alguns dels elements relatius al consum de drogues, no és menys cert que aquestes drogues es poden ampliar al consum d'alcohol en els joves, i de manera molt especial, al consum centrat en l'espai del cap de setmana i al protagonisme juvenil durant aquest espai de temps. Qualsevol opinió, qualsevol investigació feta aquests últims temps no deixa de constatar-ho des dels moments inicials dels mateixos grups de discussió «com si» la citada forma de consum de caps de setmana arribés a l'estatus de senyal d'identitat de les noves generacions juvenils.⁽³⁸⁾

Al fil d'aquesta evolució i cristal·lització progressives, es fa un altre pas de rosca en posar l'accent en les nits. Per als joves, «el *finde* són les nits i el que es fa en aquest període de temps («sortir») no té res a veure amb altres activitats d'oci que es puguin desenvolupar el matí o la tarda del dissabte o del diumenge».⁽³⁹⁾ Una anàlisi que ha estat ampliada i reproduïda per altres investigacions que, a més de subratllar la importància de les nits per als joves, apunten una nova dimensió de la problemàtica dels consums: la reacció social al respecte. Efectivament, com assenyalen aquestes anàlisis,⁽⁴⁰⁾ la «mogu-da» nocturna no únicament s'expressarà com la pràctica d'oci més generalitzada entre els joves, sinó que també constitueix el conjunt d'activitats juvenils que han «generat una alarma social més gran motivada, en concret, perquè aquestes pràctiques d'oci solen anar associades al consum d'alcohol i d'altres drogues».⁽⁴¹⁾ Aquesta deriva inscriurà el consum d'alcohol per part dels joves

(37) Megías (dir.) *et al.* 2005.

(38) Elzo, Laespada i Pallarés, 2003.

(39) Rodríguez i Megías, 2001.

(40) Vegeu especialment el monogràfic de la *Revista de Estudios de Juventud*, de la INJUVE (setembre del 2001), dedicat a «La noche: un conflicto de poder».

(41) Fernández i Ruiz, 2003.

en una nova dimensió de conflicte social, de desordres socials i no únicament de salut pública i preocupació per la salut dels joves.

3.4. Alcohol i adolescents: entre el vincle i la diversió

El desenvolupament d'un nou model d'ingesta alcohòlica per part dels joves i les representacions i corresponents reaccions socials, han donat origen a una línia dominant de caracterització que s'ha acabat condensant en l'expressió «consum recreatiu», denominació que ha obtingut un ampli reconeixement i una notable circulació social. L'expressió «consum recreatiu» o «ús lúdic» de l'alcohol potser respon a una transposició massa directa de les pròpies declaracions juvenils,⁽⁴²⁾ i pot accentuar alguns trets mentre deixa en un segon pla altres dimensions igualment decisives, com el significat de «vincle social» associat amb el consum d'alcohol, cardinal en la comprensió del fenomen i en el desenvolupament d'estratègies de prevenció.⁽⁴³⁾

En el conjunt d'estudis s'ha evidenciat la presència contínua de la tríade «alcohol-diversió-amics». Això no obstant, els mateixos joves i un ampli sector d'investigadors han fet èmfasi substantiu en el complex «alcohol-diversió» i han deixat en un terreny més adjectiu la qüestió dels amics i del vincle social.

–Jo crec que la joventut beu per passar-s'ho bé. Penso que hi és per això. Per passar-s'ho bé. Anem a una discoteca, bevem els minis i crec que ens divertim més.

(A Peinado, Pereña i Portero, 1992)

Davant d'això, una altra línia d'anàlisi ha accentuat com a substantiva la parella «alcohol-vincle social»,⁽⁴⁴⁾ i deixa en un terreny més adjectiu la qüestió de la diversió. O, expressat d'una altra manera, mentre les declaracions més

(42) A més, recalcar l'expressió «consum recreatiu» afavoreix el desenvolupament entre els joves d'una argumentació, d'una racionalització que tendeix a disminuir la percepció de risc en els consums en la mesura que centra la ingesta en l'espai-temps del cap de setmana. En efecte, amb l'expressió «consum recreatiu» es tendeix a subratllar el caràcter de «celebració» del consum el cap de setmana i s'oblida el possible ús d'alcohol els altres dies (se li dona un caràcter diferent), i se subratlla la vinculació del consum amb la dimensió de l'alegria i la festa.

(43) Únicament com a apunt en relació amb això, és suficient dir que de l'accent en el consum recreatiu ha nascut l'estratègia d'«oci alternatiu» (vegeu INJUVE, Revista de Juventud núm. 50), i únicament s'aborda la qüestió del vincle social des de la perspectiva de la «pressió» del grup d'homòlegs.

(44) D'aquí que, per exemple, a Conde i Santamarina (1996) es parlés de «drogues relacionals» més que no pas d'ús recreatiu de les drogues.

explícites dels joves accentuen, fins ara, el parell «alcohol-diversió», cosa que els investigadors no deixen d'assenyalar, un grup d'analistes ha subratllat el binomi «alcohol-relacions socials» per entendre que el que incideix predominantment en el model és la fragilitat del vincle social entre els joves, més que no pas el mer propòsit de diversió.

«Pretendre explicar el protagonisme que els consums d'alcohol han adquirit en la cultura juvenil des de la perspectiva exclusiva de la diversió (els joves beuen per divertir-se) introdueix una visió esbiaixada i simplificada d'una realitat molt més complexa».⁽⁴⁵⁾ Primer perquè, com demostren les investigacions quantitatives sobre l'ús del temps lliure, no tots els joves s'enfronten a l'oci de la mateixa manera, una matisació que és molt important que «se sàpiga i es digui, ja que trenca l'imaginari social i juvenil de la unívoca i mecànica relació drogues igual a festa, igual a diversió sense límits, sense límits pel que fa a prendre productes i sense límits pel que fa a l'organització horària».⁽⁴⁶⁾ Per tant, un aspecte més transcendent des de la perspectiva de la investigació i la mirada qualitatives, perquè la simple i directa associació alcohol i festa tendeix a subsumir en el si d'aquesta relació la qüestió del vincle i de la relació social entre els joves quan aquesta dimensió té un estatut propi, diferenciat i potser més important.

Si bé és cert que l'alcohol permet superar inhibicions i fer coses que altrament no es farien (abans de penedir-se'n), en definitiva, passar-s'ho bé i divertir-se,⁽⁴⁷⁾ no és menys cert que la seva funció com a connector social és igualment transcendent i, si més no, de la mateixa profunditat explicativa que l'afany de diversió.⁽⁴⁸⁾ Per a aquesta línia d'interpretació, el consum relacional d'alcohol és abans que res un intent d'omplir el buit i de compensar la fragilitat del vincle social entre els joves. De fet, com ja s'ampliarà en tractar de la qüestió del *bottlelón*, de vegades, en les declaracions dels mateixos joves, aquesta necessitat de cohesió social apareix al primer pla del consum com la seva dimensió fundant.

—(Es beu) per beure, o sigui, per estar amb els teus amics, allà tots junts; per prendre alguna cosa amb ells... I agafar una mona amb ells.

(A Rodríguez i Megías, 2001)

(45) Elzo, Laespada i Pallarés, 2003.

(46) Elzo, Laespada i Pallarés, 2003.

(47) Rodríguez i Megías (2001, 2005).

(48) Peinado, Pereña i Portero, 1992; Conde i Santamarina, 1996; Conde, 1999; Rodríguez i Megías, 2002.

L'auge de les noves pautes de consum d'alcohol entre els joves es podria comprendre i interpretar com un símptoma de la debilitat de les relacions personals entre ells, i entre ells i la societat en general: «en el mode amb què el jove es relaciona amb la beguda, sempre hi ha present l'empremta d'un problema social que no és altre que el de la degradació i l'absència de contingut dels llaços col·lectius».⁽⁴⁹⁾

3.5. De l'excés identitari a l'aspiració de l'autocontrol

Queda per analitzar un element molt significatiu: les normes de regulació i de fixació dels límits de consum d'alcohol, unes normes la presència de les quals fomenta un consum contingut, més o menys controlat, i l'absència de les quals possibilita l'accés. Doncs bé, segons les anàlisis qualitatives, es pot avançar que, així com en la primera etapa de canvi radical del model, l'excés, les borratxeres, eren descrits com una característica específica de la nova manera de beure,⁽⁵⁰⁾ des dels anys noranta semblava que es produïa una certa recerca de pautes d'autoregulació. D'aquesta manera, avui dia, les anàlisis apunten uns criteris, ni que siguin teòrics, d'autocontrol, sempre connectats amb l'exigència de reforçar el vincle social (el grup decideix què és vàlid i què no ho és per integrar-s'hi).

Els primers anys noranta els mateixos joves declaraven que la recerca de l'excés, el beure fins a emborratxar-se, estava estretament unit amb l'emergència del cap de setmana com un espai jove i al marge del control del món adult.

—A diari potser surts algun dia, un pelotazo, o la cervesa. Però vaja, els caps de setmana bevem fins al colze.

(A Peinado, Pereña i Portero, 1992)

—Es deixa de beure quan ja no es pot més.

(A Peinado, Pereña i Portero, 1992)

Com que el que estava en joc aquells anys era la diferenciació d'un model juvenil, el que tendia a prioritzar-se eren totes les dimensions diferencials davant dels adults. Aquesta motivació es va traduir en una pressió inicial i

(49) Peinado, Pereña i Portero, 1992.

(50) I podien ser interpretats com a productes d'una crisi en la integració social dels joves (referents, expectatives, normes...) que feien ineficaços els límits del model tradicional de beguda, en un moment en què els joves no tenien altres fórmules d'autoregulació.

molt potent cap a un comportament gregari entre els joves que aconseguia una de les seves expressions màximes en l'exaltació de l'excés i de la borratxera. Sembla lògic que la construcció d'un nou model d'ingesta juvenil comportés el trencament, no tan sols amb l'espai-temps del consum tradicional d'alcohol, sinó amb molts altres elements com són les normes de regulació i de contenció habituals. La crisi d'aquest model tradicional, la no-acceptació d'un referent exterior als mateixos joves, es va traduir en una indefinició de qualsevol tipus de límit. A més, en la mesura que els joves d'aquella època vivien en ple procés de transformació dels marcs de referència (d'uns models exteriors i heterònims a uns models més propis i autònoms), podem pensar que se sentien especialment insegurs i vulnerables, moldejables per la pressió grupal, incapaços d'afirmar la pròpia opinió i amb tendència a sobreactuar les pròpies pors.⁽⁵¹⁾

—Ja, si et diuen, per què hi vas? Doncs perquè hi van els altres... I és difícil, eh? És difícil dir que no, jo aquí no m'hi fico perquè no em dona la gana. Si tots hi entren, jo no em quedaré pas fora. Això us deu haver passat a vosaltres, no?

(A Comas, 1994)

Després d'aquests primers moments, les investigacions desenvolupades aquests primers anys del segle XXI, assenyalen que l'objectiu primari de l'excés ja no constitueix tan clarament la finalitat de les sortides juvenils, i que fins i tot la borratxera, de la qual abans els joves es vantaven, començaria a estar mal vista. Així, s'assenyala⁽⁵²⁾ que els joves consideren que, si l'alcohol és un bon mitjà per agafar el *puntet* (i relacionar-se més bé, ser més expressiu, etc.), seria poc tolerable el pas a la borratxera, que es veu com un reflex d'immaduresa o de malaltia.

En aquesta línia d'anàlisi, l'evolució de la valoració juvenil dels excessos en la beguda es pot interpretar com el resultat d'una modificació d'alguns dels paràmetres assenyalats anteriorment: la substitució del referent exterior per un de més autònom com a criteri d'autoregulació, la millor adaptació dels joves a les seves noves condicions de vida i la progressiva consolidació dels vincles i relacions socials entre ells i la comunitat adulta.⁽⁵³⁾

(51) Rodríguez i Megías, 2002.

(52) Rodríguez i Megías, 2001. També es pot trobar una anàlisi coincident a Conde i Gabriel, 2005.

(53) Conde i Gabriel, 2005.

—... *Sí, però beus una mica i ja et controles; i saps com ets tu... i el teu aguant i això... És que hi ha molta gent que no es controla (...). Tu, per exemple, et controles més o menys, saps el que fas, tens una edat en què ets una mica més adult, una mica més responsable i tal, i saps el que fas... Però amb catorze anys...*

(A Rodríguez i Megías, 2001)

El que sembla que s'apunta és una evolució que premia la recerca de l'autoregulació com a signe de més maduresa i que condemna els excessos com a signe d'infantilisme.⁽⁵⁴⁾ Aparentment diversos fenòmens en condicionen l'evolució:

- Les transformacions dels joves que, després d'anys de vida i experiència en el marc de la nova configuració de la joventut com a etapa tancada sobre si mateix, aprenen a créixer en el si d'aquest model.
- La imatge social negativa que sobre el conjunt dels joves han projectat els comportaments de les borratxeres, dels excessos, en el passat més immediat.
- La pròpia maduració i transmissió intergeneracional de com beure alcohol en el context del model juvenil d'ingesta.

Centrant-nos en aquestes dues últimes dimensions, més relacionades amb el nostre interès directe,⁽⁵⁵⁾ cal remarcar que, a partir de mitjan dels anys noranta, es va incrementar la preocupació social pel fenomen del *botellón* i que aquesta preocupació ha estat progressivament incorporada pels mateixos joves. Així, per exemple, en una investigació el treball de camp de la qual estava centrat en la joventut canària i que es va dur a terme en el període 1996-1997,⁽⁵⁶⁾ s'apunta l'existència en joves de 16 a 19 anys, estudiants de FP, d'un discurs amb connotacions culpabilitzadores que evidencia la forta interiorització entre els joves d'una imatge negativa sobre ells mateixos; imatge que havia quallat en els sectors adults i en els mitjans de comunicació.⁽⁵⁷⁾

(54) Rodríguez i Megías, 2001; Conde i Gabriel, 2005; Rodríguez, Megías i Navarro, 2005.

(55) En relació amb la primera qüestió es pot llegir Conde, F. i Gabriel, C. (2005).

(56) Younis, 2000.

(57) I que fins fa molt poc es pot afirmar que segueix incorporada pels mateixos joves i adolescents. En l'estudi *Jóvenes, valores, drogas* (Megías i Elzo (coords.), *et al.*, 2006) es pot llegir que la percepció col·lectiva de nois i noies entre 15 i 24 anys té una imatge generacional molt negativa. Aquesta percepció assumeix les connotacions pejoratives de l'estereotip general, fins i tot en subratlla alguns aspectes especialment «sagnants»: joves consumistes, egoistes, instal·lats de manera avantatjosa en els seus privilegis, preocupats només per divertir-se, asocials, etc. Més o menys la mateixa lectura fan els joves que participen en l'estudi *Jóvenes i Política*, de Megías (coord.) *et al.*, 2005.

–Jo crec que ja no serveix això del grup, perquè crec que cada un ha de tenir la seva pròpia personalitat... Així que jo crec que això és una excusa, dir que som un grup i que per això... També la joventut tenim part de culpa perquè sabem que sortim de marxa, i quan estem col·locats o estem empastillats, en lloc en dormir la mona... doncs fins l'endemà, som capaços d'agafar un cotxe i matar una altra persona, com ha passat ara.

(A Younis, 2000)

Tot sembla indicar que una de les maneres d'enfrontar-se a aquesta mala imatge exterior⁽⁵⁸⁾ ha estat la d'anar forjant, a poc a poc, una diferenciació que, uns quants anys més tard, en una investigació duta a terme entre els joves andalusos,⁽⁵⁹⁾ es presentava de manera molt clara.

–Jo, el que realment em fa por és la joventut que ens segueix a nosaltres, perquè els veig...

–Sí una generació... prenen droga.

–Estan sonats, estan bojós.

–Estan molt degenerats...

–No tenen ganes de res. Només de passeig, de fer gresca...

–Nosaltres érem igual.

–Molt accelerats.

–No els interessa res.

(A Fernández i Ruiz 2003)

Una diferenciació entre joves bons i dolents, entre bevedors bons i dolents, que assenyala l'existència en els discursos juvenils d'«una voluntat d'establir una frontera que els mantingui fora de l'alarma social».⁽⁶⁰⁾ Model d'autoregulació que passa per dues qüestions centrals: l'exclusió de la ingesta quotidiana d'alcohol per neutralitzar el risc de la dependència (del qual es vol fugir, i que els consums centrats en el cap de setmana semblen imaginàriament allunyar) i l'estigmatització formal de la borratxera condemnant l'excés que porta a perdre el control sobre els propis actes i a posar en risc la cohesió col·lectiva.⁽⁶¹⁾

(58) A més d'assumir-la, fins i tot exageradament, com una forma de confessió desculpabilitzadora.

(59) Fernández i Ruiz, 2003.

(60) Fernández i Ruiz, 2003.

(61) Vegeu Conde i Gabriel, 2005.

–Saber adonar-te que ho estàs fent malament. Que sí, que pots ser molt jove i que pots voler passar-t'ho bé sempre, però has d'arribar a un cert punt, de dir, ja m'estic...

–Amb vint anys menys però...

–... Saber parar en cert punt.

(A Conde i Gabriel, 2005)

D'aquesta manera i en aquesta nova construcció emergent, el jove que «controla» és un jove més responsable, més madur, un jove que sap jugar amb el risc i que en surt «victoriós», si se'ns permet l'expressió, d'aquest joc; mentre que un jove que no controla serà qualificat d'infantil i expulsat dels límits de la joventut als de la infància.⁽⁶²⁾

Per tant, els joves sembla que aprenen una conducta (i desenvolupen un llenguatge paral·lel) que els permeti un consum una mica més autoregulat, un consum que emfatitzi la importància del *bon rotllo*, del *puntet* en lloc de buscar el pet i la borratxera. Quatre caracteritzacions terminològiques que, segons Conde i Gabriel, responen a unes circumstàncies de consum, vivencials i relacionals, clarament diferenciables.⁽⁶³⁾

TAULA 3.2

Síntesi de les categories de consum d'alcohol

	BON ROTLLO	PUNETET	PET	BORRATXERA
Clima grupal regnant	Alegre. Distès. Bon ambient.	Eufòric. Desinhibit. Rialles.	Desagradable. Conflictiu.	Ruptura de la relació grupal.
Relacions entre els participants	Relativament simètriques.	Recerca de la personalització i l'emulació positiva.	Individualització i aïllament de l'afectat.	Condemna de l'afectat (i en el seu cas ajuda).
Pauta de consum alcohòlic	Moderat.	Forta. Habitual dels policonsums.	Excessiu.	Excessiu.
Vivència	Positiva.	Molt positiva. Joc amb el límit.	Negativa.	Molt negativa.

Font: Extret de Conde i Gabriel (2005).

(62) Línia discursiva assenyalada per Conde i Gabriel, 2005, que també s'apunta a Rodríguez i Megías, 2001.

(63) Les quatre etapes aquí descrites coincideixen essencialment amb el que s'observa en un estudi etnogràfic fet a Madrid, entorn del *botellón* i promogut pel Plan Nacional Sobre Drogas («Formas de vida y contextos de consumo de drogas, de adolescentes usuarios que practican el *botellón*»; A. Antona Rodríguez, 2002).

3.6. Edat, gènere i consum d'alcohol

En el context d'anar considerant el descontrol com una conducta infantil, no deixa de ser significatiu que en els grups de discussió de les successives investigacions s'assenyali una edat d'inici cada vegada més primerenca.

–Jo crec que, més que nosaltres, la gent més jove que nosaltres: 16,17 anys. Aquests surten que ja ni es controlen.

–És per això que surten: per beure.

(A Peinado, Pereña i Portero, 1992)

–Jo visc davant d'un lloc clau [RIALLES], un lloc clau. I els caps de setmana és que és odiós perquè no es pot descansar ni res, perquè, a part de les borratxeres i de les baralles, és l'edat en què la gent comença la borratxera, 13, 14, 15, 16 anys.

–... Saps, volen tenir aires de gran...

(A Younis, 2000)

– No això sí que és veritat, que ara últimament com més joves, o sigui, abans comences, no sé...

(A Rodríguez i Megías, 2001)

–Sí, a més, és que cada vegada surt la gent des de més petita i beu des de més petita, o sigui jo recordo quan tenia 14 anys que gairebé ni sortia de casa, i ara, o sigui, veus gent de 14 anys que n'agafen unes impressionants.

(A Comas, 2004)

Aquest descens de les edats d'inici,⁽⁶⁴⁾ segons els discursos juvenils, va acompanyat d'una atribució dels excessos a aquestes edats més precoces. L'excés i la precocitat s'expliquen per la immaduresa, per la pressa a accedir a uns comportaments amb connotacions de «ritus de pas» i per la necessitat de sobreactuar, d'exagerar-ne, l'accés.⁽⁶⁵⁾

(64) Una evolució descendent que, com dèiem en el capítol corresponent, no coincideix amb el que ens diuen les dades de les enquestes. D'una banda, aquesta exageració de la precocitat en el consum sintonitza amb aquest discurs que tendeix a desplaçar cap als més joves els comportaments més estigmatitzats (si els descontrolats són els més nens, com més nens siguin més expressiu és el descontrol). D'altra banda, no podem evadir la impressió que un discurs juvenil impregnat d'una percepció social negativa, no pot evitar exagerar, dramatitzar, els trets més inquietants; alhora, des de la perspectiva personal serveix per desculpabilitzar (la cosa seria un desastre, però no pel que a cada qual respecta sinó perquè els més joves desequilibren la situació).

(65) Peinado, Pereña i Portero, 1992. Hi ha múltiples referències, per triar-ne una més, Pallarés i Feixa, 2000, diuen «beure i experimentar amb drogues, però sobretot sortir, són indicadors o jalons de transició a l'adultesa».

–Amb 13 i 14 anys... saps volen tenir aires de gran...

(A Younis, 2000)

Ara bé, una cosa és el ritus d'iniciació a l'adulesa, i una altra cosa és l'aparentar «ser gran» d'uns quants anys després. És a dir, més enllà que resulti difícil acceptar que amb 13 anys un adolescent es pot percebre com a adult, sembla que hi hagi una transformació dels significats associats a «ser gran» de fa vint anys i d'avui dia. Als anys vuitanta, en la mesura que el marc de referència dels joves i adolescents seguia sent l'adult, la iniciació al consum d'alcohol sí que tenia sentit com a vivència de pas. Més endavant, quan s'ha generalitzat en les representacions socials la convicció que els que beuen el cap de setmana són els joves, la pretensió d'«aparentar ser gran» dels preadolescents i dels adolescents de 12 a 14 anys, remet més que res a «aparentar tenir més edat de la que es té», és a dir, a «aparentar ser jove» quan només s'és adolescent o preadolescent. O, dit d'una altra manera, els ritus d'iniciació primerenca al consum d'alcohol podrien ser interpretats més com a ritus d'iniciació a la joventut, a la nova forma de la joventut, que no pas com a ritus de pas a l'adulesa. És més, tenint en compte els canvis que han tingut lloc en el món de la preadolescència aquestes últimes dècades en què aquests sectors generacionals s'han incorporat de ple al món de la moda i del consum⁽⁶⁶⁾ (el llançament de les Spice Girls el 1994 és una data clau per a aquest procés), es podria pensar que l'objectiu del ritus és allunyar-se de la infància més que no pas entrar en la joventut. D'aquí ve que aquesta entrada, marcada pel descontrol inicial, es pugui veure com una manera de ser gran pels més preadolescents i, alhora, pugui ser titllada de conducta infantil pels joves que creuen que han après a controlar els excessos inicials.

En un altre ordre de coses, una altra de les dimensions relatives al consum d'alcohol que ha experimentat una clara evolució al llarg de les últimes dècades és el gènere. Les primeres investigacions qualitatives que hem analitzat accentuaven, al voltant dels anys vuitanta i primers noranta, que homes i dones joves s'aproximaven al consum d'alcohol de forma molt diferent; i això, com a derivació directa d'unes pautes heretades del model tradicional en les quals el consum d'alcohol es veia com un comportament més masculí que no pas femení. Així mateix, els diferents autors assenyalaven la impor-

(66) Vegeu J. B. Schor, 2006.

tància de la socialització segons els gènere, que duia les dones a «assenyalar certs límits en el comportament de consum d'alcohol, amb tot el que això comporta».⁽⁶⁷⁾

La generalització del model de consum de caps de setmana i la seva presència en l'imaginari col·lectiu van comportar un canvi de visió que apuntava a la progressiva equiparació d'homes i dones joves pel que fa als seus comportaments de consum.

–[IRÒNIC] *No, no beuen tant les noies.*

–[IRÒNIC] *No, és clar, beuen pràcticament el mateix.*

–*No, però la tia que l'agafa, l'agafa bé.*

–*És que les ties d'abans, doncs, sortien, se n'anaven d'hora cap a casa, bevien poc... La meitat no fumaven. Ara les ties surten gairebé tant o més que els tios.*

(A Comas, 1994)

En les investigacions més recents⁽⁶⁸⁾ apareixen certes inconsistències o discrepàncies en relació amb l'evolució d'aquesta tendència igualadora entre nois i noies. D'una banda, Elzo assenyala que «les diferències comportamentals entre nois i noies, contràriament al que en un moment donat s'hagi pogut pensar, no sembla que s'atenuïn de forma generalitzada», i amb això se suma a una línia d'anàlisi que afirma que, si bé és certa la major incorporació de les noies joves al consum d'alcohol, es continua observant un fet diferencial: mentre que els comportaments dels nois tendeixen a l'excés, els de les noies tendeixen més a una certa forma d'autocontrol i de més contenció pel que fa als consums.

–[PARLA UNA DONA] *Però és que la gent ja va per agafar una borratxera i ja està, saps? Home, jo surto a les nits, sí, em ve de gust agafar el puntet, saps?, que beus el teu límit, però també has de saber-te controlar...*

(A Conde, 1999)

Això no obstant, Rodríguez, Megías i Navarro assenyalen que, en els discursos dels joves castellans manxecs, «s'afirma que las noies beuen menys alcohol (amb independència del que diguin les dades i les estadístiques concretes, el discurs està ben arrelat), però que quan ho fan és amb menys control». Una imatge del consum femení, assenyalen els investigadors, «que tendeix

(67) Peinado, Pereña i Portero, 1992.

(68) D'Elzo, Conde i Gabriel, Rodríguez i Megías.

a assumir el comportament femení com a imitador (en un ànim d'igualar-se) d'un comportament masculí més arrelat i que, d'altra banda, s'entén com a menys responsable».

Aquesta discrepància en l'anàlisi dels discursos juvenils, més enllà d'obligar a confirmacions ulteriors, pot apuntar la possibilitat, com a hipòtesi, que en relació amb el gènere i la ingesta d'alcohol hi ha un ritme de socialització diferent segons la zona d'Espanya que es tracti: un primer moment, en què les noies joves s'incorporen des del descontrol, i un segon moment en què aquestes noies recuperarien un cert autocontrol diferencial, més sòlidament establert entre elles que no pas entre els seus coetanis del gènere masculí.

3.7. El fenomen del *botellón*

En el conjunt d'expressions que desenvolupa el model actual de consum d'alcohol per part de joves i adolescents, el *botellón* és, sense cap mena de dubte, el fenomen que més ha cridat l'atenció de la societat, que més polèmiques socials ha generat i que més centralitat ha ocupat (i continua ocupant el 2007) en el conjunt de representacions socials sobre l'ús de drogues per part dels joves, fins al punt de desplaçar i ocupar la imatge que als anys vuitanta va representar el consum d'heroïna. No únicament els mitjans de comunicació s'ocupen d'aquest fenomen i el «venen» com «la» imatge dominant en els joves, sinó que, en els mateixos joves, el *botellón* aconsegueix un grau de representació molt central i cristal·litzat. Així, se subratlla que el *botellón* es reconeix com una activitat típicament representativa de l'oci juvenil (fins i tot de la mateixa condició juvenil)».⁽⁶⁹⁾

Laespada i Pallarés descriuen que l'origen històric de l'esmentat fenomen es remunta al final dels anys vuitanta, els anys d'emergència del model de consum juvenil, i configura una modalitat molt específica i diferencial en el si d'aquest model. Però els primers moviments que, des de la perspectiva actual, es podrien haver qualificat de *botellón* van passar desapercibuts.⁽⁷⁰⁾ Així, com a tal fenomen, neix i comença a generar preocupació en la segona meitat de la dècada dels noranta.

(69) Megías i Elzo (cods.) *et al.*, 2006.

(70) En aquest sentit, no deixa de ser significatiu que una investigació qualitativa de tanta qualitat com la de Peinado, Pereña i Portero, del 1992, no mencioni en cap moment el terme *botellón* ni cap altre d'associat.

En les investigacions qualitatives consultades hi ha dues fases d'anàlisi del fenomen: una de més pròxima a les declaracions directes i majoritàries dels joves, i una altra de més complexa i interpretativa, que posa de manifest dimensions a penes mencionades pels joves i, malgrat tot, molt rellevants en la lectura d'alguns investigadors. En el primer pla analític, en tractar de les raons explicatives del fenomen, una de les més repetidament assenyalades es refereix a la facilitació de l'accés al consum, amb una doble línia de desenvolupament: econòmica i espacial.

D'una banda, «una de les raons del *botellón* és, sens dubte, l'econòmica: com que els recursos que tenen són escassos, molts joves veuen en aquesta pràctica una manera de fer assequibles les sortides nocturnes».⁽⁷¹⁾

–Perquè si en una discoteca et dessagnen, no?, i et compres... unes quantes ampolles amb els teus col·legues i te les beus, que et surt més barat i estàs... amb la gent que vols estar.

–El que haurien de fer és que fos... gratis...

–Però en un lloc que no molestés a ningú.

–Això és el que jo dic! Que posin un parc per fer botellonas, no?

(A Fernández i Ruiz, 2003)

És clar que, juntament amb aquesta facilitació econòmica, el *botellón* també permet superar la dificultat d'accedir a certs locals d'oci, com els *pubs* i discoteques, als sectors de menys edat de la joventut.

–Però em puc atipar de beure si jo vull, no? Perquè també puc posar 500 pessetes i beure tres whiskies. Ara, el que no puc fer és entrar en un pub, que primer et posen pegues, que sempre et posen pegues. Que si no tens 21 anys no entres. Perquè jo en tinc 19 i per entrar m'haig de passar una hora dient-li que mira que jo no penso barallar-me, que no vull tenir raons, que vinc a divertir-me... Un escàndol, i bé, quan entres: posa'm un whisky, i mil pessetes.

(A Fernández i Ruiz, 2003)

Per descomptat, ja en el segon pla, l'analític, hi ha més raons per al *botellón* referents a la forta associació del vincle social amb el consum de l'alcohol. En els literals anteriors també se subratllen les possibilitats que ofereixen aquestes concentracions juvenils per relacionar-se al voltant de l'alcohol. El

(71) Fernández i Ruiz, 2003.

botellón és un «espai obert»,⁽⁷²⁾ i en la mesura que no hi ha imposicions, ni cap tipus d'impediment, (ni estètic, ni de roba, etc.) i ofereix la «possibilitat de conèixer altres joves diferents».⁽⁷³⁾

–*Si ens reunim amb els amics, per què necessitem els altres?...*

–*Però així es fan més amistats, coneixes més gent, més estils, saps?*

–*És clar, tot no serà sempre els mateixos. T'agrada... Potser en coneixes un i t'hi poses a parlar i al final doncs, mira, de dos dissabtes que l'has vist, t'hi fas amic i amic dels seus amics. I, al final, en lloc d'ajuntar-se'n 15 se n'ajunten 30.*

–*I hi coneixes la dona de la teva vida [RIALLES]»*

(A Fernández i Ruiz, 2003)

De fet, tal com van descriure-ho Conde i Gabriel, en les formes de consum juvenil d'alcohol s'evidencia uns clars gradients de llocs, de modes i de ritmes de consum, corresponents a diferents graus de maduració personal i amb el desenvolupament d'unes relacions socials més obertes o més selectives. En aquest procés, el *botellón* se situa com el primer pas, com la porta d'entrada, com la forma de consum més propícia per a una integració grupal indiferenciada, gairebé generacional. En contrast amb aquesta funcionalitat dels espais oberts, la discoteca seria més aviat un lloc de contacte i de trobada de joves dels dos sexes; el *pub*, el bar, s'adequarien més bé al desenvolupament d'unes relacions personals més individualitzades i assentades; i les trobades en locals particulars, a les cases, durant els caps de setmana, sintonitzarien més aviat amb el desenvolupament d'unes relacions personals més estretes, incloses les relacions afectivosexuals.

En una paraula, el *botellón* s'erigeix, en el conjunt de representacions socials, com un element d'identificació generacional dels joves que permet, a més, complir tota una sèrie de funcions i cobrir tot un conjunt de necessitats juvenils, que recullen Elzo, Laespada i Pallarés (2003):

- La creixent disposició de temps lliure i la necessitat de celebrar les nits del cap de setmana, davant de les activitats normatives (a l'escola, a la feina, etc.) i les rutines de la resta dels dies.

(72) Fernández i Ruiz, 2003.

(73) Recentment, una campanya de publicitat d'una marca d'alcohol ha tractat d'apropriar-se d'aquesta idea, de molta força motivacional entre els joves.

- L'aïllament dels dies laborables en els quals els joves tenen obligacions que els costa assumir, ja que estan socialitzats en una cultura de l'oci més que no pas de l'esforç.
- La necessitat d'estar junts i de poder comunicar-se verbalment amb altres joves.
- La necessitat de divertir-se, de sortir, de parlar, d'exhibir-se, de conèixer gent i llocs nous; activitats que de fet s'han consolidat com les formes més apreciades de diversió entre els joves.
- La necessitat de comptar amb uns espais que permetin reunions massives, obertes, gratuïtes, sense que hi hagi normes establertes pels adults. Una necessitat que té un significat especial per als adolescents, a qui agrada moure's en grups molt nombrosos.
- La necessitat de trobar els propis límits experimentant amb el control.

En qualsevol cas, entorn de l'anàlisi del *botellón* es torna a concentrar la polèmica sobre la importància prioritària de l'associació «alcohol-diversió» o «alcohol-vincle social». Així, mentre que algunes investigacions tendeixen a subratllar la importància de la festa i de la diversió, d'altres, com la investigació etnogràfica dirigida per A. Antona⁽⁷⁴⁾ a Madrid i Múrcia, situen el *botellón* com la condensació més clara de la importància decisiva del vincle social en els joves, en assenyalar «el *botellón* posa en evidència la clara relació entre el mateix acte de consumir (en la ingesta d'alcohol) i la recerca de vincles socials, fins al punt que es podria dir que el que s'està consumint realment en el *botellón* no és l'alcohol sinó la relació social que l'acompanya». Anàlisis coincidents amb altres,⁽⁷⁵⁾ que arriben a constatar que hi ha una gran diferència entre el *botellón* com a «moment de trobada, on pots veure les amistats que no has vist durant la setmana, i a més pots parlar-hi», i la pura diversió «que se sustenta sobre altres pilars (la trobada, la novetat, el descontrol...»⁽⁷⁶⁾).

(74) Antona Rodríguez, 2002.

(75) Conde i Gabriel, 2005; Rodríguez, Megías i Navarro, 2005.

(76) Rodríguez, Megías i Navarro, 2005.

3.8. La percepció del risc de consumir alcohol

Els canvis en la ingesta d'alcohol per part de joves i adolescents impacten també en la percepció del risc, que ha anat evolucionant aquests últims anys en funció de la modalitat de consum, dels models socioculturals de referència i de la possible associació amb l'univers més general de les altres drogues.

No cal incidir, perquè és conegut de sobres, que en el model de consum tradicional l'alcohol no es percep com una droga.⁽⁷⁷⁾ De fet, més enllà de les definicions científiques del que és una droga, el concepte sociològic de la droga va aparellat amb la condició d'alienació, del que és aliè a la pròpia cultura. I res menys aliè a la nostra cultura que l'alcohol, una substància familiar el consum de la qual està íntimament unit al nostre ésser social tradicional. L'inici de nous patrons d'ús a finals dels anys vuitanta i un correlatiu canvi en els discursos socials dels joves davant de les drogues, es van traduir aquells anys en un acostament gradual de l'alcohol a aquest altre món. Ara bé, el fet que l'alcohol es considerés com una droga «tova», una droga legal, davant de les «dures» i il·legals, el descarregava de la potencial percepció de perillositat que podria comportar l'acostament.

En termes motivacionals més profunds, encara a principi dels anys noranta la diferència entre l'alcohol i les altres drogues segueix sent fonamental: si la resta de les drogues, «la droga», es trobava aquells anys al costat de l'exclusió social, l'alcohol se situava al costat de la integració, de l'ordre social, del límit i del grup.⁽⁷⁸⁾ Però ja aleshores s'observen alguns emergents que aniran prenent forma fins a transformar les diferències qualitatives en només diferències de grau. Ja aleshores se subratlla l'existència de dos fenòmens que, més endavant, Conde⁽⁷⁹⁾ percebrà en el discurs del conjunt dels joves espanyols: d'una banda, el lligam que les edats més joves estableixen entre «alcohol i drogues» es generalitzarà a una franja d'edat més gran; de l'altra, s'observen aproximacions en el lèxic utilitzat per denominar els diferents efectes dels diferents consums («penjar-se», «col·locar-se», «pet», «cec»...).

Aquest fenomen de convergència en el llenguatge serà l'expressió semàntica d'un moviment més poderós d'homogeneïtzació del conjunt de representacions

(77) Fa poc, amb motiu del debat sobre el projecte de la Llei del vi, hem pogut constatar com una forma argumental utilitzada pels productors de vi és considerar-lo un «aliment» a fi que la nova llei no en penalitzés la publicitat.

(78) Peinado, Pereña i Portero, 1992.

(79) Conde, 1999.

socials juvenils sobre les drogues, cosa que es traduirà en una creixent normalització i banalització de la perillositat dels consums, en una certa legitimació.⁽⁸⁰⁾ Òbviament, aquest procés de normalització és paral·lel (en un condicionament de doble direcció) a una generalització creixent dels consums en sectors cada vegada més amplis de joves i adolescents. Concretament en el cas de l'alcohol, aquest procés culminarà en una representació simbòlica del consumidor d'aquest producte durant el cap de setmana com la norma de comportament, com el senyal d'identitat juvenil: «el que no beu en un grup és considerat una persona estranya i pot quedar exclòs o sentir-se exclòs de la resta del grup».⁽⁸¹⁾ Aquesta normalització progressiva del consum entre els joves ha dut a J. Elzo a qüestionar la idea, tan generalitzada en els discursos adults, que una motivació important per al consum de drogues, entre elles el mateix alcohol, és l'afany de transgressió dels joves, quan més aviat, subratlla Elzo, sembla més significativa la raó contrària: la recerca de la normalització.⁽⁸²⁾

La conseqüència de tot això és la disminució dels nivells de percepció del risc associats amb la ingesta, encara més perquè la ingesta es concentra els caps de setmana. En efecte, aquest model de consum du els joves a parlar més de costums, controlats, que no pas de «dependències», incontrolades i irreversibles, cosa que es tradueix clarament en una reducció de la percepció del risc i en un desplaçament del nucli d'aquest risc: un consum ocasional, encara que sigui regular, s'imagina sense risc des del punt de vista de la salut personal; en tot cas hi ha una condemna «racional», que desplaça, a molt llarg termini els possibles perills reals, que d'aquesta manera deixen de ser una preocupació.⁽⁸³⁾ Més encara, «la percepció de l'alcohol no deixa d'estar carregada d'una certa ambivalència en la mesura que l'associació positiva i indirecta de l'alcohol amb la salut, per mitjà de l'alegria, la diversió i el benestar, a penes està contrarestatada en les opinions juvenils per possibles efectes negatius».⁽⁸⁴⁾ Dit d'una altra manera, des de la perspectiva de la salut personal, el nou model d'ingesta d'alcohol centrat en el cap de setmana pot arribar a ser viscut, fins a cert punt, com a positiu.⁽⁸⁵⁾

(80) Conde, 1999.

(81) Rodríguez i Megías, 2001. Una cosa semblant assenyalen Fernández i Ruiz, 2003.

(82) També Comas (2000) diu «l'alcohol no hi és com una forma de provocació, sinó com un consum perfectament integrat i integrable».

(83) Rodríguez i Megías, 2001.

(84) Conde i Gabriel, 2005.

(85) El consum d'alcohol associat a la sexualitat té un clar espai de desenvolupament en aquest terreny.

En aquesta línia discursiva els riscos tendeixen a desplaçar-se al que podríem anomenar «les circumstàncies»; unes circumstàncies que, en les investigacions qualitatives se solen centrar en fenòmens molt concrets: les intoxicacions agudes i les borratxeres, la mala qualitat dels alcohols,⁽⁸⁶⁾ els policonsums que combinen altres drogues, els efectes de l'alcohol sobre el comportament sexual, la possible violència condicionada o facilitada pels consums i els accidents de trànsit.

Tractant de resumir, la qüestió de la perillositat en el consum s'ha anat desplaçant de l'ús a l'abús⁽⁸⁷⁾ i a algunes circumstàncies secundàries. De fet, la definició d'abús queda molt sovint circumscrita a la presència d'aquestes circumstàncies de risc. Entre elles, els accidents de trànsit ocupen un lloc molt especial en l'imaginari dels joves.

Una altra de les dimensions relatives a la percepció del risc es defineix pels policonsums. En la mesura que és més freqüent l'ús complementari de l'alcohol amb altres drogues, especialment *pastilles* o cocaïna, l'efecte combinat pot ser molt negatiu per als subjectes, i això es reflecteix en els discursos juvenils. Però, un cop més, el que apareix en aquests discursos són algunes, temudes, conseqüències indirectes, com la possible violència associada.

—Jo quan he estat servint copes, les raons que hi havia sempre eren de grups de xavals molt joves i que havien begut més del compte. Sempre era...

—Sí.

—... L'alcohol porta després a l'agressivitat en el cas de molta gent i sempre, jo crec, que quan hi ha una baralla poques vegades no hi ha alcohol pel mig, poques vegades...

(A Conde, 1999)

Una altra qüestió molt present en les representacions juvenils és la vinculació de l'alcohol amb les relacions sexuals fetes en condicions de risc (condicions que de vegades acosten aquesta modalitat de relació sexual a la pràctica d'una violació, i que, també de vegades, pot tenir com a resultat un embaràs no desitjat).

(86) Una altra de les raons significatives del *botellón* és garantir la qualitat dels productes, comprats directament en ampolla.

(87) Discurs gens diferent d'aquell que connotava el model tradicional de consum alcohòlic a Espanya, on el pitjor no era beure, sinó «no saber beure».

–*Sí és que moltes vegades, ja saps que vull dir, beus per llançar-te i així... I les noies també.*

–*... Treballava a S. i això es veu molt... Hi ha moltes noies que estan bé de copes i aleshores...*

–*A més, l'endemà es pot dir: «què va passar?, no recordo res...»* [RIALLES].

(A Comas, 1994)

No sembla aventurat pensar que aquestes localitzacions preferents de la percepció del risc del consum d'alcohol per part dels adolescents i les adolescents, podria i hauria de ser tinguda en compte a l'hora d'elaborar unes estratègies d'intervenció preventiva.

3.9. La família i la qüestió del consum d'alcohol en els joves

No podíem acabar aquest capítol sense mencionar la incidència del nucli familiar en els consums i en el conjunt d'actituds i representacions adultes corresponents. Per això, sense obviar el conjunt d'estudis reflectits en la bibliografia, ens basarem especialment en les investigacions específiques sobre la matèria, fetes amb adults, amb pares i mares.⁽⁸⁸⁾

La línia general d'aquestes investigacions, i d'altres més o menys pròximes que, sense estar monogràficament centrades en el tema dels consums d'alcohol i altres drogues en els joves, aborden el paper de la família en relació amb les etapes adolescents dels fills,⁽⁸⁹⁾ subratlla l'existència a Espanya d'una evolució en els models d'educació familiar, des d'un model hipernormatiu i autoritari, molt present en les generacions precedents, a un model molt més flexible i obert. L'evolució ha estat en conjunt positiva i ha tingut una repercussió favorable en les formes d'educar, no obstant això no ha deixat de tenir algunes contrapartides negatives, especialment pel que fa al desenvolupament de certes normes i límits d'especial incidència en el consum d'alcohol. «Els models familiars han viscut un procés que va evolucionar cap a una major permissivitat amb els fills, una major capacitat per consensuar decisions i una sensació de més llibertat i confiança», però «aquesta evolució ha comportat unes contrapartides, més negatives pel que fa als resultats educatius, com la

(88) Entre elles convé destacar les següents: Megías E. *et al.*, 2002; Rodríguez i Megías, 2001; Conde, 2003.

(89) Entre elles destaca l'obra de Pérez Alonso Geta P. M. i Cánovas Leonhardt P., 2002.

mencionada dificultat en certs casos per acordar normes i límits en els comportaments de les generacions joves».⁽⁹⁰⁾

Aquesta evolució dels models educatius ja era percebuda pels joves dels anys noranta.

—És clar. Se n'adonen, però el meu pare passa molt més, que em veu amb els ulls vermells i no em diu res.

—... I a més és la que no diu res; que et veu així i perquè no es munti un escàndol s'ho empassa i calla, i ja està.

—(...)

—I si no diuen res, jo crec que es fan el desentès.

(A Comas, 1994)

D'altra banda, Elzo subratlla que el resultat de la citada evolució de l'educació familiar sembla que s'hauria traduït en uns models de família en els quals domina «una mena de neutralitat axiològica» més que no pas la pretensió de «llegar tal plantejament o tal altre, tal cosmovisió o tal altre als teus fills» (una cosmovisió de la qual es deduïm el conjunt de normes i criteris relatius als consums). Qüestió que no deixen d'assenyalar i reconèixer els mateixos pares representats en les investigacions qualitatives.

—... Doncs a l'època en què ens trobem... potser... li falten uns valors o n'hi sobren uns altres. No ho sé. Són tantes i tantes coses que al final...

—Per a mi, per a mi, el primer error es troba en el medi familiar. En l'educació, en la formació de l'individu influeixen moltíssims factors. El primer, el primer pla és el familiar. Després ve... ve el social, després tots els que vulgueu...

(A Rodríguez San Julián i Megías, 2001)

—Aleshores resulta que... ara, doncs sí, hi ha... hi ha una llibertat... Però la llibertat moltes vegades l'han interpretada com que la llibertat, doncs... és pixar-se a la part antiga de Càceres, o la llibertat és posar un grafit i després... (...) Ells s'han vist desbordats amb una llibertat que no saben utilitzar, però no saben fer-ne ús perquè no se'ls ha ensenyat.

(A Rodríguez i Megías, 2001)

(90) Megías *et al.*, 2002.

Si bé aquesta ambivalència normativa segueix present en els pares actuals, a algun autor⁽⁹¹⁾ li sembla veure una certa evolució positiva en sectors de pares amb fills entre 8 i 16 anys, que semblen entendre més bé que no pas els que els van precedir que no hi ha conflicte entre tolerància i negociació, entre l'obertura i el diàleg amb els fills, i l'acord, i si escau, la imposició de límits i normes, per més que hagin de ser variables en funció de l'edat dels fills i filles. Segons Conde, es podria pensar que, en els anys vuitanta i noranta, la tensió en els models educatius se centrava en les tipologies denominades «pare autoritari» i «pare amic», uns models marcats, respectivament, per la imposició unilateral del límit i l'absència gairebé total de normes en nom del desenvolupament d'una mal entesa relació de tolerància. Al llarg d'aquesta primera dècada del segle XXI, la tensió sembla que s'hagi desplaçat cap als models de «pares democràtics», que combinen la norma i la negociació, la tolerància i els límits, i de «pares absents», que veuen poc temps els seus fills per raons d'horari laboral o altres motius i que tendeixen a compensar la seva absència amb una política de concessions gairebé contínues. Un altre equip d'investigadors⁽⁹²⁾ arriba a plantejaments molt semblants quan, treballant sobre una mostra d'adolescents i els seus pares-mares, aventura una tipologia de famílies segons la seva organització, la seva dinàmica comunicacional i els conflictes que es viuen. En aquesta tipologia, algunes categories («família nominal», la que fa el possible per mantenir l'*estatus quo*, encara que sigui a costa d'ignorar certes coses; «família adaptativa», la que, tot i amb dificultats, busca solucions consensuades a conflictes nous), coincideixen gairebé punt per punt amb el que Conde anomena «pares absents» o «pares democràtics».⁽⁹³⁾

Aquesta ambigüitat dels pares, present en els models educatius familiars, s'accentua davant del fenomen del consum d'alcohol pels seus fills. A la pràctica, i des del terreny més immediat dels hàbits i comportaments apresos a la llar familiar, en moltes famílies els pares consumeixen alcohol, i això comporta un cert modelatge dels joves en aquesta direcció; de fet, un 76% d'adolescents conviuen amb adults que consumeixen diàriament algun tipus

(91) Conde, 2003.

(92) Megías, E. (coord.) *et al.*, 2003.

(93) D'altra banda, les ambivalències sobre el temps dedicat als fills, els dilemes (que en gran mesura segueixen sense trobar sortida) que els pares viuen a l'hora d'ocupar-se de si mateixos o dels fills que tenen a càrrec seu, les tensions entre família i escola, apareixen molt específicament analitzats en l'obra de Rodríguez i Megías (2005), «La brecha generacional en la educación de los hijos».

de beguda alcohòlica.⁽⁹⁴⁾ Aquest comportament adult i l'existència d'una cultura tradicional àmpliament permissiva amb el consum d'alcohol, es tradueixen en una justificació freqüent per part dels pares dels consums juvenils. És més, tenint en compte la imatge dominant que allò lògic i propi dels joves d'aquestes edats és divertir-se, es tendeix a justificar, fins i tot certs excessos en el consum, més per part dels pares que no pas de les mares, amb l'argument que quan ells van ser joves van actuar de manera semblant, o amb altres consideracions per l'estil.⁽⁹⁵⁾

El resultat de tot això és el desenvolupament d'una actitud ambivalent: permissiva pel que fa al propi consum i preocupada pel que afecta les repercussions socials negatives que poden comportar certes formes de consum juvenil (com és el cas, emblemàtic, del *botellón*). En relació amb això, el discurs dels adults sobre la *marxa* nocturna juvenil «s'estructura des de dues perspectives: la de l'adult, pare o mare, preocupat pel que incumbeix els seus fills, i la de l'adult-ciudadà, interessat per les qüestions relatives als problemes de la convivència», i destaca que, a pesar de la duresa dels conflictes socials relacionats amb aquest fenomen en algunes localitats, «els arguments més forts i recurrents dels grups han sorgit de la perspectiva de pares i mares».⁽⁹⁶⁾ Una perspectiva paterno-materna relativament permissiva amb la ingesta alcohòlica en fills i filles, per més que es deplorin i condemnin les repercussions negatives; perspectiva ambivalent i contradictòria que acaba sent el fil conductor dels discursos.⁽⁹⁷⁾

En un altre ordre de coses resulta significatiu assenyalar que la comparació⁽⁹⁸⁾ de les investigacions de Rodríguez i Megías (2001) i Conde (2003) llança una evolució interessant en el discurs adult sobre el consum d'alcohol en els joves, i més concretament davant del *botellón*. Mentre que en els discursos adults, abans de l'aprovació de la Ley Antibotellón a Madrid, tenien més pes les argumentacions associades a la crítica i condemna, des del rol d'adult-ciudadà que exigia algun tipus d'intervenció exterior a la pròpia autoritat familiar

(94) Albert *et al.*, 2007.

(95) Rodríguez i Megías, 2001.

(96) Rodríguez i Megías, 2001.

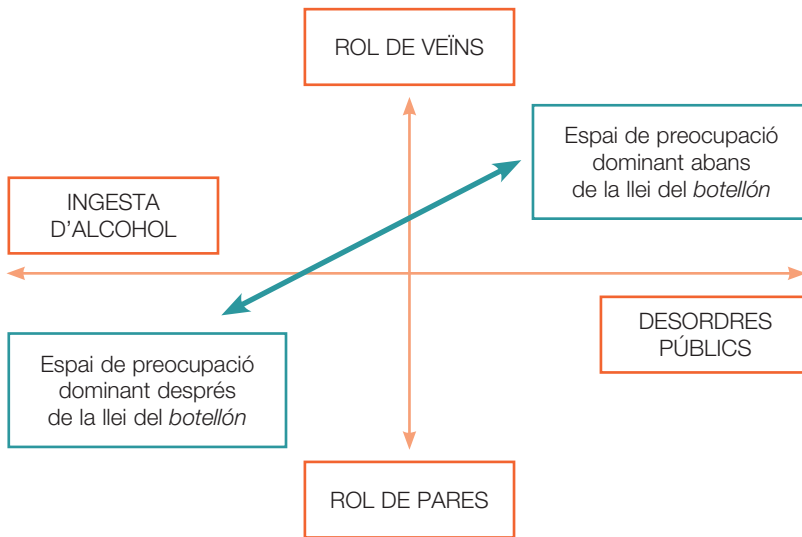
(97) Això mateix se subratlla a l'obra d'Elzo, Laespada i Pallarès (2003) en apuntar que, des de la perspectiva adulta, la «identificació del consumidor de cap de setmana/jove provoca una altra ambigüitat: en certa mesura consumir droga és una cosa que els joves han de fer en tant que joves..., però ahora és una cosa que els amenaça».

(98) Totes dues investigacions se centren en uns àmbits geogràfics molt similars (bàsicament, la ciutat de Madrid) i en grups de ciutadans de característiques semblants, motiu pel qual la comparació està suficientment sustentada.

per contenir els excessos i les molèsties, en els discursos dels pares madrilenys del 2003, molt marcats per la polèmica desencadenada amb l'aprovació d'aquesta Llei, l'actitud dominant es decantava cap a un discurs més justificatiu; tot això en el marc d'aquesta ambivalència assenyalada. Reproduïm un gràfic de l'obra de Conde (2003) que, en la nostra opinió, sintetitza bé tant l'ambivalència com l'evolució de les actituds paternes i maternes.

GRÀFIC 3.2

Evolució de la preocupació pel botellón i relació amb els rols adults

Aquesta decantació del discurs implicava en els pares i mares un esforç de diferenciació entre l'anomenat «botellón sa», en el qual el consum d'alcohol era secundari davant de la prioritat de les relacions socials, i el «botellón de l'excés», l'objectiu del qual ja era la borratxera.

–Us ho he dit abans, és que hi ha diversos estatus..., que s'ho passen divinement al voltant d'un botellón.

–És clar, la majoria.

–La immensa majoria...

–La majoria és una moguda sana.

(A Rodríguez i Megías, 2001)

–Aquí jo crec que s'ha de diferenciar entre el botellón sa, que és el dels que van a parlar, i els del grup del botellón, que van a emborratxar-se i que tota la seva il·lusió és acabar...

–És clar, però el problema és que els nostres fills sàpiguen diferenciar una gresca de botellón ben portada. Però jo ho veig com un risc, eh! Que amb 14 anys...

(A Conde, 2003)

El rellevant és que aquesta accentuació (que fan pares i mares) de la diferència entre el «botellón sa» i el de «l'excés» tendeix a anar associada amb els dos models de consum d'alcohol que hem anat abordant: el «botellón sa» es relacionaria més amb un model tradicional de consum en què la clau de la ingesta d'alcohol és la seva inscripció en el si d'una relació social que tendeix a contenir-la dins d'uns certs límits; el «botellón de l'excés», el de les borratxeres, estaria associat amb el nou model de consum per part dels joves que, havent trencat amb el tradicional, no haurien sabut encara, en opinió d'aquests discursos adults, trobar la manera de regulació interna adequada a les noves formes i circumstàncies de consum. O, dit d'una altra manera, per a aquest discurs adult minoritari, l'excés es produiria no tant per les noves condicions en què es consumeix alcohol durant el cap de setmana, sinó per la falta de coneixement i de cultura alcohòlica de les noves generacions.

–El que va al botellón... El 99% de la gent que va al botellón tots els caps de setmana, ni tan sols beu a casa seva normalment ni habitualment. Cosa que nosaltres no teníem perquè hem begut des de petits. La nostra generació beviem vi amb gasosa a casa; i es bevia i era normal, als bars. I el botellón en principi és perquè a casa teva no ho veuen normalment. Llavors, aquesta generació és la que no beu, però no beu quan està amb tu, o habitualment. Però llavors arriben, és el que deia, això està importat d'Anglaterra, de Gran Bretanya, que perden el coneixement, els caps de setmana de tant beure. Són senyors que són rectíssims i perden el coneixement bevent. I ells no beuen habitualment. És el que dèiem, que no és el mateix beure una miqueta tots els dies que perdre el coneixement els caps de setmana.

(A Conde, 2003)

D'aquí que per a aquest discurs emergent i minoritari, juntament amb les possibles mesures legislatives que limiten el consum juvenil, una de les claus per abordar i prevenir el consum d'alcohol en els joves serà recuperar, en el nou entorn de consums juvenils, l'educació i la cultura de l'alcohol en el si de la família, de manera que uns joves més educats en la ingesta d'alcohol sàpi-guen diferenciar entre el consum moderat i responsable i el consum excessiu. Consum excessiu en què no tan sols es perd el «gust» per l'alcohol, sinó que perd la seva inscripció en l'ordre social i es transforma en un problema d'ordre públic.

IV. La mirada de pares i mares

En aquest capítol pretenem avançar en l'anàlisi del complex fenomen del consum d'alcohol per part dels i les adolescents a partir de la realització d'una investigació qualitativa *ad hoc*, basada en la tècnica dels grups de discussió. És una aproximació que no tracta de reiterar l'anàlisi sobre els aspectes contextuals genèrics d'aquests consums, una qüestió que ja ha estat repetidament plantejada en nombroses investigacions, sinó (continuant on acabava el capítol anterior) que pretén analitzar com «llegeixen» els pares i mares la socialització familiar de l'aprenentatge del consum: si aquest aprenentatge es fa a casa o no, quines són les demandes, quins són els temors, com es viu la responsabilitat paterna o materna, en qui es delega (si és que es fa) i què s'espera d'altres agents socials, quins són els principals canvis pel que fa a la situació de quan ells i elles eren joves, etc. Per tant, és tot el que té a veure amb l'educació familiar (i el seu correlat de socialització extrafamiliar) el que es planteja com a objecte central de l'anàlisi, i és la lectura que pares i mares⁽¹⁾ fan del consum d'alcohol per part dels seus fills un objectiu secundari.

Per això dividim el capítol en quatre apartats que aborden la possible visió diferencial de l'alcohol, l'aprenentatge i desenvolupament dels hàbits per part dels fills, el paper dels pares i l'actitud dels seus fills, així com la mateixa mirada dels joves (com a contrapunt de la visió dels adults).

Com a aclariment metodològic direm que s'han fet deu grups de discussió atenent les variables de gènere (mixt, home, dona), classe social (baixa, mitjana, alta) i localitat, tenint en compte les diferències socioculturals i les dimensions dels municipis elegits (Madrid, Barcelona, Sevilla, Olmedo,

(1) A partir d'aquí, per no fer confusa la lectura, moltes vegades utilitzarem el terme «pares», incloent tant pares com mares. El mateix farem amb «fills».

extraradi madrileny). Dels deu grups, nou van ser de pares i mares⁽²⁾ (dos de pares, dos de mares i quatre de mixtos), perquè era la població objecte de la nostra investigació. També es va fer un grup amb joves de 16 a 19 anys (grup mixt, fet a Madrid) per explicitar les possibles discrepàncies amb els discursos dels pares.

El treball de camp es va fer durant els mesos de març i abril del 2007. Els grups, gravats i transcrits per analitzar-los posteriorment, van ser els següents:

Madrid, Pares, Classe Mitjana.

Madrid, Mares, Classe Mitjana.

Barcelona, Mixt, Classe Baixa.

Barcelona, Mixt, Classe Mitjana.

Sevilla, Mixt, Classe Alta.

Sevilla, Mixt, Classe Mitjana.

Olmedo, Classe Mitjana, Pares.

Olmedo, Classe Mitjana, Mares.

Madrid extraradi, Mixt, Classe Mitjana.

Madrid, joves de 16 a 19 anys, Mixt, Classe Mitjana.

4.1. Sobre com es veu el consum d'alcohol dels fills (una primera mirada)

Abordar el tema de l'alcohol des de la visió de pares i mares sempre resulta inicialment enganyós, perquè posa de relleu tota una sèrie de condicionants relacionats no tan sols amb l'imaginari col·lectiu pel que fa al consum de la substància, sinó també amb els convencionalismes relatius a les responsabilitats de progenitors i educadors. Més encara, perquè el tema aviat desencadena les contradiccions pròpies d'una societat que tendeix a naturalitzar el consum, més o menys responsable, d'una substància que precisament troba en aquesta naturalització una de les seves principals càrregues de risc.

El desenvolupament dels grups de discussió va resultar molt significatiu perquè va deixar al descobert bastants contradiccions. D'una banda, davant l'evidència de situar-se en un context que tenia com a objecte analitzar la manera en què els

(2) Una condició per triar els pares i mares participants en els grups era que tinguessin algun fill o filla d'edat compresa entre 6 i 15 anys (amb independència que poguessin tenir altres fills, d'altres edats).

joves (els seus fills i filles) afronten el període en què s'estableixen els primers contactes i es generen els hàbits de consum d'alcohol, els adults ràpidament se situaven en el pla de pares i mares preocupats per un tema que la teoria, i la mera observació de les dades, situa en el primer pla de les preocupacions sanitàries i socials.⁽³⁾ Això no obstant, també era evident que aquesta preocupació inicial tendia, en bona mesura, a dissoldre's quan es relacionava amb un altre tipus de preocupacions transversals o quan s'explicitaven els motius justificatius de l'alarma. En definitiva, que el tema de l'alcohol, més aviat del consum d'alcohol de fills i filles, «preocupa perquè ha de preocupar», com a derivació obligada d'una responsabilitat com a pares i mares. Però, més enllà d'aquesta preocupació autoimposada, els motius que la justifiquen no són expressats clarament per una població adulta que se sol mostrar inquieta, sobretot, pels patrons de comportament que s'allunyen de la pròpia experiència.

—*Ara, jo crec que cada vegada es beu menys.*

—Moderador: *Però si ara es beu menys, per què us preocupa tant?*

—*Preocupa per...*

—*Preocupa perquè hi ha moltíssima informació de... Com no t'ha de preocupar que el teu fill begui?*

(Pares, Mitjana, Olmedo)

En aquest sentit, és interessant observar les diferències que, en el si dels propis recursos, es produïen entre els pares amb fills adolescents «en edat» de començar a beure alcohol (tot sigui dit, amb totes les cometes possibles) i els que tenien fills de menys edat. Així, no va resultar estrany observar que, els que només tenien algun fill menor d'11 o 12 anys, massa jove per tenir contacte directe amb l'alcohol, es mostraven lluny de les preocupacions. L'exigència d'educació en valors i de prevenció inespecífica dels fills petits (que els mateixos pares manejen així que el debat s'aprofundeix) sembla que s'obviï i situï l'anàlisi dels problemes relacionats amb el consum d'alcohol en el present dels consums i, cosa que encara sembla més rellevant, limita les estratègies educatives a aquest present, potser massa tard per afrontar qüestions relacionades amb la pressió grupal, amb els processos d'adscripció identitària o amb la jerarquització de valors.

(3) Són molt significatius els resultats obtinguts pel que fa al desenvolupament dels grups de discussió. L'enfocament obert tendia a obviar els afers relacionats amb l'alcohol, i deixava entreveure el grau de preocupació «real» de la qüestió; això no obstant, el plantejament directament enfocat a abordar tot el que té a veure amb els consums d'alcohol aviat despertava les veus que destacaven els perills i els riscos de la substància, més encara per al sector més «immadur» de la població (els i les joves).

–Els meus fills tenen 10 i 6 anys, i per tant el tema de l'alcohol a casa..., com que nosaltres no bevem no crec que sigui un problema.

–Això no hi té res a veure.

–Quan tinguin l'edat d'adolescents, doncs ja sí..., que surten i entren, ja serà un problema... Però a mi, en el meu cas, amb les edats dels meus fills, doncs... és el que menys m'afecta.

–Jo en tinc un amb 16, a punt de fer-ne 17.

–Això ja és una edat...

–Això és una mala edat, és una edat dolenta, no?, on se'ls ha d'ensenyar moltes coses. Però... ells no se'n fan paga.

(Mixt, Alta, Sevilla)

Als pares els preocupa el tema si és una realitat present (no com un fenomen que cal prevenir). Es considera que s'ha d'esperar aquest moment per actuar. Però els fills i filles cada vegada experimenten més aviat; i així, quan arriba el moment de la intervenció, la iniciació ja s'ha produït fora de la família (igual que passa amb el sexe, que sol tenir el grup de pares com una font de referència i d'informació primària). Per tant, els pares ja no han d'actuar, perquè quan poden fer-ho, ja han estat altres (amics, escola, mitjans de comunicació, Internet...) els qui han «educat» als seus fills. Des d'un punt de vista crític es podria dir que, davant de situacions que no saben com afrontar, esperen veure què passa per després concloure que la seva actuació o és tardana o ja és inútil.

En qualsevol cas, les qüestions relacionades amb l'alcohol s'afronten des de la convicció d'assistir a un ritus de pas simbòlic entre la infància i la joventut, un «fer-se gran»; una qüestió en què no incidirem perquè està suficientment analitzada. Una altra cosa és que pares i mares interpretin aquests ritus de pas en funció de diferents elements o contextos, sobretot en relació amb dos entorns diferents que, segons ells, determinarien maneres diferents d'iniciar-se en el consum d'alcohol: la família i el grup d'homòlegs.

És freqüent sentir que els adults, especialment els de més edat, recorden que va ser a casa seva, en contextos de reunió familiar, quan els seus propis pares van propiciar les situacions en què van tastar per primera vegada alguna beguda alcohòlica, prova que aleshores el fill o la filla (més aviat, fill, perquè les diferències de gènere eren molt més evidents fa unes quantes generacions) ja havia arribat a l'edat suficient. Aquesta mena de cerimònia d'iniciació, si bé no ha

desaparegut del tot, ja ha quedat molt més circumscrita a situacions festives o a celebracions molt especials (Nadal, bodes, festes...), en què les normes habituals sembla que quedin en suspens temporal i es permeten llicències que la resta de l'any no es consideren: «Per un dia que en tasti una miqueta, no passa res».

Per tant, l'actual iniciació en el context familiar, quan es dóna, no té tant a veure amb un ritual de pas (com si el pare investís el fill amb una nova condició en el seu camí cap a la vida adulta), com amb una situació d'excepcionalitat en què queden en suspens les normes habituals.

—*Abans, abans... te'l feien provar a casa.*

—*Sí.*

—*O sigui, abans et deien: «Té, tasta'l». Abans passava molt, que te'n donaven perquè el provessis... Ara, «que no el tastin»; i doncs ho fan a fora.*

—*Perquè... ja ets gran, ja pots provar-ne.*

(Mixt, Mitjana, Barcelona)

—*Jo crec que la cultura... la tradició i tot això... és fonamental. Perquè és que... I no es beu quan s'hauria de beure.*

—*(...)*

—*Abans... antigament ho feies més de casa en casa. I gairebé a totes les cases hi havia una petita bodega, i era... una mica més natural, però que...*

—*Estàs parlant de... d'Olmedo, fa... 25 anys.*

—*Jo... t'estic parlant del meu poble.*

—*És igual. Però antigament hi havia a cada casa una bodega.*

—*És clar.*

(Pares, Mitjana, Olmedo)

En aquests moments, la iniciació autèntica es fixa els caps de setmana i en un «exterior» incontrolat, aliè al cercle familiar; en un grup d'amics sobre el qual els pares no tenen autoritat ni en tenen coneixement i que es regeix per unes normes alienes a la família. Així, i ho reconeixen els pares i les mares, les referències seran els amics i el grup de pares, per a uns adolescents que caminen «a les palpentes» en el camí cap a la vida adulta. Encara que la família pugui operar com a espai d'iniciació formal i primària, és en el grup de pares on s'inicia el consum significatiu, més reiterat, i és entre els amics on es comença a experimentar amb les diferents begudes que aniran component els gustos corresponents.

—Les amistat hi fan molt, no? Basta que vagi un amb «res, home, tu no li facis cas al teu pare. El teu pare és tonto o el teu pare és un gilipollas. Tu pren-te una cervesa, que no passa res»... I ara pau i després glòria, no?, com se sol dir.

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

En bona mesura aquest desplaçament de l'inici del consum alcohòlic coincideix amb un context històric en què resulta comú entendre que la relació entre pares i fills ha evolucionat cap a posicions de més proximitat i confiança, alhora que s'assumeix que hi ha moltes qüestions (entre elles el consum d'alcohol) que no formen part del que es comunica, del que els pares coneixen.

Pares i mares, més enllà d'assumir que l'adolescència és sempre una etapa complicada que els pot allunyar momentàniament dels seus fills, recorren sovint a explicacions referides a aspectes culturals o estructurals, sobretot a l'oci. Així, el plantejament general descansa en la idea que, des de fa ja alguna dècada, assistim a un model d'oci molt concret, que és el que encarrila i estimula els consums d'alcohol prematurs i descontrolats. És clar que, ja que aquest model d'oci té una certa antiguitat, els pares se senten, en cert sentit, responsables de la situació.

—I el que passa ara, que hi ha moltíssima informació, [és que] nosaltres sabem el que fan perquè ho hem fet... I, o sigui, ja saben que sortir un cap de setmana és per beure, perquè és una moda, i si no bec, doncs, sembla que no he sortit.

—Ets el mitjanena, el d'això...

—No, no, no; que no he sortit.

—És diferent... Si n'hi ha un que no beu és diferent.

—La moda la imposem nosaltres.

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

Model d'oci eminentment nocturn, monetitzat i que fa del consum (el de l'alcohol també, però no tan sols això: de marques, de símbols, del mateix temps...) la major aspiració, el senyal d'identitat i l'agafador del grup. Temps d'oci, entès i analitzat d'aquesta manera, que es constituiria en el centre de les estratègies de socialització dels adolescents (socialització informal), en el si del qual, com sembla lògic, té lloc l'experimentació amb determinades substàncies i el coqueteig amb determinades conductes de risc. I tot això basat

en una dissociació del temps i com a conseqüència d'aquesta dissociació: un temps reglat i de responsabilitats, entre setmana (quan s'ha d'assistir a classe, estudiar o atendre les obligacions laborals), i el temps de diversió i esbarjo del cap de setmana, en el qual la responsabilitat sembla que quedi en suspens. Així, mentre el primer és interpretat pels adolescents com un espai aliè, controlat pels adults el segon s'assumeix com a propi i autoregulat (al marge que es faci servir segons els models predeterminats pel mercat o per la moda).

El que acabem de descriure, inclosa la mencionada manera d'associar el terme «responsabilitat» gairebé en exclusiva amb el que tingui a veure amb els estudis o la feina (quan se sigui gran ja es tindran altres responsabilitats: família, casa, política...), propicia que gran part dels límits, acceptats en els períodes lectius o laborals (com no beure alcohol, o no gaire, entre setmanal), desapareguin durant les nits dels caps de setmana, aptes, per tant, per a aquesta experimentació amb els consums. Així, sembla que hi hagi l'acord tàcit que mentre els joves «compleixin» durant els dies lectius/laborals, gran part dels seus comportaments durant el cap de setmana quedaran justificats.⁽⁴⁾

Hi ha tres elements que se solen assenyalar com explicatius, i alhora potenciadors, d'aquests models d'oci. En primer lloc, des dels adults, és molt freqüent atribuir aquests patrons de comportament al que solen denominar com a «moda». «Moda» com a pressió col·lectiva que propicia nous patrons de diversió i de consum, però que, en una explicació més minuciosa, tendeix a ser ampliada també basant-se en qüestions d'ordre superior, com valors, principis o actituds relacionades amb les bones maneres i amb el civisme.⁽⁵⁾

—Estic molt d'acord amb tu en el que has dit de la moda, però mira... La hipocresia en aquest país arriba ja a uns límits insospitats. T'explico perquè. Tu saps els diners que genera aquesta moda?

—Naturalment.

—És clar.

(4) Per aprofundir el rerefons i les interpretacions d'aquests models d'oci, sobretot en relació amb els consums de drogues, legals o il·legals, es pot tornar al capítol corresponent d'aquest text i a les obres que analitza aquest capítol: INJUVE (2001); Megías (2004); Rodríguez, Megías i Navarro, 2005; Megías i Elzo (coords.), 2006.

(5) Certament la simple apel·lació a la «moda» no sembla que expliqui unes qüestions que semblen apuntar a característiques de l'estructura social, a valors dominants i a la representació col·lectiva de tot això. «Està de moda beure alcohol», o «està de moda fer el botellón», no poden ser explicacions suficients, i sembla necessari recórrer als elements que es troben darrere d'aquestes idees-típus, sabent que el terme «moda» acostuma a incloure tot un conjunt d'elements de difícil explicació per a una generació que va créixer en un altre context social, amb uns referents culturals i d'oci ben diferents.

–*Genera diners...*

–*Siguem conscients, o sigui, si no volem la moda, doncs ja està, sabrem el que perdem.*

–*És una indústria, i aquesta moda, doncs bé..., cultura, cultura.*

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

El segon dels elements tindria a veure amb una lectura més economicista de l'oci, i amb l'evident importància que per a la indústria del temps lliure té el sector més jove de la població. Des d'aquesta lectura, els beneficis que reporten tant joves com adolescents que surten i beuen durant les nits dels caps de setmana procurarien un volum de negoci que, en si mateix, justifica o explica el funcionament del model amb la complicitat, interessada, d'astuts empresaris, de botiguers sense escrúpols, de bars, de discoteques, etc., que sostindrien el negoci facilitant la venda d'alcohol i l'accés dels més joves a consumir-lo (que legalment els està vedat).

–*Han trobat la manera d'anar-se'n a... amb nens de 17, de 18 anys, que són l'esquer. No els demanen el carnet i els treuen la beguda. O allò dels «Lots». Jo em vaig quedar parat. Un dia vaig anar a... com se'n diu d'això, allà on hi ha el pont...: «Lot, lot». I jo preguntava, però «Lot, què carai és...» (...). «Lot» és que et venen l'ampolla de whisky, l'ampolla de Coca-cola, 4 vasos i una bossa de gel.*

–*És clar.*

–*Tot preparat.*

–*(...)*

–*Jo tinc un forn de pa, una confiteria, una botiga... I quan vengui al cap de la nit 15 ampolles de whisky i 15 botelles de rom..., i jo estigui allà..., calladet...*

–*Això és el que passa, que depèn del punt de vista...*

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

–*Jo quan tenia 14 o 16 anys, em costava més aconseguir una ampolla de rom, una ampolla de whisky, que l'aconseguia.*

–*Però ara és més fàcil.*

–*Ara és més fàcil.*

(Mixt, Baixa, Barcelona)

A més, les marques comercials d'alcohol han sabut dissenyar un imaginari al voltant de la beguda, ric en icones de gran expressivitat (no cal més que veure qualsevol anunci), que connecten la beguda amb uns mons i unes situacions desitjables i ideals per als joves i els adolescents, ansiosos per trobar models de comportament que es constitueixin en els seus referents.

Finalment, en tercer lloc, el mateix model trobaria la seva font de retroalimentació en el reflex que d'ell mateix, i del consum d'alcohol en concret, es recull als mitjans de comunicació. Des dels plantejaments més crítics amb aquests mitjans, s'assenyala que són precisament ells els que concedeixen a determinades activitats, actituds o patrons de consum, la categoria de «moda». En aquest sentit, alguns adults responsabilitzarien els mitjans de comunicació de dotar de visibilitat determinades activitats (consums d'alcohol, bàsicament en forma de *botellón*) inapropiades per als adolescents que encara no estan en condició d'afrontar-les; a partir de la visualització prematura d'activitats atribuïdes als joves, molts adolescents les situarien en l'horitzó del que han de fer per integrar-se en el grup d'homòlegs, gairebé com una exigència de la seva trajectòria vital. Així, en funció de la indicació que «el que surt a la televisió és veritat» i, sobretot, que «si no surt a la televisió, no existeix», aquestes veus adultes pressuposen que l'omissió d'imatges o notícies sobre determinats consums o models d'oci, l'exposició molt més crítica o la potenciació d'alternatives a aquests consums, ajudarien al fet que aquests models s'allunyessin de les aspiracions dels seus fills.⁽⁶⁾

Amb això es tancaria el cercle perfecte que obríem al primer punt: sortir i beure alcohol és una moda, que es manté gràcies a l'immens volum de negoci que genera i que es potencia a través d'uns mitjans que situen aquests models com la màxima expressió de la cultura juvenil.

—Però jo crec que es generalitza. O sigui sí que hi ha nois que treballen, estudien i beuen.

—(...)

—I que no ens facin agafar tanta por.

—Potenciant el fet, o sigui, tot ressaltant el fet que...

(6) Etern debat relatiu a què és notícia i què no, al poder dels mitjans i a la seva capacitat per modelar la realitat que mostra que els mateixos joves utilitzen en les seves argumentacions, de vegades com a element d'autojustificació («sí faig el que faig és perquè la societat no para de repetir-me que ho faig o que acabaré fent-ho»), seguint la pròpia línia discursiva marcada pels adults (Rodríguez i Megías, 2007).

–*Perquè sembla que a tots ens sortiran fills jonquis i borratxos.*

–*Moderador: Qui et fa agafar por?*

–*El mateix que s'enriqueix distribuint-la.*

–*Està a la societat, està en la societat de tota la vida, no?*

–*La societat.*

–*(...). Durant l'època del botellón, a primera pàgina en tots els diaris i en tots els informatius, tres minuts de... o quatre minuts parlant del maleït botellón, [en lloc de] parlar de... jo què sé.*

(Mixta, Baixa, Barcelona)

–*Crec que la societat fa que els nens, quan surten al carrer, s'intentin divertir. I l'única manera que diu la televisió per divertir-se, perquè surt contínuament a la televisió, és el botellón a Granada, el botellón a Sevilla, no sé quants milers de persones, a Alcorcón.*

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

Aquest és un plantejament que no té visió autocrítica, una consideració del propi paper en tot el procés, una cosa que sí que trobem en altres moments de l'argumentació, però que resulta molt expressiu de les postures més decidides a desposseir-se de tota responsabilitat que els adolescents (els seus fills) beguin alcohol i ho facin d'una manera o d'una altra.

En qualsevol cas, el que no podem negar és que la tònica general dels grups planteja una situació en què els pares semblen assistir, gairebé com a testimonis, a una dinàmica social nova i imparabile, amb l'estranyesa de qui no entén el que passa (nous patrons d'oci, nous horaris, nous productes) i la impotència de qui creu que no pot fer res per evitar, o si més no minimitzar, els possibles riscos. En aquest sentit, molts adults afirmen sentir-se indefensos davant d'uns models d'oci que «vigilen»⁽⁷⁾ els seus fills (i no pas ells); indefensos per no comptar amb les armes necessàries per encarar el nou període vital d'uns fills i filles que s'escapen de la seva influència fins aleshores indiscutible; unes armes que se solen concretar en la necessària autoritat per poder censurar, renyar o castigar els fills en determinades situacions, que ara escapen de la seva voluntat de control.

–*Mira, ens has posat un cas molt ampli, molt incòmode, per als pares sobretot...*

(7) Utilitzem aquest terme perquè creiem que representa aquest discurs adult que viu els fenòmens socials com una cosa aliena, com una «amença des de fora» en la qual ells no participen de cap manera.

—(...)

—*La societat actual ens porta, i ho veiem cada dia a la televisió, i els mateixos companys dels nostres fills, que se'n van al botellón. Per què el botellón? Potser és un problema de la societat actual. Perquè abans ens ajuntàvem quatre o cinc amics... dues cerveses, i... no sé. I arribàvem mig contents a casa i els nostres pares, doncs, ens mig castigaven o ens renyaven de qualsevol manera. Ara és més difícil renyar-los i mig castigar-los... Pels drets legals que tenen adquirits els nens, els fills, no?*

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

—*O sigui, jo el que vull dir és que tu no pots estar, o sigui... Encara no m'ha arribat el moment, però si jo haig de deixar que la meva filla surti a la nit, cada vegada que surti jo no puc estar pensant què deu estar fent la meva filla. Perquè si no, no visc jo.*

—*Evidentment.*

—(...)

—*El problema és la..., torno al mateix, però bé, és la societat; els valors que tu tens, i els valors socials.*

—... *L'amistat queda en un segon pla. El que és més important és una altra cosa, és provar, és beure..., és ser el primer... i, si no, ets de segona; és que, si no, ets de segona. I aquest és el valor que està per sobre de l'autèntica amistat. Si l'autèntica amistat fos... si es tingués en compte com un principi..., com un valor, aleshores l'altra seria la segona cosa, i si un grup d'amics l'accepten com és, encara que no begui... Però no, això no, el més important és l'altra cosa, tu...*

(Pares, Mitjana, Madrid)

Aquests models d'oci, molts basats en l'alcohol, tindrien, segons plantegen els adults, dues conseqüències negatives. La primera, la possibilitat que, ja que l'inici del consum té lloc a edats excessivament prematures, i aquestes formes d'oci fan que l'hàbit es desenvolupi i es fixi, es propiciïn «futurs alcohòlics» (en el sentit que el costum de consumir alcohol transcendeixi el context del temps lliure i de la diversió per endinsar-se en l'esfera de les responsabilitats del dia a dia).

—*Ara estan amb l'alcohol, però el món de les botellonas... Quan aquesta gent tingui 30 anys.*

—*Són uns alcohòlics.*

–*No, no són alcohòlics.*
–*Sí, hi haurà molts alcohòlics.*
–*Que no, home!*
(Mixt, Mitjana, Sevilla)

Encara hi ha un segon perill derivat del model juvenil de consum, que els pares assenyalen recolzant-se en aquesta diferenciació simbòlica entre la setmana lectiva/laboral i el cap de setmana.⁽⁸⁾ Hipotetitzen un problema d'addicció a l'alcohol que representaria els riscos de nou encuny: els «alcohòlics de cap de setmana». Des de la seva pròpia experiència d'inici i d'incorporació de l'hàbit de consum d'alcohol, els adults subratllen que els joves beuen gairebé exclusivament durant els caps de setmana, i això suposa uns riscos diferents (i sembla, segons ells, més grans).

–*Però quan surten un cap de setmana, un dia a la setmana, es beuen tres cuba llibres, ja són alcohòlics. Segons la mitjana, ja són alcohòlics. I no significa que siguin bevedors.*

–*Hi ha alcohòlics de cap de setmana. I aquest xaval si no es pren els tres cuba llibres el cap de setmana...*

–... *Fins al coma etílic.*

–*Aquest xaval si no es pren els tres cuba llibres el cap de setmana...*

–*Sí.*

–... *Ja no sap fer res.*

–*No hi estic d'acord.*

–*Bé.*

–*Doncs sí.*

–... *Informi-se'n, que hi ha alcohòlics diaris i hi ha alcohòlics...*

–*Hi ha el que se'n pren cinc en un cap de setmana i el següent cap de setmana no se'n pren cap.*

Ja, però n'hi ha que sí. I aquest és el problema.

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

La perspectiva diferencial de pares i mares consagra l'univers simbòlic de la nit i el cap de setmana com un «territori jove». L'alcohol passa a ser una part indissoluble d'aquest entramat de símbols que dissocien el temps de les responsabilitats (el dels adults: entre setmana) i el de la diversió (el dels joves:

(8) Una diferenciació simbòlica que, un cop més, es veu reforçada des del conjunt social, adults i joves.

el cap de setmana), i defineix també de manera essencial els territoris en els quals s'escenifiquen aquestes diferències. Així s'explica que es «prenguin» les places i els parcs durant les nits dels caps de setmana, al voltant dels *bote-llones*, i també altres circumstàncies sorprenents que no són pocs els pares que les mencionen: per què, si els meus fills beuen alcohol fora de casa, no ho fan a casa quan els n'ofereixo una mica per provar-lo. Els pares arriben a entendre que, en aquests últims casos, segurament característics d'un període molt concret del creixement adolescent, l'alcohol és interpretat pels fills (que en això segueixen els pares) com una part integrant dels contextos de diversió grupal i entre iguals (juntament amb altres elements que també doten de sentit aquests contextos: llocs, roba, música, grup...); i la llar familiar, i la companyia dels pares, són elements que no poden estar més allunyats del terreny propi i del de la diversió.

—*És clar que beuen.*

—... *Ja en pots estar segur. Li dic: «pren-te una cervesa»; doncs no...*

—[RIALLES]

—... *Ara em diràs que no beus...*

—... *Això és absurd, això és ridícul. Estan tan... atordits que es creuen que amb això ja compleixen. Jo, per no fer-ho davant dels meus pares... Ara, quan sóc al carrer...*

—*Em prenc totes les que no m'he pres abans.*

—*Però és el que dic jo, que no tenen... no hi ha... una escala ni un barem. T'està dient aquest senyor que ell fins i tot li diu al seu fill «pren-te una cervesa amb mi», i així vas entrant una mica... No vol entrar, jo prefereixo prendre-me-la d'amagat, i si me'n puc prendre deu, me les prenc, i se'm posen més bé que amb tu. I dius tu, però si li estic fent un favor..., si és que intentaré obrir-los una miqueta i tu estàs dient això, i al final és que no...*

(Mixt, Alta, Sevilla)

—*Quan es fa botellón, ja vas a fer això. Però en altres situacions jo... Per exemple, jo només bec amb les meves amigues, amb els meus pares no puc beure. I ja està.*

—Moderador: *Per què?*

—*Perquè no em deixen.*

—*La nit de Cap d'Any potser beus una mica...*

–La nit de Cap d’Any. No ho sé; ells beuen diàriament i jo no. Faig botellones molt de tant en tant.

–Jo també quan he anat a botellones sí, però, de beure, em deixen beure, però poc i el que ells em diuen. No em deixen el que jo vulgui.

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

Aquestes apreciacions connecten amb dues maneres, que ja hem descrit, d’entendre la relació amb l’alcohol: disfrutar una substància que agrada i que procura sensacions agradables (sensacions físiques però també socials; per exemple, l’increment de la sensació de benestar i cohesió en una reunió, davant d’una taula), o buscar la «borratxera» fàcil, que només persegueix els efectes desinhibidors i el «desfasament» de la diversió més simple. Naturalment, per als discursos adults, la primera representaria la relació madura amb l’alcohol, mentre que la segona encarnaria el model de relació que els joves tindrien amb la substància.

És interessant comprovar que, com ja s’ha dit, aquesta diferenciació és assumida tant pels adults com pels joves. Els adolescents arriben a assumir sense massa rubor que el consum d’alcohol persegueix bàsicament divertir-se i «agafar el punt».⁽⁹⁾ Pares i mares se situen al costat contrari (encara que algunes veus minoritàries assenyalen que no ho tenen tan clar), moltes vegades obviant l’aspecte anacrònic de la seva anàlisi: troben a faltar en els joves una actitud en relació amb l’alcohol que ells, com a adults, han adquirit amb el temps, alhora que reconeixen que, en l’adolescència o joventut van experimentar «com qualsevol jove» amb una substància que els remetia directament a la diversió i als amics (això sí, en funció d’altres contextos, altres formats, altres patrons d’oci, altres periodicitats, altres llocs...). En aquest punt de fuga troben els fills la justificació per assenyalar que els adults han de comprendre el seu comportament «perquè ells també van ser joves».

–De totes maneres, descobrir si es beu per plaer, com nosaltres podem beure... el sabor d’un bon vi, d’una bona cervesa... Descobrir per què ells beuen quan estan ficats dins de... del grup de gent amb què...

–Jo crec que nosaltres fem el mateix.

–Jo també... Home, jo... jo ho he vist aquest cap de setmana.

–Eh?

(9) Poden fer-ho també els menys adolescents, però sempre atribuint-los les conductes més impròpies, que el que parla ja hauria superat teòricament.

–Aquest cap de setmana ho he vist. Aquest cap de setmana que he estat de... comiat. Beus... un, doncs, perquè t'agrada; l'altre, ja no; i després ja beus...

–(...)

–Sí, m'agrada, per què no m'hauria d'agradar?

–T'agrada la reacció que produeix.

–(...)

–El sabor?

–Sí, sí m'agrada.

–... Perquè porta alcohol.

–(...)

–... El sabor, per què la gent beu alcohol? Per què les persones grans beuen alcohol?

–Per estar més bé, per estar més còmode, per...

–La societat està feta així, no sabem... Els nois comencen així...

(Pares, Mitjana, Olmedo)

–El que sempre s'ha dit, la cultura del vi. No ha de ser pas dolent el fet de prendre't una copeta de vi i que t'ho passis bé.

–(...)

–Una altra cosa diferent és el que tu deies, la moda que s'estén ara que tu arribes i els caps de setmana beuen fins a les orelles, fins a les orelles.

–És que sents els xavals que diuen, bé, aquest dissabte agafaré una bona trompa...

–Ja hi van mentalitzats.

–... Amb bosses...

–M'haig d'emborratjar.

–Exacte.

–Jo penso això, que el que s'ha d'ensenyar és... que l'alcohol no és dolent, amb moderació...

–L'alcohol no és dolent.

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

En un altre ordre de coses, quan els adults es refereixen a aquest «beure diferent» dels adolescents, el solen concretar en diversos aspectes. El primer, els *formats* de la beguda. Ens referim, gairebé literalment, als mateixos recipients en els quals es consumeix l'alcohol, entre els quals tendeixen a destacar-se els de grans dimensions (*minis, litrones, cachis, litres, macetas...*), davant de l'assumpció,

per part de pares i mares, que en la seva joventut predominaven els patrons de consum més individualitzats. Naturalment, aquesta qüestió dels formats no té a veure amb els recipients en si mateixos, ni amb la major o menor comoditat que proporcionen, ni amb el volum de beguda que contenen, sinó, sobretot, amb els contextos en els quals es produeixen els consums. Així, actualment el consum d'alcohol adopta el grup (fins i tot el gran grup, pel que fa a nombre), com a eix central, i el fet de compartir un temps i un espai com a raó al voltant de la qual cobra sentit aquest consum. Per això, els formats tendeixen a integrar-se en els contextos grupals i faciliten el consum col·lectiu al voltant de recipients compartits i de grans dimensions; evidentment, el fet que aquests patrons de consum, a més, surtin molt més barats, en propicia la generalització.

Més enllà de la interpretació que els adults puguin donar a aquests patrons de consum, el cert és que la seva associació amb una pèrdua de «qualitat» en la ingesta d'alcohol resulta immediata. S'interpreta que el que es pretén és el consum d'una gran quantitat d'alcohol a la recerca de la desinhibició i la diversió fàcil, i en detriment de la capacitat per apreciar el sabor o per disfrutar veritablement d'un consum interpretat des del prisma del plaer individual i no grupal. I això explicaria fins i tot el tipus de begudes alcohòliques que es consumeixen i es barregen (alcohols d'alta graduació, barrejats de manera desproporcionada amb refrescos que en faciliten la ingesta), davant de models de consum considerats més clàssics, entorn dels quals solen definir el que entenen com un consum de qualitat (copes individuals, d'alcohols de marca reconeixible, servits en la proporció justa).

Aquest plantejament encaixa perfectament amb un desenvolupament discursiu adult que, en gran mesura, sembla que busqui uns raonaments per explicar per què és dolent i ha de ser-ho el consum d'alcohol dels fills. És a dir que, partint de l'acceptació del fet en si mateix (per ser joves beuran alcohol), es passa immediatament a fer una catalogació problemàtica del fet, potser per respondre a l'entorn valoratiu i social de referència. És possible que s'adonin que hi ha un desajustament entre els valors teòrics formals i la seva pròpia forma de viure'ls (entre valors ideals i realitat social);⁽¹⁰⁾ per això els és difícil

(10) Convé recordar (Megías (dir.), *et al.*, 2001) que el conjunt de valors socials presenta una estructura global molt semblant per a joves i adults, amb diferències de matisos, més simbòliques que operatives. Constatar que els joves i els no tan joves comparteixen gran part dels valors que defineixen el conjunt social, els ha de dur a revisar críticament les diferenciacions generacionals que se solen adduir per explicar el consum d'alcohol, precisament a través d'aquestes atribucions simbòliques (joves rebels, hedonistes, despreocupats, etc.).

trobar arguments que justifiquin la preocupació teòrica inicial i s'esforcen a construir un imaginari que ressalta els problemes. És a dir, tracten d'objectivar un problema que entenen molt bé, basat a associar uns matisos que justifiquen la preocupació. Seria com ara dir: «haig de sentir que és dolent que els adolescents beguin; no ho acabo de veure clar i, per això, m'esforço a veure elements perillosos en la forma en què els adolescents beuen».

—A mi em preocupa més que begui coses així... coses que no siguin... Perquè, que es prengui una cervesa, un vas de vi o un... no m'importa. Però preferiré, abans que totes aquestes coses...

(Mixt, Mitjana, Barcelona)

En qualsevol cas, l'anomenat *botellón* resulta l'element central i omnipresent de l'anàlisi dels consums d'alcohol dels adolescents. Resulta interessant comprovar com, en l'entusiasme del discurs, se solen deixar de banda les preocupacions relatives a allò que és perjudicial consum d'alcohol, als riscos que implica, per centrar-se en les qüestions d'ordre públic, que són les que molesten i inquieten a curt termini: sorolls, brutícia, escàndols... Així, el consum d'alcohol només seria preocupant en la mesura que es combina amb un temps d'ocupació del territori i de l'horari (joves que s'apropien d'uns carrers, d'unes places i d'uns parcs que, a determinades hores semblen gairebé prohibits als adults), ocasiona molèsties al veïnat que acull les enormes reunions socials que es generen, i s'imagina com a baula d'una cadena més perillosa i preocupant: el consum de (altres) drogues. En un plantejament simplificador, però no tan allunyat del que, en última instància, exigeix el discurs dominant en pares i mares, es podria posar en boca dels adults: «Que facin el que vulguin però que em deixin dormir, que no embrutin el barri i que no hi emboliquin els meus fills».

Aquesta manera d'afrontar el *botellón* al qual molts adults no neguen la seva faceta d'acte social de primer ordre i centre de moltes estratègies de socialització informal, situa, per tant, el veritable problema del consum d'alcohol en la seva visualització. Sempre s'ha consumit alcohol (amb uns altres patrons, és cert), però ara, aquest consum és molt més visible, ostentós i socialment espectacular (els mitjans de comunicació l'amplifiquen).

—O sigui que m'imagino que mentre es fa d'amagat a dins d'un local, no era un problema. Jo crec que els fills adolescents de gairebé tothom s'han ficat

en una discoteca, s'han posat fins al cul de beure i aquí no passava res. Però ara són al carrer...

–Fins al punt... fins al punt que clar, jo abans...

–No, però el problema no és que beguin a la discoteca o al carrer. El problema és que beguin. Fins un cert límit, no?

–Però que ara...

–Estan amb el botellón i estan amb els amics...

–Però que no s'amaguen. El que vull dir és que crec que això no és nou.

–No.

–No és nou, els adolescents han begut i hem begut sempre. Però no es veia.

(Mixt, Mitjana, Barcelona)

També és interessant comprovar que des dels mateixos adults es manegen, a l'hora d'explicar el *botellón*, bastants dels arguments que usen els mateixos joves i que allunyen encara més el centre de les preocupacions del consum d'alcohol: si n'hi ha és perquè als bars i a les discoteques és molt car consumir, i altres comerços aprofiten el nínxol de mercat que això suposa. L'argument desperta la temptació de posar en boca dels pares les solucions tantes vegades sentides als seus fills: «fem que les copes dels bars i de les discoteques siguin més barates i així no hi haurà tant *botellón*». Ni creiem que l'argument sigui cert en boca dels joves, ja que elimina d'un cop de ploma una gran part de les expectatives i dels símbols que situen el *botellón* com una activitat grupal, ni pensem que per als pares i mares que els imiten fos acceptable que els seus fills beguessin igual, però sota un sostre.

–El botellón jo crec que els xavals de...

–Els va bé, els va bé.

–... Els agrada, és una nova manera de comunicació, però és que també els és molt més còmode i barat.

–Més barat sobretot.

–Es més barat.

–Home, és que no els queda alternativa.

–Però és que, què poden fer si no, pobres.

–És que és el que jo dic, és que ara entres en una dis... en un bar de qualsevol lloc i et cobren per un cubata sis euros, set euros.

–Vuit euros, i dius, Déu meu.

–Si li has de donar al nen 50 euros cada divendres que surt, doncs...

–I no li arriba per res.

(Mixt, Baixa, Barcelona)

Un altre element d'aquesta confrontació teòrica entre el *botellón* i el «saber beure», associat al ritual que rodeja el consum, es diferencia entre el consum d'alcohol lligat al voltant del que es coneix com a «fer tapes» (exemple de bona manera de beure), davant d'un model actual que sembla que obviï la relació entre alcohol i menjar, i que prescindeix de l'autèntic objectiu de determinats consums: els binomis vi-tapa o cervesa-tapa que, en vista del «bon beure», s'assumeixen com a indissolubles perquè potencien les sensacions i perquè temperen els possibles efectes més negatius de l'alcohol.

–He dit una cosa que ha sonat a broma, a conya, però ho deia de debò, no?, però si et beus un vas de vi, pren-te una tapa.

–És clar.

–O menja't alguna cosa, un entrepà, no?

–Va associat.

–És clar.

(Mixt, Mitjana, Barcelona)

–Jo abans sortia molt a... a la cerveseria... a prendre cervesa. Avui me'n vaig amb el nen, que té 12 anys, «no, anirem a menjar...». I me'n vaig a un bar no a atipar-me de... a prendre cervesa, vaig a asseure'm i a prendre'm una tapa de... tu què vols? Un filet i tu un altre... Però no beure cervesa per beure cervesa, sinó que jo quan vaig ara amb el nen al bar... hi vaig a menjar. Estic en un bar però vaig a asseure-m'hi, no a estar dret repenjat a la barra i una altra cervesa i una altra.

(Mixt, Alta, Sevilla)

D'altra banda, quan els pares analitzen el canvi de patró de beguda, més enllà dels riscos que pot suposar la ingesta massiva en un curt termini de temps o que es desperti el fantasma del descontrol, no queda clara la valoració resultant: quan es beu més, abans que es consumia de manera quotidiana o ara que només es fa dues nit per setmana?; què comporta més risc? A pesar que, com és habitual en els temes que, per les raons que sigui, desperten alarma social, el normal és que l'imaginari col·lectiu adopti la convicció que empitjorem, entre els mateixos adults sorgeixen dubtes significatius en relació amb això.

–*Jo quan era jove, quan començava a beure, jo...*

–*Que sí, que sí.*

–*Jo crec que es bevia més.*

–*Però on, a les discoteques?*

–*Nosaltres.*

–*A les discoteques o on?*

–*En general, ostres. Dic que abans se sortia quatre dies i ara se'n surt un. I estan dos dies trencats.*

(Pares, Mitjana, Olmedo)

En essència, quan l'anàlisi del consum deixa de banda el fenomen *botellón* i, davant les contradiccions que suposen alguns arguments, la veritat és que les opinions no són gens severes. Així, la convicció generalitzada és que el consum d'alcohol en si mateix no és dolent, sempre que es faci amb moderació, segons uns principis adequats i tenint en compte els límits (el coneixement dels quals també correspondria a aquest «saber beure» de què parlem). En aquest sentit, són bastant recurrents els arguments que es recolzen en les notícies que afirmen que el consum moderat de cervesa o de vi és saludable.

–*Jo penso això, que el que s'ha d'ensenyar és... que l'alcohol no és dolent, amb moderació...*

–*L'alcohol no és dolent.*

–*És clar.*

–*... Però que no l'utilitzin com un mitjà per a altres coses, ni per divertir-se ni per relacionar-se, i que busquin altres alternatives, que et pots relacionar amb moltíssimes alternatives.*

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

–*És que jo, per exemple, en el meu cas li he explicat al meu fill...*

–*És com si està de moda...*

–*... Que no és beure per beure. O sigui, que no està malament prendre's una copa, perquè jo no li he dit al meu fill que estigui malament, eh? Perquè jo me l'he presa, i de fet, me la segueixo prenent, o sigui, jo surto i em prenc una copa.*

(Mares, Mitjana, Madrid)

En qualsevol cas, el temor pel consum d'alcohol dels joves resulta reduït quan es compara amb altres riscos que els fills troben fora de casa. Ens referim

concretament a «les drogues», que per al discurs majoritari es limiten a les substàncies il·legals (queden, per tant, fora, l'alcohol i el tabac, i cada vegada més el cànnabis).⁽¹¹⁾ La perillositat de l'alcohol queda relativitzada quan s'emmarca en les qüestions que, per a pares i mares, resulten autènticament preocupants: que els fills entrin en contacte amb altres substàncies, les drogues de síntesi i la cocaïna al capdavant. Evidentment, en aquesta diferenciació hi té un paper essencial el desconeixement de molts adults d'unes substàncies que resulten alienes a la seva experiència, i fins i tot a la seva informació més bàsica; un desconeixement que facilita la satanització. Això s'uneix al fet que la immensa majoria d'adults no tan sols ha tastat l'alcohol, sinó que ha experimentat en alguna ocasió què representa sobrepassar el límit⁽¹²⁾ o perdre el control (emborratxar-se), i això fa que la por dels efectes i del risc que signifiquen sigui molt menor si es pensa en els possibles abusos dels seus fills («no passa res» o «no n'hi ha per tant»).

—Sí, sí, però el tema de les drogues, la veritat és que tampoc hem dit res. Però jo sí que crec que els problemes són avui dia més gruixuts, en el sentit que... vaja, no sé... que... com si, com si fos més fàcil accedir a tot. Vaja, jo me'n recordo, jo crec que el normal era, doncs... que anaves al cine, anaves als billars amb els amics i avui dia és com molt més senzill accedir-hi, bé a l'alcohol, per descomptat, però el tema de les drogues doncs, també, vaja. Aleshores jo crec que és més perillós avui dia, en el sentit que tot és més accessible.

(Pares, Mitjana, Madrid)

—Em fan molta més por les drogues que l'alcohol, vull dir, perquè l'alcohol, no sé, jo penso que no és... Però les drogues crec que són molt més perjudicials...

—Són drogues igualment.

—Sí, però jo, potser...

—Jo crec que les drogues són més perilloses.

(11) El consum de cànnabis cada vegada s'observa amb més «naturalitat», i molts joves el consideren des d'una certa posició de legitimitat, davants dels adults, i l'identifiquen com un consum netament juvenil (tot i que alguns dels seus pares haguessin fumats cànnabis, l'extensió del seu consum és molt més recent). Això és una cosa que no passa amb l'alcohol, l'associació del qual amb allò juvenil no té a veure amb la substància sinó amb la manera en què es consumeix, i amb els models d'oci i de comportament als quals respon.

(12) Entre altres raons, perquè aquest límit no està clar. La sensació de benestar o de facilitació del clima social que el discurs adult accepta, pertany al mateix espectre d'efectes psicoactius que les finalitats que s'atribueixen als adolescents; de fet, s'assembla bastant a «agafar el puntet» que pretenen els joves.

–Per això dic, potser per exemple es pren una pastilla i... jo això no ho he pres mai, no sé ni el que és; el que vull dir és que és molt més factible per ell dir «a veure què se sent aquí», que no pas, per exemple, amb l'alcohol que, bé, l'alcohol porta un procés, no? O sigui...

(Pares, Mitjana, Madrid)

–Ara, com que hi ha les drogues de moda, doncs l'alcohol passa a un segon pla... Perquè jo crec que els nens pensen més en el perill del problema de les drogues que en el de l'alcohol. Per ells això és una cosa..., doncs el que tu dius..., com que beu el seu pare, com que beu la seva mare, com que beu tothom...

(Mares, Mitjana, Olmedo)

Basant-nos en aquesta anàlisi, el perill de l'alcohol estaria més relacionat amb el que pot tenir de substància inductora al consum d'altres drogues, per la desinhibició i l'ambient que propicia. Aquesta seria una de les formes d'excés, desviada del «consum natural».

–Però a mi em sembla que l'alcohol, més que un problema d'addicció, perquè jo no sé si la majoria dels joves acaben sent alcohòlics, però sí que hi ha una associació amb el passar-ho bé.

–(...)

–A part que l'alcohol també porta... a tota la resta.

–És clar.

–Bé... és que en el moment en què tu... no pots pensar amb claredat, et pot passar qualsevol cosa...

–Diguem que l'alcohol, diguem que és el... el primer pas.

–Sí, el primer pas per tot.

(Mixt, Mitjana, Barcelona)

Evidentment, aquesta visió resulta clarament reduccionista i simplificadora, però el discurs general sol estar influït per aquesta perspectiva. Tant és així que, en algunes ocasions, es pot sentir que el fet que els fills beguin alcohol no és més que un mal menor entre els riscos que sotgen els joves.

–Fixa't el que pensen molts pares avui, perquè jo parlo amb molts pares, bé tu ja ho saps, de grups d'amics, bé, doncs molts pares pensen... I entre ells igual fins i tot ho penso jo. Jo tinc un fill que té 12 anys i un altre que en té

15, que són dues edats molt dolentes, ja, d'acord? Doncs tu pensa que si el meu fill quan tingui 18 anys fuma i beu, em dono per satisfet...

–Què vols dir?

–Ah, sí.

–No ho entenc.

–Sí, sí, sí jo sí que ho he entès.

–Per què? Perquè... jo tinc molts amics meus que han mort pel tema de la droga...

–Perquè no es fiquin en drogues.

–... I si el meu fill fuma i beu, ja em puc donar per satisfet... I això que jo no fumo, eh?

(Mixt, Alta, Sevilla)

En el conjunt d'aquestes visions diferencials de joves i adults, hem d'obrir un breu parèntesi per ressenyar una situació que, en vista del que s'ha sentit en els grups, presenta unes característiques diverses a les grans ciutats i als hàbitats rurals. Als pobles hi hauria peculiaritats que propicien que la relació que s'estableix amb l'alcohol sigui, en alguns sentits, diferent. I això és una cosa que no tan sols manifesten els habitants de les petites localitats, sinó aquelles persones que, vivint en grans ciutats, compten amb segones residències en entorns més rurals, han tingut experiències vacacionals o temporals en aquest tipus de llocs o, simplement, parlen segons el que han sentit.

En primer lloc, és evident que les ciutats faciliten un anonimat, essencial perquè els pares assumeixin que, un cop els fills passen la porta de casa, sigui impossible controlar el que fan durant el seu temps d'oci (amb qui van, on van, què consumeixen...). Això no obstant, a les petites localitats és habitual sentir que «tots es coneixen», motiu pel qual «se sap tot», i és molt més senzill saber, voluntàriament o involuntàriament, moltes de les coses que fan els fills fora de casa; entre elles, si consumeixen alcohol o no; i, si ho fan amb moderació o no.

–Home, jo penso, aquí nosaltres tenim l'avantatge... que no és el mateix Olmedo que Madrid. Perquè Madrid està... i una noia de 15 es fa passar per una de 17, de 18... Vaja, n'hi ha molts que s'hi fan passar. Hi ha qui no, però aquí a Olmedo és que... primer, no s'atreveixen, perquè no s'atreveixen. Perquè cony, em puc trobar la meva tia, la meva cosina, la meva amiga...

(Pares, Mitjana, Olmedo)

Considerant que aquesta situació és certa, els mateixos habitants d'aquests entorns més rurals assenyalen una segona derivada que incideix en la convicció de viure en ambients més tancats i més construïts al voltant de les aparences. Així, el fet que entre els veïns d'una petita localitat sembli que hi ha menys possibilitats de guardar secrets o d'amagar intimitats familiars, propiciaria que part de les relacions socials es regessin per les formes que sosté la moral social de la localitat. Així s'amaguen aspectes de la vida quotidiana susceptibles de provocar enraonies o rumors en un teixit social molt reduït i connectat; en el cas dels consums descontrolats d'alcohol suposaria haver de negar les evidències que poden situar en mala posició davant dels veïns.

—Però els pares ho saben. O és que em diràs que no saps quan un nen surt, en un poble com som, que el teu fill ha arribat d'una manera o d'una altra? Doncs sí que ho sabem, i els primers que ho sabem som nosaltres.

—I la majoria de vegades se'ls tapa.

—Els tapem nosaltres mateixos. Però en molts aspectes, ja no és només la beguda, en molts aspectes.

—Et parlo de tot, et parlo de tot. No només de la beguda.

(Mares, Mitjana, Olmedo)

No sembla aventurat especular que, si aquesta ocultació és un mecanisme defensiu dels adults, els joves, així que puguin, tendiran a buscar l'anonimat de manera molt més directa: desplaçant-se fins on no els coneguin. El «pelegrinatge» juvenil dels caps de setmana, molt entremesclat amb consums alcohòlics i molt correlacionat amb alguns riscos (pensem en els accidents de trànsit), potser té una de les seves raons, evidentment no l'única, en el fet de buscar espais més oberts amb un control social més lax afavorit per l'anonimat.

En molts pobles hi ha, a més, una realitat associada a l'oci que en canvia completament l'escenificació per part dels joves. Resulta freqüent que aquests joves es reuneixin al voltant de les «penyes», agrupacions de nois i noies que compten amb un local propi on reunir-se i passar el temps lliure. Evidentment, aquests locals propicien una intimitat i una llibertat que donen mastegada la possibilitat que es produeixin consums sense la ingerència o la mirada crítica dels adults. Aquests locals es viuen com un territori propi i redueixen al mínim la necessitat d'apropiar-se d'altres espais, un fenomen característic del *botellón*, del qual tant es queixen les ciutats a causa de les

molèsties (sorolls, brutícia) que genera. En definitiva, les «penyes» propicien un consum d'alcohol que s'estableix molt més en l'esfera privada, entenent per privada el si del grup d'amics, i de la intimitat d'un local propi. Entre els adults s'estén la convicció que aquesta situació afavoreix consums molt superiors, si bé, una mica vergonyosament, agraeixen també el fet de no patir els efectes col·laterals del *botellón*.

—*Aquest aquí és un problema afegit. Perquè normalment als pobles on no hi ha penyes...*

—*Hi ha botellón.*

—*O sigui, no hi ha penyes però hi ha botellón, que és el que hi ha ara mateix a tot arreu.*

—*És el mateix, ho fan al carrer i aquí ho fan...*

—*Al local que tenen.*

—*Però el botellón el veu més gent. Està com més...*

—*Més mal vist.*

—*(...)*

—*La cosa de les penyes ara mateix és un problema per tot, per l'alcohol, per les drogues, pel sexe, per tot.*

—*(...)*

Però com és tot l'any, estan tot el dia ficats allà, així que surten de l'institut ja es fiquen a la penya... Per això et dic que tenen el tabac, l'alcohol, les drogues, tot a l'abast de les mans.

(Mares, Mitjana, Olmedo)

—*Ara que has tret el tema de les festes, és que fins i tot a les festes d'un poble tu hi anaves i anaves a passar-t'ho bé amb el que et donava el poble, que si una orquestra, que si cap aquí, que si cap allà. Tothom bevia. Ara, per exemple, t'estic parlant del meu poble, allà l'únic que fan els joves és llogar un local durant el mes d'agost, les festes són el setembre, omplir-lo de beguda, i durant totes les festes no en surten.*

—*És clar.*

—*Ni veuen orquestra, ni veuen res.*

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

Les «penyes» fan que els joves s'aïllin de la festa col·lectiva, un fenomen idèntic, encara que amb elements diferencials, al que passa a les ciutats: en uns llocs i en els altres els joves i les joves estableixen els seus propis rit-

mes, espais i paràmetres pel que fa a la diversió. Tot això, al fil d'un context social que normalitza el consum d'alcohol i aprofitant moltes vegades unes festes populars molt propícies a l'experimentació i als primers consums per la situació d'excepcionalitat d'un ambient festiu, desresponsabilitzat i bulliciós.

–Jo perquè sóc de poble, tinc un poble, afortunadament, m'hi he criat i la meva infància l'he passat allà. I veig els pares de... els meus amics, bé, els pares dels amics dels meus fills, que els porten la seva pròpia beguda a les festes. Que és una barbaritat...

–Punyeta! A les penyes, mira que s'arriba a beure a les penyes!

–M'estàs parlant d'un poble, no? I és tradició o no és tradició?

–És clar que és tradició.

–Ja ve d'aquí i això ja... això s'arrossega.

–Però es difícil o no és difícil?

–Estàs anant al poble, a les festes del poble, portes el nen al poble i resulta que la criatura vol beure i tu li diràs que no.

–Però és el que t'estic dient...

–Quan està veient que tot el poble està trompa.

–Si tu has anat a la festa dels... durant tots els anys, i ara els dies tu que no hi vagin, és que..

–És dur.

(Pares, Mitjana, Madrid)

A més, sovint, en el marc d'aquestes «penyes» entorn de les quals en molts casos gira tota l'organització de l'oci juvenil a les zones rurals (i no tan sols durant les festes), convé assenyalar que, al contrari que passa a les ciutats, l'horari de tornada a casa no és un factor rellevant: la sensació de menys perill i més proximitat propicia que aquests horaris siguin molt més flexibles, fins i tot per a unes edats impensables a les grans urbs. Tot i que sembli anecdòtic, no convé minimitzar la importància d'aquest aspecte, ja que les qüestions relatives a l'horari arriben a constituir un factor clau per al desenvolupament de l'oci dels adolescents (recorreguts, rutines, hàbits, companyies...) i, per extensió, per als consums que hi tenen lloc.

–Però aquí, en un poble, es té més llibertat per sortir que fora...

–Hi havia menys perills...

–N'hi havia!

–Bé.

–És el que et volia dir. Aleshores aquí venies i venies amb tota la llibertat, sorties més, estaves més... però, què feies? Sorties a jugar amb els nois a això, a fet i amagar, aquí i allà.

–Exacte.

–Ara és que no se surt a això.

(Mares, Mitjana, Olmedo)

4.2. Sobre l'aprenentatge i els hàbits de consum

A pesar que bona part dels arguments referits al moment d'inici del consum d'alcohol desplacen el centre dels primers contactes des del cercle privat de la família cap al grup d'homòlegs, la veritat és que pares i mares encara reconeixen similituds amb la seva pròpia iniciació. És veritat que ja no sembla que es produeixin aquelles situacions en què els pares donaven als seus fills determinades begudes alcohòliques perquè les tastessin, gairebé com un ritus iniciàtic a la vida adulta. Això no obstant, perviuen altres fórmules d'iniciació que segueixen tenint la família com a escenari, si bé amb característiques molt diferents; els grups fan referència a les celebracions o festes (bodes, aniversaris, festes populars...), en les quals no és tan estrany comprovar com adolescents tasten per primera vegada determinades begudes alcohòliques, amb el beneplàcit, la indiferència o la ignorància dels seus pares.

–És que aquest país és un país que sempre... La cosa de l'alcohol ha sigut una cosa molt lligada. És que ho hem vist sempre.

–(...)

–Però és que és social. És a dir, els nens ho relacionen des de molt petits: hi ha una festa, hi ha cava, hi ha vi...

–Això és el que volia dir.

–... Estem contents, a cada festa, els aniversaris, per Nadal.

–Sí, comporta això.

–Aleshores, és una cosa molt social, és molt normal.

(Mixt, Baixa, Barcelona)

–Jo ho he vist. En celebracions. Sobretot en bodes, eh?

–Però d'amagat...

–Amb pares. Ho he vist jo. A nens de 14 anys. He vist jo els pares: «papa, deixa'm que ho provi». «Deixa'm»... I el nen ho ha provat, i el pare ha deixat que ho provi allà...

–(...)

–Doncs jo ho he vist a les bodes, que han dit: «mira, per un dia..., perquè en provin una miqueta un dia...».

–Aquest és el problema.

–És que allà... Es diu poc «no», em sembla.

–És clar, costa molt dir «no».

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

Però el matís és clar: aquestes situacions representen moments excepcionals que no tenen res a veure amb el ritus iniciàtic, molt més conscient i normalitzat que va poder tenir lloc abans, i en què les normes sembla que quedin en suspens per un moment, per tornar a ser operatives un cop acabats. Uns moments referits a un ambient festiu que encaixa amb l'associació simbòlica de l'alcohol amb la diversió, l'hedonisme i la celebració, i que es converteix en peça clau⁽¹³⁾ de la interpretació del consum d'alcohol entre els joves, quan es produeix, també, entre els pares. En relació amb aquesta associació, el consum al si de la família (contràriament al que abans es podia produir) perd qualsevol oportunitat de connexió amb l'entramat simbòlic que, finalment, donarà sentit al consum d'alcohol entre adolescents, ja que les figures dels pares mai no podran incloure's en una situació de celebració grupal; quan aquesta situació s'hagi de produir o es vulgui produir, els pares passaran a ser novament figures d'autoritat i representants de l'univers d'adultesa i de les responsabilitats, i per tant, hauran de ser allunyats.

L'habitual ara és que, malgrat les excepcions que poden suposar festes i celebracions, els adults (pares i mares) vivien el seu rol tractant d'evitar els consums d'alcohol al seu territori, la llar familiar. Això condiciona actituds que poden resultar una mica contradictòries en aquests adults, que no neguen que és normal que els adolescents, per ser-ho, sentin curiositat per l'experimentació amb substàncies noves (que a més els situaran en un esglaió diferent en el seu camí cap a l'adultesa), i que això és una part necessària del seu crei-

(13) Peça clau però no única. Com ja hem assenyalat, en referència al conjunt d'investigacions qualitatives i com es reitera en algun moment d'aquest capítol, la funció relacional, vincular, també és bàsica per entendre els consums juvenils. De la relació dialèctica de totes dues funcions, del que les uneix i del que les fa entrar en tensió, es deriven les diferents interpretacions o lectures que es poden fer del fenomen.

xement. És a dir que, alhora que se segueix convençut que el primer contacte dels adolescents amb l'alcohol resulta inevitable, normal, fins i tot necessari (per no quedar fora del grup, per saber trobar el propi límit, per saber enfrontar-se als riscos amb més experiència), es trasllada el centre d'aquesta experimentació des del terreny controlat de la família cap al terreny desconegut del cercle d'amics o del grup de pares. Per descomptat que el fet que aquest desplaçament sigui així no respon a una decisió dels pares, ni tampoc dels fills, sinó que deriva del conjunt de dinàmiques socials que promouen que l'imaginari col·lectiu en relació amb l'alcohol adopti les característiques que té avui dia.

—Ells tard o d'hora hauran de prendre's... doncs algunes canyes, perquè tampoc els pots... Aleshores l'únic que tu els pots dir: «t'ho pots prendre, però aneu amb compte».

—Jo no li dic que ho pot prendre.

—No, però...

—... Vull dir que encara que no li diguis, ell ho farà.

—(...)

—És complicat.

—Sí. Tu estàs a classe amb els companys, amb els amics i veus que els altres fan això, on et quedes tu?

—I tu veus normal que com que els altres beuen, tu al teu fill li permetràs que segueixi bevent i que arribi borratxo.

—No... no.

—(...)

—Però el que jo vull dir amb tot això, jo no defenso... Jo no li diré a la meva filla: «Beu, filla, beu».

—Això no ho diem cap de nosaltres, el que passa és que és complicat, el que és realment complicat és dur a la pràctica això, perquè, si per exemple en un grup de 8 o 10 xavals, dels 8 o 10 tots estan aixecant el colze i tu no, ja ets l'estrany i és complicat...

—És clar, i què hi fas en aquest grup? És el que diu ell..., doncs no hi vagis.

—... És complicat. L'alternativa quina és? Quedar-te a casa teva, potser...

(Pares, Mitjana, Madrid)

Un cop més, hem d'assenyalar que la situació en els pobles resulta una mica diferent a la de les ciutats. L'existència de «penyes» entre els joves propicia

situacions de més oportunitat, combinades, a més, amb la possibilitat d'un aprenentatge a través de l'experiència de joves més grans (els més grans ensenyen sempre que no siguin els pares...).(14)

–Moderador: *I un adolescent com ho sap, o com aprèn les coses que es beuen, com es beuen?*

–*Perquè es mouen amb nois més grans.*

–*Perquè no li diguis pas que s'estudiï la lliçó, que l'hi preguntaràs...*

–*Jo crec que és perquè es mouen amb gent molt més gran que ells.*

–*Jo parlo pel meu, que està a la penya i està veient com es beuen les begudes. Perquè és que les està servint.*

–(...)

–*És el que està veient. O sigui, ho està veient.*

–*I potser...*

–*I com el meu, ho estan veient tots.*

–*Es barregen molts nois petits i grans...*

–(...)

–*I van els grans amb els més petits.*

(Mares, Mitjana, Olmedo)

En qualsevol cas, hi ha un element que s'exposa com l'autènticament diferencial; ara es comença a beure abans, cosa que multiplica el risc. Aquest argument, encara que potser no estigui recolzat per dades quantitatives, es maneja gairebé com un axioma que justifica i explica gran part de les diferències entre l'abans i l'ara i, sobretot, les conseqüències d'aquestes diferències: bevedors menys preparats, hàbits descontrolats, addiccions, comportaments menyspreables, etc.

No podem evitar assenyalar que aquest plantejament de l'«ara, abans i pitjor» remet directament al tipus d'arguments que manegen els mateixos joves quan parlen d'ells mateixos, en el sentit que són sempre les generacions immediatament posteriors (que, si els que parlen són els joves no van més enllà de dos o tres anys de diferència) les que estableixen una relació molt més descontrolada i immadura amb els seus consums (i també amb la seva jerarquia de valors, comportaments i actituds), cosa que dota de «mala premsa» el conjunt indiferenciat, «la joventut». D'aquesta manera el que es fa és projectar sobre

(14) En realitat, en un altre context, aquesta forma d'iniciació és la que es pressuposa també a les grans ciutats.

altres els estereotips negatius sense reconèixer-los en un mateix. O el que és el mateix, reconèixer determinades característiques que connoten negativament un suposat conjunt generacional, però excloent-ne i negant la teòrica homogeneïtat del conjunt: alguns joves, o molts, es comporten de manera inadequada i immadura en relació amb els consums; «no és el meu cas» (en el cas dels adults: són els fills dels altres, no els meus). Un plantejament que respon a unes dinàmiques socials àmplies i generals, i no tan sols a uns patrons explicatius entre els i les joves.⁽¹⁵⁾

–*El problema radica en què comencen amb 12.*

–*Aquí hi ha el problema.*

–*Amb 12...*

–*Aquí és on radica el problema...*

–*A més, com si fos una moda, que el que no ho segueix, no és normal.*

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

–*El problema és que comencen a beure des de molt petits, que veus nens de 14 anys borrarxos com una sopa, perquè jo tinc... Les meves filles grans tenen 20 i 21 anys, i jo sé que beuen... però beuen amb moderació. A casa meva es fan festes..., i jo naturalment els deixo perquè almenys hi ha un bon ambient...; elles són més responsables, però en canvi, la de 13, sé que té nens de la seva classe de 14 anys que beuen, i aquests no tenen control. Aquesta és la por que tinc.*

–*Aquest és el problema.*

(Mixt, Alta, Sevilla)

–*I ara... nois de 12 i 13 anys i 15... sols. Sols.*

–*Com estan.*

–*Ja. Tots.*

–*A les 10 de la nit érem a casa. I ara...*

–*Ara no.*

(Pares, Mitjana, Olmedo)

El segon element del parell (abans i pitjor) té a veure amb el suposat deteriorament de la manera de beure, explicat per aquesta atribució de menor

(15) Algunes investigacions en les quals es menciona i explica aquest plantejament que són altres els que desenvolupen els consums de forma inadequada, abans i pitjor: Megias *et al.*, 2004; Rodríguez i Megias, 2005; Megias (dir.) *et al.*, 2006; Rodríguez i Megias, 2007.

maduresa als joves consumidors i en la pràctica, il·lustrats amb uns patrons de consum que ja hem analitzat àmpliament.

Aviat molts pares i mares s'encaren amb el dilema de confrontar els seus arguments amb la realitat de casa seva i amb el fet que estan parlant de joves que podrien ser els seus propis fills, i que de fet, ho són. Es comporten els meus fills de manera tan irresponsable amb l'alcohol com jo mateix argumento en relació amb la joventut en general? La veritat és que és complicat assumir aquest punt, i de fet, no és habitual trobar pares o mares que ho facin. En aquest sentit, hi ha dos arguments que se solen utilitzar per explicar dinàmiques generals que, gairebé de manera miraculosa, sembla que no responsabilitzin la pròpia família.

En primer lloc, es pot creure que, malgrat que al si de la família es desenvolupi bé la tasca educativa i de transmissió de valors, durant l'adolescència seran els amics els que adoptin el paper de referència principal. Així, la influència i la pressió del grup d'homòlegs podrà engegar a rodar bona part del treball educatiu fet a casa; i així s'interpreta.

—És clar, és que les amistats a certes edats és el que més influeix.

—Els amics t'influeixen com cap altra cosa, si els amics van voltant per aquets llocs, el teu fill...

—És fonamental.

(Mares, Mitjana, Madrid)

—Evidentment a casa, no bevem, ni beus o no poses la televisió, i tal. Però el que hi ha a fora...

—Sí, però més aviat penso que és... la gent amb la qual s'ajunta. És que és molt relatiu.

—... La gent més... més evolucionada en aquest sentit.

—Jo a casa meva hi ha una mica de tot, i no per això les nenes beuen.

—... No, ni molt menys. Perquè crec en el que dius tu. A casa ja tenen una disciplina i una educació i tot això...

—... Diferent, un exemple per... del que estàs veient cada dia, no?

—És clar.

—Nosaltres.

—La forma d'actuar nostra és diguem que es fixi en nosaltres, no?

–Sí, però llavors arriba una etapa en què no. El que té raó és el de fora, no és el de casa. I llavors segons la gent amb què s'ajunta, perquè potser a casa no hi ha alcohol...

(Mixt, Mitjana, Barcelona)

D'altra banda, el fet que alguns amics siguin una mala influència⁽¹⁶⁾ significarà que els pares d'aquests amics no han desenvolupat la seva feina adequadament, o que al si de les seves famílies hi ha problemes que impedeixen aquesta feina.

–El problema de l'alcohol està en què, què fa un nen d'11 o de 13...?

–Al carrer.

–... Amb 13 anys, al carrer bevent alcohol? Jo agafaria aquest nen, m'asseuria amb ell i hi parlaria...

–Jo parlaria fins i tot amb el pare, no?

–Però ja veuràs: el meu fill té 11 anys, i el meu fill, l'altre dia estava explicant que un nen de la seva classe –que té 11 anys també– l'havia vist, o n'estava parlant durant la pausa, que s'estava prenent la tarda abans del diumenge una litrona amb els germans. I jo em vaig quedar glaçada.

–(...)

–Si és que, avui dia, és molt més normal...

–Els pares són...? Tu coneixes els pares?

–En aquest cas, no els conec, però...

–Són normals?, estan separats, no estan separats?

–Això mateix.

–(...)

–Es passen molt temps sols.

–Exacte.

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

En última instància, el problema se sol atribuir a unes dinàmiques socials que confonen els valors adequats, a unes estratègies que sembla que no tinguin ni autoritat ni els principis necessaris, a unes polítiques de gestió i d'actuació escassament vigilants, a lleis excessivament vagues i a processos de comunicació i de difusió que privilegien els aspectes més negatius i que reforcen

(16) La mala influència sempre s'imagina unidireccional, dels altres cap als fills propis (que no seran mai, al seu torn, una mala influència per a ningú).

les modes i els models d'oci i de consum, que impliquen més riscos i menys esforç. És a dir, que es fixa la responsabilitat en agents socials com l'escola, l'administració, els mitjans de comunicació, etc., en un exercici de repartiment de responsabilitats alienes.

Així es produeix la translació de les responsabilitats des del grup, els amics, fins al conjunt social, definit pel que fa als seus trets bàsics pels adults: molts joves actuen de manera irresponsable en relació amb el consum d'alcohol, i s'equivoquen en les motivacions i expectatives que els ofereix, perquè el conjunt social propicia el sistema de valors que sustenta aquests comportaments. Per això, si (circumstancialment) els mateixos fills cauen en l'error, és perquè el clima social els hi condueix. L'aspecte contradictori és que es reclama a la resta de pares que eduquin, que facin amb èxit el que un mateix com a part d'aquesta societat erràtica no pot fer.

–Moderador: *Una pregunta: qui ensenya els joves a beure?*

–*Ningú.*

–*Ningú, els amics.*

–*La societat.*

–*La societat, el carrer.*

–*L'ambient.*

–*(...)*

–Moderador: *Qui és la societat?*

–*Doncs els amics, el teu veí, el teu cosí, el teu pare.*

–*Som tots.*

–*El carrer.*

(Mixt, Alta, Sevilla)

Enfrontats a unes dinàmiques socials que consideren inevitables, l'eix central dels arguments, tant per part dels joves com dels adults, sembla que descansi, un cop més, sobre un únic element: el coneixement del límit de cadascú per no perdre el control pel que fa a la substància. Assumir que beure no és tan dolent encara que tingui riscos, que tothom ho fa i que els teus fills ho faran, només és possible a partir de la convicció que es pot conèixer, i es reconeix, el propi límit corresponent; una cosa que tothom sembla que tingui clara i comprovada amb independència de l'edat.

–Doncs el dia que me'n prenia set, doncs potser treia la papilla. Si me'n prenia tres ja controlava que el meu estat estava bé, i que no estava tan malament, i m'ho podia passar més bé.

–Doncs agafar el puntet aquell i mantenir-lo, això ens ha passat a tots.

(Mixt, Baixa, Barcelona)

És molt interessant sentir les explicacions en relació amb la manera amb què cadascú arriba a conèixer el seu propi límit: només és possible conèixer-lo si algun cop s'ha sobrepassat, i això ha servit per experimentar el costat més amarg i menys divertit de l'alcohol (marejos, ressaques..., o coses pitjors). És a dir, que el fet que els joves puguin arribar a casa, en alguna ocasió, amb més copes de les acceptables, s'interpreta com a part del seu aprenentatge pel que fa a la substància (de la seva recerca del límit o del topar de sobte amb aquest límit); una cosa que sembla que hagi passat a tothom i que, precisament per això, no preocupa excessivament. S'assumeix (només quan es tracta de l'alcohol)⁽¹⁷⁾ que el fet que els propis fills hagin traspassat la frontera del que és acceptable forma part d'un procés de maduració necessari. Si són els fills dels altres els que ho fan, és un tret d'immaduresa que no es llegeix com a aprenentatge.

–Qui més qui menys, tots hem sigut això i hem begut, i has agafat les teves borratxeres, i jo crec que per tot això hem de passar-hi. I per això hi ha els pares, per indicar-los que hi ha un límit, i el que faran.

(Mares, Olmedo)

–Jo procedeixo d'una zona on es bevia molt... i molt... allà a la conca minera... Doncs... allà l'aiguarent... això era com l'aigua de l'aixeta. I jo me'n prenia... et parlo de quan tenia 18, 19 anys, que ens ajuntàvem uns quants, i el que era la taula del bar, doncs no sortíem ni a lligar ni res de res. Ens asseien allà a la taula i arribava un moment que dius: «No sé què hi faig jo, aquí, bevent aiguarent com un tonto?». I ja un dia vaig agafar un pet tan gran, i el meu pare em va dir: «Mira, saps el que estàs aconseguint? Que no només t'estàs perjudicant tu, sinó tots els que estan al teu voltant, la teva família ha d'estar pendent de tu». També és veritat que l'aiguarent em va clavar un cop a l'estómac i tio!... oli en un llum!

(17) És evident que això no passa, i resulta impensable, amb altres substàncies o consums molt menys socialitzats (pensem en les drogues il·legals).

–Però bé, vas arribar a un límit i punt, que és el que té de bo.

–(...)

–Doncs només hi ha un camí, els pares a casa insistir i tenir la sort que un d'ells agafi una trompa d'aquestes que el marquin, que no li passi res greu, però que ho avorreixin.

(Mixt, Alta, Sevilla)

–Moderador: I com aprenen a com s'ha de beure aquesta copa?

–Doncs...

–Amb la borratxera tan terrible que dius, no vaig tornar a beure més.

–Exacte.

–Evidentment, si se't posa malament i t'emborratxes i treus la papilla i et poses en evidència davant de tots els teus amics, ja has après alguna cosa, no?

(Mixt, Baixa, Barcelona)

Encara més, com que és una cosa que ha de passar, més val que sigui suficientment exemplificadora (que sigui prou dura) perquè el fill aprengui d'un cop. En aquests casos, a més, s'accepta, fins i tot s'espera, que intervinguin agents externs a la família (com la policia) perquè ajudin a resoldre el conflicte des del pla del control i la supervisió.

–Un dia el meu fill va anar a un aniversari... i em va trucar la policia. Un aniversari, eh? Clar, quan em va veure, li va passar tot, eh? O sigui que li va passar. I no sé, és com si agrais a la policia que em truqués.

(Mares, Mitjana, Madrid)

Aquesta apel·lació a l'autoritat externa, que en el cas dels propis fills només es legitima en aquestes circumstàncies excepcionals, es fa molt més genèrica, més indiscriminada quan es tracta d'«altres fills» o del conjunt dels joves. Ja que els pares poca cosa poden fer-hi, són les lleis, els polítics i les forces de seguretat les que han d'intervenir per garantir que els menors no consumeixin alcohol lliurement, o que tinguin les màximes dificultats per fer-ho. Però, encara que sigui de forma limitada, aquesta apel·lació a l'autoritat externa, si és davant del propi fill, és minoritària i no es dona en altres contextos (recordeu la queixa de professors sense autoritat suficient per reprimir conductes d'alumnes protegits per pares sobreprotectors).

4.3. Sobre el paper dels pares i l'actitud dels fills

Abordar un tema com aquest entre pares i mares sempre és compromès. Ningú, si més no en teoria, negarà la importància d'un tipus de consum que pugui comportar riscos; de la mateixa manera que ningú obviarà la rellevància del paper de pares i mares en els processos de socialització dels seus fills. Que es pugui posar en dubte qualsevol d'aquests dos aspectes (suggerint que no es presti l'atenció requerida al problema o que no s'assumeixi degudament la responsabilitat educativa) situarà els adults interlocutors en una actitud defensiva: la tasca d'educar és complicada, els referents moltes vegades no són clars i la societat en què vivim està plena de contradiccions amb les quals s'ha de lluitar diàriament, i algunes d'elles afecten el consum d'alcohol.

El punt de partida, en qualsevol cas, segueix sent que l'alcohol preocupa més al fil de la imatge mediàtica de fenòmens com el *botellón*, que no pas pel fet que pugui afectar la mateixa família. Davant d'una situació d'alarma social (els joves beuen molt, de manera descontrolada, a edats molt precoces...), i sempre des de la perspectiva d'evitar que el problema arribi a l'esfera d'allò propi, la consigna, tantes vegades sentida en els grups, és parlar molt amb els fills i filles i estar a l'aguait davant de possibles excessos (en aquest cas, els excessos es concretarien en repetides arribades a casa en estat de borratxera).

«Parlar, parlar, parlar...», com un bucle constantment repetit però que s'enfronta a dues dificultats principals. La primera, que l'adolescència se sol caracteritzar perquè és un període en què els fills s'allunyen dels pares i adopten el grup d'homòlegs com a referència, guia i font de consells i d'informació. Però això, moltes vegades les coses que es comenten (segons molts adults) sembla que caiguin en sac foradat.

—El problema és que tu li pots prohibir a la teva filla a casa, que no begui, i parlar-li molt i dir-li... Però quan arriba l'edat de l'adolescència, que som els enemics seus, que ells es regeixen pel seu grup, pel carrer, pel que fan, el problema hi és.

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

A més, a aquest parlar cal dotar-lo de contingut, cosa que no és tan fàcil en un tema que enfronta el conjunt social amb algunes de les seves contradic-

cions: s'intenta evitar que els adolescents consumeixin (si més no a edats molt precoces o en funció de patrons abusius) una substància el consum de la qual està generalitzat i naturalitzat entre els adults, tot i que se sap que és potencialment perillós i que causa nombrosos problemes de salut i despeses sanitàries a l'any. Davant l'evidència d'estar caminant pel fil de la contradicció, la consigna serà dotar les converses de la informació necessària en relació amb l'alcohol; cosa que, a curt termini, es concreta a transmetre el tipus d'efectes que la ingesta abusiva pot provocar en la persona: no tan sols físics (vòmits, marejos, ressaques, pèrdua de consciència i de memòria...), sinó també socials (fer el ridícul, fer llàstima...).

—A mi no m'havien explicat mai que no begués perquè podia agafar una borratxera.

—Efectivament.

—Mai de la vida a casa m'han dit que no havia de beure...

(Mares, Mitjana, Olmedo)

Davant de les peculiars característiques d'una substància tan socialitzada, no sembla possible desplaçar-ne el consum exclusivament a l'esfera de l'adulthood. Entre altres raons perquè aquesta pretensió pot encoratjar-ne el consum com a ritus de pas en un intent de deixar enrere el món de la infància per endinsar-se en la joventut i la maduresa. Basant-se en arguments com aquest, i en el sempre esmentat «atractiu d'allò prohibit», se sustenta la inutilitat de prohibir als joves el consum d'alcohol, o la ineficàcia de solucions de tipus normatiu o controlador (encara que, alhora, s'exigeix a les autoritats i a la policia que controlin i prohibeixin el consum d'alcohol «al carrer»). És més, perquè els adults no troben l'autoritat moral per mostrar-se taxatius en els seus plantejaments una vegada reconeixen que en la seva adolescència es van iniciar en els consums que ara intenten regular entre els que són els seus fills.

—S'ha d'educar, s'ha d'educar. No prohibir. Les coses s'han d'aconseguir amb educació, no amb prohibicions.

—Penso que en el terme mig hi ha... No es pot arribar a l'extrem. En el terme mig...

—No, però si no és un extrem, és una realitat.

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

–Se'ls ha de donar aquesta informació, no amb comptagotes, però sí cada cosa al seu temps. I no amargar-los res. I en el moment que et fan una pregunta doncs intentar contestar-la el més sincerament possible.

–I sobretot parlar-ne, i no prohibir-ho mai.

–Perquè així que ho prohibeixes...

–... Acabaran més trompes que mai.

–(...)

–Tampoc no val a dir que no begui gens, tot dins de la seva lògica mesura.

–És que és el que diu ella, com més... Si prohibeixes, prohibeixes, prohibeixes, potser els pica més la curiositat i van més...

(Mares, Mitjana, Olmedo)

Aquests arguments, que van i vénen entre l'haver de ser i el ser, o entre allò desitjable i la realitat dels consums, es mostren indecisos davant les lleis que regulen el consum d'alcohol entre els joves. Això és així perquè, estant prohibida la venda d'alcohol a menors de 16 anys i estant tothom d'acord amb què sigui així (amb independència que després la llei es vulneri o no), la veritat és que és bastant habitual sentir els adults que expliquen que els seus primers contactes van ser anteriors a aquesta edat i que l'habitualitat en la beguda va començar a consolidar-se abans de la majoria d'edat. D'aquí ve que es produeixi un xoc entre la responsabilitat de tutelar els fills i donar suport al compliment de la lletra de la llei, i la dèbil autoritat moral amb què es poden justificar determinades sancions o reprimendes als fills davant l'evidència que l'adolescència dels pares va transcórrer per camins molt semblants. Naturalment, la responsabilitat com a pares duria a defensar el que ha de ser, i això marca, almenys en teoria, les estratègies formatives i educatives corresponents. Però no es pot obviar l'altra cara de la moneda, ja que sembla evident que condiciona de manera important les actuacions.

Situats pares i mares davant d'aquestes ambigüitats, més enllà de la informació indicada que s'ha de transmetre, el tema deriva cap als elements necessaris per vèncer la pressió grupal, ja que les qüestions relatives al ha de ser es donen per conegudes i transmeses. Així, tot el conjunt de valors i principis necessaris perquè els adolescents s'enfrontin amb els seus primers consums d'alcohol amb més garanties (és tremendament complicat que en un grup es parli de forma espontània i continuada de valors, ja que les abstraccions sembla que obren un buit que tendeix a omplir-se immediatament de con-

creacions i coses «palpables»), sembla que es resumeixin en una idea que es constitueix en eix al voltant del qual s'articulen els arguments: «no cal beure per divertir-se».

–Jo per descomptat el que més em preocupa és que, en el tema aquest de l'alcohol que estem parlant, el que em balla pel cap sense parar és crear-li jo al meu fill... com t'ho diria? Que ell tingui decisió. Que no faci les coses per decisió d'altres.

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

–Jo el que penso que no... que s'ha de mirar d'inculcar, jo almenys és el que intento inculcar-li a la meva filla, que per divertir-se no cal beure. O sigui, no... I per relacionar-se tampoc cal beure. Això del botellón ho tenen... que si no beuen, com si no sabessin relacionar-se. O sigui, jo el que estic intentant és dir-li... no, si hi ha mil maneres de diversió i mil maneres de relacionar-se sense alcohol. O sigui, ho estan... penso que ho estan agafant com un... com un substitut d'alguna cosa per poder parlar amb una altra persona. Sense això no poden parlar.

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

Assumint la importància central que adquireix l'alcohol en els models d'oci predominants entre els joves (i no tan joves), la idea anterior abandera el missatge que pretenen transmetre els adults. És clar que, davant d'aquest missatge, la resposta de molts joves sol ser automàtica: efectivament, no cal beure per divertir-se (i, de fet, per això es fan moltes coses que no tenen res a veure amb consumir alcohol), però bevent t'ho passes més bé.⁽¹⁸⁾ Aquesta rèplica, difícil de rebatre, recorda l'exigència de tenir en compte tot el que compon l'univers simbòlic del principal model d'oci juvenil (nit, absència de responsabilitat, desinhibició, expectativa d'excepcionalitat, vincles, trobada grupal, etc.), ja que qualsevol estratègia de prevenció de riscos que parteixi de simplificacions comptarà, sens dubte, amb la resistència inicial dels joves (un exemple: lluitar contra el *botellón* amb la intenció de suprimir-lo, per norma, d'un cop de ploma).

Els mateixos adults no poden evitar caure en algunes contradiccions quan se situen en el mateix pla analític dels seus fills i filles. D'una banda, també

(18) Aquests arguments, sentits als joves, estan reflectits àmpliament a Rodríguez i Megías, 2002, i a Rodríguez, Megías i Navarro, 2005.

assumeixen que, de vegades, miren l'alcohol com un vehicle per canalitzar la diversió, o una diversió diferent i concreta...

—*Jo ara el mes que ve tinc una boda, eh?, que ho celebraran on Cristo va perdre les espartenyas, i diu el meu marit: «Doncs a les 9 de la nit, la boda, a les 11.00 el convit... Així que em prengui tres cerveses, ja no en puc prendre cap més». I el meu fill al davant. «I per què, papa?» .«Sí, home fill, que anem tots quatre en cotxe»... Jo així que hagi menjat me'n torno cap a casa. Per què m'hi haig de quedar?»...*

—*Però això és molt relatiu; aquí està mal enfocada la cosa, perquè el nen s'està adonant que el teu marit tornarà, perquè si no s'hi queda per beure...*

—*Perquè no pot beure!*

—*Vet-ho aquí! Així comencen els problemes...!*

—*Sí, però diu el meu fill... Ja ho veuràs, ja ho veuràs. Torno al que em va dir el meu fill. El meu fill em va dir: «Doncs així per què hi anem a la boda?».*

—*És clar, ho veus?*

—*Ell no hi vol anar a la boda. Ell no vol sortir de casa, començant per aquí.*

—*Aquest és un punt fonamental, que tothom es creu que bevent un s'ho passa més bé.*

—*Un s'ho passa més bé.*

—*Home, no és que t'ho passis més bé, però és que si tu et trobes en una boda de... jo no sé les persones que hi deu haver... 200 persones hi deuen haver...*

—*És mentalitat.*

—*Què beus, aigua?*

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

De l'altra, no és infreqüent que, amb l'objectiu d'informar i tractant de dissuadir la relació alcohol-diversió, els pares donin missatges esbiaixats precisament perquè ometen una part essencial de l'alcohol, que és la que *enganxa* els joves: l'alcohol, en determinades dosis, facilita sensacions de desinhibició i de diversió. Aquesta cosa és certa, i negar-la o amagar-la provoca que el receptor del missatge no hi connecti o no s'hi identifiqui, i encara més perquè els mateixos adults, si no verbalment, contínuament reiteren el seu coneixement dels efectes positius de l'alcohol. Un plantejament diferent seria que la diversió, amb els seus efectes i conseqüències, tingui contrapartides que no valguin la pena.

—*Moderador: Parleu molt d'informació, però, quina és la informació que s'ha de donar?*

–*Doncs que no beguin.*

–*El mal que fa. Les conseqüències.*

–*Les malalties que produeix.*

–*Que els fa mal i, sobretot, que si beuen no es divertiran.*

–*També. Perquè, a més, això, perquè si em dius que beus per divertir-te, per desinhibir-te...*

–*Perquè el que beu i alça el colze no es diverteix, és al contrari.*

(Mares, Mitjana, Olmedo)

De totes maneres, considerant el clima general d'escepticisme sobre les possibilitats reals d'aturar o controlar el consum d'alcohol dels fills, pares i mares entenen que la seva responsabilitat es limitaria a estar presents en el fenomen, amb cautela protectora vigilant. Això sí, esperant el moment idoni per parlar, que sembla que arriba quan els fills pregunten; el problema és que no sembla que els fills preguntin mai res sobre aquestes coses.

És a dir, la tantes vegades repetida missió de parlar (de l'alcohol, en aquest cas) no descansa en la convicció que el que es digui sigui escoltat, ni tan sols que serveixi de gaire (les dinàmiques socials i els amics són més forts, se sobreentén). Es plasma en la intenció que els fills siguin conscients que els seus pares hi són, presents, incansables, vigilants, preocupats i interessats. En definitiva, si finalment «es passen de la ratlla», que sàpiguen que els seus pares hi seran per renyar-los i per aconsellar-los, o si tenen dubtes, també hi seran per resoldre'ls o intentar ajudar-los.

–*Aleshores jo crec que és parlar, i dir el que s'ha de saber...*

–*(...)*

–*... Encara que no sigui més que això, parlar i parlar, i que vegi que es parla, que jo no sé com dir-ho. Que encara que no vagi enlloc, home, que sembla que no va enlloc, una cosa sí que...*

–*Alguna cosa quedarà.*

–*Tu tens la consciència tranquil·la. Si llavors...*

(Mares, Mitjana, Olmedo)

–*L'educació, que consisteix a parlar, parlar contínuament, un dia sí, l'altre també, ja que parla la... doncs fins que faci els 18. Fins... bé, fins tota la vida, perquè un fill doncs és fill tota vida. I llavors, no tens més remei...*

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

Rol de pares i mares que s'haurà de mantenir allunyat de la pretensió de ser amics dels fills, més encara en un tema que requereix fermesa i control. Aquesta exigència els situa davant d'una altra dificultat, derivada del que s'analitza com a pèrdua d'autoritat, sobretot comparant-ho amb la manera amb què els adults d'ara es relacionaven amb els seus pares quan eren adolescents: acatant, obeint, fins i tot tement. La pèrdua d'autoritat s'observa com la contrapartida, gairebé inevitable, del més gran acostament entre fills i pares (més confiança), moltes vegades aconseguit a costa del menor respecte dels fills o de la menor ascendència dels pares sobre els fills i sobre el seu comportament. Un model educatiu que és interpretat, des dels pares, en termes d'enyorament, i fins i tot de pèrdua, perquè ara tenen menys armes per enfrontar-se als problemes quotidians d'uns adolescents que es rebel·len, protesten i que no obeeixen. I en relació amb l'alcohol, aquestes qüestions no tan sols afecten el fet de permetre o no que aquests adolescents consumeixin, sinó tot el context en què ho fan: horaris, llocs, companyies.⁽¹⁹⁾

Aquest és el plantejament general, tot i que de vegades no s'amagui que, a pesar de tot, i a pesar d'un model educatiu idealment autoritari, en l'adolescència també van esquivar els seus pares per fer totes aquestes coses que es pressuposa que un jove vol experimentar. En qualsevol cas, davant l'assumpció que han perdut autoritat, arriben a explicitar la necessitat de negociar amb fills i filles (una cosa que semblaria impensable amb els que van ser els seus pares).

–No pots ser l'amic del teu fill, perquè queda molt bé, però és impossible.

–No, jo vull ser la seva mare.

–Un fill mai no et veurà així, un fill necessita un senyal de dir, fins aquí has arribat. Necessita la seva mare. No pot ser un amic.

–Jo crec que de nen, un nen necessita una mare i un pare, no un amic. No ens enganyem. Amics en tenen. Llavors passes per l'etapa de ser el sergent de guàrdia; és a dir, tu ets l'element opressor de la seva vida, o sigui, ets el que li està marcant, o intentant marcar-li, unes pautes... Depenent molt de la seva educació i de la seva moral, i de les seves formes, sí?, perquè no seran potser les mateixes les meves que les teves o que les teves.

–És clar.

–Aleshores, cada un marca uns... uns perfils del que vol.

(19) Rodríguez i Megías (2005), tracten àmpliament aquesta qüestió.

–Però la confiança és molt important.

–Però a veure, confiança sí, però hi ha una època en què els fills deixen de tenir confiança. La confiança la passen als seus amics.

–Sí.

(Mixt, Baixa, Barcelona)

Alhora, el clima social s'interpreta hostil per part d'uns nens i adolescents que s'enfronten amb el que s'assumeix com a riscos nous i més perillosos. Alguns arguments arriben a assimilar això amb el fet que els nens d'ara tenen més responsabilitats, però, sens dubte, el terme responsabilitat no sembla ser el més adequat per definir una situació que, al contrari, condueix a un clima generalitzat de sobreprotecció de nens, adolescents i joves, als quals s'observa indefensos i seguits de prop: que ho tinguin tot fet, que tinguin allò que els pares no van tenir, que s'enfrontin a les menors dificultats possibles.

–Jo crec que a els nens ara, no sé, el missatge que se'ls dona per tots els mitjans és que s'espavilin i que creixin ràpidament, per...

–Sí.

–... Als mitjans de comunicació els fan grans abans d'hora; els donen unes armes, uns tipus de jocs que hi ha ara, els donen un... sobrevalor...

–Jo no crec que siguem nosaltres...

–Sí, els fan creure... a veure, amb l'edat de la meva filla, són petites Lolites.

–I nenes de 8 o 9 anys i ja parlen de si volen tenir la panxa més plana o no, i que el pa engreixa. Amb 8 o 9 anys.

–Sí, és veritat.

–És al·lucinant, és a dir, són valors que se'ls han imposat. Si tu et quedés veient una mica els dibuixos animats que veuen, qualsevol cosa, és que ja és així, ja se'ls fa ser grans.

(Mixt, Baixa, Barcelona)

–Jo dic, o sigui, per experiència meva. Jo quan he sortit a voltar, quan era jove, mai m'he quedat l'endemà al llit i no han fet soroll perquè no em despertés.

–Però això és segons cada família.

–I ara la diferència és que els ho posem nosaltres perquè els nens no es molestin.

–És clar.

–Bé, a mi no m'han fet llevar del llit quan he arribat tard a casa.

–A casa meva sí.

–A mi no.

–Ets més jove, ets més jove.

–Jo és que com que no he arribat tard.

–Jo m'he llevat quan he volgut, i això no vol dir que hagi arribat borratxa cada dia quan era a casa.

–Ja, però això depèn dels teus pares, i després el mateix, si tu estàs estudiant o treballant tota la setmana, doncs llavors el teu pare ja et diu, pobreta, deixa-la que descansi.

(Mares, Mitjana, Olmedo)

Una cosa sobre la qual no hi ha cap dubte és que l'alcohol, com el tabac i fins i tot altres drogues, els nous patrons d'oci i comportament (sortir de nit, arribar tard) i les diverses qüestions relacionades amb el desenvolupament personal (el sexe, l'enamorament, els primers desenganys), totes aquestes coses, formen part del que se sobreentén per ser jove, i en funció d'aquesta convicció es desenvolupen els arguments: «estan en l'edat». Evidentment, que «estiguin en l'edat» no treu que això no representi una preocupació per als pares, però aquesta preocupació es dona per descomptada i, fins a cert punt, es minimitza, ja que deriva de patrons de comportament que semblen entendre's i acceptar-se.

–Tots els adolescents hi han de passar, per això, perquè ho veiem...

–Ho han de provar.

–... I uns s'hi quedaran enganxats...

–Exacte, és així.

–... I altres no, altres passaran de llarg, perquè el seu metabolisme, el que tu deies...

–No fa que s'hi enganxin.

–La funció com a pares és...

–Estar alerta.

–Estar alerta perquè...

–Estar alerta.

(Mixt, Baixa, Barcelona)

—Jo, per exemple, surto ara i em prenc el que sigui... El meu fill em pot veure; home, tampoc sóc un alcohòlic que estigui allà cada dia, però... Vull dir que tard o d'hora això..., aquest pas l'ha de fer, haurà de veure on és el seu límit...

—... No comences a beure avui i ja demà t'estàs prenent deu cubatas, no? Home, jo m'he pres una cervesa al carrer fa 20 anys, que és el normal, que no és una cosa que tampoc hakis de protestar a grans crits. Els xavals, doncs, es prenen una cervesa, doncs com jo me la prenia fa 20 anys. Vull dir que no ho trobo malament, i jo sé que el meu fill..., és que no pot anar contra natura. O sigui, vull dir que no puc arribar i dir-li: «No beguis», i jo què sé... És que és molt difícil. Ell ho ha de conèixer i saber on està el seu límit.

(Pares, Mitjana, Madrid)

Aquest «estar en l'edat» no únicament implica viure una etapa que propicia l'experimentació o l'aproximació curiosa a l'alcohol; també suposarà mostrar-se arrogant («es creuen que ho saben tot»), acostumen a queixar-se els adults), d'allunyar-se dels pares com a referents de primer ordre, i fins i tot enganyar-los en la «lluita» quotidiana per conquistar més espais propis (per arribar més tard, per anar a alguna festa, per beure...). En aquest sentit no és estrany sentir els adults que expliquen com se les enginyaven per enganyar els seus pares, alhora que assumeixen que els joves d'ara se les maneguen per enganyar els seus..., amb l'excepció dels propis fills. És difícil trobar algun pare o alguna mare que assumeixi obertament i explícitament la possibilitat de ser enganyat pel seus fills o que accepti la possibilitat que els seus fills no es comporten, fora de casa, com pensen que fan. Com ja hem indicat, això ho deuen fer els fills i filles dels altres, els quals, a més, són una mala influència per als seus propis fills. Poques són les veus dissonants.

—Sí, sí, perquè a més et contesten, perquè tenen sortides per a tot. Jo li explico qualsevol cosa, li dono una explicació d'alguna cosa i té sortides per a tot. I contestacions per a tot, que et quedes moltes vegades que... T'ho estic explicant i gairebé saps el mateix que jo ja.

—No, no és que en sàpiguen més, és que s'ho creuen...

—S'ho creuen.

—... Que en saben més.

(Mares, Mitjana, Olmedo)

Naturalment que aquest discurs és només el dominant, i hi pot haver pares i mares autocrítics en relació amb els seus fills. Finalment, la sensació és la d'assistir a una representació en què cadascú sap com actua i com actuarà l'altre, però on ningú es desvia del seu paper perquè el final sigui feliç: pares i mares que saben que els fills beuen però (sempre que no sobrepassin excessivament els límits) no intervenen massa per no posar-los en contra d'ells, i perquè no creuen que puguin interferir en dinàmiques socials que aparentment s'allunyen de l'àmbit familiar; fills que no parlen amb els seus pares del tipus de consums que tenen fora de casa per no preocupar-los ni buscar-se problemes (i perquè tampoc els ve massa de gust), encara que assumeixen que els pares no són burros i que estan al cas del tipus de coses que poden fer fora de casa «perquè han estat joves».

–*Si jo ho he fet, entenc que la meva filla ho faci.*

–*Sí.*

–*O sigui, el que seria absurd, és dir, tancar els ulls i dir no, tinc la filla més meravellosa del món.*

–*I després el de 15, doncs, encara no ha sortit de nit ni res.*

–*Per molt que vulguem que ens ho expliquin no...*

–*... Perquè nosaltres mateixes, quantes coses hem amagat.*

–*Home, sí és normal.*

–*Moltíssimes.*

–*És normal.*

–*(...)*

–*Però... Pel que fa a beure, doncs si algun dia, et dic, comencen a beure, o ja ha begut i no ho he sabut, eh? Perquè aquí... segur que les últimes... A més, si ha begut doncs ell intentarà dissimular-ho, un xiclet perquè no...*

–*Sí és normal.*

–*No significa que no ho hagi fet.*

(Mares, Mitjana, Madrid)

–*A mi, a mi tant me fa. A mi el que m'interessa és el que ell, el que ell... es fiqui al cervell. Llavors ja... Ell no et dirà pas la veritat, eh?*

(Pares, Mitjana, Olmedo)

–*Crec que amb els fills no s'ha ni de... depèn de quina edat. Quan surten per la porta, a saber... Quan era... quan tenia 12 o 13 anys, bé doncs, el que explicava a casa i el que feia pel carrer no tenia res a veure.*

(Mixt, Baixa, Barcelona)

Assumir aquest procés deriva, per a molts pares i mares, en la necessitat de naturalitzar la presència de l'alcohol en la vida quotidiana. En la línia d'acceptar que el consum moderat d'alcohol no és dolent, i que fins i tot pot ser bo, la presència del consum en les famílies és normal. I encara més perquè s'accepta també la tàcita diferenciació entre les coses dels adults i les dels joves a partir de la qual totes dues parts tenen clar què poden i què no poden fer: els fills saben que encara que vegin ampolles d'alcohol a casa no són per a ells, ni les poden beure. Igual que fora de casa: els adults consumeixen begudes alcohòliques davant dels seus fills, en bars, terrasses o altres locals d'oci, sense que això comporti que els fills puguin participar-hi.

—A casa em prenc una copa i no tinc cap problema que ells em vegin. Una altra cosa molt diferent és que em preguntin —i em pregunten— si això és bo, dolent, regular... Fixa't com estan les coses. Jo no crec que sigui convenient, i encara menys veient el que es beu cada dia, que a certes edats tinguin accés a la beguda certes criatures. Després, segons la meua manera d'actuar... Doncs no ho veig malament. Jo crec que l'alcohol no se l'ha d'amagar. Simplement és una cosa que hi és.

—... Naturalment el principal que veig és que no ha d'haver-hi tabús. Tapar —com jo conec gent— que a casa seva tenen amagades les begudes d'alcohol, ho trobo absurd, no?

—És una bestiesa.

—I el meu marit, potser, sobretot a l'hivern, es pren el seu diumenge o el seu dissabte a la tarda... el que sigui, no? I el meu fill és allà, i la meua filla igual —que és noia— i ells saben que és allà el vas, i saben que això no es pot beure, no? Perquè primer els dius que no els agradarà i, després, a part, que saben que és alcohol, que el pren la gent gran, que no és cosa de nens, no? Ells si volen alguna cosa: «Mama, puc prendre una Fanta o un suc o alguna cosa?», i la petitona igual. Però el que no trobo és que s'ho agafin com un tabú, no?, o com una cosa dolenta o una cosa...

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

Aquestes situacions de naturalització descansen en la idea que no té sentit tractar d'amagar un consum socialment acceptat, ja que els missatges trobats i contraposats serien perjudicials per als més joves. En aquest convenciment, aquestes actituds s'assumeixen com a suficients i acceptables, quan els adults

hi són, per explicar i controlar. Això sí, quan els fills comencen a sortir de casa és quan comença a preocupar l'efecte d'imitació en uns adolescents que han interioritzat que els queda alguna cosa per fer (beure alcohol).

–Però el problema és que l'alcohol... cada dia a l'hora de dinar...

–I et prens una cervesa, i el teu fill està amb tu...

–Ell veu que és una cosa normal, que és a casa i, doncs, no passa res.

–No, perdona, sí que passa.

–Sí que passa, però ell ho troba una cosa normal, que no és una cosa prohibida, que la té allà.

–És clar. Però, com li dius llavors: «No te'n vagis a la plaça a fer el botellón»?

–Com l'hi dius, amb quina cara? Doncs mira jo no tinc nassos.

–Doncs jo crec que sí, perquè a veure...

–(...)

(Mixt, Mitjana, Barcelona)

–... El problema és fora de casa; estant a casa el controles tu.

–Si tu estàs dient: «No, no beguis que no sé què», aleshores dirà: «M'està castigant per alguna cosa que encara no sé ni què és. Ho hauré de provar».

–Jo no t'estic dient que l'estic castigant.

–No, reprimint-lo. És clar, però ell et dirà però bé, hauré de provar-ho primer a veure què és el que m'estàs dient que no faci.

–El meu ja ho ha provat.

(Pares, Mitjana, Madrid)

–Al meu fill avui dia... No li agraden els refrescos amb gas. Però vaja, jo sé que el dia de demà, si ell m'ha vist a mi prendre'm un rom amb Coca-cola o amb el que sigui..., i a més és lògic que ho vulgui provar.

–No, no. Ho provarà. Ho provarà a veure què passa.

–El que begui el seu pare, o el que en aquest moment estigui de moda.

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

Davant l'evidència de ser el mirall en el qual es miren fills i filles, no en el context del grup d'homòlegs però sí com a model del món adult, la pregunta ronda tots els arguments: Com li puc dir que no begui, si jo bec?

–És una doble moral. És una doble moral perquè jo em prenc unes quantes cerveses cada dia, i perquè... no sé, surten al carrer i els pica per...

–És que ho té allà, hi és.

–(...)

–És com la meva filla, em diu: «Mama, no fumis. Et moriràs. I jo no vull que et moris», i jo no deixo de fumar. Aleshores, és una mica com... I em veu que potser doncs em prenc una cervesa de tant en tant, que no m'agrada gaire, però bé, alguna vegada, quan surts... Com li puc dir, a la meva filla, que això és dolent si ho estic fent jo?

(Mixt, Baixa, Barcelona)

–Això mateix passa amb l'alcohol: «No beguis», «no begueu», i vas als bars a prendre't unes canyes.

–O t'asseus a dinar i dius: «Nena, porta el vi».

–(...)

–És que si us n'adoneu, això és l'educació que ens han donat els nostres pares. El teu pare et deia: «Tu fes el que jo digui, però no el que jo faci».

–(...)

–S'arriba a dir als nostres avis que el vi és una droga i et diuen: «Tu estàs tonto».

(Pares, Mitjana, Madrid)

A la pràctica, obviant el fet de no mostrar consums abusius en ambients familiars, l'exemplaritat s'entén com a sinceritat, en el sentit de no intentar amagar un tema que, efectivament, existeix, i al qual els fills s'hauran d'enfrontar, alhora que s'ofereix tota la informació possible i necessària. Sigui com sigui, la feina d'educació, formació, tutela, vigilància i control, se sobreentén com a obligatòria, segons alguns, fins a la majoria d'edat dels fills. Les figures del pare i de la mare han de ser exemplars. Des d'aquestes actituds, s'entén que els fills tindran millors armes per enfrontar-se a unes qüestions que, a més, sense trigar gaire, s'escaparan del control dels adults. Potser d'aquí ve un pessimisme contradictori: cal fer alguna cosa que és l'únic que pot ser positiu, a més d'obligat, amb una certa desconfiança que serveixi de res.

–Els nois es fixen en tot, i tot el que els dius, els queda gravat. Alguna vegada quan li diem alguna cosa i li dius: «Això és dolent, això no sé què», sempre es queden amb alguna cosa. Que potser és: «Això no es fa». Fins que te'n canses, i ja... Estem tots cansats de dir coses que no... Però el que deia abans, que jo crec que amb els joves no podem fer-hi res. Què podem fer? Dir... Això, naturalment, això, naturalment.

–I és tractar de... L'exemple és bo, però l'exemple ells se'l poden prendre d'una manera o d'una altra.

(Pares, Mitjana, Olmedo)

–Abans de fer els 18 anys procuraré fer-li entendre, si realment està bevent, que no ha de beure, però arribat a un punt ja l'hi imposaré.

–És clar.

–Primer, doncs perquè tinc aquesta obligació, perquè viu a casa meva, i perquè...

–I tant.

–El que sempre diem, que mentre visqui sota el nostre sostre... ha de fer el que mani jo.

(Mixt, Madrid extraradi)

–És clar, a veure, si el meu pare em diu: «Té, fill, un cuba llibre», no li diré que no. Sé que no m'ho dirà perquè ells... Home, el meu pare és una persona que mai de la vida l'he vist borratxo davant meu. Això suposo que és el que fan més o menys tots els pares, o almenys ho intenten, que no els... O sigui, poden beure davant teu, però no es posaran tope guai davant teu. Això almenys... No sé, és el meu cas.

– Moderador: Hi esteu d'acord, amb això?

–Sí.

–Sí.

–Clar, no donaran pas mal exemple, ells.

– Moderador: Seria un mal exemple?

–Sí.

– Moderador: Vosaltres creieu que seria un mal exemple?

–Jo crec que sí. El meu pare m'ha dit que beure i tot això és dolent i que fumar i tot això és molt dolent, i jo ho faig. Imagina't que els meus pares els veig fent doncs... aleshores a mi ja no em veuen el pèl.

–Doncs sí.

(Joves, de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

A pesar de tot, ja es deia, la conclusió gairebé comuna a la qual arriben els grups és que els esforços que s'han de fer no assegurin l'èxit. És a dir que, per molt que es transmetin adequadament els valors i principis, per exemplar que sigui el comportament de la família en relació amb l'alcohol i per bona que sigui la informació que s'ofereix, segueixen havent-hi possibilitats

que els fills consumeixin amb riscos (entenent per risc el consum prematur o els consums abusius a edats superiors). I això podrà ser degut a les influències de l'entorn (els amics, el context social, la pressió grupal, les modes), i també a la mateixa personalitat dels fills; com assenyalen alguns pares: si «et surt» un fill rebel i bevedor poca cosa s'hi pot fer.

–L'alcohol és una cultura, per dir-ne d'alguna manera, i l'educació està... En una família es dóna la mateixa educació a tots... i no han pas de ser tots iguals, cada un sortirà d'una manera diferent.

–Sí, sí.

(Mixt, Alta, Sevilla)

–Nosaltres hem sigut set germans. Jo he sigut el petit dels set germans. El meu pare era militar. Era molt estricte, dels de «a les deu a casa» i així, i aquestes coses. Aleshores, amb set germans doncs ja t'ho pots imaginar, no? Uns han sortit bé, altres han sortit menys bé i altres malament. I bé, doncs, va arribar un moment que, quan tenia certa edat, un germà meu, de 14 anys, es va detectar que sortia de casa, que bevia i així. I al meu pare, doncs li agradava beure, menjar amb el seu vaset de vi i aquestes coses. I recordo una conversa que vaig sentir amb la meua mare: «Deu ser el que està veient aquí a casa i, com que ho veu aquí a casa, llavors surt al carrer i beu...». Va suprimir el vi, que al meu germà no li va servir de res, naturalment, però a mi sí, perquè havia sentit aquesta conversa.

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

Malgrat els esforços exemplaritzants i exceptuant les característiques personals dels fills, la conclusió que s'assumeix és que, de portes cap enfora, els fills s'escapen de qualsevol tipus de control i queden sota la influència dels amics i dels coneguts, i de les modes i d'una indústria de l'oci que persegueix beneficis a qualsevol preu (al preu que els joves beguin alcohol). Aquesta convicció és omnipresent i té una innegable penetració social; tanta, que els mateixos fills l'assumeixen com una cosa normal: el carrer és seu. Des dels adults, la constatació deriva en una demanda de responsabilitats a les autoritats i forces de seguretat: que no deixin que joves i adolescents facin seu el carrer, que els controlin, com fan els pares a casa.

A més, aquesta convicció paterna se sol traduir en dues actituds igualment motivades o immotivades, però lleugerament contradictòries i potser com-

plementàries: atorgar plena confiança als fills, als quals s'haurà intentat dotar amb tota la informació i les armes necessàries, i, interpretant que les dinàmiques socials poden més, abandonar-se a la idea «que sigui el que Déu vulgui», esperant que si els fills han de prendre alcohol ho facin com més tard millor:

–*Com ja heu dit, quan se surt de portes cap enfora...*

–*No hi ha res a fer.*

–*... És gairebé impossible controlar el que estan fent. No se sap les amistats on els poden arrossegar... en l'ambient que es fiquen... I és clar, com a pare a un li fan por aquestes coses, però que és molt difícil. O t'has de posar en pla detectiu darrere per seguir-lo i a veure qui és que consenteix això...*

–*(...)*

–*Jo crec que és com diu aquest senyor, molt diàleg, molt diàleg però després quan surten de casa que sigui el que Déu vulgui, perquè tampoc pots...*

(Mixt, Alta, Sevilla)

–*Jo tracto d'educar-los, –no sé si ho faré bé, no?–, però d'ensenyar-los tot el que hi ha, el ventall complet, no? Què no s'ha de fer i què sí que s'ha de fer, i llavors quan surti per la porta de casa –quan arribi l'hora de sortir amb amics– ell mateix, a veure què fa... Filla, jo ja més no puc fer, no? Tampoc haig de tenir... un malviure. És una preocupació, naturalment, tal com estan ara mateix les coses, però bé...*

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

En un altre ordre de coses, ja ho hem apuntat, també s'assenyalen les responsabilitats d'altres agents socials en relació amb la socialització del consum d'alcohol per part dels joves. Aquest assenyalament és una cosa que acostuma a passar no infreqüentment sempre que pares i mares s'enfronten amb qüestions relacionades amb l'educació dels fills (al marge que altres agents tinguin funcions necessàries, és comú que molts adults tendeixin a subratllar-les des d'una actitud defensiva i eludint situar-se com a únics responsables). El discurs argumenta que el consum d'alcohol per part d'un menor és molt fàcil i que, més enllà de la picaresca dels joves (encarregar a una persona més gran que compri les begudes, per exemple), les autoritats (que haurien de fer lleis més restrictives i sancionar els comerços i els bars que venguin alcohol als menors), les forces de seguretat (que no vigilen les zones d'oci i *botellón*)

i la indústria de l'oci (que no controla que els menors no consumeixin alcohol als locals), no fan tot el que poden per evitar-ho.

S'assumeix que cal un ordre legal més estricte per impedir que es vengui alcohol a menors d'edat i que el control policial és insuficient. Tot això, a pesar de l'evident i progressiva tendència a l'enduriment dels controls relacionats amb el *botellón* d'aquests últims anys.

—Jo el que no entenc és que si els llocs estan concentrats, i tothom sap on es ven l'alcohol i on es ven la droga, per què, en lloc d'haver-hi tanta policia donant voltes sense fer res, per què no està allà on ha d'estar?

—Per què no està allà fotent canya?

(Mixt, Mitjana, Sevilla)

—La llei aquesta que anava a treure el govern sobre l'alcohol, estava ja gairebé aprovada, i vaig llegir en un diari que se la va carregar el sector del vi.

—És clar.

—Perquè pels graus del vi, entrava com a beguda alcohòlica...

—Sí, no es podia vendre vi...

—I el sector del vi va dir que per allà no hi passava. I un sector del vi, que és l'alcohol, fa que un govern s'abaixi els pantalons i digui fins una altra. I la culpa que el meu fill begui la tinc jo també!

—Sí.

—O sigui, a veure, et venen la moto d'una manera que veus que tot és punyetera política. Aleshores, com a pare, fes-t'ho com puguis.

(Mixt, Baixa, Barcelona)

Així, la situació general s'interpreta com de descontrol i degeneració (sempre cap a pitjor) en funció de qüestions que excedeixen la família, i per això, escapen de la seva responsabilitat. En aquesta exposició de la situació i repartiment de responsabilitats, Govern i mitjans de comunicació carreguen bona part de la crítica. Això és així perquè, en una situació que es creu conseqüència de dinàmiques socials (la culpable és la societat..., que som tots), tots dos són els agents concrets que, diferenciant-se d'un horitzó global, vague i inconcret, semblen exemplificar els responsables que la situació (la realitat) sigui com és; els governants, perquè creen i determinen les lleis que regulen la convivència entre els ciutadans, marquen els límits del permès i del prohibit i tenen els mitjans per posar-ho tot en pràctica; els mitjans de comunicació,

perquè alimenten de forma essencial l'imaginari social en relació amb l'alcohol i el seu consum i reforcen modes i models d'oci i de comportament. Concretament, pel que fa als mitjans de comunicació, la principal queixa no se sol centrar tant en el que expliquen com en la manera d'explicar-ho i, sobretot, en el que no expliquen; si tenen tant poder per crear i consolidar conviccions, podrien fer-lo servir per intentar revertir la preocupant situació mostrant i ressaltant alternatives, exalçant altres models de comportament i deixant d'emfatitzar les figures, minoritàries i negatives, d'uns joves que sembla que influeixin sobre majories indecises.

—Jo crec que el govern hauria de fer alguna cosa, o els mitjans de comunicació. El mateix que els fiquen altres coses, de jocs i d'altres històries, doncs anar-los reeducant també en aquest terreny.

—Jo penso que els mitjans de comunicació, sí...et diuen el que hi ha. El que passa és que...

—(...)

—Almenys s'ha de posar una barrera... Tots els científics han de saber més i dir on és aquesta barrera del creixement, on els afecta el desenvolupament: als 18, doncs als 18... Que ens conscienciem tots que no es vengui aquest alcohol de cap de les maneres. El que passa és que això no es compleix.

—(...)

—La llei ha de ser més difícil, perquè hi hagi la trampa menys fàcil.

—És clar.

(Mixt, Mitjana, Madrid extraradi)

A més, s'assenyala la necessitat que, des de les escoles i els col·legis, es reforci la formació pel que fa a l'alcohol, així com a la resta de substàncies, legals i il·legals. En aquest sentit, el reforç tan exigít pot tenir a veure tant amb qüestions relatives a valors i principis (tot i que tothom assumeix que han de tenir el seu principal reflex en la família),⁽²⁰⁾ com amb afers relacionats amb la informació en els àmbits sanitari i científic.

(20) Aquesta demanda de pares i mares, més enllà de la seva possible justificació, incideix en un camp clarament ple de tensions (Rodríguez i Megías, 2005). Són previsibles els laments d'un professorat que veu multiplicades les seves tasques de formació i que entén que les famílies pretenguin que es resolgui als col·legis la papereta que no són capaços de resoldre a casa. D'altra banda, pares i mares es queixen que en els centres educatius no es ressalten les coses que verdaderament ajuden als més joves a enfrontar-se a la vida que els espera més enllà dels murs de l'escola, i que són les coses que poden contribuir a facilitar la feina educativa en el si de les famílies. Des de la radicalització d'aquesta dialèctica, la tensió està servida.

–Llavors, també les escoles. Aquí ja no m’hi fico. No sé el que els... els diran o els deixaran de dir. Jo també penso que si els col·legis, les assignatures...

–(...)

–Jo crec que no. Jo crec que això ha de sortir de casa.

–Que sí, home, per descomptat, que ha de sortir de casa igual que totes les coses. Però si hi ha un suport per part del col·legi...

–No podem fer més del que fem.

–Que no podem fer res.

(Pares, Mitjana, Olmedo)

–Jo crec que la... Als col·legis, els hauran d’ensenyar més coses, a partir de... només tercer d’ESO.

–Sí, però els professors...

–No professors, no, no, professionals del ram, gent que vagi a explicar-los el que...

–Igual que... igual que hi van per explicar el sexe i a posar el preservatiu...

–És clar.

–Al col·legi...

(Mixt, Mitjana, Barcelona)

–Doncs aquí hi ha els professors.

–Sí, però és que els professors també haurien de saber posar un límit, és a dir, fins aquí arribo.

–(...)

(Mares, Mitjana, Olmedo)

4.4. L’opinió dels joves

En el disseny de la investigació s’hi va incorporar la realització de la d’un grup de joves (entre 16 i 19 anys, Mixt, Madrid) amb l’objectiu de proporcionar informació que servís de contrapunt del que expressen els pares, o almenys, perquè es reproduís la veu dels protagonistes indirectes d’aquesta investigació. Tot i que l’anàlisi té un sostre clar si es tracta d’un sol grup, es va assumir així perquè ja es comptava amb les referències dels nombrosos estudis sobre joves, que, amb objectius paral·lels al que es tracta aquí, ja ha fet l’equip tècnic investigador, convenientment reflectits en la bibliografia i

dels quals s'han rescatat algunes cites que ajudaran a contextualitzar el tema que ens ocupa.

En general, quan es parla de les relacions pares-fills i, encara més, quan els seus protagonistes en parlen, no sembla esperable altra cosa que una reiteració dels tòpics mil vegades esmentats: la no-coincidència, la falta de comunicació que es va aguditzant amb l'edat, la divergència d'interessos en funció de la posició vital distinta, la necessitat d'experimentar i de transgredir dels joves davant la necessitat paterna de protegir-los i ocupar-se'n davant d'un entorn suposadament hostil... És a dir, un grup de joves que parla de la relació amb els seus pares i amb l'alcohol verbalitza de manera automàtica elements que es poden considerar ja clàssics en la literatura sobre joves i adolescents. Més enllà de mostrar aquestes posicions clàssiques, la nostra voluntat és revelar les opinions dels joves sobre el que manifesten els seus pares; en definitiva, el discurs dels joves sobre el discurs dels seus pares.

La primera referència és la constatació de la progressiva distància que joves i adolescents manifesten prendre en relació amb la influència paterna, i el començament de certs conflictes d'interessos pares-fills aguditzats per l'etapa vital de l'adolescència i primera joventut. De manera progressiva, es va definint l'enfrontament entre un «ha de ser», que marquen les directrius paternes, davant d'un «voler ser i fer» dels fills. Així, el cordó umbilical es va diluint, gairebé de manera necessària, per permetre entre els joves l'aparició i el desenvolupament de xarxes d'influència en el grup d'homòlegs. Aquestes xarxes van conformant a poc a poc un espai propi on els pares ni tenen permís per entrar-hi ni, de fet, sembla que vulguin fer-ho.

D'aquesta manera, interessos i desitjos del jove comencen a estar allunyats dels que expressen els seus pares; la llar es limita a ser un espai residual caracteritzat per l'existència de regles i constriccions on l'adolescent amb prou feines pot trobar-hi res que li desperti l'interès.

—Entres a la teva habitació i... o per parlar amb els amics, et fiques a l'habitació, i senten soroll i ja t'estan ratllant... i tornes a entrar a l'ordinador. A veure. Segur que hi ha algú que et pot explicar alguna cosa més interessant.

—O te'n vas al carrer.

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

La independència i la capacitat d'acció i de decisió pròpia es van convertint en valors indispensables en el cicle vital en el qual estan sumits, i es converteixen en una reclamació *de facto* davant dels pares. La necessitat de rebel·lia i transgressió davant d'allò conegut, familiar i normatiu provoca reaccions per totes dues bandes; els joves perden la necessitat o la capacitat de contactar amb els pares i alhora aquests últims comencen a sentir que els seus fills s'escapen del seu control. Aquesta situació la constaten els joves, que exemplifiquen perfectament aquest estat de coses.

—*Jo crec que han canviat ara.*

—*Però perquè veuen que el seu nen, o la seva nena, se'ls escapa de les mans... Fins a cert punt.*

—Moderador: *Quan?, ara?*

—*És clar.*

—*Sí.*

—*Però perquè et poses més rebel, i t'hi imposes, i ells no hi estan acostumats a veure't així. Perquè jo abans als meus pares no els contestava, ara sí.*

—*Però perquè arriba un punt que n'estàs fins als ous...*

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

De manera que si els pares manifestaven incomunicació amb els fills i, fins i tot «no voler saber» el que fan o pensen, els fills manifesten la impossibilitat de comunicar-se amb els pares, almenys en certs nivells; la reflexió sembla que ens dugui al punt que el millor és, en aquestes circumstàncies i per a totes dues parts, «cadascú al seu lloc». Pel que fa al tema que ens ocupa, es tradueix en què els primers, per parlar d'alcohol amb els fills, esperen unes preguntes que intueixen que no tindran lloc, mentre que els segons justifiquen el fet de no dir res del que beuen als seus pares en un acte que, a més, senten com una certa reafirmació de la seva condició i independència.

—*No sé, jo crec que a més, que la gent amb... amb la gent més gran, amb la gent de la nostra edat, doncs que no parlen amb claredat. Com si ho diuen que això no és per nosaltres, que és quan hem de ser una mica més grans..., quan hem de ser més madurs (...).*

—... *Jo amb la meua família parlo... parlo de sexualitat i això.*

—*Doncs jo no!!!*

—*Jo tampoc.*

–*Tu tampoc, segur que no...*

(A Megías, Rodríguez, Méndez i Pallarés, 2005)

Aquesta fórmula dificulta, de fet, la possibilitat d'una comunicació de fons. A casa i amb els pares ni es pot ni es vol parlar de certes coses, no perquè s'impeixin, sinó perquè el jove considera que no és l'espai on es pot i s'ha de fer, i, sobretot, perquè els interlocutors no estan a l'altura de les seves necessitats o desitjos. Així, les relacions entre pares i fills sembla que quedarien com un instrument formal en què la comunicació no passa de ser, en molts casos, una pura anècdota.

–Moderador: *De quines coses parleu amb els vostres pares? Que no m'heu contestat...*

–*Doncs no ho sé, del que surti. Potser surt alguna cosa a la tele i et poses a parlar-ne, d'un tema o d'alguna cosa. De moltes coses.*

–*Detalls graciosos, que no puguin relacionar-los ni amb... amb qui et mous i tal. Alguna cosa que t'hagi passat graciós durant el dia o el que sigui.*

–*Doncs potser si li ha passat alguna cosa... que li ha passat a algun amic teu, ho expliques com si fos l'amic d'un altre amic teu.*

–*Pots parlar de les típiques bestieses, però [...].*

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

D'aquesta manera, l'adolescent té ben configurats dos espais o plans de signe molt diferent; amb els pares tendeix a mantenir una comunicació formal, gairebé intranscendent, en la qual les possibilitats d'acció estan restringides a allò imposat i on predomina el sentiment d'obligació i de responsabilitat; mentrestant, és en el cercle d'homòlegs on troba l'instrument que li permet desenvolupar-se i expressar-se en funció dels seus interessos i desitjos autèntics. És a dir, la seva veritable via d'educació informal i de socialització es fa, sobretot, fora del context familiar, on l'experimentació i la informació sobre diversos temes provenen de fonts a les quals s'atorga més confiança i on la seva capacitat d'acció no està coartada per imposicions. És en el grup d'iguals on el jove sent que pot intentar ser com vol ser, mentre que a casa ha de ser com els pares volen que sigui.

–*Confiança sí que tinc confiança, però em fa cosa parlar d'alguns temes amb ells. No és el mateix parlar d'un tema amb algun amic que amb els teus pares.*

—És clar, tant dir que hem de tenir confiança amb els nostres vells, jo... els tinc confiança però... fins a cert punt.

—Moderador: I us agradaria parlar més amb ells de... d'algun tema en concret?

—És que també són els teus pares...

—(...)

—Exacte. Els teus pares són els teus pares, i els teus amics són els teus amics.

—És clar. Amb els teus amics fas coses que no fas amb els teus pares. I els teus amics estan farts de veure't fent aquestes coses, i els teus pares no.

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

No obstant això, que les relacions amb els pares siguin restringides i, en cert sentit, limitades, no exclou la possibilitat o més aviat, la necessitat que els pares «facin el que han de fer» des d'allò normatiu i directiu, i que assumeixin la seva posició com a progenitors que són; amb ella, el discurs juvenil sobre el control a casa no té crítiques de fons. Si bé es tendeix a eludir i a rebutjar el conjunt de regles i de pautes que emanen de la relació filial, les primeres es justifiquen perquè el seu sentit és garantir un bé finalista, de protecció; el que uns pares mantinguin certes imposicions és lògic i consegüent amb el seu paper. Així doncs, l'allunyament de les normes no significa un rebuig rotund, sinó una acceptació d'aquestes normes, que les fa suportables perquè hi ha una vàlvula d'escapament: uns temps i uns espais propis.

—En mi sí, hi confien moltíssim. Però jo crec que potser et volen protegir tant que sempre veuen el més dolent per... I pensen el més dolent i... Perquè és que es preocupen molt.

—Moderador: Ells són molt exigents?

—Moltes vegades sí.

—Però també perquè t'estan donant alguna cosa que ells... la majoria d'ells no han tingut.

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

És més, és la ruptura o la transgressió de les regles que es fixen a cada espai allò que provoca en els joves un sentiment de rebuig, ja que suposa trencar les regles de joc i la delimitació de continguts de cada àmbit (si trenco les normes a casa, deixa de tenir sentit el que significa fora de casa). Cada espai

té els seus usos associats, i l'alcohol i altres consums només tenen ple sentit, pel que fa al seu simbolisme, en circumstàncies i contextos determinats; fora d'ells es transformen en actes buits, absents d'una significació rellevant, quan no són fins i tot ridículs. Per tant, és una postura que, des de la suposició del que ha de ser en cada moment i ocasió, mostra límits molt rígids.

–*El seu pare li fot al porro i de tot.*

–*Sí, i tenen plantes...*

–*I ets a casa seva i estàs fumant porros allà a casa seva i veus aparèixer la seva vella, i la seva vella es posa amb nosaltres a fumar porros i tot.*

–*Moderador: I com ho veus això...?*

–*Malament.*

–*A mi em fa vergonya fumar davant de la mare d'un col·lega. I la mare està allà... com si fos una més del grup.*

–*Moderador: A tots us sembla malament?*

–*Sí, a mi em faria vergonya també, com diu ell.*

–*A mi no m'agrada...*

–... *Vaja, ni de la mare d'un col·lega, ni de la teva classe. Si és la teva mare encara és pitjor. M'enganxa fumant un porro davant de la meua mare i em clava una hòstia que...*

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

Aquesta diferenciació, com ja hem apuntat anteriorment, ens remet directament a la manera amb què tendeixen a ser dissociats els temps de caps de setmana i els d'entre setmana, de manera que doten de sentit als elements al voltant dels quals es defineixen els models d'oci nocturn juvenil, que, sens dubte, troben en l'alcohol un element central.

–*A part que t'ho puguis permetre o no, tampoc arribaràs el dissabte... o sigui, el dissabte pots arribar a les tantes a casa, però un dijous no arribaràs pas a les tres de la matinada a casa... Molta gent també té en compte que espera el cap de setmana per al que sigui...*

–*Imagina't que arribes allà un dimarts a les vuit de la tarda a casa tot groc; què els diràs als teus pares? No ho sé...*

(A Rodríguez i Megías, 2001)

Així doncs, delimitats els espais, els temps i les normes que s'han d'aplicar en cada cas, s'ha establert el camp de joc dels adolescents en relació amb ells

mateixos i amb els seus pares. Les coses són així perquè «han de ser així», de manera que s'instaura un diàleg de sords en què el jove no està disposat a assumir ni que els pares estiguin autoritzats a actuar d'una altra manera ni que ells mateixos estiguin disposats a fer-ho.

El que hi ha al rerefons entre els joves, com una convicció que ha ajudat a establir aquesta situació de teòrica incomprensió mútua, és la sensació que els pares jutgen amb criteris molt superficials; si bé ells tracten de comprendre la posició paterna, perquè la intenten entendre des de la consecució d'un benefici personal a llarg termini, sentirien que se'ls nega aquesta necessitat de ser compresos. Als progenitors no els interessa la personalitat ni l'especial idiosincràsia com a individu que posseeixen cada un d'ells, ni els seus interessos i desitjos; allò que els importa és que es compleixin una sèrie de ritus o regles que busquen, abans que res, l'encaix adequat en el cos social, la normalitat. Ser normal, no destacar, no causar problemes és l'únic patró de mesura que els pares prenen en consideració i, no obstant, el que sembla que reclamin els joves és que no se'ls tracti segons uns paràmetres estandarditzats perquè se'ls sostreu un reconeixement des de la seva individualitat.

—És que per als pares depèn tot del col·legi, de l'institut. I a partir de l'institut ja ve tot. Si ets bon estudiant, ets bona persona; si ets mal estudiant, pot ser que siguis una mala persona. Jo no ho veig així.

—És que... per tu una persona normal pot ser diferent al que pensi el teu pare d'una persona normal. Per mi una persona normal, jo em considero una persona normal, però potser el meu pare considera una persona normal un noi que no fuma, que estudia...

—És clar, que sigui responsable.

—Exacte.

—Però pot ser-ho i pot sortir i fumar i beure.

—(...)

—Els meus pares també... bé, se suposa que ja els havia deixat però... perquè tenen una visió molt... molt superficial, no?, com si tota la gent que fuma canutos i tal són com gent execrable i escòria i...

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

En qualsevol cas, també és necessari considerar que aquests paràmetres de la normalitat també estan compostos pels elements que defineixen i diferencien els universos simbòlics al voltant dels quals cobren sentit les diferències

socials entre el que s'interpreta com a jove i el que s'interpreta com a adult. És a dir, que d'un jove normal es pressuposa que surti i que begui alcohol (amb control) com a part d'un període vital d'experimentació, rebel·lia (controlada) i socialització informal, no exempta d'uns riscos davants dels quals els pares han d'estar vigilants i han d'establir uns límits. Els joves accepten aquest discurs (que es construeix socialment), de tal manera que assumeixen que aquests són els models d'oci que els situen en aquesta normalitat, que els allunyen del rebuig del grup i de les posicions de raresa (si no surto, si no bec, em miren malament).

—Jo normalment no bec gaire, però el que sí és cert és que també de vegades... com que trobes més... la gent.

—T'ho passes més bé.

—No, no, però em refereixo quan no beus, de vegades ets així, trobes més limitacions...

(A Rodríguez i Megías, 2001)

—Quan és un grup que tothom fa una cosa i de sobte, ets tu com: «Que estrany!», ¿no?

(A Rodríguez i Megías, 2001)

No són pocs els pares que es preocuparien si els seus fills no sortissin ni beguessin, com a forma normal de relacionar-se i d'integrar-se en les dinàmiques socials pròpies de la seva edat; igualment, en cap cas a un jove li sorprendrà que els seus pares el censurin i el renyin precisament per això (per beure); és més, s'estranyaria si no ho fessin. Per tant, la situació d'incomprensió mútua ha de ser matisada oportunament des del moment que podem percebre aquesta mena d'acord tàcit pel qual cadascú sembla que faci el paper que li correspon.

Evidentment, si les relacions entre pares i fills apareixen marcades per aquestes posicions, necessàriament afectaran l'educació i les normes que aquests fills reben a la llar pel que fa al consum d'alcohol. Ja hem vist que els pares consideren gairebé inevitable la ingesta, per l'efecte «moda» i per la relació entre oci juvenil i alcohol; quan són els joves els que parlen, la roda gira en el mateix sentit: l'alcohol té sentit només en moments i en espais determinats, i es constitueix gairebé com una obligació des dels significats que se li atribueixen. És en aquest context simbòlic i espacial (com es deia anteriorment, el

botellón no significa només la possibilitat de beure més barat) on el consum d'alcohol cobra sentit, tot i que l'autocensura que els joves s'imposen en verbalitzar-ho sempre dicta que l'excés no es pugui justificar.

–Moderador: *I aleshores per què beveu...?*

–*No, jo no bec cada dia, potser bec un cop al mes... un cubata o dos. Però no d'arribar trompa tots els caps de setmana a casa teva. Si de cas són festes o...*

–*És clar, si són festes i això...*

–*S'ha d'aprofitar, la joventut és la joventut.*

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

Quan, ja ho hem vist, pares i mares han renunciat en gran mesura a una política de control ferri, des del jove, la inevitabilitat del consum és una convicció d'una potència tal que s'espera que els pares acceptin la situació (perquè la coneixen), cosa que tard o d'hora passarà. Semblaria un pacte el que els pares i fills han negociat les pautes acceptables (o, més aviat, inevitables) de cada moment.

–*Al principi s'ho prenen més en sèrio, però després s'hi van acostumant i ja només et diuen: «No et passis», i ja està.*

–*Al final descobreixen que quan surts per la porta de casa no poden fer-hi res. Encara que tu... pots fer el que vulguis.*

–*A més, que ells han fet el mateix i saben el que farem.*

–*Exacte. I no són tontos.*

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

I, insistint en el tema, en aquesta negociació implícita, hi ha escales de gradació del perill, del que és més i menys acceptable i, en certa manera, més o menys convencional. Uns i altres, en definitiva, han anat adaptant les seves posicions amb consciència dels límits que serien absolutament rebutjats; el consum d'alcohol, dins de tota la panòpia de possibilitats sorgeix com el comportament més assumible (per generalitzat, fins i tot entre els pares).

–*Els sembla menys fort (beure alcohol) que si per exemple fumo porros.*

–*Home, perquè hi estan acostumats a això, però això que l'alcohol és millor que els porros, això és mentida.*

–*Home, al meu pare no li faria gràcia cap de les dues coses.*

–*Igual que als de casa, tampoc els fa gràcia, però...*

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

Ara bé, la incapacitat per controlar els consums i els comportaments fora de casa queda compensada amb un control més gran dins de casa, en una estratègia de prevenció que intenta equilibrar i oferir pautes que van des de l'absoluta prohibició fins a la permissivitat ocasional. L'important per als pares, pensen els joves, és que davant d'ells no es consumeixi, i així fomenten una representació en què totes dues parts actuen d'acord amb el que s'espera d'elles.

Els adolescents no sembla que trobin a faltar la introducció familiar a l'alcohol; més aviat al contrari: no únicament no es desitja consumir alcohol a casa; sinó que no es vol, per múltiples raons. Entre elles perquè la llar és el patrimoni de les regles i obligacions, apreses i interioritzades, i resulta inacceptable la transgressió. Ells mateixos sembla que desitgin que els límits no es trenquin ni se superin, ja que les regles del joc es trastocarien. Perquè, suposem, el que dona sentit a l'espai d'expressió jove és, precisament, que hi ha la part contrària, la de la reglamentació.

D'altra banda, si bé l'adult consumeix alcohol amb el suport d'una sèrie d'elements racionals (el gaudi de la mateixa beguda per les seves característiques organolèptiques, el moment de gaudi i relaxació, el ritus dels esdeveniments socials), els joves s'ho prenen com una via d'expressió: per raons de vincle i relacionals (té sentit amb amics i en determinats moments, com el cap de setmana) i pels seus efectes psicoactius directes (la diversió, la desinhibició). Beure per la simple oportunitat de fer-ho, en el cas que els pares ho consentixin excepcionalment, no és una opció amb sentit per als adolescents, ja que no es fa en l'espai i en el moment adequats. A més, els tipus i les classes de beguda que els pares consenteixen que prenguin els seus fills no concorden amb els gustos adolescents; en aquest cas, com és típic en segments amb poc coneixement d'alcohols, destaquen les preferències gairebé úniques per begudes d'alta graduació, suavitzades amb productes no alcohòlics, davant de la més àmplia panòpia de consum dels pares. És un element més per afegir a la llista de motius que allunyen els joves del consum familiar.

—... *Em deixen beure però poc i el que ells em diuen. No em deixen el que jo vulgui.*

—(...)

—... *El meu pare m'invita a una cervesa però a un whisky no m'hi invita.*

—*A mi de tant en tant a una copa sí que m'hi han invitat, però...*

–Ja, ja, però en ocasions especials, però...

–O que estan en una boda i et diuen: «Mira, nen, tal».

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

Encara que se sàpiga que els pares intenten exercir una educació en relació amb els consums, la consciència (i gairebé l'orgull) d'estar en un joc doble és molt clara per part de l'adolescent: una actitud continguda en l'àmbit familiar *versus* una quasi absoluta llibertat d'acció en l'espai de fora.

L'únic impediment que troben a aquesta llibertat està en ells mateixos. Ja sigui per experiències pròximes o pròpies, o per un exercici de responsabilitat individual, hi ha una certa tendència a establir límits, almenys pel que fa a les actituds, que operen com a mecanismes de control encara que sigui de manera laxa. El consum d'alcohol no troba més resistència que la sensació de pèrdua de control, la no-acceptació del domini de la substància sobre la voluntat. Sense que això negui que aquest precepte pot ser més teòric que no pas real en molts casos, ni que es vegi «trampejat» per la tendència a sentir que cadascú controla, mentre altres no ho fan.

–Jo he fumats porros i el que puc dir-te és que tard d'hora, tio, es veuen... els estralls de la droga.

–Ja, però que...

–Per això em modero. Perquè els col·legues que fa un any estaven fumant amb mi, al final han acabat... instal·lats...

–És clar.

–I... tan si vols com si no, ja no els veus la mateixa cara, saps? Veus unes cares més envellides i que cada vegada estan més en la seva pompa i... més...

–Jo he hagut de deixar d'anar a concerts... I això que no volia. Perquè ells es posaven d'«ema» fins al cul. I jo... si vaig amb aquests, al final m'ho acabaré menjant jo. Me n'anava... amb altres.

–(...)

(Joves de 16 a 19 anys, Mixt, Madrid)

Com passa sempre, no és el consum sinó l'excés el que marca la barrera perceptiva del que és acceptable. I és així com els joves estableixen el seu propi aprenentatge sobre els consums d'alcohol. Un aprenentatge compost per uns elements de control i de prevenció externs, d'eficàcia dubtosa per la falta de

legitimitat atorgada al discurs dels pares, i per elements propis, en principi de molt més pes però sempre ambigus, derivats de l'experiència individual o de l'aprenentatge vicari. El paper de pares i mares és reconegut, però la seva importància es minimitza perquè es veu com una posició establerta, rígida i emmarcada en un discurs tòpic que no podrà substituir mai la pròpia vivència, cosa que es considera fonamental i inevitable.

V. Conclusions

No és fàcil elaborar una visió comprensiva dels consums d'alcohol entre els adolescents espanyols. I no ho és per dues raons fonamentals. En primer lloc, perquè és un fenomen que incorpora elements d'àmbits i categories molt diferents; els aspectes socials, culturals, educatius, clínics, farmacològics, fins i tot d'ordre públic, s'entremesclen i s'interconnecten i generen un entramat múltiple de graus d'anàlisi i d'interrogants; d'aquí ve que qualsevol aproximació, més que un panorama ordenat i complet, el que ofereixi sigui un puzzle on queden buits, en el qual les peces en no pocs casos se superposen i que, en conjunt, permet més una mirada aproximativa que no pas una lectura coherent. En segon lloc, perquè es tracta d'una qüestió enormement impregnada d'emocionalitat, de valoracions subjectives, de judicis i prejudicis, que dificulten enormement una mirada serena; de fet, observacions muntades sobre elements objectivables es contaminen amb altres extretes d'elements derivats de l'«ha de ser», i amb argumentacions més pròximes a l'alarma que no pas a la reflexió.

En qualsevol cas, tot això pot oferir diferències de grau, però no de qualitat en relació amb altres fenòmens socials. Els que treballen en aquest camp saben de sobres que les coses no són tant com són sinó com creiem que són. La representació, la percepció col·lectiva dels problemes, amb el que suposa d'afegits emocionals i ideològics, crea en molts casos una realitat diferencial que acaba sent tan operativa com aquella altra que es munta sobre les dades objectives.

La societat espanyola, en un moviment que va començar a mitjan anys noranta del segle passat, es va anar alarmant progressivament pels consums alcohòlics de joves i adolescents. Raons diverses, molt entremesclades en les quals

resulta difícil distingir les preocupacions reals de les que fan de «pantalla», van anar quallant un estat d'opinió molt tancat, en la convicció que el fenomen que ens ocupa suposa una gravíssima dificultat social que, a més, empitjora progressivament. Doncs és tot això el que hem de tenir en compte.

Per intentar aconseguir una visió global, i crítica, de totes aquestes qüestions haurem de procedir a través de passos successius. Primer, fent una relació de quines coses sabem objectivament, quins són els indicadors que ens diuen com és la situació i com evoluciona; què coneixem en realitat. Després, oblidant-nos una mica d'aquests indicadors que ens diuen el que passa, haurem d'endinsar-nos en l'anàlisi del que la societat creu que està passant; quines són les conviccions més profundes que, moltes vegades, acaben marcant els resultats més encara que les suposades veritats objectives. En tercer lloc, caldrà aprofundir en les raons de tot això; en com s'han anat muntant les coses, tant les definides objectivament com les construïdes des de la percepció social, i quins factors han intervingut en tot el procés. També, més endavant, haurem de sentir els protagonistes més directes de la situació: els joves i els adolescents, que hauran d'expressar com i per què expliquen el que passa, i els pares i mares d'aquests adolescents, absolutament implicats en un estat de coses sobre el qual tenen el sentiment d'haver d'intervenir, però que moltes vegades els desborda. Des d'aquí tindrem l'oportunitat de definir alguns elements de l'horitzó de futur, aventurant alguna fórmula per acompanyar el procés d'una manera socialment constructiva.

5.1. Com són les coses (i com les veiem)

A Espanya sempre, almenys des de fa molt temps, s'ha begut alcohol, i molt. Això, que és un tòpic, sembla que s'oblida quan afrontem l'anàlisi dels consums adolescents. Uns adolescents, fills d'uns pares i mares que també ho van ser (en un moment molt especial de la nostra història), i que s'han criat en un context social i cultural on la presència de l'alcohol forma part de l'estat natural de les coses. No és possible entendre el comportament adolescent davant de la beguda (tampoc, després ho veurem, les dificultats paternes per acompanyar aquest procés), si no partim de la realitat contextual descrita.

A Espanya s'ha begut molt alcohol, amb un increment incessant del volum per capita fins aproximadament l'any 1975. Des d'aleshores, hi ha un canvi en la tendència que fa que vagi disminuint l'alcohol que consumeix la població general, en una evolució lligada a canvis de patrons socioeconòmics i culturals i a una exigència de major qualitat en els productes. Els últims anys, aquesta tendència és una mica irregular però podem dir que, des del 1997, els consums alcohòlics dels espanyols, en termes globals, no han canviat. És veritat que segueixen havent-hi oscil·lacions interanuals en el volum d'alcohol per capita, sempre d'escassa entitat i amb una tendència irregular, però aquestes oscil·lacions de cap manera s'han traslladat a les enquestes de població, que segueixen mostrant unes taxes i uns percentatges de consumidors pràcticament immo­difcats. De tota manera, seguim tenint un elevat consum en la nostra població. De fet, en un rànquing de 49 països europeus, ocupem el lloc 11, però al capdavant de tot el nostre entorn econòmic i cultural. En una Europa cada vegada més globalitzada, en què els patrons de beguda s'acosten progressivament, un 15% d'espanyols són bevedors diaris, gairebé el 65% van beure l'últim mes i un 18% es van emborratxar com a mínim una vegada a llarg d'un any.

També és conegut de sobres que aquesta evolució de les quantitats ingerides ha anat acompanyada d'una modificació de les pautes i dels patrons de consum. No únicament ha canviat el tipus de begudes predominantment consumides, amb una presència cada vegada més gran de la cervesa, sinó que, més fonamentalment, han canviat els moments, els ritus i les funcions lligades a l'alcohol. Des dels anys vuitanta es va produint un desplaçament del beure diari cap a uns hàbits d'ingestió molt més lligats als espais d'oci. L'alcohol, que sempre va estar present a Espanya també en l'àmbit laboral, es deslliga progressivament d'aquest últim per concentrar-se en el context del temps lliure. És un fenomen que, després ho veurem, sembla que protagonitzen els joves, però que és entusiàsticament acompanyat pels adults (si és que aquests últims no han pres la iniciativa).

Doncs bé, en el camí d'aquest context és on apareixen els consums alcohòlics dels adolescents. Adolescents que, és cert, consumeixen de manera intensa. Si ens fixem en la població de nois i noies d'entre 14 i 18 anys, trobem que, segons les edats en què centrem la nostra anàlisi, entre dos i tres de cada

quatre van beure alcohol l'últim mes. I no és estrany que ho fessin, perquè, a pesar de l'estatus d'il·legalitat formal d'aquest comportament, pràcticament un 94% confessa que comprar alcohol és fàcil o molt fàcil (en una proporció tendencialment creixent, ja que fa quinze anys, malgrat que la situació normativa era més laxa, la taxa estava en una mica més del 85%).

No és un fenomen exclusiu dels adolescents espanyols. Quan comparem els índexs de consum dels espanyols amb els dels seus coetanis europeus veiem que es troben en un rang mitjà, sensiblement per sota de països que, ens sorprenen una mica com Àustria o Dinamarca, però també bastant per sobre no tan sols dels que ja suposàvem (Islàndia o Noruega) sinó també dels que sempre van consumir com nosaltres (Itàlia, França o Portugal). Els adolescents, a tot Europa, han incrementat els seus consums alhora que, cada vegada més, han aproximat les seves formes de beure. La diferència tradicional entre el patró mediterrani, més freqüent i lligat als àpats i als ritus socials, i el patró nòrdic, concentrat els caps de setmana i amb finalitats més lúdiques, es va difuminant progressivament en els adults europeus i ha desaparegut en els adolescents. Adolescents que, d'altra banda, sembla que hagin anat incrementant les seves freqüències i quantitats de consum, en un procés paral·lel però invers al que han protagonitzat els adults, i que ja hem descrit.

En qualsevol cas, tot ens indica que entre els adolescents espanyols molts beuen, ho fan amb certa regularitat i en quantitats importants. Ja dèiem que entre un 50% i un 75% d'ells havien begut l'últim mes. Però, molt més significatiu és advertir que, també en aquest període, un de cada quatre nois i noies, de 14 a 18 anys, s'havia emborratxat. De fet, així com els percentatges de consumidors han variat relativament poc els últims quinze anys, en aquest temps s'han incrementat, de vegades de manera notable, tant els episodis d'embriaguesa com les taxes de bevedors de risc en aquestes edats; fins al punt que, de 1994 a 2004, els adolescents barons que s'han embriagat algun cop ha passat d'un 22% a un 37%, i l'augment entre les noies ha estat del 20% al 37%. El resultat de tot això és que, el 2004, gairebé un 15% dels adolescents de 14 anys s'havien emborratxat l'últim mes, i pràcticament el mateix percentatge de nois (i una mica menys de noies, l'11,5%) presentaven consums habituals catalogats com de clar risc. Les últimes dades semblarien indicar que hi ha un aplatament de la corba de beguda que es tradueix en una

certa contenció, però en una tendència inicial que queda subjecta a confirmacions futures.

De fet, en el mateix moment en què aquest text es donava per editar-lo (28 de setembre del 2007), es presentava un avanç de dades de l'últim tall de l'enquesta ESTUDES; unes dades que no fan sinó confirmar el que aquí descrivim. Hi ha un descens en les prevalences de bevedors de l'últim mes (58%), esperançadorament més ampli que el que imaginàvem, però que, ja ho hem dit, necessita afiançar-se i ratificar-se. També sembla que hagi baixat el consum de risc, encara que no de manera tan clara, i encara són elevats els percentatges dels que es van emborratjar (44% dels bevedors en l'últim mes) o dels que van tenir episodis de consum molt elevats. Tota la resta de resultats va igualment en la línia del que hem desenvolupat en aquest Informe.

Naturalment, aquestes taxes de beguda es concentren bàsicament el cap de setmana, encara que no necessàriament en la forma que l'estereotip imagina com a universal, el *botellón*, que és practicat per menys de la meitat dels adolescents (el 45% beu en bars i un altre 25% ho fa en cases o locals particulars). Així, algun estudi autonòmic demostra que, sent només dos de cada cent els adolescents que abusen de l'alcohol a diari, més de 36 ho fan durant el cap de setmana. Per cert, que les notables diferències interautonòmiques, que es mostren quan comparem els percentatges de bevedors en la població general dels diferents territoris, es debiliten notablement si tractem només d'adolescents; tret d'alguns casos, en els quals per raons culturals, fins i tot religioses (com és el cas de Ceuta i Melilla), hi ha grans diferències amb la mitjana estatal, la majoria de comunitats presenten unes taxes de consum entre adolescents molt més aproximades del que semblava entre els adults.

Un comentari especial mereix la tan comentada edat d'inici del consum. És un tòpic, assenyalat per tots (pares, mares, adolescents, experts...), l'afirmació que aquesta edat d'inici no fa sinó baixar. Doncs bé, les dades no demostren aquesta asserció. És cert que a aquesta edat d'accés al consum alcohòlic va baixar notablement fins al 1992, però no ho és menys que, des d'aleshores, es manté relativament estable entre els 13 i els 14 anys. Per descomptat que hi ha preadolescents que ja s'inicien en la beguda (per exemple, als 14 anys ja hi ha gairebé un 40% de bevedors regulars; fins i tot entre els 12 i els 13 anys podem trobar un 7% de bevedors abusius durant els caps de setmana),

però l'edat mitjana d'inici se segueix mantenint estabilitzada, amb escasses variacions en un o altre sentit, des de fa ja més de deu anys.

El que sí que ha canviat, i molt, juntament amb aquest patró de cap de setmana que ja hem assenyalat, és el fet que la diferència per gènere que sempre havia existit s'ha esmorteït notablement, fins a gairebé desaparèixer. En aquest moment les prevalences d'adolescents dones bevedores són pràcticament iguals a les dels homes. Fins i tot s'ha produït una aproximació en les taxes, no ja de bevedores sinó de bevedores abusives; pel que fa a episodis d'embriaguesa o a consums clarament excessius, el percentatge de noies s'aproxima progressivament al de nois, que sempre han estat molt endavant en aquesta circumstància. Fins i tot, algun observador ha assenyalat que en determinats contextos socials d'Espanya els episodis d'abús comencen a ser més freqüents entre les noies.

Òbviament, segons l'esperable, tant el nombre de bevedors com les taxes d'ingesta van augmentant amb l'edat. Aquest 7% que, dèiem, entre els 12 i els 13 anys consumeix clarament en excés els caps de setmana, es converteix en un 29% als 14 o 15 anys, i en un 71% entre els 16 i els 18; en una tendència creixent lògicament paral·lela als percentatges de bevedors freqüents en cada edat (38% als 14 anys, 58% als 15, 72% als 16, 78% als 17 i 82% als 18).

El resultat de tot això és que, en un context en què l'alcohol els resulta molt accessible, alguns adolescents, nois i noies, comencen a beure molt aviat, la mitjana d'ells ho fa entre els 13 i els 14 anys, ho fan tant els homes com les dones, i els consums es van incrementant amb l'edat; de tal manera que, al final de l'adolescència, en aquests 18 anys fins als quals se suposa que l'alcohol està vedat, la immensa majoria d'adolescents ja ha entrat en contacte regular amb la substància; en un contacte, molt bàsicament centrat en el cap de setmana, a través d'episodis de beguda en els quals és molt freqüent l'excés.

Aquesta situació ens obliga a plantejar-nos algunes qüestions; la primera, quines raons tenen aquests adolescents per incorporar-se tan ràpidament i massivament, a la beguda. Doncs bé, si se'ls pregunta directament a ells, més de la meitat et diuen que la raó bàsica per consumir alcohol és la recerca de la diversió, i això és coherent amb aquesta concentració del consum en els espais d'oci i temps lliure. També és veritat que la recerca de l'estimulació i de l'«estar més bé» no sembla esgotar les raons d'un hàbit tan estès, i que també els mateixos

joves apunten molt sovint altres motivacions: les relacions entre iguals (per estar amb els amics, per conèixer gent nova, per relacionar-se millor...) o a les exigències identitàries (sentir-se gran, incloure's en el grup, etc.). Totes aquestes raons expliquen, més o menys, per què els adolescents volen beure; el que no expliquen és per què poden fer-ho, en un context en el qual se suposa que els està prohibit. Des d'aquesta perspectiva, juntament amb les intencionalitats lúdiques, les vinculars i les identitàries, possiblement la primera raó per la qual es beu és perquè l'alcohol «és allà», és molt accessible i el seu consum és possiblement la transgressió socialment més acceptada; no és sorprenent que, en la situació vital de l'adolescència, la possibilitat de transgredir, de forma fàcil, efectiva i sense risc d'exclusió, resulti una temptació notable.

En un altre ordre de coses sembla obvi que, perquè es doni el comportament de la beguda, en els adolescents s'ha de produir un cert equilibri en el balanç entre els riscos que creu assumir i l'expectativa de beneficis que s'imaginen. També la qüestió de la «percepció del risc», i el seu suposat descens continu, s'ha convertit en un tòpic; s'assenyala una vegada i una altra la banalització dels riscos entre aquests adolescents, no tan sols en relació amb l'alcohol sinó també en relació amb ell. En realitat, les dades objectives de les enquestes demostren que la percepció de risc que aquests adolescents tenen és bastant alta en un bon percentatge (en un de cada tres) i és mitjana en la meitat del col·lectiu; i que, en qualsevol cas, aquests nivells de visió del perill no han baixat sensiblement els últims anys. De forma paral·lela i coherentment amb l'anterior, menys del 13% dels adolescents diuen que beure alcohol té molts avantatges i només un de cada quatre atribueixen a la beguda algun benefici. Per tant, en el pla de les respostes objectivades en una enquesta, el balanç de riscos i beneficis es decanta aclaparadorament cap al costat dels riscos. La lògica indicaria, a partir d'aquesta dada, que els adolescents, si fossin coherents amb el que diuen, no haurien de beure; o si el que diuen fos la veritat completa. En realitat, una cosa és la resposta que tradueix la informació que insistentment s'ha proporcionat, i a més ho fa des del prisma (no necessàriament cínic) d'allò «políticament correcte», i una altra de molt diferent, unes postures actitudinals que, més enllà de les informacions i de les raons confessades, inclouen expectatives simbòliques o identitàries que poden ser avantatges, de més rang que la pura diversió, que poden tenir un pes més gran que la dissuasió derivada del coneixement de les possibles amenaces. I aques-

tes construccions actitudinals són les que, en definitiva, acaben modelant el comportament.

Això no significa que els graus de percepció del risc no siguin influents en el consum. És aclaparadora la correlació que s'estableix entre els nivells de beguda i el punt d'equilibri en aquest balanç riscos/beneficis: els bevedors sempre veuen molts avantatges i menys perills en l'ús d'alcohol. Però és una correlació en els dos sentits; cosa que significa que, quan millora la imatge del consum alcohòlic, es beu més, i que, quan es beu més millora notablement aquesta imatge. Però el factor més influent en l'establiment del balanç és possible que no sigui tant la baixada de la percepció de risc com la millora de l'expectativa de beneficis. Molts elements porten a pensar que, en la gènesi dels consums d'alcohol intervé sobretot la millora d'imatge d'aquest comportament, muntada sobre el que, a través de l'experiència pròpia o transmesa dels companys, es va inclouent en les expectatives positives: totes les que ja hem assenyalat i fins i tot alguna de tan personal com la necessitat d'anar temptejant els propis límits en un procés adolescent de creixement. Tampoc és insignificant la importància que pot adquirir el que els adolescents vagin percebent una certa discrepància entre un discurs oficial, après dels adults, que assenyalava greus amenaces, i un altre discurs més experiencial, construït en el seu propi grup, que li diu que aquests riscos no són tan inevitables ni tan greus com se'ls ha advertit. Òbviament davant d'aquesta discrepància, la legitimitat que un adolescent atorga sempre es decanta cap al costat de les opinions pròpies i de les d'aquells companys que valora.

La realitat de les dades indica que entre els mateixos adolescents, bevedors en les proporcions que ja hem dit, a penes un 10% han experimentat problemes de salut (i probablement referits a intoxicacions agudes); un percentatge una mica inferior s'ha vist implicat en baralles, i una mica més del 8% ha tingut problemes familiars. Són percentatges que, independentment de l'entitat que tinguin en ells mateixos, poden donar una idea falsa, en la mesura que els problemes poden presentar-se, més greus i més freqüents, després de passada l'adolescència; però aquestes són les dades que es veuen des de la mirada de l'adolescent i que, molt possiblement, per a aquest adolescent, no justifiquen l'amenaça que se subratlla des del discurs adult. Probablement només hi ha un element associat al consum alcohòlic que preocupa realment els adolescents: la possibilitat d'accidents de trànsit; és un risc que ocupa un lloc especial en

l'imaginari d'aquestes edats, i amb raó: al voltant del 15% ha conduït sota els efectes de l'alcohol i un altre 25% confessa haver viatjat amb algú en aquesta mateixa situació d'intoxicació.

Els riscos dels quals parlem es poden incrementar sensiblement, almenys en el pla teòric, si es donen circumstàncies de consums combinats amb altres substàncies, cosa que s'anomena els policonsums. Aquests policonsums que generen diferents graus de perillositat, més grans com més pròxims en el temps tenen lloc (una cosa és mesclar al llarg d'un any, i una altra de molt més perillosa, mesclar en el mateix període de consum), no són una excepció entre els adolescents. Les dades conegudes ens diuen que aproximadament la meitat dels que han consumit alcohol l'últim any, en aquest període de temps també han consumit cànnabis; i que un 9% va consumir cocaïna i un 11% *èxtasi*, amfetamines o al·lucinògens. Això vol dir dues coses: que el cànnabis, *de facto*, s'aproxima a l'estatus de substància legal; i que una minoria d'adolescents, un de cada deu, han incorporat als seus consums una panòpia de substàncies que poden incrementar notablement els graus de risc. De fet, ja ho veurem, un dels elements del consum que el discurs adolescent, i sobretot juvenil, estigmatitza, és la dimensió d'excés inacceptable que suposa passar de l'alcohol a altres consums més negativament connotats. En qualsevol cas, semblaria que en aquest moment del cap de setmana la presència habitual és la de l'alcohol i que, en segon lloc, el cànnabis es guanya un espai progressivament més gran; després, afortunadament només per a una minoria d'adolescents (però una minoria molt significativa), el que es consumeix és sempre alcohol i, juntament amb ell, allò que hi hagi.

Evidentment, en aquesta línia de consums múltiples i de minories policonsumidores, topem amb la qüestió de les estructures actitudinals i de valors que tanta importància tenen a l'hora de determinar unes formes o unes altres de consumir alcohol i altres drogues. No profunditzarem en aquest moment en el tema, ens limitarem a assenyalar que diferents estudis quantitius han mostrat una relació inequívoca entre determinades constel·lacions de valors i certs patrons de consum. En relació amb l'alcohol, no sorprèn que constructes valoratius que privilegien la recerca d'avantatges personals i de sensacions renovades, augmentin notablement la possibilitat de consumir-lo; com tampoc crida l'atenció que el domini de valors asocials no tan sols augmenti la probabilitat de consumir alcohol sinó que també es correlacioni amb l'abús

d'altres drogues il·legals. El més significatiu en aquesta qüestió dels valors i del consum d'alcohol és que les persones en què privilegien les finalitats més normatives, que donen més importància a integrar-se, també tenen més probabilitat de ser bevedores; cosa que significa que, en el nostre context social, la norma, allò socialment integrador, està més a prop de consumir que de no consumir alcohol (circumstància que els adolescents no deixen de reconèixer i que genera greus ambivalències en la tasca educativa dels pares).

En qualsevol cas, els valors no semblen influir tant en el fet que es consumeixi com en la forma de consumir, en l'espai que l'alcohol acaba ocupant en la vida d'una persona. També dades objectives mostren que valors prosocials com l'altruisme o la solidaritat, en definitiva l'interès pels altres o pel món, fan que es consumeixi menys i que es dipositi menys càrrega de projecte vital en l'efecte de l'alcohol. Al contrari, els valors més centrats en l'interès personal excloent, correlacionen positivament amb formes de beguda més intenses i més arriscades. En general, els adolescents espanyols diuen que la seva vida és agradable; quan se'ls interroga sobre això es col·loquen en el punt 4,15, en una escala 1-5. Possiblement volen millorar aquests nivells quan diuen que beuen per divertir-se; però, si això és així, els resultats no deixarien de ser frustrants per a ells. El que les xifres ens indiquen és que, el conjunt dels que beuen més confessen que s'avorreixen més (que es diverteixen menys, per ser més exactes) que els que beuen d'una forma més moderada o controlada, si bé s'ha de reconèixer que l'abstinència d'alcohol tampoc no és garantia de felicitat; en una societat on la norma porta a la beguda, els no bevedors corren el risc de ser desplaçats o de sentir-se aïllats; fins i tot es podria dir que, si el normal és beure, qui no beu pot sentir que li passa alguna cosa rara, alguna cosa que limita el seu potencial de felicitat.

Un últim aspecte que, tot i que serà abordat molt més en profunditat des d'altres perspectives, també ha pogut ser parcialment objectivat amb dades quantitatives, és el referent a la dimensió familiar. No tan sols en el sentit que el mal clima familiar (conflictes afectius, problemes dels pares, distorsions en la comunicació, etc...) es correlaciona positivament amb el consum alcohòlic de risc; també en aquest altre aspecte, més profund, que analitza la coincidència de determinats estils de família amb el consum dels fills. Estadísticament s'ha pogut comprovar que els models familiars que, en absència d'un interès i una ocupació genuïns, privilegien les formes i consagren uns

estils de relació en què l'important és que no surtin a la llum els conflictes, també presenten una probabilitat superior que els fills consumeixin alcohol i que ho facin abusivament.

Fins aquí el que sabem fefaentment a partir de dades objectives, per molt que siguin incompletes i, en qualsevol cas, que puguin ser qüestionades. Però ja dèiem que, en l'àmbit dels problemes socials, molt més si generen inicialment una alarma col·lectiva, les coses no són tant com són sinó com es creu que són. I la percepció col·lectiva dels espanyols, la representació social de la qual participen tant joves com adults, manté una visió una mica distorsionada dels consums d'alcohol en els adolescents.

Es creu que, segons un principi inamovible de «tot va a més i cap a pitjor», les coses no fan sinó incrementar de forma imparable els graus de conflictivitat potencial: cada vegada més adolescents consumeixen (quan les prevalences es mantenen bastant estables i fins i tot, en algun cas, disminueixen), consumeixen més desafortadament (i és cert que els consums abusius han crescut, però menys del que s'imagina i sembla tendir a l'estabilització), a edats cada vegada més joves (l'edat d'inici està immodificada des de fa anys), sense cap percepció de risc (que ja hem dit que és relativament alta, almenys en teoria), a través de la fórmula universal del *botellón* (que practica, en realitat, menys de la meitat d'adolescents), etc. És possible preguntar-se per què es produeixen aquestes percepcions, que acaben adquirint la categoria d'estereotips immodificables, i intentarem fer-ho en profunditat; basti assenyalar que l'element nuclear semblaria que se situa en un imaginari col·lectiu que va viure amb estranyesa l'emergència d'un model de consum totalment diferent del tradicional, que es va alarmar pels riscos d'aquest nou model (tant pels riscos reals com pel que, en la sorpresa del desconegut, s'havien imaginat), que va incrementar aquesta alarma per la seva incapacitat d'entendre, i molt més encara de corregir, aquests comportaments, i que va projectar la seva angoixa cap a tot un col·lectiu, el de joves i adolescents, que, així, va quedar connotat com a estrany i subjecte d'uns comportaments amenaçadors. No cal dir que els mateixos subjectes del fenomen, els adolescents, van participar plenament d'aquesta representació social i van acabar incorporant-la. No tan sols sentint que, en gran mesura, les coses eren com s'explicaven, sinó que, més enllà d'això, sabent que tothom esperava que es comportessin d'una determinada manera i responent a aquestes expectatives.

Així, es va tancar un cercle perfecte de retroalimentació de la situació: joves i adolescents es comporten de manera «estranya», la societat no ho entén i s'alarma, l'alarma subratlla els punts més exagerats, els mitjans recullen aquests punts, l'èmfasi en les notícies generalitza la percepció del fenomen, la percepció generalitzada acaba atribuint aquests comportaments a tot el col·lectiu juvenil, aquesta representació s'instal·la i influeix en tots, que acaben creient que «els joves són així», els joves també incorporen aquesta convicció i finalment es comporten com s'espera que ho facin; i el cercle tornar a començar.

5.2. Furgant les raons

Des dels anys vuitanta del segle passat, coincidint amb la disminució progressiva del volum d'alcohol consumit per capita a Espanya, apareix, sobretot en els joves però no únicament en ells, un model de consum radicalment diferent del que fins ara era tradicional en el nostre medi. L'alcohol, històricament associat al menjar i a funcions socials i de celebració, consumit a diari per una majoria d'espanyols, comença a aparèixer com un fi en si mateix. Ja no es consumeix per aquestes finalitats assenyalades, sinó que consumir sense més sembla que té sentit i, a més, sembla que es justifiquin comportaments d'excés, que es concentren en espais d'oci i en el temps lliure. Per als joves que protagonitzen aquest canvi de model, en aquells moments, «beure» era beure de la forma que acabem de descriure, de forma concentrada en el temps, abusivament, ocupant espais cada vegada més diferenciats; en canvi, consumir alcohol a diari, de manera més o menys controlada, en una impregnació transversal de tota la vida, que era el que històricament es coneixia, no era «beure».

Aquest model de consum va semblar que centrava simbòlicament un conflicte generacional que, fins aquell moment, s'havia traduït en termes més clàssics de confrontació ideològica. En aquells moments el conflicte entre generacions sembla que es traslladi al complex oci/diversió/alcohol, que exemplificava perfectament una situació de ruptura i de confrontació. D'aquí ve que els protagonistes d'aquest model rupturista no només exageressin els trets diferencials (la borratxera acaba sent un fi en si mateix i els consums d'alcohol s'aproximen als d'altres drogues més socialment provocadores), sinó que atorguessin un caràcter simbòlic a aquestes conductes, que van acabar conver-

tint-se en un element de diferenciació identitària. Al final, la funcionalitat de les noves maneres de beure, com a espai de confrontació, com a mecanisme de vinculació amb els iguals i com a instrument al servei de valors emergents, va fer que el nou model s'estengués i impactés en la percepció col·lectiva, que va acabar convertint-lo en una cosa tòpica i universal. Aquest nou model, no tan nou ja que té gairebé trenta anys, ara apareix tan establert que adquireix característiques immanents. Els adolescents actuals semblen sentir que les coses sempre han estat així, no poden imaginar-les d'una altra manera i no poden considerar el consum d'alcohol des d'una perspectiva diferent d'aquesta a la qual s'han incorporat.

Òbviament, tant la gènesi del model com el seu desenvolupament i instal·lació han estat condicionats per una sèrie de raons, tant d'ordre estructural com culturals o ideològiques. En aquest context de desenvolupament econòmic de la societat espanyola, que explica per què els consums adults es van separant d'un espai laboral, que en la seva tecnificació exigeix cada vegada més la continuïtat, i es van restringint per raó d'una exigència de qualitat, a mitjan dècada dels vuitanta, coincideixen una crisi econòmica i un procés d'exercici de llibertats i d'ocupació d'espais fins aleshores restringits. És el moment en què l'atur juvenil arriba a unes quotes de més del 55% i en què els joves senten que, a més, es dona un cert bloqueig en les seves possibilitats d'accés al treball per part d'uns adults que copen el mercat laboral; és el moment en què es comença a parlar de l'«atur estructural». Tot això condiciona un conflicte social larvat que, com indicàvem, en lloc de resoldre's en termes de confrontació tradicional, sembla que derivi cap a una autoafirmació provocadora del col·lectiu juvenil, que adopta models de comportament clarament diferencials en les formes d'oci i, sobretot, de consum de substàncies.

Tot això coincidint a més amb un potentíssim desenvolupament de la indústria de l'oci, fonamentalment dirigida precisament als joves, que diversifica i multiplica els espais de consum, que crea suports especials per les noves maneres de beure (per exemple, noves mescles i nous envasos), i que es recolza en una potent indústria publicitària. En una societat de consum, plenament instal·lada a Espanya ja aleshores, l'ús i l'abús de l'alcohol, associats a formes, estils diferencials i signes peculiars d'identitat acaben sent una expressió autònoma, una cosa que no necessita més justificacions ni cap associació que li doni sentit. Ja no es beu per alguna cosa; beure alcohol és autoreferencial,

no necessita justificacions. Es passa d'un oci destinat al descans a un oci amb finalitats essencialment recreatives. Es fa el salt de consumir per alguna cosa com a conseqüència d'alguna cosa a consumir «perquè sí», perquè s'ha de fer, perquè identifica.

Amb aquest model ja plenament instal·lat, hi ha una altra fita socioeconòmica que sembla també contribuir a consolidar i amplificar la situació: la reforma laboral de 1994. Aquesta reforma redueix dràsticament l'atur juvenil que, després d'haver-se superat a poc a poc la situació dels anys vuitanta, havia arribat a un nou pic en aquella època. Les dades demostren que van disminuir radicalment les taxes d'atur entre els joves, però a costa d'institucionalitzar una clara precarietat en l'ocupació. Una precarietat laboral que acaba transformant l'etapa de l'adolescència i la joventut en una cosa cada vegada més prolongada (perquè comença abans i s'allarga progressivament), que és viscuda pels seus actors com un parèntesi vital, sense relació directa amb la integració futura a la societat. La joventut és una cosa tancada en ella mateixa, que es defineix per un viure al dia, que posposa les prioritats d'una integració social que apareix com molt llunyana, que es fa fonamentalment a través de l'exercici de l'oci i que es tradueix bàsicament en consum (no tan sols de l'alcohol, sinó també d'alcohol).

Aquesta situació debilita clarament el vincle social entre els joves i entre aquests i la societat, i dona l'oportunitat que aquest vincle es desplaci i se substitueixi per la funció relacional i pel mecanisme identitari que la celebració del consum d'alcohol procura. Molt més des del moment en què la mateixa precarietat laboral, que no ofereix possibilitats realistes d'una socialització autònoma però que injecta en el col·lectiu de joves grans quantitats de diners, facilita que aquests ingressos econòmics es dirigeixin gairebé exclusivament a la provisió d'oci i de consum, molt marcadament consum d'alcohol i de tot el que hi està relacionat.

La situació encara fa un altre pas de rosca quan, en les prioritats de les preocupacions juvenils, i en la representació social corresponent, el problema de l'habitatge substitueix aquest problema d'atur, parcialment resolt. La crisi en l'accés a l'habitatge, que exemplifica perfectament aquest parèntesi vital en l'etapa juvenil, posa en primer pla les dificultats per l'emancipació. Una raó més, afegida a les anteriors, per desplaçar simbòlicament als espais apropiats

per l'oci la diferenciació i l'autoafirmació que no es pot fer de manera més completa.

D'aquí ve que el consum d'alcohol, element nuclear i constituent de les estratègies d'oci, i sobretot el model de consum que ja hem descrit, en el qual l'excés sembla que té un paper fonamental, adquireixen l'estatut d'elements diferenciadors i identitaris, i vies d'escapament simbòliques dels conflictes intergeneracionals, sense que per això perdin la seva dimensió integradora. Aquest model de consumir alcohol integra el jove amb els seus companys, i l'identifica com a jove alhora que no se'l segrega d'una societat que també consumeix alcohol de forma general i que viu aquest consum des de la tolerància, si no des de la indiferència.

Tots aquests elements estructurals, de caràcter socioeconòmic, que indubtablement han contribuït al naixement, i sobretot a la institucionalització, del model juvenil de consum d'alcohol, es complementen, en una altra escala d'anàlisi, amb la deriva dels valors socials que s'han anat prioritzant. Cal dir que, d'entrada, els valors de joves i adolescents no són substancialment diferents dels dels adults. Aquesta observació simplista que els joves, sobretot si són consumidors d'alcohol, i més encara, d'altres drogues, han perdut els valors, no pot ser més falsa; no tan sols aquests joves no se separen dels valors dominants, sinó que, en determinats aspectes, són l'expressió més acabada d'alguns dels èmfasis de la nostra societat. La priorització del benestar personal, l'exigència d'obtenir el que es vol (si és possible sense esforç i sense conseqüències negatives), la relegació dels valors prosocials a la categoria de valors ideals, difícilment operatius, el desprestigi d'algunes de les anomenades «virtuts tradicionals» (prudència, esforç, morigeració...), l'aspiració de trencar els límits amb sensacions renovades, tot això, són valors fàcilment reconeixibles en el conjunt de la nostra societat i que, no és difícil interpretar-ho així, no tan sols no s'oposen sinó que probablement alimenten un model de consum on allò lúdic i l'excés tenen carta de naturalesa.

En aquest context es fixa aquest marc de desresponsabilització que està marcat per la institucionalització de les etapes adolescents i juvenils com un parèntesi al marge dels interessos socials col·lectius. Immersos en aquest parèntesi social, els adolescents no tindrien més responsabilitats que representar un paper transitori i sense connexió amb el conjunt de la societat, com una acotació al marge d'ella i sense cap més horitzó que el dels seus propis

límits temporals i aspiracionals, amb dues funcions bàsiques per complir. La primera, fer el que s'espera que un jove faci: beneficiar-se de la seva situació i instal·lar-s'hi, tractant de treure'n el partit possible, sempre en un vector de comportament que privilegia la diversió; en una fantasia de món feliç i infantilitzat, en part propiciat o consentit pels adults. En segon lloc, mantenir el seu comportament dins dels límits de l'acceptable, entenent per acceptable qualsevol cosa que no posi en greu risc una futura integració; a joves i adolescents se'ls permet una certa contravenció de la norma social, «estan en edat», sempre que aquesta contravenció no sigui d'una naturalesa tal que converteixi en impossible el pas al col·lectiu adult integrat. En paraules senzilles, als adolescents no se'ls demanaria altra cosa que, acceptant que pensin fonamentalment a divertir-se, tirin endavant els estudis i siguin «educats».

L'àmbit d'aquestes situacions es tanca quan, enfrontats amb una mala imatge generacional, amb la sospita que aquestes actituds lúdiques i irresponsables estarien difícilment justificades, els adolescents apunten arguments de desculpabilització: «ens han fet així». Aquests adolescents poden tenir consciència clara de la inacceptabilitat d'alguns dels seus comportaments, però això no significa que se'n sentin responsables. De forma immediata al·leguen que no fan sinó viure les condicions que se'ls ha preparat, que no fan sinó actuar amb coherència en el món que els han donat construït. És una situació que tanca les possibilitats de canvi i que resulta difícilment transformable: els joves no tenen cap interès per modificar una situació que senten que els beneficia, i els adults, que assumeixen la projecció de culpa que s'abalança sobre ells, no tenen ànims per canviar l'estatus d'uns fills dependents als quals necessiten sobreprotegir.

En qualsevol cas, traduir el model juvenil del consum d'alcohol en aquests paràmetres exclusius d'hedonisme i oci no deixa de ser una simplificació. Ja ho hem apuntat, si beure és l'oportunitat d'instal·lar-se en una infracció tolerada de la norma, si és sobreactuar els valors més hedonistes, si és institucionalitzar l'excés, amb no menys rotunditat és també un ritu col·lectiu, una recerca d'espais d'autonomia i de llibertat, i una manera de vincular-se i de reforçar uns llaços col·lectius molt debilitats. Aquesta funció vincular és bàsica per comprendre el model i pot ser tan constituent d'aquest model com la dimensió recreativa.

El paradigma de tot això és el tan desgastat *botellón*. Un fenomen que apareix ja els anys vuitanta, però que aleshores passa desapercebut, i que en

realitat no impacta en la percepció col·lectiva fins ben bé a mitjan dècada dels noranta. Aleshores, es genera una important alarma social en relació amb això (que s'ha arribat a convertir en l'escena tòpica del nou model de consum, d'alcohol i d'altres drogues, substituint les imatges dramàtiques dels drogoaddictes de fa trenta anys). Per al *botellón* s'al·leguen raons molt superficials, però que acaben fent tant impacte en el col·lectiu de joves com en el dels adults: raons econòmiques (l'alcohol és car), de qualitat de les begudes (als bars donen *garrafón*), de necessitat d'un espai obert (als bars no deixen entrar-hi menors), etc. En realitat, és un fenomen que respon a motivacions molt més profundes: estar junts, identificar-se amb el grup, conèixer altres nois diferents dels amics propis, fer una celebració col·lectiva, aconseguir un espai allunyat del control extern, viure una situació que es reconeix com a pròpia i no com a imposada pels adults i, naturalment també, poder viure aquestes situacions d'excés i descontrol que tant serveixen per sobre-actuar els valors dominants com per posar a prova la tolerància col·lectiva, tant valen per significar-se com per buscar els propis límits.

La preocupació pel *botellón* té unes motivacions enormement confuses. Quan, en primer terme, es parla de la cura de la salut dels adolescents, per sota d'aquesta raó no costa gaire endevinar finalitats i motius que tenen molt més a veure amb l'esfera de l'ordre públic. Tot el moviment d'alarma davant d'aquest fenomen juvenil s'inicia a partir de les protestes d'uns veïns que reclamen el seu dret a la tranquil·litat, a poder dormir, a poder disfrutar d'uns espais públics i a poder viure sense estar envaïts per la brutícia. Són reclamacions legítimes que, en certa mesura, perden la seva força quan es disfressen de raons, suposadament més correctes, relatives al benestar i a la seguretat dels adolescents. El curiós és que la percepció col·lectiva es dissocia quan els ciutadans, abans que ciutadans, se senten pares o mares dels que estan marcats com a esvalotadors; en aquests casos l'actitud es fa infinitament menys bel·ligerant, més comprensiva; com si els drets propis cedissin davant la necessitat de protegir els seus fills, als quals en certa mesura se'ls veu, i no se'ls pot deixar de veure, com «perduts». Per descomptat que aquesta dissociació de les actituds s'ha de justificar de manera immediata, i la manera més senzilla de fer-ho és entenent que hi ha un *botellón* sa, que serveix per relacionar-se i parlar, i que és el que practiquen els mateixos fills; i un *botellón* dolent, el del descontrol, les borratxeres, la brutícia i el consum d'altres drogues, que és

el que generen els altres adolescents, sobretot els que són més joves, i en els quals no s'inclou mai els propis fills.

Aquí apareix un element omnipresent en tots els discursos: els que trenquen la norma són els altres, els més joves, que generen en la seva immaduresa i infantilisme una imatge que acaba carregant negativament tot el col·lectiu. És una apreciació dels adults, que la refereixen a tot el col·lectiu juvenil i adolescent (deixant-ne fora els fills propis), i que també els mateixos joves assumeixen, i la refereixen als que vénen darrere seu, als que tenen dos o tres anys menys. En part és una realitat que, en l'afany de «ser joves» com més aviat millor, de demostrar que ho són i de demostrar-ho a través de l'exageració dels trets més tòpics i provocadors, els preadolescents siguin els que efectivament més poden «descontrolar», recolzats, a més, per la seva pròpia immaduresa. Però, d'altra banda, també és evident que aquesta atribució als que vénen darrere pot ser una manipulació intencionada de la percepció dels que opinen així, amb clares finalitats desresponsabilitzadores.

En qualsevol cas, sí que sembla cert que el *botellón* resulta una expressió fonamentalment adolescent. És una pràctica del model de consum d'alcohol més pròpia dels menors, que suposa una certa porta d'entrada al ritu del consum i en la qual la funció vincular i relacional del model està referida al grup ampli, gairebé al conjunt indiferenciat de la cohort d'aquesta edat. El *botellón* és una celebració massiva que permet una integració indiferenciada amb els iguals. Per això és freqüentat especialment per adolescents, encara que, també s'ha de dir, només per una part d'ells, que, a més, així que els ho permet la seva evolució personal, el van substituint per altres formes de beure, per altres llocs que permeten una funció vincular més personal, íntima i específica.

5.3. Què pensen els protagonistes

Quan als joves i adolescents se'ls pregunta directament què busquen o què troben, a la pràctica del seu model diferencial de beure alcohol, les respostes més directes i immediates tenen a veure amb la dimensió recreativa que ja hem assenyalat àmpliament. Al començament del model, el desplaçament del conflicte generacional, la fragilitat del vincle social amb els joves, el bloqueig que vivien aquests joves en el seu procés de socialització, duïen a emfatitzar

tota la dimensió del descontrol i de l'excés. A mesura que el model es va consolidar, quan la pròpia experiència dels joves va anar fent que tinguessin més consciència dels límits, l'afirmació identitària d'allò recreatiu es va anar suavitzant i, en el discurs juvenil, van aparèixer amb molta més claredat els elements relacionals, la funció vincular, fins al punt que, en els últims anys, comencen a acotar-se els límits de l'excés i comença a estar «mal vista» una conducta de clara transposició d'aquests límits, que s'atribueix bàsicament als immadurs. En aquests moments no és estrany trobar afirmacions de joves que, basant-se en el seu propi aprenentatge de l'autocontrol i necessitant defensar-se de la mala imatge que saben que el col·lectiu n'ha adquirit, emfatitzen la conveniència de mantenir els consums dins d'un ordre que només es permeten trencar els acabats d'arribar, els que no coneixen les regles del joc; uns acabats d'arribar als quals, pel fet de «no conèixer les regles», se'ls qualifica d'«infants». És un procés paral·lel al que du uns preadolescents, per sentir-se més grans, a subratllar (amb la precocitat i amb l'excés) el seu comportament «juvenil»; els joves, distingint aquesta situació precisament pel que té d'exagerada, reaccionen amb un assenyalament negatiu que, en definitiva, tornen a situar els «infractors» en la categoria original: no són joves, són nens.

En tot cas, per als joves i adolescents, beure és fer-ho d'acord amb el seu model específic; i beure d'aquesta manera és una forma d'autoafirmació de la seva pròpia condició juvenil. Els adolescents necessiten un espai propi i un àmbit on sentin que són ells els que autocontrolen la situació, els que determinen els límits, sense el constrenyiment que sempre impliquen els adults, els pares. A més, saben que els seus pares coneixen aquesta necessitat i que, si no l'entenen, almenys la respectaran o s'hi resignaran. Saben, també, que tot això succeeix en un procés en què els models parentals han canviat radicalment: el pare autori-tari, difícilment abordable però que suposava unes referències molt clares dels límits, ha estat substituït per uns progenitors que necessiten actuar una comunicació més fluïda i ser més pròxims i respectuosos, però que alhora no confien que aquesta comunicació es pugui establir, no tenen gaire temps per ocupar-se'n, no saben exactament com exercir-la i, per més complexitat de la situació, concretament en relació amb els consums alcohòlics, es mouen en una situació d'absoluta ambivalència (entre altres raons, perquè ells, pares i mares dels adolescents d'avui, van ser els adolescents que en la seva època van inaugurar una nova forma de beure i van estrenar-hi els excessos i el descontrol).

Els adolescents no tan sols no senten que hagin d'explicar als seus pares el que fan fora de casa sinó que, en la necessitat de preservar el seu propi espai, necessiten no explicar-ho. Viuen la llar familiar com l'àmbit on han de ser com els pares volen que siguin, mentre que a fora (i beure és un element significatiu d'aquest «estar fora») poden ser com ells mateixos volen ser. Amb els pares estableixen una comunicació formal, poc compromesa; amb els col·legues la comunicació és viscuda com més autèntica i real.

No obstant això, aquests adolescents entenen perfectament el rol dels pares. Saben, i accepten, que pares i mares han de dir el que diuen i s'han d'esforçar a posar normes, sobretot normes en l'espai del que els pertany, de la família. Entenen aquestes normes i creuen que, establint-les, els pares no fan més que representar el seu paper; les entenen, cosa que no vol pas dir que les compleixin sempre i que, si les compleixen, sigui precisament perquè hi ha la vàlvula d'escapament de l'exterior. És com si els adolescents creguessin que cal respectar les regles de joc de cada espai: a casa com a casa, amb l'ordre i les normes que marquen altres, i fora de casa amb les regles que marca el mateix grup. Per això no té gaire sentit mesclar els dos àmbits. Quan els pares expressen l'estranyesa sobre per què els seus fills no accepten l'ofertament de beure alcohol en família no entenen que la qüestió és que aquest beure no té raó de ser per a l'adolescent, perquè es dona en un context que el desnaturalitza i que li treu tot el seu sentit. Beure alcohol a la llar paterna no suposa cap atractiu per a uns adolescents que ni entenen els criteris valoratius dels adults en relació amb l'alcohol (el sabor, la dimensió gastronòmica, el realçament del to afectiu de les relacions, etc.), ni troben a casa les begudes que a ells els interessin, ni creuen que beure d'aquesta manera pugui acomplir cap de les funcions relacionals o d'estimulació psicoactiva que consideren intrínseques a la funció de l'alcohol. Tampoc dins de casa és possible aquest exercici, tant teòric i trampós com es vulgui, però bàsic per als adolescents, de sentir que són ells els únics que determinen els límits del comportament propi.

Possiblement el resum del discurs adolescencial sobre les actituds paternes en relació amb l'alcohol assenyalaria fonamentalment una crítica de superficialitat. Els pares només veuen els riscos externs i els assenyalen, i tracten de posar-hi límits (i fan bé, perquè aquest és el rol que tots sobreentenen), però ho fan des d'una perspectiva molt primària, sense entendre realment com són els seus fills i per què fan el que fan. A més d'això, també s'adverteix en el

discurs adolescent un exacte coneixement de les ambigüitats i les ambivalències que viuen els seus pares i mares, obligats a dir-los que no facin una cosa que, ara, entenen que és normal que facin i que, d'altra banda (i els fills ho saben), ells també van fer.

D'altra banda, el discurs dels pares apareix, ja d'entrada, molt carregat de tensions. En l'ideal patern, en l'esfera de l'«ha de ser», hi ha dues qüestions que semblen innegociables: la preocupació pel consum d'alcohol dels seus fills, i el compromís propi amb l'educació i la cura dels fills. La tensió apareix des del moment en què, quan se'ls pregunta, sembla que es posin en dubte aquestes dues qüestions, i perquè, al marge de l'idealment obligat, ells mateixos semblen tenir alguns dubtes en relació amb la traducció pràctica d'aquestes actituds.

El consumo alcohòlic dels fills els preocupa, en gran mesura, perquè se suposa que els ha de preocupar, però troben algunes dificultats per argumentar les raons de l'alarma. D'una banda, veuen que aquest comportament no tan sols és generalitzat entre els adolescents, sinó que sintonitza molt de prop amb els hàbits dels mateixos adults; i si és una cosa tan generalitzada, acaba sent «normal», amb una normalitat que a més està recolzada en la seva pròpia experiència de quan ells van ser adolescents. Els pares no tan sols entenen com a pràcticament inevitable que els seus fills consumeixin alcohol, sinó que arriben a pensar que aquest consum forma part del procés de creixement, del procés d'aprenentatge vital i que, per tant, no deixa de tenir una funció que es podria entendre com a positiva.

En relació amb la tasca educativa, pares i mares defensen vehementment no tan sols la seva responsabilitat, sinó el seu compromís amb aquesta tasca. El que passa és que, alhora, són perfectament conscients de les seves pròpies ambigüitats (falta de temps, confusió en els criteris referencials, consciència de la dificultat de contactar amb els fills, etc.) i es mostren una mica desesperançats davant la possibilitat de fer un exercici de socialització positiva amb els seus fills, en un context social, cultural i comunicacional que ho fa molt difícil. Pares i mares asseguren que «ells eduquen» però que no tenen cap possibilitat de controlar un àmbit social que neutralitza els elements positius que van inculcant. D'aquí va que la seguretat en la tenacitat en l'educació sigui matisada per la vivència de confusió i d'impotència que generen els altres aspectes de la seva pròpia representació en relació amb això.

D'altra banda, apareix un element molt característic en el discurs dels pares: ells s'ocupen dels possibles conflictes dels seus fills amb l'alcohol, en el moment en què se n'han d'ocupar, que és bàsicament el de l'entrada en l'adolescència. Mentre fills i filles són menors, els pares estan tranquils pensant que no han d'avançar uns conflictes que, en aquests moments, no els afecten; no senten que hagin d'educar sobre una cosa que, en aquests moments, no s'inclou en l'esfera de l'esperable; i que, per tant, no els obliga a intervenir. Molt més des del moment en què, des de ja fa anys, els consums pràcticament han desaparegut de l'àmbit de la família. La iniciació que, històricament, es produïa en l'àmbit domèstic que feia que fossin els mateixos pares els que, quan creien que havia arribat el moment, introduïssin els seus fills en l'alcohol, en una maniobra que es conformava com un ritu d'iniciació a l'adulesa, ha desaparegut pràcticament. I ho ha fet, primer, perquè a partir de les preocupacions pels problemes alcohòlics i dels assenyalaments preventius que aleshores es van fer, els pares van aprendre que als menors no se'ls havia de donar alcohol; també perquè, en el nou model de consum juvenil, amb característiques i funcions pròpies, en qualsevol cas deslligades dels objectius primaris que tenia el consum tradicional, aquesta iniciació familiar va deixar de tenir sentit (ja ho dèiem, als adolescents no els interessa beure a casa perquè això, per ells, no és «beure»).

Òbviament la desaparició de l'accés a la beguda d'alcohol en la família no ha implicat de cap manera que l'alcohol no estigui present en l'àmbit domèstic, cosa que també contribueix a generar certes ambivalències en les actituds de pares i mares. L'alcohol és a casa i els pares beuen, i alhora diuen als seus fills menors que ells no n'han de beure. Contradicció evident però inevitable considerant la impregnació social que l'alcohol té a Espanya, i que es resol, segons pares i mares, per la via de la sinceritat, de la no-ocultació: les begudes hi són, però els fills saben que no en poden disposar, perquè són quelcom perillós que només podran controlar quan siguin adults. És una explicació que sembla funcionar perfectament i que contribueix a mantenir aquest estatus de quasi representació que es produeix en relació amb el consum alcohòlic, en què tots compleixen el seu paper (que en gran part també tots coneixen que només és parcialment explicatiu) i tots accepten el paper de l'altre com si estigués plenament motivat; cosa que no impedeix a ningú d'actuar en la seva pròpia realitat, al marge de la representació.

Tot això contribueix a la justificació que, durant molt temps, mentre els fills són petits, el que s'ha de fer en relació amb l'alcohol ja es fa, perquè es limita a aquesta prohibició d'accés als menors. Caldrà preocupar-se quan, havent crescut aquests menors, tots, els primers els pares, saben que contactaran amb l'autèntic «beure», amb el beure fora de casa; aquí és on caldrà intervenir. El lògic, segons el discurs dels pares, és que aquesta intervenció es tradueixi a educar els fills sobre com han d'articular el seu contacte amb l'alcohol. El problema és que, també els pares en són molt conscients quan des de la mirada paterna arriba el moment de la intervenció, els fills ja han estat de sobre informats pels seus iguals. Amb la qual cosa es consagra una situació una mica paradoxal, meitat desculpabilitzadora meitat responsabilitzadora de pares i mares: quan els fills són petits no s'ha d'intervenir, i quan estan «en edat» ja és inútil fer-ho, perquè, com se sap, els pares han perdut la capacitat d'influència, i ha sorgit una força molt més poderosa que és la pressió que ve del grup d'iguals.

Davant d'aquesta situació, i de la certa impotència que procura, les propostes dels pares, que malgrat tot, no poden deixar d'intervenir, és «parlar amb els fills». Un «parlar» que es reitera fins a l'esgotament en el discurs patern, però que té dificultats per explicitar-ne els continguts. Cal parlar amb els fills, però en un moment en el qual els fills no volen escoltar i sobre unes qüestions que els pares en part desconeixen, i amb la difícil competència de les opinions dels més propers als adolescents, els amics. Finalment, parlar es tradueix a assenyalar els riscos i a informar dels possibles límits, en un exercici d'advertiment continu que els fills entenen (perquè per això són els pares, i aquesta és la seva funció) però que assumeixen molt dubtosament, perquè el que necessiten és la pròpia experiència, la d'ells mateixos o l'experiència vicària que els arriba a través dels que entenen que són com ells.

Els pares, que sovint se situen en la posició de testimonis d'un fenomen davant del qual poca cosa poden fer, perquè no és tan estrany, perquè rememora en ells mateixos unes actituds passades i, sobretot, perquè per postres depèn de forces que ells no manegen, tracten de complementar la protecció dels seus fills apel·lant, des d'una posició bastant teòrica, tot s'ha de dir, a la transmissió de *valors*. Uns valors que tenen molts dificultats per concretar, que no semblen aplicables en aquesta etapa prèvia al contacte amb els consums que abans assenyalàvem, i que no sembla que tingui més traducció operativa

que l'afirmació, reiterada, que «per divertir-se no cal beure». No cal dir que els fills saben que hi ha moltes maneres de divertir-se, que a més practiquen, però que també creuen fermament que amb l'alcohol «es diverteixen més».

Tota aquesta situació fa que, com una expressió més de la pròpia impotència, però també com un assenyalament basat en criteris de realitat, els pares culpin de la situació la «moda» i la societat. Una moda que descriuen com una cosa imposada per instàncies alienes, sense cap intervenció d'ells, i una societat que, al fil d'interessos econòmics i d'uns valors egoistes, en els quals els pares suposadament no participarien, crea i manté unes estructures culturals i mediàtiques contra les quals és impossible lluitar. D'aquí ve que la reclamació sigui immediata: algú ha d'ocupar-se de l'espai exterior a l'àmbit domèstic perquè els fills estiguin tan protegits com ho estan a casa gràcies a l'atenció que els pares presten. Resoldre aquest exterior es tradueix en l'exigència que l'escola eduqui i que la societat deixi de «deseducar». En aquesta dimensió del discurs patern, la responsabilitat assenjala fonamentalment els polítics i els mitjans de comunicació. Als polítics perquè serien els que podrien establir les normes limitadores dels riscos, i els que tindrien poder per operativitzar-les i fer-les reals. Als mitjans de comunicació, perquè són considerats agents principals d'aquesta moda a la qual abans s'acusava, tant per emfatitzar models negatius de comportament, de manera que els donava carta de naturalesa, com per ocultar teòrics models positius que podrien canviar el signe de les coses.

Hi ha, a més, una altra dificultat en la tasca educativa dels pares, que ells mateixos deixen entreveure: el maneig adequat dels episodis de descontrol dels seus fills. En primer lloc, ja ho hem dit, en la necessitat de salvar la pròpia família, molts pares tendeixen a tenir llacunes perceptives quan es tracta dels seus fills; de vegades fan la impressió que no saben o que no volen saber-ho, i això ho justifiquen teòricament amb la maniobra d'atribució externa que ja hem mencionat: els fills propis no «descontrolen» i, com que són víctimes d'una mala influència dels amics, al seu torn, ells no són cap mala influència per ningú. És una argumentació paral·lela a la que teoritzaria que cada pare sí que educa els seus fills i que són els altres pares els que, o per irresponsabilitat o per l'existència de problemes familiars, no compleixen la funció educativa en relació amb la seva pròpia família. A més, també s'observa clarament en el discurs de pares i mares una certa ambigüïtat sobre com tractar aquests

episodis que tradueixen que els seus fills han traspassat els límits d'allò que és acceptable. Ja es deia que els pares senten que han d'estar sempre atents, que els fills han de saber que els seus pares hi són, per advertir-los, i, per tant, que han de tenir molt en compte aquests episodis de descontrol, per corregir-los o per reprotxar-los; el problema és que, no infreqüentment, els pares, que també recorden haver passat per aquests episodis, no acaben de veure'ls com una cosa purament negativa, des del moment en què creuen que poden ser fites experiencials, molt aprofitables en el procés de maduració dels fills. I que, a més, seran molt més aprofitables com més desagradables hagin estat, ja que apareixeran com un element corrector que queda fixat per la intensitat de les molèsties que causa. Així, les borratxeres dels joves, sobretot si són molt joves, són un signe de degradació que tradueix el pervers de l'estat actual i que és immodificable perquè respon a la naturalesa de les coses; en canvi, les borratxeres dels propis fills podran ser una experiència de creixement i de maduració que finalment resultarà positiva.

Tot això sempre que, naturalment, l'experiència del descontrol es limiti al descontrol amb l'alcohol, que és més conegut, que forma part de l'esperable i que, en el fons, no es viu amb tanta inquietud. Resultaria inimaginable que aquestes mateixes atribucions d'experiència de maduració fossin reconegudes en el discurs patern també en relació amb els consums d'altres substàncies. Potser amb l'excepció del cànnabis, que com ja dèiem es viu progressivament incorporat a la norma, el consum d'altres drogues representaria de forma inequívoca aquest aspecte d'abús i de degradació que mai s'espera trobar en els propis fills i que si, malgrat tot, s'hi troba, desperta una intensa alarma angoixada.

Davant de tota aquesta situació, si bé amb caràcter minoritari, també apareixen discursos en els pares que reivindiquen la necessitat que la família torni a assumir funcions socialitzadores en relació amb el consum d'alcohol; que es torni a ensenyar a beure a casa, perquè no tot quedi en mans de les influències externes; per reprendre la iniciativa i superar una situació que, segons la majoria dels pares, en aquests moments es traduiria en una doble actitud: confiar, malgrat tot, en què els mateixos fills seran capaços de ser diferents perquè han estat preparats per a això, confiança que més que justificada apareix moltes vegades com una actitud voluntarista i acrítica, o «creuar els dits» i esperar que les coses no vagin mal dades com es tem i com la pròpia impotència fa pensar.

5.4. Escodrinyant el futur

En funció de tot el que hem exposat no es pot negar que el consum d'alcohol dels adolescents espanyols ofereix raons objectives per la preocupació. La seva extensió, les seves característiques i les circumstàncies associades constitueixen un entramat que, a la pràctica, es pot traduir, i de fet es tradueix en diverses complicacions i conflictes de tot ordre. En realitat, superant la tendència a fixar els problemes de consums en els d'ordre sanitari, es poden intuir nivells de conflictivitat, potser més importants, en altres àmbits: en l'educació, en la integració social, en l'ordre públic i en el condicionament d'una estructura cultural que aliena els joves de les responsabilitats col·lectives.

És evident que hi ha motius de preocupació, com també ho és que aquestes preocupacions es manipulen, i en part s'exageren, des d'una representació social que, en la seva ambigüitat, tendeix a confondre els plans, es conforma amb protestes escandalitzades i adopta moltes vegades unes solucions simplistes que no contribueixen precisament a millorar la situació.

Sembla que el fenomen que ens ocupa evoluciona en un procés que es desenvolupa en dos plans, paral·lels però clarament incomunicats. D'una banda, la societat adulta, fins i tot els mateixos pares i mares dels adolescents, que entén el que pot i que es mou en una tendència, de vegades espasmòdica, mescla d'inhibicions (no es fa res perquè no se sap què fer, i ni tan sols es veu clar que calgui fer alguna cosa) i moviments compulsius (es busquen sortides ràpides i primàries, en aproximacions molt simplificades, a un fenomen complex; amb la qual cosa fins i tot pot empitjorar la situació. D'altra banda, els mateixos adolescents que, instal·lats en una situació ja antiga, sembla que es vagin acomodant al context social que els defineix i sembla que vagin aprenent un millor maneig d'uns patrons de consum que en el seu moment van improvisar.

En aquest procés evolutiu, s'ha de reconèixer que més per la modificació de les pautes juvenils que per l'acció exterior, semblaria que es tendeix a una certa disminució dels graus de conflicte. La representació juvenil, l'estat d'opinió dels joves, sembla que consagrin una forma de beure lleugerament més autocontrolada, en la qual els excessos són menys emfatitzats, en què es reforça la funció purament vincular, i en què arriben a estigmatitzar-se fins a cert punt els descontrols, almenys els descontrols més evidents. Quan l'afany dels adolescents és accedir a la categoria de «ser jove com els altres i

com abans millor», que la forma d'integrar-se en el grup al qual aspiren passi menys per la sobreactuació dels excessos i exigeixi, ni que sigui teòricament, una major contenció, pot contribuir a moderar els consums i a mantenir-los una mica més limitats.

De totes maneres és evident que la situació segueix sent conflictiva, especialment en relació directa amb el col·lectiu que més ens ocupa, el col·lectiu dels adolescents, que per definició encarnen (no només perquè se'ls atribueixi, sinó perquè en realitat és així) els comportaments més arriscats i més aliens a la norma; i, a més, és el col·lectiu més vulnerable per la seva pròpia situació d'immaduresa. Per tant, sembla evident que no és realista mantenir una actitud purament expectant, confiant en la pròpia evolució i maduració dels joves.

Semblaria necessari actuar de tal manera que, primer, s'aproximessin els dos discursos paral·lels, tractant d'optimitzar les possibilitats de cada un d'ells amb la comprensió de l'altre i, després, es basés l'evolució de tots dos processos en el sentit que dicten els interessos col·lectius.

El problema és que, en ser un fenomen enormement complex, requereix actuar en diferents àmbits. En primer lloc en l'àmbit, inconcret i difícilment definible que és la societat, o la seva traducció a través de la «moda», a la qual els adolescents recorren per explicar per què són així i a la qual els pares es refereixen quan expliquen la seva impotència i la inutilitat dels seus esforços per educar els fills. Dir que cal canviar el clima social és, sovint, una apel·lació buida de contingut, difícil de concretar en cap proposta operativa. De totes maneres, com que és innegable que aquest clima social influeix, i de manera determinant, en el que ens ocupa, no es pot obviar l'exigència de fer alguns assenyalaments, encara que es limitin a aproximacions parcials. És cert que dir que s'han de canviar els estils de vida, que s'ha de modificar un context social alienador de les realitats juvenils, que s'han de modificar les condicions estructurals de l'etapa juvenil (mercat de treball, habitatge, participació...), sona a aquesta apel·lació buida de què parlàvem fa un moment. Però que la societat sigui una mica més conscient de totes aquestes circumstàncies pot impulsar un desenvolupament més crític de la forma d'afrontar-les.

En qualsevol cas, l'apel·lació gairebé general, per molt que a l'hora de dur-la a la pràctica apareguin resistències, apunta a la necessitat d'ordenar norma-

tivament l'accés dels adolescents a l'alcohol de forma més realista, sabent que s'oposa a interessos clars de determinats grups socials, diferenciant les raons per fer-ho (en un intent d'evitar la inoperància generada per confondre voluntàriament la defensa dels interessos juvenils amb la defensa de l'ordre social global), i sabent amb claredat que qualsevol estratègia normativa, per ella mateixa, no soluciona mai els problemes si no va acompanyada d'un canvi del discurs social que la fa possible o que la converteix en una pura operació pantalla; un canvi del clima social que permeti entendre el sentit i la raó de la regulació.

Sabent a més que, en gran mesura, les accions que poden permetre el canvi necessari han de passar fonamentalment per estratègies d'un altre tipus, que bàsicament han d'anar destinades tant a enfortir i donar suport al procés de maduració dels mateixos adolescents com a reforçar i protegir l'acció de pares i mares davant les exigències de socialització familiar.

Dèiem que no sembla prudent confiar en el pur procés de maduració autònoma dels adolescents. No perquè no es produeixi, no perquè no sigui important (que probablement és el més important), sinó perquè es veu excessivament sotmès a vaivens i a dificultats, tant per les mateixes inconsistències d'uns joves que de vegades diuen que canvien més del que realment fan com per una pressió derivada d'una representació social que ha acabat convertint la imatge dels adolescents en una profecia autoacomplerta: s'assenyala allò que més alarma, s'institucionalitza aquesta imatge, s'entén que tots els adolescents són així i es condiciona un estatus d'inevitabilitat que fa que, efectivament, els adolescents se comportin d'aquesta manera.

Més enllà de l'exigència de reforçar la dimensió educativa de l'escola, que també s'assenyala universalment i que no per ser una excusa desresponsabilitzadora deixa de ser una necessitat evident, semblaria important revisar, ho diuen els mateixos pares, el paper de la família en tota aquesta història. El discurs de pares i mares acaba assenyalant que la desaparició d'aquest procés d'iniciació a l'alcohol que tenia lloc abans no ha estat substituït sinó per un buit clamorós. L'alcohol està present en l'àmbit familiar, però s'actua com si no hi fos. Es fa una representació en la qual ningú pregunta, ni fills ni pares, per què aquesta presència a la llar, per què és una realitat que els pares viuen molt de prop i que els fills han d'ignorar. És possible, gairebé segur, que sigui

inevitable la contradicció que en aquest moment condiona la presència massiva de l'alcohol en la nostra societat; però no ho és que no se'n pugui parlar i que els fills no necessitin que els pares els en parlin. És innegociable que als menors no se'ls pugui proporcionar alcohol, però la qüestió consisteix a delimitar quin és el límit d'aquest «ser menor», tant per decidir que ja es pot veure com, sobretot, per tenir dret a què se'n parli i perquè es negociïn les condicions d'accés a la beguda.

El que certament no sembla prudent és consagrar una situació en què la preparació per als conflictes no es produeix, perquè no és necessària, fins al moment en què tampoc es produeix, perquè ja és inútil. Potser que no tingui sentit parlar de l'alcohol als nens molt petits, però sí que el té ocupar-se d'enfortir aquests recursos que propiciaran que quan ja no siguin tan petits i inevitablement s'entrebanquin (i ho vulguin fet) amb l'alcohol, estiguin en millors condicions per poder-ho fer amb menys riscos; que aquest «creuar els dits» confiant en l'atzar o en una impregnació, per osmosi, de les capacitats, pugui convertir-se en una condició de possibilitat molt més articulada i previsible.

No sorprèn que, alguns grups minoritaris de pares, en la línia del que està comentant, reivindiquin una recuperació de la responsabilitat d'iniciar els seus fills en el consum d'alcohol. Caldrà conciliar aquesta reivindicació amb la protecció de la salut dels menors, amb l'evitació dels excessos que històricament tenien lloc, però no és possible no prendre nota d'una actitud que, en última instància, el que està dient és que ja no val mirar cap als altres, el fet d'eludir responsabilitats, sinó que cal, sinó urgentment, recuperar la iniciativa per part dels que tenen més directament la responsabilitat d'educar, i que més interessats estan a poder-ho fer.

Bibliografía

- ALBERT, M.C., ESPINAR, E.; LÓPEZ, C. i SANTACREU, O. (2007): *El consumo de alcohol en adolescentes. Pautas culturales y estilos de vida*. Ed. Fundación CREFAT-Cruz Roja. Madrid.
- ALTARRIBA F.X. i BASCONES, A. (2006): *Libro blanco sobre la relación entre adolescencia y alcohol en España*. Ed. Fundación Alcohol y Sociedad. Madrid.
- ANTONA, A. (DIR). (2002): «Formas de vida y Contextos de Consumo de drogas de adolescentes usuarios que practican botellón». *El Botellón, una aproximación etnográfica*. Pendent de publicació (doc. fotocopiado).
- ARIZA, C.; NEBOT, M.; VILLALBÍ, J.R.; Díez, E.; TOMÁS Z. i VALMAYOR, S. (2003): «Tendencias en el consumo de tabaco, alcohol y cannabis de los escolares de Barcelona (1987-1999)». En *Gac Sanit*, vol. 17 (3): 190-195.
- BABOR, T.; HIGGINS - BIDDLE, J.; SAUNDERS, J. i MONTEIRO, M.T. (2001): *The alcohol use disorders identification test: guidelines for use in primary care*. World Health Organization.
- BAIGORRI, A.; FERNÁNDEZ, R. i GIESYT. (2004): *Botellón. Un conflicto postmoderno*. Ed. Icaria, Sociedad y opinión. Madrid.
- BALLESTER, R., GIL, M.D. i GUIRADO, M.C. (2000): «Comportamientos y actitudes relacionados con el consumo de alcohol en adolescentes de 15 a 17 años». *Rev. Análisis y modificación de conducta*, vol. 26 (110).
- BECOÑA, E. i MIGUES, M.C. «Juego problema y juego riesgo en adolescentes: su relación con el consumo de tabaco y alcohol». *A rev. Adicciones 2001*, vol. 13 (3): 279-288.
- BRUGAL, M.T.; RODRÍGUEZ-MARTOS, A. i VILLABI, J.R. (2006): «Nuevas y viejas adicciones: implicaciones para la salud pública». *Gaceta Sanitaria*, núm. 20 (supl. 1): 55-62.

- CABRERA, J.L.; MENDOZA, M.C. i GUTIÉRREZ, F. (2004): «Consumo de alcohol en adolescentes de tres municipios de Lanzarote». Rev. *Semergen*, vol. 30 (5): 210-217.
- CALAFAT, A.; MONTSERRAT, J.; BECOÑA, E.; CASTILLO, A.; FERNÁNDEZ, C.; FRANCO, M.; PEREIRO, C. i ROS, M. (2005): «El consumo de alcohol en la lógica del botellón». Rev. *Adicciones 2005*, vol. 17 (3): 193-207.
- COMAS, D. (2001): «La Representación Social del fin de semana de los jóvenes» en «La noche: Un conflicto de poder». *Revista de Estudios de Juventud*. Ed. INJUVE. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
- (2000): «Agobio y normalidad: una mirada crítica sobre el sector “ocio juvenil” en la España actual» en «Ocio y tiempo libre: identidades y alternativas». *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 50. Ed. INJUVE. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
- (1994): *Los jóvenes y el uso de las Drogas en la España de los años '90*. Ed. INJUVE. Ministerio de Asuntos Sociales. Madrid.
- COMUNIDAD AUTÓNOMA DE MADRID (2004): *Encuesta sobre drogas a la población escolar de Madrid en el año 2004*. Consejería de Sanidad. Agencia Antidroga. Madrid.
- (2002): *Encuesta sobre drogas a la población escolar de Madrid en el año 2002*. Consejería de Sanidad. Agencia Antidroga. Madrid.
- (2000): *Encuesta sobre drogas a la población escolar de Madrid en el año 2000*. Consejería de Sanidad. Agencia Antidroga. Madrid.
- CONDE, F. (2003): *La mirada de los padres: Crisis y Transformación de los modelos de educación de la juventud*. Ed. Fundación CREFAT - Cruz Roja. Madrid.
- (1999): *Los hijos de la desregulación. Jóvenes, usos y abusos en los consumos de drogas*. Ed. Fundación CREFAT - Cruz Roja. Madrid.
- CONDE, F. i ALONSO, L.E. (2002): «Gente Conectada: la emergencia de la dimensión fáctica en el modelo de consumo local» a rev. *Política y Sociedad*, vol. 39 (núm. 1). Ed. Universidad Complutense. Madrid.
- (1996): «Crisis y Transformación de las sociedades de consumo: de los modelos nacionales al modelo local». Rev. *Estudios sobre Consumo*, núm. 36. Ed. Instituto Nacional de Consumo. Ministerio de Sanidad y Servicios Sociales. Madrid.
- CONDE, F. i GABRIEL, C. (2005): *Las concepciones de salud de los jóvenes. Informe 2004*. Documentos de Salud Pública, núm. 94. Ed. Instituto de Salud Pública. Dirección General de Salud Pública y Alimentación. Madrid.

- CONDE, F. i SANTAMARINA, C. (1996): «Las Representaciones Sociales sobre la salud de los Jóvenes madrileños». *Documentos Técnicos de Salud Pública*, núm. 45. Ed. Dirección General de Prevención y de Promoción de la salud. Consejería de Sanidad y Servicios Sociales. Madrid.
- CORTÉS, M.T.; JIMÉNEZ, J.A.; MESTRE, M.V.; NÁCHER, M.J. i SÁMPER, F. (2005): «Los padres ante las nuevas formas de consumo de alcohol de sus hijos». Simposium: *Familia y problemas Infantiles*. 2º Congreso Hispano-Portugués de Psicología.
- DELGADO, B.; BAUTISTA, R.; INGLÉS, C.; ESPADA, J. i TORREGROSA, M. (2005): «Diferencias de género en el consumo de alcohol y tabaco de estudiantes de educación secundaria obligatoria». *Rev. Salud y drogas*, vol. 5 (2): 55-66.
- DIRECCIÓN DE DROGODEPENDENCIAS DEL GOBIERNO VASCO (2006): *Euskadi y Drogas 2006*. Ed. Departamento de Vivienda y Asuntos Sociales.
- DURÁ, T. (2002): «Consumo de alcohol en alumnos de educación secundaria obligatoria» En *Anales del Sistema Sanitario de Navarra*, vol. 25 (3): 281-287. Ed. Departamento de Salud. Gobierno de Navarra.
- ELZO, J. (2006): *Los jóvenes y la felicidad*. Ed. PPC. Madrid.
- (1999): «Perfiles diferenciales de consumidores de cannabis, éxtasis y alcohol» en VI Encuentro Nacional Sobre Drogodependencias y Su Enfoque Comunitario. Ed. Centro Provincial de Drogodependencias. Cadis.
- ELZO, J.; AMATRIA, M.; AYESTARÁN, S.; GONZÁLEZ, M.; ITZA, L.; VEGA, A. i ZULUETA, M. (1987): *Drogas y Escuela III*. Ed. Escuela Universitaria de Trabajo Social. Donostia-Sant Sebastián.
- ELZO, J.; AMATRIA, M.; AYESTARAN, S.; GONZÁLEZ, M. i ECHEBURUA, E. (1984): *Drogas y Escuela*. Escuela Ed. Universitaria de Trabajo Social. Donostia-San Sebastián.
- ELZO, J.; ANDRÉS ORIZO, F.; GONZÁLEZ BLASCO, LAESPADA, M.T. i SALAZAR, L. (1999): *Jóvenes Españoles 99*. Ed. Fundación Santa María. Madrid.
- ELZO, J., AYESTARÁN, S., CERRATO, J., GARCÍA, N., GONZÁLEZ, M., ITZA, L., VEGA, A. i ZULUETA, M. (1994): *Drogas y Escuela IV*. Ed. Escuela Universitaria de Trabajo Social. Donostia-Sant Sebastián.
- ELZO, J.; AYESTARÁN, S.; GARCÍA, N.; GONZÁLEZ, M.; ITZA, L.; LAESPADA, M.T.; VEGA, A. i ZULUETA, M. (1997): *Drogas y Escuela V*. Ed. Departamento de Justicia, Economía, Trabajo y Seguridad Social. Servicio Central de publicaciones del Gobierno Vasco. Vitòria-Gasteiz.
- ELZO, J.; COMAS, D.; LAESPADA, M.T.; SALAZAR, L. i VIELVA, I. (2000): *Las culturas de las drogas en los jóvenes: Ritos y fiestas*. Ed. Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco. Vitòria-Gasteiz.

- ELZO, J.; GARCÍA, N.; LAESPADA, M.T. i ZULUETA, M. (2003): *Drogas y Escuela VI*. Ed. Escuela Universitaria de Trabajo Social. Donostia-Sant Sebastià.
- ELZO, J.; GONZÁLEZ, M.; ITZA, L.; LAESPADA, M.T. i SIERRA, M.J. (1992): *Euskadi ante las drogas 92: informe sobre la evolución ante el consumo de tabaco, alcohol y demás drogas en los últimos diez años*. Ed. Servicio Central de publicaciones Gobierno Vasco. Vitòria-Gasteiz.
- ELZO, J.; LAESPADA, M.T.; (CODIRECTORES), VEGA, A.; AROSTEGI, E.; MUGUETA, U. i GARCÍA, N. (2007): *Drogas y Escuela VII*. Ed. Dirección de Drogodependencias del Gobierno Vasco. Departamento de Vivienda y Asuntos Sociales. (En prensa).
- ELZO, J.; LAESPADA, M.T. i PALLARÉS, J. (2003): *Más allá del botellón. Análisis socioantropológico del consumo de alcohol en los adolescentes y jóvenes*. Agencia Antidroga de la Comunidad de Madrid.
- ELZO, J. i LAESPADA, M.T. (COORD.), ARÍSTEGI, I.; ARÓSTEGI, E.; FERNÁNDEZ, A.; GARCÍA, N. i MAIZTEGUI, C. (2003): *El consumo de drogas entre los escolares vitorianos*. Ayuntamiento de Vitòria-Gasteiz. Maig del 2003. Pendent de publicació.
- ESPADA, J.P.; MÉNDEZ, F.X. i HIDALGO, M.D. (2000): «Consumo de alcohol en escolares: descenso de la edad de inicio y cambios en los patrones de la ingesta». *Rev. Adicciones*, vol. 12 (1): 57-64.
- EUROPEAN COMMISSION (2007): *Attitudes towards alcohol*. Eurobarometer. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_272b_en.pdf
- FERNÁNDEZ, M. i RUIZ, J. (2003): *Las razones de los jóvenes. Discursos de los jóvenes andaluces*. Ed. Instituto Andaluz de la Juventud. Consejería de la Presidencia. Junta de Andalucía.
- FLÓREZ, J.A. (1998): «El consumo de alcohol en la adolescencia: aspectos psicosociales». *Rev. Medicina Integral*, vol. 32 (9).
- FUNES, J. (2000): «Drogas y adolescencia». En: IGIA y cols. *Contextos, Sujetos y Drogas: un manual sobre drogodependencias*. Ed. Institut Municipal de Salut Pública y FAD. Madrid.
- GOBIERNO DE ARAGÓN (2004): *Servicio de realización de la encuesta sobre drogas a la población escolar del año 2004*. Ed. Departamento de Salud y Consumo. Zaragoza.
- (1995): *El consumo de alcohol y otras drogas entre los adolescentes y jóvenes de diez áreas rurales de Aragón*. Ed. Departamento de Sanidad, Bienestar Social y Trabajo. Zaragoza.

- GOBIERNO DE LA RIOJA (2004): *Encuesta escolar sobre el consumo de drogas en La Rioja 2004*. Ed. Consejería de Salud. Dirección General de Salud Pública. Comisionado Regional para la Droga. Logronyo.
- (2002): *Encuesta escolar sobre el consumo de drogas en La Rioja 2002*. Ed. Consejería de Salud. Dirección General de Salud Pública. Comisionado Regional para la Droga. Logronyo.
- GOBIERNO VASCO (2005): *Plan de prevención de la conflictividad asociada al consumo de alcohol en la calle*. Ed. Departamento de Vivienda y Asuntos Sociales. Vitòria-Gasteiz.
- HUERRE, P. i MARTY, F. (2007): «Alcool et adolescence. Jeunes en quête d'ivresse». Ed. Albin Michel. París.
- INJUVE (2005): *Juventud en cifras*. Ed. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid. <http://www.injuve.mtas.es/injuve/contenidos.type.action?type=61935671&menuId=61935671>
- (2001): «La noche: Un conflicto de poder». *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 54. Ed. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
- (2000): «Ocio y tiempo libre: identidades y alternativas». *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 50. Ed. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
- JUNTA DE ANDALUCÍA (1988, 1990, 1992, 1994, 1996, 1998, 2000 y 2005): Serie *Los Andaluces ante las Drogas, (I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII y IX)*. Ed. Consejería para la Igualdad y Bienestar Social. Comisionado para la Droga. Dirección General de Drogodependencias y Adicciones. Sevilla.
- (2002): *Informe sobre la encuesta escolar realizada en Andalucía*. Ed. Comisionado para las Drogodependencias. Sevilla.
- (2000): *Informe sobre la encuesta escolar realizada en Andalucía*. Comisionado para las Drogodependencias.
- LAESPADA, M.T. (2006): «Indicadores en drogodependencias: una forma de medir el consumo de drogas a través de encuestas escolares». Tesis Doctoral. Universidad de Deusto. Bilbao.
- (2004): *El consumo de alcohol en el ocio juvenil. El botellón en Euskadi*. Dirección de drogodependencias del Gobierno Vasco. Vitòria-Gasteiz.
- (2003): «Consumo de drogas entre escolares donostiarras: un estudio longitudinal durante 21 años». *Revista Española de Drogodependencias*, núm. 1 y 2, vol. 28.
- (2003): El consumo de otras drogas ilegales. A: Elzo *et. al.*: *Drogas y Escuela VI*. Escuela Universitaria de Trabajo Social. Donostia-Sant Sebastián.

- LAESPADA, M.T.; AROSTEGI, E. i IRAURGI, I. (2003): *Factores de riesgo y de protección frente al consumo de drogas: Hacia un modelo explicativo del consumo de drogas en los jóvenes de la CAPV*. Observatorio Vasco de Drogodependencias. Informe 15. Ed. Servicio Central de publicaciones del Gobierno Vasco. Vitòria-Gasteiz.
- LAESPADA, M.T. i PALLARÉS, J. (2001): «¿Qué hacen?», a *La noche: un conflicto de poder*. Revista de Estudios de Juventud, núm. 54. Ed. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
- LÓPEZ, F.; SEGOVIA, M.; ORGAZ, M.P. i TRICIO, M.A. (2005): «Consumo de alcohol en escolares toledanos: motivos y alternativas». *Rev. Atención primaria*. vol. 36 (6): 297-302.
- MARTÍN, E. «Jóvenes y alcohol». *Rev. Adicciones 2002*, vol. 14 (2): 135-137.
- MARTÍN, M. i VELARDE, O. (2001): «Informe 2000 Juventud España». Ed. INJUVE. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
- MARTÍNEZ, J.L.; FUERTES, A.; RAMOS, M. i HERNÁNDEZ, A. (2003): «Consumo de drogas en la adolescencia: importancia del afecto y la supervisión parental». *Rev. Psicothema*, vol. 15 (2): 161-166.
- MARTÍNEZ, J.M. i ROBLES, L. (2001): «Variables de protección ante el consumo de alcohol y tabaco en adolescentes». *Rev. Psicothema*, vol. 13 (2): 222-228.
- MEGÍAS, E. (COORD.), ELZO, J.; MEGÍAS, I.; MÉNDEZ, S.; NAVARRO, J. i RODRÍGUEZ, E. (2002): *Hijos y Padres: Comunicación y Conflictos*. Ed. Fundación de Ayuda contra la Drogadicción y Delegación del Gobierno para el Plan Nacional de Drogas. Ministerio del Interior. Madrid.
- MEGÍAS, E.; COMAS, D.; ELZO, E.; MEGÍAS, I.; NAVARRO, J.; RODRIGUEZ, E. i ROMANÍ, O. (2001): *Valores sociales y drogas*. Fundación de Ayuda contra la Drogadicción. Madrid.
- (2000): *Els valors de la societat espanyola i la seva relació amb les drogues*. Col·lecció d'Estudis Socials, núm. 2. Ed. Fundació "la Caixa". Barcelona.
- MEGÍAS, E.; COMAS, D.; ELZO, J.; NAVARRO, J. i ROMANÍ, O. (2000): *La percepción social de los problemas de drogas en España*. Fundación de Ayuda contra la Drogadicción. Madrid.
- MEGÍAS, E.; ELZO, J. (CODS.); RODRÍGUEZ, E.; MEGÍAS, I. i NAVARRO, J. (2006): *Jóvenes, valores, drogas*. FAD, Madrid.
- MEGÍAS, I. (2001): «Información disponible sobre la economía del ocio juvenil: Rastreo bibliográfico» en «La noche: Un conflicto de poder». *Revista de Estudios de Juventud*. INJUVE. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.

- MEGÍAS, I; RODRÍGUEZ, E; MÉNDEZ, S. i PALLARÉS, J. (2005): *Jóvenes y sexo. El estereotipo que obliga y el rito que identifica*; INJUVE-FAD.
- MUÑOZ, M.J.; CRUZADO, J.A.; i GRAÑA, J.L.: «Consumo de drogas en adolescentes de la Comunidad de Madrid». *Adicciones 1999*, vol. 11 (4): 311-322.
- MURGRAFF, V.; PARROTT, A. i BENNETT, P. *Risky single – occasion drinking amongst young people – definition, correlates, policy, and intervention: a broad overview of research findings*. *Alcohol & alcoholism 1999*, vol. 34 (1): 3-14.
- MYERS (1995): *Psicología social*. Mc Graw Hill, Mèxic.
- NAVARRETE, L. (2004): *El fenómeno del botellón. Estudio comparado en Madrid, Galicia y Jaén (2002-2003)*. Colegio nacional de doctores y licenciados en ciencias políticas y sociología. Madrid.
- NÚÑEZ, A.; SOTO, C. i CASTRO, A.: *Consumo de drogas en España: reflexiones sobre sus tendencias epidemiológicas y sociales*. *Psiquiatría Pública 1998*, vol. 10 (6).
- ORTIZ, S.; PEÑA, D.; ORIZ, S. i SÁNCHEZ, R.: *Consumo de alcohol en estudiantes de secundaria de Córdoba*. *Enfermería Clínica 2003*, vol.13 (4): 202-207.
- PALLARÉS, J. i CEMBRANOS, F. (2001): «La marcha, la pugna por el espacio» en «La noche: Un conflicto de poder» en *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 54. INJUVE. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
- PALLARÉS, J. i FEIXÁ, C. (2000): «Espacios e itinerarios para el ocio nocturno» en «Ocio y tiempo libre: identidades y alternativas». *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 50. Ed. INJUVE. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
- PALLARÉS, P. (2002, Mayo): *Alarma en el ocio juvenil: Pistas para entender el botellón*. Disponible en: <http://www.aidex.es/observatorio/temas/botellon/pistas.htm> Consultat el 17/09/2007.
- PARKER, H.; ALDRIDGE, J. i MEASHAM, F. (1998): *Illegal Leisure. The normalization of adolescent recreational drug use*. London Routledge.
- PEINADO, A.; PEREÑA, F. i PORTERO, P. (1992): «La Cultura del Alcohol entre los jóvenes de la Comunidad de Madrid». Documentos Técnicos de Salud Pública, núm. 9. Dirección General de Prevención y Promoción de la Salud. Consejería de salud. Comunidad de Madrid.
- PÉREZ, P.M. i CÁNOVAS, P. (2002): «Valores y pautas de interacción familiar en la adolescencia (13-18 años)». Fundación Santa María. Madrid.
- PLAN NACIONAL SOBRE DROGAS (2007): *Informes de la Comisión Clínica: alcohol*. Ministerio de Sanidad y Consumo. <http://www.pnsd.msc.es/>

- (28-IX-2007): *Encuesta Escolar sobre drogas 2006* (avanç de resultats). Sense publicar.
 - (2004): *Encuesta Escolar sobre drogas 2004*.
 - (2003): *Encuesta Domiciliaria sobre el uso de drogas 2003*.
 - (2002): *Encuesta Escolar sobre drogas 2002*.
 - (2001): *Encuesta Domiciliaria sobre el uso de drogas 2001*.
 - (2000): *Encuesta Escolar sobre drogas 2000*.
 - (1999): *Encuesta Domiciliaria sobre el uso de drogas 1999*.
 - (1998): *Encuesta Escolar sobre drogas 1998*.
 - (1997): *Encuesta Domiciliaria sobre el uso de drogas 1997*.
 - (1996): *Encuesta Escolar sobre drogas 1996*.
 - (1994): *Encuesta Escolar sobre drogas 1994*.
- PONS, J. i GIL, M.: *Análisis estructural del consumo de bebidas alcohólicas en una muestra de adolescentes*. *Psiquis* 1998, vol. 19 (7): 295-303.
- RODRÍGUEZ, E. i MEGÍAS, I. (2007) *Jóvenes en los medios. La imagen mediática de la juventud, desde su propia mirada*. INJUVE-FAD.
- (2005). «La brecha generacional en la educación de los hijos». Ed. Fundación de Ayuda contra la Drogadicción. Madrid.
 - (2002). «Jóvenes y Relaciones grupales. Dinámica relacional para los tiempos de trabajo y de ocio». Ed. FAD, Delegación del Gobierno para el Plan Nacional sobre Drogas e INJUVE. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
 - (2001). «Estructura y funcionalidad de las formas de diversión nocturna: límites y conflictos» a «La noche: Un conflicto de poder». *Revista de Estudios de Juventud*, núm. 54. Ed. INJUVE. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Madrid.
- RODRÍGUEZ, E., MEGÍAS, I. i NAVARRO, J. (2005): *Jóvenes, tiempo libre y consumo de drogas. Modelos, vivencias y expectativas entre los jóvenes de Castilla La Mancha*. Ed. FISCAM, Fundación para la Investigación Sanitaria en Castilla-La Mancha.
- RUDILLAS, C. (1988): *Universidad y Drogas*. Ed. Agencia Antidroga. Comunidad de Madrid.
- SÁNCHEZ, L. (2002): «Consumo de alcohol en la población juvenil». *Rev. Adicciones*, vol. 14 (supl.1).

- (2002a): El consumo abusivo de alcohol en la población juvenil española. *Rev. Trastornos adictivos*, vol. 4 (1): 12-19.
- SCHOR, J.B. (2006): *Nacidos para comprar. Los nuevos consumidores infantiles*. Ed. Paidós. Barcelona.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION – OMS (2007): *World health statistics*. Definition of indicators.
- (2006): World health statistics. Consultat a Internet, a l'adreça http://www3.who.int/whosis/menu.cfm?path=whosis,alcohol,alcohol_apc&language=english a gener de 2006.
- (2005): Problemas de Salud Pública causados por el uso nocivo del alcohol. Informe de la Secretaría. 58º Asamblea Mundial de la Salud. A58/18, Ginebra, OMS.
- (2004): *Global Status Report on Alcohol*. Department of Mental Health and Substance Abuse.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION – OMS – REGIONAL OFFICE FOR EUROPE (2006): Alcohol Control Database. A Internet, a l'adreça <http://data.euro.who.int/alcohol/Default.aspx?TabID=4936> Consultada el setembre del 2007.
- XUNTA DE GALICIA (1988, 1992, 1994, 1996, 1998, 2000, 2001, 2002, 2007): Serie *El Consumo de Drogas en Galicia* (I, II, III, IV, V, VI, VII y VIII). Ed. Plan de Galicia sobre Drogas. Santiago de Compostel·la.
- YOUNIS, J. A. (2000): *Los Jóvenes Canarios. Cómo se ven y cómo son vistos*. Ed. Instituto Canario de la Juventud. Consejería de Empleo y Asuntos Sociales. Gobierno de Canarias.

Col·lecció Estudis Socials

Disponible a Internet: www.laCaixa.es/ObraSocial

Títols publicats

- ANUARI SOCIAL
- 1. LA IMMIGRACIÓ ESTRANGERA A ESPANYA
Eliseo Aja, Francesc Carbonell,
Colectivo Ioé (C. Pereda, W. Actis
i M. A. de Prada), Jaume Funes i
Ignasi Vila
- 2. ELS VALORS DE LA SOCIETAT
ESPANYOLA I LA SEVA RELACIÓ
AMB LES DROGUES
Eusebio Megías (director), Domingo
Comas, Javier Elzo, Ignacio Megías,
José Navarro, Elena Rodríguez
i Oriol Romani
- 3. LES POLÍTIQUES FAMILIARS
EN UNA PERSPECTIVA
COMPARADA (*Exhaurit*)
Lluís Flaquer
- 4. LES DONES JOVES A ESPANYA
(*Exhaurit*)
Inés Alberdi, Pilar Escario
i Natalia Matas
- 5. LA FAMÍLIA ESPANYOLA DAVANT
L'EDUCACIÓ DELS SEUS FILLS
(*Exhaurit*)
Victor Pérez-Díaz, Juan Carlos
Rodríguez i Leonardo Sánchez Ferrer
- 6. VELLESA, DEPENDÈNCIA
I ATENCIONS DE LLARGA
DURADA (*Exhaurit*)
David Casado Marín i Guillem López
i Casanovas
- 7. ELS JOVES DAVANT EL REPTE
EUROPEU
Joaquim Prats Cuevas (director),
Cristòfol-A. Trepal i Carbonell
(coordinador), José Vicente Peña Calvo,
Rafael Valls Montés i Ferran Urgell
Plaza
- 8. ESPANYA DAVANT
LA IMMIGRACIÓ (*)
Victor Pérez-Díaz, Berta Álvarez-
Miranda i Carmen González-Enríquez
- 9. LA POLÍTICA D'HABITATGE EN
UNA PERSPECTIVA EUROPEA
COMPARADA
Carme Trilla
- 10. LA VIOLÈNCIA DOMÈSTICA
(*Exhaurit*)
Inés Alberdi i Natalia Matas
- 11. IMMIGRACIÓ, ESCOLA I MERCAT
DE TREBALL (*)
Colectivo Ioé (Walter Actis,
Carlos Pereda i Miguel A. de Prada)

(*) Versió anglesa disponible a Internet

12. LA CONTAMINACIÓ ACÚSTICA
A LES NOSTRES CIUTATS
Benjamín García Sanz
i Francisco Javier Garrido
13. FAMÍLIES CANGUR
Pere Amorós, Jesús Palacios, Núria
Fuentes, Esperanza León i Alicia Mesas
14. LA INSERCIÓ LABORAL
DE LES PERSONES AMB
DISCAPACITATS
Colectivo Ioé (Carlos Pereda, Miguel
Ángel de Prada i Walter Actis)
15. LA IMMIGRACIÓ MUSULMANA
A EUROPA
Víctor Pérez-Díaz, Berta Álvarez-
Miranda i Elisa Chuliá
16. POBRESA I EXCLUSIÓ SOCIAL
Joan Subirats (director), Clara Riba,
Laura Giménez, Anna Obradors, Maria
Giménez, Dídac Queralt, Patricio Bottos
i Ana Rapoport
17. LA REGULACIÓ DE LA
IMMIGRACIÓ A EUROPA
Eliseo Aja, Laura Díez (coordinadors),
Kay Hailbronner, Philippe de Bruycker,
François Julien-Laferrrière,
Paolo Bonetti, Satvinder S. Juss,
Giorgio Malinverni, Pablo Santolaya
i Andreu Olesti
18. ELS SISTEMES EDUCATIUS
EUROPEUS ¿CRISI O
TRANSFORMACIÓ?
Joaquim Prats i Francesc Raventós
(directors), Edgar Gasòliba
(coordinador), Robert Cowen,
Bert P. M. Creemers, Pierre-Louis
Gauthier, Bart Maes, Barbara Schulte,
i Roger Standaert
19. PARES I FILLS A
L'ESPANYA ACTUAL
Gerardo Meil Landwerlin
20. MONOPARENTALITAT I INFÀNCIA
Lluís Flaquer, Elisabet Almeda
i Lara Navarro
21. L'EMPRESARIAT IMMIGRANT
A ESPANYA
Carlota Solé, Sònia Parella
i Leonardo Cavalcanti
22. ADOLESCENTS DAVANT
L'ALCOHOL. LA MIRADA DE
PARES I MARES
Eusebio Megías Valenzuela (director),
Juan Carlos Ballesteros Guerra,
Fernando Conde Gutiérrez del Álamo,
Javier Elzo Imaz, Teresa Laespada
Martínez, Ignacio Megías Quirós i
Elena Rodríguez San Julián

Disseny, maquetació
i impressió: www.cege.es
Ciutat d'Asunción, 42
08030 Barcelona
D.L.: B. 49730-2007
ISBN: 000-00-000-0000-0

Aquest estudi planteja una anàlisi dels molt diversos aspectes que estan implicats en el fenomen del consum d'alcohol per part dels adolescents espanyols. Així, es repassen les dimensions i les tendències quantitatives de les últimes dècades: prevalences, indicadors d'abús, índexs de problemes, pes de les raons confessades, indicadors de vivència de risc i taxes de policonsums. Amb un interès especial s'aborda el naixement d'un nou model de consum, molt diferent del tradicional, descrivint-ne la gènesi històrica, els canvis que el van fer possible i la dinàmica que l'ha convertit no tan sols en institucionalitzat, sinó, fins a cert punt, definidor de la condició juvenil.

També, com a part de l'obligada atenció a la percepció social del fenomen, s'analitzen en profunditat el discurs i les actituds dels pares i mares dels protagonistes. Aquest discurs dóna pistes sobre les possibilitats i els límits de la socialització familiar. Així mateix, ajuda a comprendre la repercussió de l'educació que es fa i de la que es podria fer en l'àmbit en què nens i nenes es preparen per ser adolescents, i en el que, ja sent adolescents, han de viure els conflictes de creixement i de fer-se autònoms.

L'Obra Social "la Caixa" pretén generar, amb aquest estudi, un millor coneixement dels fenòmens relacionats amb els consums d'alcohol dels adolescents i amb els seus elements condicionants

